

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

XXXVI, 2017

Apare o dată pe an

SUMAR

VASILE APOPEI, SILVIU BEJINARIU, NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI, Editarea asistată de calculator a hărților <i>Atlasului lingvistic al dialectului aromân</i> (ALAR), vol. II	5
IOAN-MIRCEA FARCAȘ, Modalizarea și aspectul în subdialectele bănățean și maramureșean	17
CARMEN-IRINA FLOAREA, Denumiri pentru <i>cucui</i> în graiurile dacoromâne, pe baza ALRR. <i>Sinteză I</i>	26
IONUȚ GEANĂ, Voice in Istro-Romanian. A corpus-based analysis	36
ANA KOCHEVA, Symbolic meanings of phraseological units with the component <i>sheep</i> in the European languages	47
IULIANA MARA MANTA, Denumiri pentru <i>încrețesc (fruntea)</i> , pe baza ALRR. <i>Sinteză I</i> ...	54
MARIA MARIN, Pluralul feminin în <i>-e/-i</i> la nivel dialectal	59
MIHAELA-MARIANA MORCOV, Denumiri pentru 'chel' în graiurile dacoromâne, pe baza ALRR. <i>Sinteză I</i>	69
IULIA MĂRGĂRIT, Mutații în semantismul unor expresii	79
MANUELA NEVACI, Concordanțe lingvistice între dialectul istroromân și celelalte dialecte ale limbii române	91
ANABELLA-GLORIA NICULESCU-GORPIN, MONICA VASILEANU, Variații regionale în percepția și procesarea anglicismelor lexicale „de lux”. Studiu de caz	106
DANIELA RĂUȚU, Probleme privind expresia <i>(ii) curge (nasul)</i> , în plan dialectal (pe baza ALRR. <i>Sinteză I</i>)	116
NICOLAE SARAMANDU, Considerații asupra graiului aromânilor fărșeroți	127
NICOLAE SARAMANDU, ALINA CELAC, CARMEN-IRINA FLOAREA, MARILENA TIUGAN, <i>Dicționarul dialectului meglenoromân. Literele D-F</i>	139
TEODORA-NICOLETA TOROIPAN, Observații asupra elementului latino-romanice în morfologia dialectelor românești sud-dunărene	190
ADRIAN TURCULEȚ, Aspects de l'emploi du vocatif dans la ville lassy	196
CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU, <i>Atlasul lingvistic al dialectului aromân</i> , bază pentru cercetarea raporturilor aromâno-albaneze	215
 <i>NOTE LEXICALE</i>	
IULIA MĂRGĂRIT, Note lexical-etimologice	222
 <i>MISCELLANEA</i>	
NICOLAE SARAMANDU, Primele mențiuni privind deosebirile dialectale în cadrul limbii române	234
NICOLAE SARAMANDU, <i>Atlas Linguarum Europae (ALE) – 50</i>	237

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Ioan Cipu, <i>Toracul Mare. Pagini de istorie. Vorbie din băbăluț</i> (Vocabular torăcean). Timișoara, Editura Eurostampa, 2012, 350 p. (Iulia Mărgărit)	239
Marcu Mihai Deleanu, <i>Pune, Doamne, pace-n țară!</i> Culegere de scrisori în versuri din Primul Război Mondial. Prefață de Ioan Viorel Bodurean. Timișoara, Editura „David Press Print”, 2014, 510 p. (Iulia Mărgărit)	241
„Harta sonoră” a graiurilor dacoromâne vorbite în afara granițelor României, de Maria Marin, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Marilena Tiugan, București, Editura Academiei Române, 2016, 180 p. (lucrare însoțită de DVD) (Mihaela-Mariana Morcov) ...	245
Teodor Oancă, <i>Microsisteme antroponimice românești</i> , Craiova, Editura Grafix, 2016, 172 p. (Daniela Răuțu)	247
Florin-Teodor Olariu. <i>Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică</i> , Iași, Institutul European, 2016, 252 p. (Andreea-Alexandra Loizo)	251
Emil Țărcomnicu, Lucian David, <i>Sărbători și obiceiuri</i> . Răspunsuri la chestionarele Atlasului etnografic român. <i>Rudarii românofoni din Bulgaria</i> , volumul III. <i>Regiunea Varna</i> . Serie nouă. București, Editura Etnologică, 2012, 86 p. (Iulia Mărgărit)	253

CRONICĂ

Minutes of the <i>Atlas Linguarum Europae</i> (ALE) Symposium, The 49th Editorial Board Meeting, Londonderry, 15–19 June 2016 (Ionuț Geană, Manuela Nevaci)	256
Școala de vară „Cultură și limbă română pentru tineri elevi și cadre didactice din Albania” (Daniela-Carmen Stoica)	257

IN MEMORIAM

ADRIAN REZEANU (1950–2017)	259
----------------------------------	-----

INDICE DE CUVINTE	261
-------------------------	-----

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

XXXVI, 2017

Paraît une fois par an

SOMMAIRE / SUMMARY

VASILE APOPEI, SILVIU BEJINARIU, NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI, Digitalisation Software for <i>The linguistic atlas of the Aromanian dialect</i> (ALAR), vol. II	5
IOAN-MIRCEA FARCAȘ, Modalization and verbal aspect in the Banat and Maramureș subdialects	17
CARMEN-IRINA FLOAREA, Désignations pour ‘bosse au front’ dans les patois dacoroumains, sur la base de l’ALRR. <i>Sinteză I</i>	26
IONUȚ GEANĂ, Voice in Istro-Romanian. A corpus-based analysis	36
ANA KOČEVA, Symbolic meanings of phraseological units with the component <i>sheep</i> in European languages	47
IULIANA MARA MANTA, Les dénominations pour <i>încrețesc (fruntea)</i> ‘je fronce (le front)’ à partir de l’ALRR. <i>Sinteză I</i>	54
MARIA MARIN, The feminine plural in -e/i at dialectal level	59
MIHAELA-MARIANA MORCOV, Désignations pour ‘chauve’ dans les patois dacoroumains, sur la base d l’ALRR. <i>Sinteză I</i>	69
IULIA MĂRGĂRIT, Changes in the semantics of some expressions	79
MANUELA NEVACI, Linguistic concordances between the Istro-Romanian dialect and the other dialects of the Romanian language	91
ANABELLA-GLORIA NICULESCU-GORPIN, MONICA VASILEANU, Regional variation in the perception and processing of <i>luxury</i> Romanian lexical anglicisms. A case study	106
DANIELA RĂUȚU, Questions concernant l’expression (ii) <i>curge (nasul)</i> [‘(le nez lui) coule’] au niveau dialectal (sur la base de l’ALRR. <i>Sinteză I</i>)	116
NICOLAE SARAMANDU, Considerations on the Farsherot Aromanian Speech	127
NICOLAE SARAMANDU, ALINA CELAC, CARMEN-IRINA FLOAREA, MARILENA TIUGAN, <i>The dictionary of the Megleno-Romanian dialect. The letters D–F</i>	139
TEODORA-NICOLETA TOROIPAN, Notes sur les traits latins et romans dans les dialectes roumains sud-danubiens	190
ADRIAN TURCULEȚ, Aspects de l’emploi du vocatif dans la ville Iassy	196
CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU, <i>The linguistic Atlas of the Aromanian dialect – A base for the Aromanian -Albanian linguistic research</i>	215

NOTES LEXICALES

IULIA MĂRGĂRIT, Lexical-etymological notes	222
--	-----

MISCELLANEA

NICOLAE SARAMANDU, The first mentions of the dialectal differences in the Romanian language	234
NICOLAE SARAMANDU, <i>Atlas Linguarum Europae</i> (ALE) – 50	237

COMPTEs RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Ioan Cipu, <i>Toracul Mare. Pagini de istorie. Vorbie din băbăluț</i> (Vocabular torăcean). Timișoara, Editura „Eurostampa”, 2012, 350 p. (Iulia Mărgărit)	239
Marcu Mihai Deleanu, <i>Pune, Doamne, pace-n țară!</i> Culegere de scrisori în versuri din Primul Război Mondial. Prefață de Ioan Viorel Bodurean. Timișoara, Editura „David Press Print”, 2014, 510 p. (Iulia Mărgărit)	241
„Harta sonoră” a graiurilor dacoromâne vorbite în afara granițelor României, de Maria Marin, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Marilena Tiugan, București, Editura Academiei Române, 2016, 180 p. (lucrare însoțită de DVD) (Mihaela-Mariana Morcov) ...	245
Teodor Oancă, <i>Microsisteme antroponimice românești</i> , Craiova, Editura Grafix, 2016, 172 p. (Daniela Răuțu)	247
Florin-Teodor Olariu. <i>Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică</i> , Iași, Institutul European, 2016, 252 p. (Andreea-Alexandra Loizo)	251
Emil Țârcomnicu, Lucian David, <i>Sărbători și obiceiuri</i> . Răspunsuri la chestionarele <i>Atlasului etnografic român. Rudarii românofoni din Bulgaria</i> . Volumul III. Regiunea Varna. Serie nouă. București, Editura Etnologică, 2012, 86 p. (Iulia Mărgărit)	253

CHRONIQUE

Minutes of the <i>Atlas Linguarum Europae</i> (ALE) Symposium, The 49th Editorial Board Meeting, Londonderry, 15–19 June 2016 (Ionuț Geană, Manuela Nevaci)	256
Summer School “Culture and Romanian Language for Young Learners and Teachers in Albania” (Daniela-Carmen Stoica)	257

IN MEMORIAM

ADRIAN REZEANU (1950–2017) (Maria Marin)	259
--	-----

<i>INDEX</i>	261
--------------------	-----

EDITAREA ASISTATĂ DE CALCULATOR A HĂRȚILOR ATLASULUI LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN (ALAR), vol. II

VASILE APOPEI, SILVIU BEJINARIU,
NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI

1. INTRODUCERE

Realizarea asistată de calculator a atlaselor lingvistice precum și proiectarea de instrumente de cercetare pentru lingvistică și dialectologie reprezintă una dintre preocupările principale, cu profund caracter interdisciplinar, ale cercetătorilor din cadrul Institutului de Informatică Teoretică al Academiei Române, Filiala Iași. Pachetul de aplicații realizat în colaborare cu cercetătorii departamentului de dialectologie al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași a fost utilizat pentru publicarea volumelor III și IV ale *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina*, ALRR–MB (Olariu, 2007), (Botoșineanu, 2010). În prezent, el este utilizat pentru pregătirea volumului V al ALRR–MB iar unele componente sunt utilizate în *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei*. Astfel, adaptarea pentru realizarea planșelor *Atlasului lingvistic al dialectului aromân* reprezintă o oportunitate pentru îmbogățirea sistemului cu funcțiuni noi în vederea generalizării și utilizării acestuia și pentru alte atlase lingvistice prin implementarea unei noi versiuni, denumite AlrMaps.

2. STRUCTURILE DE DATE ALE SISTEMULUI AlrMaps

Sistemul pune la dispoziția dialectologilor posibilitatea introducerii informației lingvistice într-o bază de date ce va fi utilizată nu numai pentru proiectarea planșelor din atlas, dar și pentru consultare, în cadrul altor cercetări.

Pentru realizarea planșelor atlaselor lingvistice, aplicația AlrMaps utilizează date și informații cu semnificații diferite, specifice mai multor domenii: lingvistică, dialectologie, baze de date, proiectare asistată de calculator, grafică, sisteme de informații geografice și multimedia. Punerea în acord a acestora a necesitat proiectarea unui model de date complex ce a condus la constituirea următoarelor grupe de date, organizate în fișiere de următoarele tipuri:

- proiect (.alrproj) – realizează legătura dintre toate celelalte grupe de informații;
- dicționar (.alrdic) – include toate informațiile lingvistice, structurate în două colecții de date: descrierea cuvintelor titlu și a punctelor de anchetă; transcrierile fonetice asociate sunt incluse în descrierea cuvintelor titlu;
- hartă lingvistică (.alrmap) – reprezintă rezultatul final al sistemului AlrMaps; hărțile lingvistice sunt generate automat în baza unui șablon predefinit iar ulterior pot fi modificate și finalizate atât pentru îndeplinirea unor criterii estetice dar și prin corectarea eventualelor erori;
- setări (.alrsettings) – include toate setările implicite legate de modul de desenare al elementelor hărților lingvistice;
- șablon hartă – descrierea vectorială a hărții, realizată folosind aplicațiile din pachetul NetSet Map (DataInvest, 2008) – o aplicație de tip Sistem de informații geografice; elementele hărții sunt organizate sub formă de straturi în funcție de semnificația lor (Bejinariu, 2016), folosind formatul shape; pentru fiecare strat, șablonul conține câte trei fișiere, cu extensiile .shp, .dbf și .shx,
- multimedia – fișiere imagine, audio și video ce pot fi asociate cuvintelor titlu sau transcrierilor fonetice, fiind utile în consultarea atlasului.
- simboluri – asociate sunetelor; utilizate pentru transcrierea fonetică a limbii române.

În continuare sunt detaliate câteva aspecte legate de implementarea sistemului pentru generarea planșelor atlaselor lingvistice, evidențiind elementele specifice *Atlasului lingvistic al dialectului aromân*, vol. II.

3. SIMBOLURILE UTILIZATE ÎN TRANSCRIEREA FONETICĂ

Cea mai importantă provocare a sistemului pentru realizarea planșelor lingvistice este cea a afișării și tipăririi transcrierilor fonetice specifice limbii române. Având în vedere că simbolurile utilizate sunt compuse, în sensul că este utilizat un set de simboluri de bază cărora le pot fi aplicate simultan unul sau mai multe fenomene fonetice, realizarea unui font care să includă toate combinațiile posibile este practic imposibilă datorită numărului mare al acestora (Bejinariu, 2009). Pentru a afișa toate simbolurile fonetice care pot fi utilizate cel puțin la nivel teoretic, este utilizat un sistem pentru sintetizarea în timp real a imaginii acestora, sistem ce a fost deja prezentat (Bejinariu, 2009). A fost proiectat un font care include corpurile de literă pentru reprezentarea sunetelor primare (vocale și constante prezentate în *figura 1*) și a fenomenelor fonetice asociate (fig. 2). În ceea ce privește vocalele primare (fig. 1) trebuie menționat faptul că cele 3 variante accentuate ale acestora sunt obținute tot prin sintetizarea imaginii.

Vocale					
simple	diacritice				
a	ă	â	â	À	â
e	ë	ě			
i			î		ĩ
o	ö	õ			
u	ü		û		

Consoane
B, c, ć, Ć, ĉ, ċ, č, d, đ, D, δ, f, g, Ĝ, ĝ, ġ, ģ, h, ħ, ģ, γ, j, k, l, ł, m, M, n, N, ŋ, ŋ, p, r, ř, ρ, s, ś, š, ș, σ, t, v, Ţ, v, w, z, ź, ž, y

Figura 1. Simbolurile asociate sunetelor primare utilizate în transcrierea fonetică
(Sursa: prelucrare după Bejinariu, 2009)

Vocale			Consoane		
Grupă	Fenomen	Simbol	Grupă	Fenomen	Simbol
Durată	Scurtime	A	Durată	Semilungime	B
	Semilungime	B		Lungime	-
	Lungime	-	Palatalizare	Semipalatalizare	K
Nazalizare	Seminazalizare	Γ		Palatalizare	'
	Nazalizare	ĩ		Palatalizare mare	"
Ocluzie glotală	Coup de glotte	'	Explozie	Explozie	Λ
	Închidere	.	Caracter silabic	Caracter silabic	°
Deschidere	Semideschidere	Δ	Afonizare	Semiafonizare	H
	Deschidere	E		Afonizare	Θ
	Deschidere mare	Z	Semivocală	Semivocală	I

Figura 2. Fenomenele fonetice ce pot fi asociate sunetelor primare
(Sursa: prelucrare după Bejinariu, 2009)

Modul de sintetizare al imaginii unei vocale accentuate căreia îi sunt aplicate 5 fenomene fonetice este schematizat în figura 3. Imaginile simbolurilor asociate vocalei, accentului și fenomenelor sunt generate de sistem într-un mod transparent pentru utilizator și apoi concatenate pentru a forma simbolul final ce va fi afișat. Pentru reprezentarea internă este utilizată codificarea Unicode a caracterelor în cele două corpuri de literă puse la dispoziție: ALR_Baza care este derivat din fontul Arial și ALR_MinionPro care este derivat din fontul Minion Pro. A fost proiectat de asemenea și un font ALR_Simbol ce permite plasarea pe hărțile lingvistice a unor simboluri grafice pentru evidențierea unor trăsături fonetice specifice punctelor de anchetă.

Figura 3. Sintetizarea imaginii unui simbol pornind de la imaginile componentelor sale (Sursa: Bejinariu, 2009).

4. DICȚIONARUL ATLASULUI LINGVISTIC

Toate informațiile lingvistice utilizate în procesul de generare al planșelor atlasului sunt stocate într-un fișier-dicționar cu două componente: lista punctelor de anchetă și lista cuvintelor titlu. Pentru introducerea informațiilor în dicționar sistemul pune la dispoziție o interfață prietenoasă cu utilizatorul care prezintă lista elementelor din dicționar, iar pentru elementul selectat sunt afișate câmpurile de editare pentru modificarea informațiilor lingvistice asociate.

Fiecărui punct de anchetă îi sunt asociate următoarele informații esențiale pentru ALAR: codul punctului, numele acestuia, țara și graiul utilizat în localitatea respectivă. Sunt incluse de asemenea și alte informații specifice atlaselor lingvistice românești, cum ar fi: codul punctului în vechile atlase lingvistice, județul, regiunea precum și informații legate de vârsta, sexul, etnia, nivelul de școlarizare și ocupația persoanei intervievate. Pentru fiecare cuvânt titlu sunt stocate următoarele informații: cuvântul propriu-zis, numărul întrebării și întrebarea pentru care cuvântul reprezintă un răspuns, precum și notele asociate. Există posibilitatea de a i se asocia cuvântului și o imagine care este prezentată pe harta lingvistică dacă se consideră necesar. Transcrierile fonetice asociate cuvântului în fiecare dintre punctele de anchetă sunt incluse de asemenea în descrierea făcută acestuia. Pentru fiecare răspuns reprezentat prin transcriere fonetică poate fi asociată și nota de subsol cu același mod de reprezentare, precum și o înregistrare audio sau video realizată în momentul interviului. În ceea ce privește editarea transcrierilor fonetice, utilizatorul introduce inițial simbolul asociat sunetului de bază folosind tasta asociată sau o combinație de taste după care fenomenul sau fenomenele fonetice asociate sunt selectate folosind comenzile de pe bara de instrumente a aplicației.

5. GENERAREA HĂRȚII LINGVISTICE

După completarea informațiilor din dicționar, sistemul poate genera automat hărți lingvistice folosind șablonul predefinit. Astfel pregătit, utilizând o aplicație de tip Sistem de Informații Geografice (DataInvest, 2008), șablonul este organizat pe straturi în funcție de semnificația informațiilor folosind formatul shape. Aceleași straturi se regăsesc și în harta lingvistică (Figura 4).

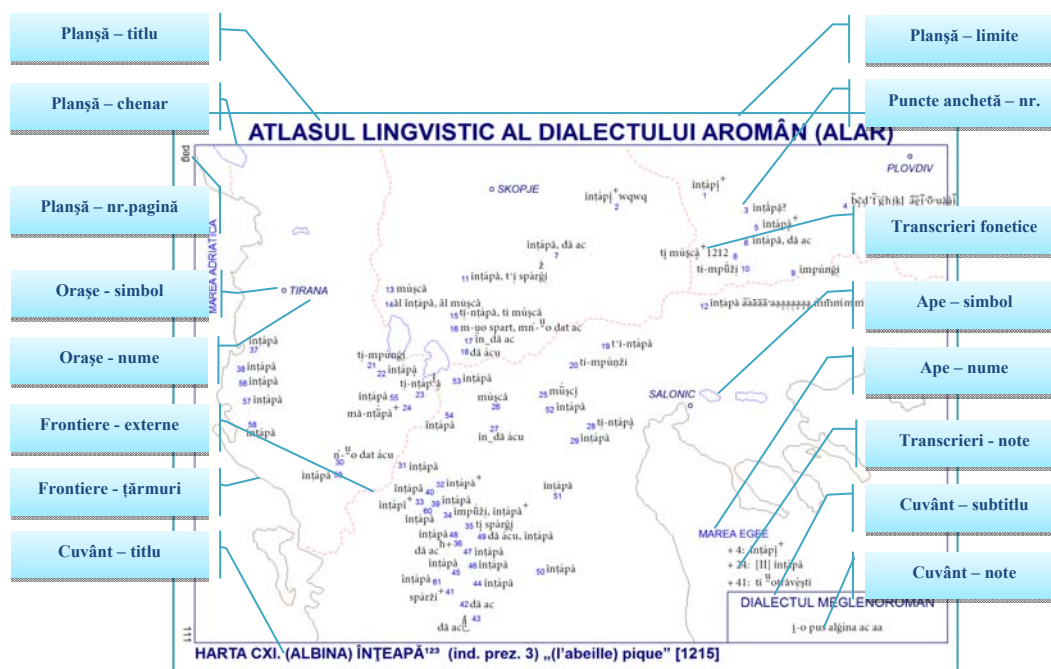

Figura 4. Straturile hărții lingvistice; sursa: concepție proprie autorilor și harta generată folosind aplicația AkrMaps.

Șablonul hărții lingvistice include pentru fiecare strat : descrierea vectorială (prin puncte) a elementelor de tip punct, linie sau poligon și o bază de date asociată în care sunt specificate legăturile cu informațiile din dicționar, dar și unele proprietăți specifice, cum ar fi modul de aliniere pentru texte sau transcrieri fonetice. Dacă în cazul obiectelor de tip linie, acestea au același tip și în harta lingvistică, obiectele de tip poligon specifică în general poziționarea obiectelor de tip text sau transcriere fonetică. Obiectele de tip punct sunt utilizate pentru a specifica locația unor simboluri, de exemplu cele utilizate pentru marcarea localităților mari (capitale, în cazul ALAR). În procesul de generare automată, informațiile din dicționar sunt plasate pe șablonul hărții lingvistice în vederea afișării sau tipăririi. Utilizatorul are posibilitatea de a salva planșa pentru ca ulterior să o editeze prin re poziționarea elementelor dar și modificarea proprietăților, fie pentru un singur element, fie pentru toate elementele de pe un anumit strat. Pentru exemplificare, în cazul obiectelor de pe straturi de tip linie pot fi modificate: tipul, grosimea și culoarea liniei, iar în cazul obiectelor de tip transcriere fonetică poate fi modificată dimensiunea și culoarea fontului, modul de desenare (opac sau transparent), dar și transcrierea fonetică propriu-zisă.

Sistemul AlrMaps permite generarea hărților cu transcrieri fonetice pentru fiecare cuvânt-titlu din dicționar, precum și harta localităților și cea a repartiției graiurilor așa cum este exemplificat în Figura 5 și în Figura 6.

Atlasul lingvistic al dialectului aromân, vol. II (autor: Nicolae Saramandu, în colaborare cu Manuela Nevaci) apare în continuarea volumului I (București, 2014), fiind cea mai amplă cercetare de geografie lingvistică pentru dialectul aromân. Este rodul unor îndelungate cercetări de teren efectuate de Nicolae Saramandu în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, cuprinzând într-o imagine de ansamblu întregul areal aromânesc: de la munții Balcani în nord, până în Tesalia, Acarnania și Etolia în sud, de la mările Adriatică și Ionică în vest, până la marea Egee în est. Sunt cuprinse în lucrare toate graiurile aromânești, care pot fi identificate și descrise pentru prima oară în mod amănunțit pe baza prezentului atlas. Apar în atlas numeroase fapte de ordin fonetic, morfologic, lexical caracteristice graiurilor, care nu au fost semnalate în lucrări anterioare. Realitatea dialectală ilustrată de prezentul atlas e mult mai complexă decât cea cunoscută până în prezent.

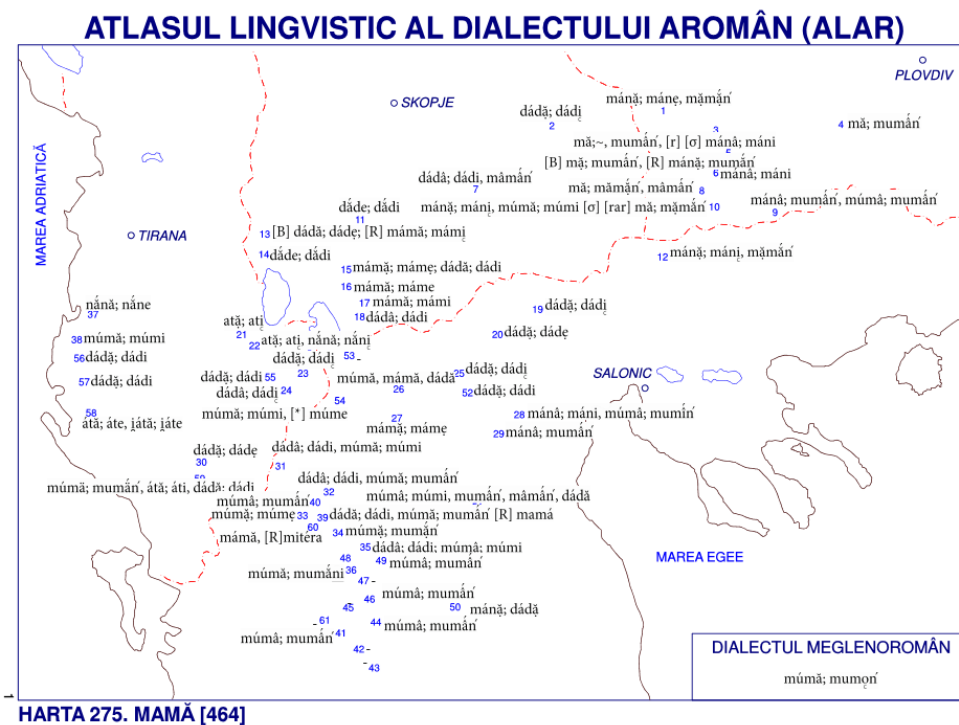

Figura 5. Hartă cu transcrieri fonetice; sursa: generată automat folosind aplicația AlrMaps.

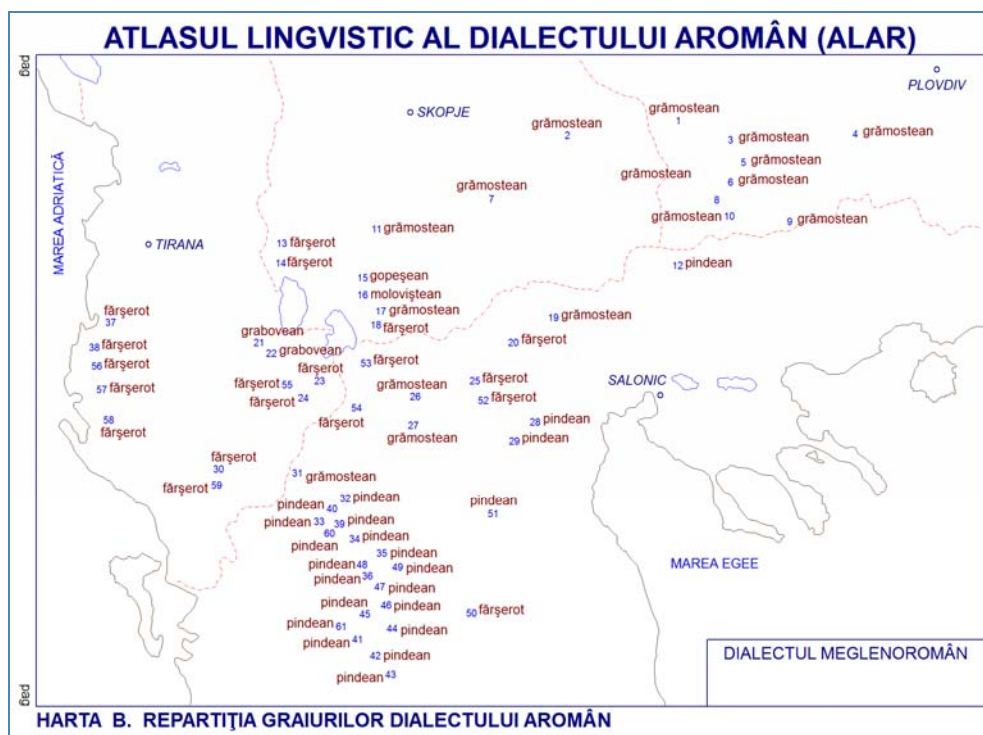

Figura 6. Harta cu repartiția graiurilor dialectului aromân; sursa: generată automat folosind aplicația AlrMaps.

Aromânii, în număr de peste 500 000 în țările balcanice, sunt urmașii populației autohtone romanizate, la fel ca românii nord-dunăreni, simbolizând „efigia Romei” între vorbitorii altor limbi: greci, albanezi, bulgari, macedoneni (slavi). Este un miracol păstrarea vie, până în zilele noastre, în rândul aromânilor, a conștiinței romane, a apartenenței lor la poporul român. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR)* evidențiază cu pregnanță romanitatea aromânilor.

Dintre lingviștii care s-au ocupat în trecut de aromână, singurul care s-a deplasat într-un număr semnificativ de localități și s-a pronunțat cu privire la structura dialectală a dialectului a fost, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Gustav Weigand (cf. Weigand 1895: 266–300).

O cercetare parțială de teren a efectuat Theodor Capidan timp de o lună, în vara anului 1928, la aromânii din Albania, publicând rezultatele cercetării în monografia *Fârșeroții* (1931).

Anchetele de teren au fost reluate în perioada postbelică, concretizându-se prin publicarea a două atlase (cf. Dahmen / Kramer, 1985, 1994 și Neiescu 1997), care oferă o imagine parțială asupra dialectului aromân. Rețeaua de anchetă este incompletă, fiind limitată la Grecia (la care se adaugă trei localități din R. Macedonia)

în atlasul Dahmen / Kramer și la Albania (7 localități) și R. Macedonia (5 localități) în atlasul publicat de Petru Neiescu. S-au folosit chestionare cu un număr limitat de întrebări (Chestionarul lexical al „Atlasului limbilor Europei” în atlasul Dahmen / Kramer, care are 312 hărți, și un chestionar întocmit de autor în atlasul publicat de Petru Neiescu, care are 212 hărți). Recent, Manuela Nevaci a efectuat cercetări de teren la aromânii din R. Macedonia, Grecia și Albania, prezentând, pe baza materialului cules, particularități ale graiurilor aromânești actuale (cf. Nevaci 2013: 67–109).

Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR), de Nicolae Saramandu, are 61 puncte de anchetă în Bulgaria, R. Macedonia, Grecia, Albania (32 în Grecia, 12 în Albania, 9 în R. Macedonia, 8 în Bulgaria) și 276 de hărți lingvistice.

Cele mai numeroase așezări aromânești se găsesc în Grecia (Macedonia, Epir, Tesalia), unde se vorbesc mai multe graiuri: pindean, grămostean, fărșerot. În Grecia au fost anchetate 32 localități: Livezi, Poroi de Sus, Gramaticova, Căndrova, Nevesca, Vlahoclisura, Veria, Xirolivad, Deniscu, Samarina, Palioseli, Giurgea, Băiasa, Turia, Avdela, Perivoli, Aminciu, Gardichi, Cornu, Vendiște, Custeana, Guduvazda, Malacași, Cocli, Cuțufleani, Nea Zoi, Livadi Olimpou, Horopani, Pisuderi, Cristalopiya, Laca, Siracu etc.

În R. Macedonia există mai multe grupuri dialectale: grămostean, fărșerot, grupul Gopeș–Muloviște, grupul Beala de Sus–Beala de Jos. Deoarece aceste grupuri prezintă particularități de grai specifice, ele au fost incluse în rețeaua de anchetă care cuprinde în R. Macedonia 9 localități: Coceani, Ubovo, Crușova, Beala de Sus, Beala de Jos, Gopeș, Moloviște, Târnova, Nijopole.

Grupuri însemnate de aromâni (fărșeroți, graboveni) se găsesc în Albania, unde rețeaua ALAR include 12 localități: Nicea, Greava, Pleasa, Corcea, Diviaca, Cutali, Moscopole, Fier, Ducasi, Peștan, Selenița, Andon Poçi.

În Bulgaria nu mai există în prezent așezări aromânești compacte. Între cele două războaie mondiale, cei mai mulți dintre aromânii păstori care își aveau *călivele* în munții sudici ai Bulgariei (Rila, Rodopi, Pirin) s-au stabilit în România, în special în Dobrogea; familiile rămase s-au răspândit în diferite așezări, în special din sudul Bulgariei; localitățile ilustrate în atlas sunt: Blagoevgrad, Razlog, Batac, Bachița, Bojdova, Șatra, Papaceair, Lopova.

Rețeaua este exhaustivă pentru R. Macedonia și Bulgaria, în sensul că au fost cuprinse în întregime graiurile vorbite în aceste țări. Sunt reprezentate, de asemenea, toate graiurile aromânești din Grecia și Albania, dar, dat fiind numărul mare de vorbitori, numărul localităților cuprinse în rețea a fost limitat. Localitățile vizitate aparțin celor trei mari grupuri de graiuri: pindean, fărșerot și grămostean. La acestea se adaugă așa-numitele „graiuri insulare”, care nu aparțin celor menționate, cum ar fi, de exemplu, graiul din Muloviște (R. Macedonia), cu unele particularități proprii, semnalate în lucrări anterioare. În timp ce graiul pindean e vorbit numai în Grecia, graiul fărșerot, vorbit cu precădere în Albania, se întâlnește și în Grecia și R. Macedonia; vorbitori de grai grămostean există în Grecia, în

R. Macedonia și în Bulgaria. În unele localități vechi, azi centre urbane, la populația de bază s-au adăugat vorbitori ai altor graiuri. Astfel, în Aminci (Grecia), unde se vorbește graiul pindean, s-a așezat un important contingent de păstori fărșeroți. Tot așa, în Crușova (R. Macedonia), unde populația majoritară e originară din Albania (zona Moscopole, oraș distrus de musulmani în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), s-au stabilit numeroase familii de grămosteni.

Aromânii formează în Balcani mai multe grupuri, constituite istoric: *pindeni*, *fărșeroți*, *grămosteni*, *graboveni*, la care se adaugă grupul din localitățile Gopeș și Muloviște (R. Macedonia). Datorită extraordinarei mobilități a aromânilor, atât în trecut cât și în perioada recentă (când s-au întemeiat noi așezări, prin stabilizarea fărșeroților transhumanți: Andon Poçi în Albania, Kristallopiyi în Grecia), nu e posibilă o netă delimitare geografică a grupurilor. Dacă în Albania întreaga populație aromânească e alcătuită din fărșeroți (la care se adaugă micul grup al grabovenilor), în Grecia diversitatea e foarte mare. Exceptând grupul compact al pindenilor, care ocupă zona montană a Pindului – nordul Tesaliei, sudul Epirului –, în restul Greciei (jumătatea de nord) întâlnim reprezentanți ai tuturor grupurilor principale. De exemplu, în Macedonia grecească întâlnim așezări de pindeni (zona Veria), fărșeroți (zona Edessa, fostă Vodena; Naussa, fostă Neaguște), grămosteni (zona muntelui Paic, la granița cu R. Macedonia). În R. Macedonia întâlnim grămosteni (zona Știp-Kočani-Veles), fărșeroți (zona Struga: Beala de Sus, Beala de Jos), graboveni și fărșeroți (în amestec cu grămosteni în zona Ohrida, în orașelul Crușova), grupul Gopeș-Muloviște etc. De asemenea, în câmpia Tesaliei întâlnim pindeni și fărșeroți, care s-au stabilit în locurile de iernat ale păstorilor (Saramandu, Nevaci 2006: 368).

În *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* sunt reprezentate toate grupurile mari de aromâni: grămosteni, pindeni, fărșeroți, graboveni. Sunt reprezentate, de asemenea, toate grupurile mici:

- (1) Gopeș și Muloviște (două localități) (R. Macedonia);
- (2) Beala de Sus – Beala de Jos;
- (3) Grupul din Olimp (Grecia, sud-estul Macedoniei): Livadi Olimpou.

Graiul pindean, cu numărul cel mai mare de vorbitori, se întâlnește numai în Grecia, în timp ce graiul fărșerot se întâlnește în trei țări: Albania, Grecia, R. Macedonia, iar cel grămostean, de asemenea, în trei țări: Bulgaria, R. Macedonia, Grecia.

Graiul grămostean și, îndeosebi, cel fărșerot, au dispersiunea cea mai mare. Vorbitorii lor, dintre care cei mai mulți au fost, în trecut, păstori transhumanți, au străbătut spații largi în Balcani. În prezent îi întâlnim pe fărșeroți și pe grămosteni nu numai în lucrurile lor de vărat de odinioară din munți, ci și în locurile de iernat, unde s-au stabilit adesea definitiv: există, de exemplu, numeroase așezări stabile de fărșeroți, originari din Albania, în câmpia Tesaliei (Grecia).

Dintre ceilalți aromâni, numai un grup restrâns de pindeni (între care cei din Samarina, Avdela, Perivoli, localități anchetate de noi) a practicat transhumanța

până la al Doilea Război Mondial al secolului trecut. Cei mai mulți pindeni sunt stabili în așezările lor din Pind, dintre care unele au atestări foarte vechi (secolul al XVII-lea pentru Siracu, Aminciu etc.). Așezări stabile au, de asemenea, aromânii graboveni (din zona Greava, Nicea, Lunca, de lângă orașul Pogradeț, Albania), ca și cei din localitățile Gopeș și Moloviște (graiul gopeșean-moloviștean), aceștia din urmă fiind, în trecut, transportatori de mărfuri și negustori vestiți.

În atlasul de față este publicat integral materialul cules, prezentat pe *hărți lingvistice* și în liste cu *material necartografiat (MN)*, însoțite de *note*. Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

În anchetele de teren autorul a folosit Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român* (2543 de întrebări), făcând posibilă compararea materialului dialectal aromânesc cu cel cuprins în atlasele regionale ale dacoromânei.

Volumul I al atlasului cuprinde răspunsurile la capitoul *Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și mentale)* din Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român* (întrebările 58–463).

Cele 274 de hărți lingvistice au fost realizate cu un program informatic de editarea volumului.

Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

Din volumul al II-lea rezultă, ca și din volumul precedent, că în aromâna actuală se întâlnesc atât elemente conservatoare, precum păstrarea vocalelor *e*, *i* și a diftongului *ea* după consoanele labiale în cuvintele moștenite din latină: *per*^ʰ ‘păr’, *ved*^ʰ ‘văd’, *vină* ‘vână’, *vinu* ‘vânt’, *feătă* ‘fată’, *cămășă* ‘cămașă’ etc., sau absența diftongului *ij* în *câni*, *mâni*, *pâni*, cât și elemente inovatoare, cum este consonantizarea semivocalei *y* în diftongi descendenți: *ávdu* ‘aud’ (< lat. *audio*), *cáftu* ‘caut’ (< lat. **cauto*). Elemente conservatoare și inovatoare întâlnim și în consonantism. Dintre cele dintâi, semnalăm păstrarea consoanei *h* în cuvinte moștenite din latină: *añíe* ‘vie’ (< lat. *vinea*); se păstrează, de asemenea, africaterile *ɟ* și *g̃* (care apar, dialectal, și în dacoromână): *đác*^ʰ ‘zic’ (< lat. *dico*), *g̃udic*^ʰ ‘judec’ (< lat. *iudico*) etc. Dintre fenomenele inovatoare, am reținut trecerea lui [ʎ] la [y], la fel ca în dacoromână, schimbare recentă, semnalată în graiul fărșerot și parțial în graiul grămostean: *fuméya* ‘copiii’, *păpínțyi* ‘părinții’ *ey* ‘ei’ pentru *fuméla*, *păpínțli*, *e!* la ceilalți aromâni.

În domeniul morfosintaxei am evidențiat unele particularități ale flexiunii nominale, precum opoziția sg./pl. la substantive masculine împrumutate din greacă și turcă: *amiráđ* / *amiráđ* ‘împărat’, *udă* / *udáđ* ‘odaie’. Pluralul în *-ađ*, pe care l-am constatat la substantive, apare și la adjective împrumutate din greacă: *hazó* ‘prost’ (< gr. *χαζός*), pl. *hazáđ*.

O particularitate a aromânei o reprezintă lipsa prepoziției *pe* la acuzativul numelor de persoană: *u ved^u Ana* ‘o văd pe Ana’, *il^u vâtâmă frăti-su* ‘l-a omorât pe frate-su’ etc. De asemenea, o trăsătură sintactică arhaică este exprimarea acuzativului numelor de locuri, care arată direcția sau starea, fără prepoziție (ca în latină): *neg^u Sărúnă* ‘mă duc la Salonic’, *de-a-ua Katerini treț dăți horf* ‘de aici până la Katerini treci prin zece sate’, *și-l dúsiră Óhârda* ‘și l-au dus la Ohrida’; *Bănéd^u Curcău* ‘Locuiesc în Corcea’. Am înregistrat contexte în care apar aceste două din urmă particularități: *Făta u märtám^u Neaguște* ‘Pe fată am măritat-o în Neaguște’. Lipsa prepoziției *pe* se constată și la pronume, în exprimarea obiectului direct la acuzativ: *il^u viđiđi el^u* ‘l-am văzut pe el’ (Nevaci 2013: 199).

Pronumele demonstrative de apropiere și de depărtare nu-și schimbă forma când se folosesc ca adjective: *aíst^u* înseamnă ‘acesta’ și ‘acest’, *ațél^u* înseamnă ‘acela’ și ‘acel’: *aíst^u vîni* ‘acesta a venit’, *ómu aíst^u* ‘omul acesta’. Formele de G–D au accentul pe terminație, nu pe radical: *aistúj, ațélúj*.

O caracteristică a aromânei în ceea ce privește flexiunea verbală este trecerea verbelor de conjugarea a III-a la conjugarea a II-a, astfel că în majoritatea graiurilor avem numai trei clase flexionare. Un fenomen asemănător se întâlnește în spaniolă, catalană și sardă. În cele mai multe graiuri se spune *umplém^u, vindém^u, spuném^u, duțém^u* etc., cu trecerea de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a.

Se păstrează, la perfectul simplu formele tari, etimologice, la verbele de conjugarea a III-a: *ársu* (< lat. *arsi*), *cópsu* (< lat. *coxi*), *đăș^u* (< lat. *dixi*), *feč^u* (< lat. *fecit*). Mai-mult-ca-perfectul este analitic, ca în limbile romanice occidentale, formându-se cu auxiliarul verbului *habere* la imperfect și în participiul verbului de conjugat (augmentat cu vocala *ă*): *avěám^u cântătă*. Forme similare se întâlnesc în limbile balcanice (greacă, albaneză, parțial în bulgară și slava macedoneană). Viitorul se formează cu auxiliarul *volere* + conjunctivul prezent (ca în graiurile dacoromâne sudice): *va să spun^u* ‘o să spun’. Imperativul negativ se formează cu negația *nu* + forma de pozitiv: *nu cântă*.

Unele graiuri ale aromânei prezintă un sistem deictic ternar la adverbele de loc *a-ă* ‘aici (lângă mine)’ – *a-ia* ‘aici (lângă tine)’ – *a-cló* ‘acolo’, la fel ca în graiul din Oltenia (*ací – acía – acólo*); fenomenul se regăsește în Iberia romanică (portugheză, spaniolă, catalană) și în occitană.

Rezultă din întreaga expunere consacrată descrierii dialectului în ansamblu, caracterul conservator al aromânei în raport cu dacoromâna. Aromâna păstrează particularități arhaice, care o apropie adesea de româna comună.

BIBLIOGRAFIE

- Bejinariu S.-I., V. Apopei, S. Dumistrăcel, H.-N. Teodorescu, 2009, *Overview of the Integrated system for dialectal text editing and Romanian Linguistic Atlas publishing – 2009*, The 13th International Conference „INVENTICA 2009”, Iași, Performantica Publishing House, p. 564–572.
- Bejinariu S.-I., R. Luca, F.-T. Olariu, 2016, *A GIS Based Approach for Information Management in Geolinguistics*, Memoirs of the Scientific Sections of the Romanian Academy, Tome XXXIX, Computer Science, 2016, p. 37–45.
- Botoșineanu L., F.-T. Olariu, S.-I. Bejinariu, 2010, *Un projet d’informatisation dans la cartographie linguistique roumaine: Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina, en format électronique, (e-NALR) – réalisations et perspectives*, XXVIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, 26, CILFR València, p. 456–457.
- Nevaci, 2013, *Identitate românească în context balcanic*, București, 2013.
- Olariu F.-T., V. Olariu, S.-I. Bejinariu, V. Apopei, 2007, *Los atlas lingüísticos rumanos: entre manuscrito y formato electrónico*, „Revista española de lingüística”, Año n° 37, Fasc. 1, p. 215–246.
- Saramandu N., M. Nevaci, 2006, *The South-Danubian Romanian Dialects from the Spatial Perspective*, în „Revue des études sud-est-européennes”, XLIV, 2006, nr. 1–4, p. 367–383.
- Saramandu N., 1984, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 423–476
- Saramandu N. (autor), Nevaci M., (editor) 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, Editura Academiei Române, 2014, București, LIII p. + 470 p. + 60 ilustrații + hartă.
- Datainvest, 2008, *Manual de utilizare al pachetului de programe NetSET*

DIGITALISATION SOFTWARE FOR THE LINGUISTIC ATLAS OF THE AROMANIAN DIALECT (ALAR), Vol. II

ABSTRACT

The Linguistic Atlas of the Aromanian Dialect, Vol. II (author: Nicolae Saramandu, with Manuela Nevaci) is the amplest linguistic geography research for the Aromanian dialect. It is the fruit of a great while of field research carried out by Nicolae Saramandu in Greece, Albania, FYRo Macedonia, Bulgaria, subsuming in a broader image the entire Aromanian area: from the Balkans to the north to Thessaly, Acarnania and Aetolia to the south, from the Adriatic and Ionian Seas to the west to the Aegean Sea to the east. The volume includes all Aromanian subdialects, which can be identified and described for the first time in detail based on this Atlas. The Atlas includes phonetic, morphological and lexical data specific to these subdialects, that have not been signalled in previous works. The dialectal reality illustrated by this Atlas is much more complex than the one known until now.

Institutul de Informatică Teoretică
al Academiei Române
Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

MODALIZAREA ȘI ASPECTUL ÎN SUBDIALECTELE BĂNĂȚEAN ȘI MARAMUREȘEAN

IOAN-MIRCEA FARCAȘ

După cum se precizează în *Gramatica limbii române* (vol. II. *Enunțul*, p. 674): „Modalitatea este o categorie fundamental subiectivă, care se realizează însă în două variante: (a) cu subiectivitate asumată (de exemplu, prin folosirea persoanei I singular: *sunt sigur, mi se pare, îmi place*); (b) cu aparentă obiectivizare, atribuind atitudinea unor condiții exterioare locutorului (în construcții impersonale: *e sigur, se pare, e frumos*). În acest sens se vorbește de modalitate subiectivă (a) și obiectivă (b): între cele două este o diferență de expresie care indică strategii distincte ale locutorului” (GALR: 674).

Modalizatorii, adică mijloacele de realizare a modalizării, sunt grupați, în aceeași lucrare, în următoarele tipuri:

- (a) gramaticali:
 - modurile verbale;
- (b) lexico-gramaticali (expresii modale specializate):
 - adverbe și locuțiuni adverbiale: semiadverbe;
 - verbe modale (operatori modali);
- (c) lexicali:
 - verbe cu sens modal (epistemice, volitive, deontice, apreciative);
 - perifraze stabile sau libere;
- (d) prozodici:
 - intonația.

1. În cele ce urmează ne vom referi, pe de o parte, la verbele modale de tipul *a putea, a trebui*, care se întâlnesc extrem de frecvent în româna standard, iar, pe de altă parte la prefixele *do-, pro- și ză-*, care se alipesc la baze verbale în graiurile din Banat (iar prefixul *ză-* și în cele din Maramureș) și prin care sunt exprimate sensuri aspectuale. Cele două verbe menționate mai sus, *a putea* și *a trebui*, sunt considerate ca fiind cele mai individualizate verbe modale (GALR II: 675), caracterizate prin lipsa unei autonomii semantice și gramaticale; întrebuițate cu sens modal, ele nu pot apărea fără un verb suport¹, împreună cu care formează o

¹ Excepțiile fiind aparente: în situația verbului *a putea*, de exemplu, un context ca *Noi putem* este considerat în GALR o situație de „elipsă recuperabilă contextual”.

unitate semantică și temporal-aspectuală. O trăsătură specifică verbului *a putea* este aceea a combinării cu un verb suport la infinitiv, neprecedat de prepoziția *a* (*ibidem*, p. 676).

O primă „deviere” de la caracteristicile limbii române literare este tocmai combinarea lui *a putea* cu infinitive precedate de *a*, atestată în culegerile de texte dialectale alcătuite pe baza anchetelor întreprinse în graiurile maramureșene de la nordul Tisei (incluse în prezent în Ucraina):

n-am putut a le opri (BA²-TD-Bas., p. 315/25); *n-am putut a lucra* (BA-TD-Bas., p. 324/5); *nu pot a ieși* (AJ-TD-Bas., p. 342/5); *să poți a năpusti* (AJ-TD-Bas., p. 345/5);

La sud de Tisa, în Maramureșul istoric, după verbul *a putea* se înregistrează forme cu infinitivul neprecedat de *a*; foarte frecvent, dar nu regulat, infinitivul prezintă apocopa atât de caracteristică acestor graiuri:

– fără apocopă: *n-am putut mere* (TD-Mar., Bz, p. 2/25)

– cu apocopă: *n-am putut fa* [= face] *nic* (BA-TD-Bas., p. 324/35);

Apocopa este considerată caracteristică definitorie a subdialectului maramureșean, fiind întâlnită atât a sud, cât și la nord de Tisa.

Și după verbul *a trebui*, graiurile din Maramureș oferă exemple de folosire a infinitivul ca verb suport, precedat de *a*:

o trăit [= trebuie] *a-ncrefi* (PI-TD-Bas., p. 395/15);

Tendința de înlocuire a infinitivului cu conjunctivul³ este așadar încă nefinalizată la nivelul limbii române actuale, dat fiind că în graiurile din Transilvania și, în special, în Maramureș, se folosesc cu mare frecvență construcții infinitivale⁴. Supraviețuirea construcțiilor cu infinitivul într-o măsură considerabilă este un indiciu al arhaicității graiurilor respective; în opoziție cu ele, limba din zona central-sudică se dovedește a fi mai inovatoare prin preferința pentru construcțiile cu conjunctivul, fenomen care o apropie de limbile balcanice (Vulpe 1963: 123–153).

2. Din perspectivă sintactică, GALR (II: 254) încadrează, pe bună dreptate, astfel de construcții în categoria predicatului complex cu suport semantic verbal⁵.

² Siglele BA, AJ, PI reprezintă, în ordine, localitățile de la nord de Tisa: Biserica Albă, Așa de Jos, Plăiuț. Bz este localitatea Botiza de la sud de Tisa.

³ Prin această tendință de înlocuire a infinitivului cu conjunctivul, româna se apropie de limbile balcanice. Cf. Vulpe 1963: 123–153.

⁴ Conjunctivul apare extrem de rar în graiurile maramureșene. Se pare că fenomenul de înlocuire a infinitivului cu conjunctivul este anterior secolului al XVI-lea (Diaconescu 1977: 48). Pe baza procentului de reprezentare a infinitivului sau conjunctivului (pentru secolul al XVI-lea), Ion Diaconescu stabilește două zone lingvistice:

a) zona nordică – nordul Moldovei și nordul Transilvaniei – unde construcțiile cu infinitivul sunt predominante față de cele cu conjunctivul: 55% infinitiv, 45% conjunctiv (pe baza *Psaltirii Hurmuzachi* și a documentelor: acte și scrisori);

b) zona central-sudică, unde construcțiile cu conjunctivul sunt predominante: 27% infinitiv, 73% conjunctiv (pe baza *Cazaniei a II-a* coresiene, a *Paliei de la Orăștie* și a documentelor).

⁵ Gruparea s-a făcut în funcție de clasa morfologică a suportului semantic (GALR, II: 254). Pe lângă predicatul complex cu suport semantic verbal, aceeași lucrare identifică și predicat cu suport semantic adjectival, nominal, adverbial, grup prepozițional, participial (*ibidem*).

În această categorie, intră, ca suport verbal, pe lângă infinitive și conjunctive (de exemplu: *poate să citească*), și supine: *se pune pe învățat*.

După criteriul valorii operatorului, GALR (II: p. 255) delimitează o subclasă a predicatului complex cu operator aspectual, construit cu verbe aspectuale de tipul: *a începe, a termina, a se apuca, a se pune, a sta*, în contexte cum ar fi: *Ion începe să învețe, Ion termină de învățat, Ion se apucă de învățat, Ion se pune pe plâns* sau *Casa stă să cadă*.

Clasa verbelor lexicale cu sens modal – care include în mod evident și alte verbe în afara celor enumerate mai sus – nu va fi discutată în acest articol, rămânând să facă obiectul unui studiu viitor.

3. La nivelul graiurilor dacoromâne, atenția noastră se îndreaptă, cu precădere, către subdialectele bănățean și maramureșean, unde întâlnim o serie de construcții cu rol modalizator, rezultate din influența limbilor de origine slavă: sârba, pentru subdialectul bănățean, respectiv ucraineana pentru subdialectul maramureșean.

În graiurile din sudul Banatului, categoria aspectului se exprimă printr-o serie de prefixe de tipul *do-*, *pro-*⁶, *ză-*, considerate elemente distinctive ale subdialectului bănățean și provenite din contactele lingvistice cu sârbii.

3.1. Prefixul *do-* indică:

3.1.1. Caracterul finit al acțiunii exprimate de verbul-bază, de exemplu: *am domâncat* „am terminat de mâncat” (cf. *Tratat de dialectologie românească* 1984: 265). Este de reținut observația din lucrarea amintită privitoare la imposibilitatea atașării acestui prefix la verbe momentane; el este specializat pentru verbele terminative și durative: *am doterminat mîncarea* (*ibidem*), *acuma o domurit* (*ibidem*), *se dogată* „se termină de tot” (variantea *dogată* ne-a fost confirmată în toamna acestui an, de un român din Serbia, care afirmă că se folosește în zona Vârșetului în exemple de tipul: *S-o dogătat mîncarea*). Astfel de forme s-au răspândit și în nord-vestul Olteniei, regiune pentru care le semnalează manualul de *Dialectologie română* (Caragiu Marioțeanu *et alii* 1977: 152): *a doars* „a ars de tot”, *dofacem* „terminăm de făcut”, *dofiert* „fiert de tot”⁷.

În *Glosar dialectal. Oltenia* (Gl. Olt.) apar forme derivate cu prefixul *do-*: *doaranjarăți* (pf.s. 2 pl) „terminarăți de aranjat”; *a doars* (pf.c. 3 sg) „a ars de tot”: „N-a *doars* tăciunele” (p. 34); *dofacem* (prez. 1 pl.) „terminăm de făcut” (*ibidem*); *dogăsit*, *dofost*, *se dogătește* (vb. refl. prez. 3 sg.): „se termină de gătit (mîncarea)”

⁶ Prefixul *pro-* nu trebuie confundat cu cel provenit din latină și greacă, întâlnit în derivarea unor verbe de tipul: *a propune, a produce* sau a unor substantive cum ar fi: *proeuropean, prorector, prodecan*.

⁷ Vezi și I. Evseev, *Semantica verbului*, p. 93, nota 55.

(p. 34); *dospus* (pf.c. 3 sg.) „a spus”: „Nu i-a *dospus* că el e mort”; *să dostrice* (conj. prez. 3 sg.) „să strice (de tot)”: „Vezi să nu-l *dostrice* [ceasul]” (p. 35); *dosurd* (adj. m.) „surd (de tot)”: „Nu-s *dosurd* până acum” (p. 35); *ai doterminat* (pf.c. 2 sg.) „terminat (de tot)”: „De ce nu ți-ai *doterminat* clăia?” (p. 35); *să dozicem* (conj. prez. 1 pl.) „să zicem”: „Să nu *dozicem* chiar așa” (p. 35). Aria Olteniei face corp comun cu aria românilor din nordul Bulgariei, unde se întâlnesc și formele: *doplâng* (prez. 3 pl.) „reproșează, regretă”: „Nu poate baș să vorbească [românește], da nepoatele, știți, *doplâng* și să mânie pe mumă-sa”; *a doprit* (pf.c. 3 sg.) „a oprit”: „Dona a învățat cu fetele mele, d-aia ea aicea a *doprit* la mine” (TD–Bulg.: 322)

Andrei Mișan menționa, în studiul său din 1973 (*Problema prefixelor „aspectuale” în limba română*) și alte exemple de tipul *a doajunge* „a ajunge de-a binelea, a ajunge la țintă” *a docina* „a termina de cinat”, *a domulge* „a termina de muls”, *a docurge*, *a dodescânta*, *a doafila*, *a doface*, *a se doduce*, *a doavea*, *a doîncheia*, *a docânta* etc.

Alte exemple ni le oferă I. Rizescu în articolul (din 1967 b: 34) *Prefixele regionale dacoromânești ză- și do-*: *doaduce* „a aduce tot”; *doaranja* „a aranja de tot”; *a docânta* „a termina de cântat”; *doface* „a termina”; *dolăsa* „a (se) lăsa de tot”; *dopleca* „a pleca de tot”; *dostrica* „a strica de tot” (Rizescu 1967b: 34).

„Tot natu-ș mulzi oili lui și după ș li-o *domuls*, atunșa puñim în măsură, în cumpănă, lapčili” (E.P., *Folclor...*, 143–13, apud Mișan, 1973, 109).

„Dzăua, dzimiñața, cînd *doprîndzîm*, copii îmblă prin sat ș-astrîng l’emne dîla tóce cășil’i și l’e pun întră drumuri. Și sara, cînd *doșinăm*, l’e-aprîndzem” (I. Pătruț, *Note de folclor*, 336, apud Mișan, 1973: 109).

3.1.2. Indică și intensitatea/ gradul adjectivelor:

doalb „alb de tot”; *doplin* „plin de tot”; *doras* „plin ras”; *dosurd* „surd de tot” (cf. Rizescu 1967 b: 35).

3.2. Prefixul *pro-* (*pră-*, *pio-*, *prea*⁸, *preu*⁹) indică repetarea acțiunii exprimate de verbul la care se atașează¹⁰: *am preovenit înapoi* „m-am întors”, *a profierbe* „a fierbe din nou” (*Tratat*: 265, 266); *să proruga* „se ruga din nou” (Caragiu Marioțeanu *et alii*, 1977: 152), *a proveni* „a veni din nou”, *a propocni* „a pocni din nou”, (Rizescu 1967a: 30). Și acest prefix a pătruns în aria vecină, în Oltenia, unde se întâlnesc forme verbale de tipul:

⁸ În varianta cu prefixul *pre-*, am întâlnit participiul *prefiert* „fiert a doua oară” la un vorbitor din zona Vârșețului, Serbia.

⁹ Din păcate, nu am depistat exemple cu prefixele în variantele *pio-*, *preu-* menționate în *Tratat*.

¹⁰ Andrei Mișan menționează în studiul sus-amintit (p. 109) că prefixul *pro-* indică verbelor sensul de repetare, adeseori de o altă persoană.

– *profacem* „facem din nou”: *Znopii-i profășim iar grămadă* (Gl. Olt. 1967: 92).

– *am proreclamat* „reclamat din nou”: *Io am proreclamat iară la București, la minister (ibidem)*.

Andrei Mișan (1973: 109) indică și alte exemple: *a proafla* „a găsi, a afla din nou”, *a procrește* „a crește la loc”, *a proda* „a da din nou, a da la rândul său”, *a se procufunda* „a se scufunda din nou”, *a prozice*, *a proîncăleca*, *a proîncepe*, *a se proîntoarce*, *a propleca*, *a prosocoti*, *a proscoate* etc.

„Ăsta-i cîncicu lui Dragobięci cîn ș-o pierdut oili și le-o proaflat” (E. P. *Folclor...*, 92, 76). „Atunșa dracu să procufunda-n iaz și spuîna cătră dracu al mari și vrea să facă Iorgovan cu păduria” (E. P., *Folclor...*, 97, 81). „Și muieria lui o plicat cu prînz și o căzut și l-o vărsat și s-o dus năpoi în sat iară, ș-o profăcut dži prînz și iar o proplicat și o azuns cu prînz la Mănulia, acolo, la bărbat” (E. P., *Folclor...*, 60, 2). „Ala să-ntorșa, o palmă-n obraz îi da. Iel să prantorșa și proda-n ălalalt, în ortacu lui ș-atunșa să băcau ca drași în bisărică” (E. P., *Folclor...*, 103, 82). „Strîng liemne dă noapce, provin cu oili sara, iar le mulg” (E. P., *Folclor...*, 142, 162).

Cu sens iterativ, *a prociti* apare în scrieri vechi. Am întălnit și derivate aparente cu prefixul *pro-* într-un text religios ortodox tipărit recent, respectiv în *Acatistul Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos* (Bacău, Editura Bunavestire, 2002): „...să-l *proslăvim* pe Cel ce a venit să ne mântuiască și să-I cîntăm...” (p. 49); „...Nașterea Ta negrăită din Fecioară o *proslăvesc* și cîntă așa” (p. 59). De fapt, aceste forme sunt moștenite din slava veche, fiind atestate de Fr. Miklosich (1862–1865: 705): *прославуму* „celebrare”. Verbul *a proslăvi* cu sensul „a ridica în slăvi, a preamări, a glorifica” este atestat și în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”* (p. 1014) a lui Candrea–Adamescu care indică același etimon ca Miklosich: vsl. *proslaviti*.

CADE (1008) semnaleză existența regională a unor verbe de tipul *a prociti* „a citi din nou, de mai multe ori, a repeta o lectură” (de fapt, și în această situație, nu avem un derivat pe teren românesc, ci este menținut din slava veche: *pročitati* cf. și Miklosich 1862–1865: 712); *a proface* „face din nou, a reface, a face la loc” (Banat) (CADE: 1009).

În vechea slavă, prefixul *pro-* avea sensul „străbatere, pătrundere”, sens menționat de I. Rizescu (1967a, p. 28) la Dosoftei: „Acest svînt au *procitit* foarte cu socotință toată dumnezeiasca scriptură” (Dosoftei, v.s. 204; după DA ms. – apud *ibidem*) și cu același sens, același autor îl menționează, în articolul lui Emil Petrovici, din 1935, în forma bănățeană *a proumbla*:

„Au că mor, au că nu mor,
Ustănit și plin dă dor,
Cîtu-i dzălu dă nalt,
Dă trii ori l-am *proumblat*” (E. P., *Folclor*)

3.2.1. Există și situații în care verbele primesc simultan prefixele *do-* și *pro-*, cu păstrarea sensului propriu fiecăruia: *am dopropus cucuruzu* „am terminat de pus a doua oară porumbul unde n-a răsărit” (cf. *Tratat*: 265).

pre-: întâlnim, cu mare frecvență, derivate menționate în Gl. Olt:

preadunam (4 sil., impf. 1 sg) „adunam din nou”: „Desfăceam [firul de borangic] de pe băț și-l preadunam pe mosoară” (*ibidem*, p. 89); *precheamă* (prez. 3 sg.) „cheamă (din nou)”: „[...] care-o-îmbunat la nuntași îi *precheamă* iară” (*ibidem*, p. 89), *se preduc* (refl. prez. 3 pl.): „Luni seara se preduc iar cu mireasa înapoi ...” (*ibidem*); *prefrământa* (prez., 2 sg) „frământa din nou, bine de tot”¹¹ (p.89): „Frământăm aluatu, dupe aloat mai lăsăm um pic, să dospește, și luom făină iar ș-o prefrământăm”; *am preînfundat* (perf. c., 1 sg.) „am înfundat (din nou)”: „Pi-ormă, am vazt că nu ține apa, l-am preînfundat” (*ibidem*); *preluăm* (prez. 1 pl.) „luăm (din nou)”: „[Carnea] uo suim în pod, uo *prelóm* dim pod” (*ibidem*); *premătură* (prez. 3 sg) „mătură (din nou)”: „Dupa șe-l udă [pământul], iar *premătură* ș-o fașe bine aria” (*ibidem*); *premâna* (impf. 3 sg.) „mâna din nou)”: „Îl bătea [calul] și-l *premîna* și-ncoa și-ncolo și bătea [grâul din arie] cu calu” (*ibidem*, p. 90); *prenoim* (prez. I, pl.) „semănăm din nou boabe (de porumb)”: „Dacă [porumbul] nu ie bun, îl mai mîncă și ceva, îl mai *prenoim*, mai punem altu” (*ibidem*); *preîntorc* (oile) (prez. 3 pl.) „întorc din nou”: „Iar le *preîntorc* [oile]” (*ibidem*); *prepui* (prez. 2 sg.) „pui din nou, repui”: „Scoți drobiu aia și-i *prepun* înapoi acolo” (*ibidem*). De la acest verb s-a format și un substantiv: *prepusături* „boabe de porumb semănate a doua oară”: „După ce-i *prepuneam*, lăsăm de răsărea *presupăturile* elea, de creștea” (*ibidem*); *să prespăl* (conj. prez. 1 sg.): „Să le *prespăl*, a zis că nu le-am spălat bine” (*ibidem*); *prestrângem* „strângem (din nou)”: „Luăm furși și-l întoarșem de pe-o parte pe alta, câ sâ să usușe ca lumea; s-atuș il *prestrânjim*, il fașem porsóri, capiță” (*ibidem*); *previn* (prez. 3 pl.) „vin (din nou)”: „Oaminii care s-adună la fată iar *previn* în cuscri, iar după mireasă” (*ibidem*, p. 91); *previndea* (impf. 3 sg.) „revindea”: „... și el o vindea cu [...] o mie două sute de lei mia, o *previndea* el” (*ibidem*, p. 91). În *Glosar dialectal. Muntenia* (1999: 235), se întâlnește și substantivul corespondent verbului *a preface* „a face din nou” – *prefăcanie* „rachiu distilat de două ori”.

prea-: *preaface* (3 silabe, prez. 3 sg.) „se face de tot, se termină de făcut”: P-ormă cearcă [săpunul] și când se *preaface* îi dă cu sare și-l ia jos” (*ibidem*, p. 89). În această variantă, prefixul *prea-* este sinonim cu prefixul *do-* având sens terminativ.

¹¹ Forma prefixată *prefrământa* (vb. prez., 2 sg) este în uz și la românii din nordul Bulgariei cu același sens ca în Oltenia „frământa din nou, a doua oară”: „[Pâinea] o lăsăm dă se dospească și oar o *prefrământăm* ș-o punem în tâvi d-o cocem” (TD–Bulg.: 383).

3.3. Prefixul *ză-* are valoare incoativă, inceptivă în exemplul *zăpost* „ajunul postului” (Beltechi, 1975: 185); în unele localități, această nuanță de sens s-a pierdut, iar cuvântul *zăpost* înseamnă doar „post”. Cu aspect terminativ, se folosește prefixul *ză-* în exprimări de tipul: *am zăuitat/ zuitat* „am uitat complet”. În varianta specifică Banatului, ne-a fost confirmată forma *m-am zuiuitat* cu sensul „am uitat complet” ca fiind în uz în zona Vârșetului din Serbia.

Foarte interesantă ni se pare precizarea lui Andrei Mișan (1973: 110) că în vorbire niciodată nu se întâlnesc amândouă verbele, unde apare *zăuita* nu apare *uita* și invers:

Ex.: „Cîm pliacă dži la părintî iei, strîgă mamă-sa: Leno o Moriooo, cum o kiamă, că șică să cauce năpoi, că să nu-i zăuici (E. P., *Folclor...*, 55). Șîrbi i-o zăgonit¹² pră turș” (E. P., *Folclor...*, 80, 66)

În *Glosar dialectal. Oltenia*, nu am găsit forme derivate cu prefixul *ză-*.

În Maramureș, am întâlnit în texte dialectale verbul *a uita* „a privi” cu prefixul aspectual *ză-* într-un fragment în care se precizează că o femeie însărcinată nu are voie să se *zăuite* la un animal, din pricina superstiției că viitorul copil va avea un semn în forma aceluși animal: *nu trebe să să zăuite la oarece lucru sau animal* (Ferești) (Farcaș 2009, p. 105).

Și la nord de Tisa, întâlnim verbul *a uita* construit cu prefixul *ză-* în contextele următoare:

„Apăi i să zăuita, zîce „m-am zăuitat”. S-o zăuita la noi o femei-n Dibrova, s-o zăuitat pă iepurie, ce fugé pîm pădure, iepurie. Apîi s-o zăuita ș-așă o făcut fată, la față cu uochi, cu sprîncene, tăt așă ca iepurilie” (TD-Bas., ST., 386/20); „s-o zouitat pă iepure” (*ibidem*, p. 386/30).

În aceste situații, prefixul *ză-* marchează intensificarea acțiunii, sens diferit de cel obișnuit din sârbă, adică de terminare a acțiunii¹³.

3.4. Apar și situații în care aceste prefixe se adverbializează, desprinzându-se de verb, în construcții de tipul: *nu + do* „nu chiar” și *mai + do* „aproape, pe punctul” și „exprimă negarea prezenței în întregime a calității, privită ca o consecință a unei acțiuni în desfășurare, sau redau ideea de proximitate, idee care apare și în cazul verbelor durative sau terminative precedate de *mai + do*” (Beltechi, 1975: 180). Și prefixul *pro-* se poate detașa de verb, devenind un determinant adverbial: ... *pro dănou fac mâncare ș-o-mpart* (*ibidem*, p. 183).

I. Rizescu (1967 b: 34) menționează situația când prefixul *do-* se adverbializează, adică atunci când acesta apare pe lângă un verb la conjunctiv

¹² Forma *zăgoni* a pătruns în română din sârbo-croată *zăgoniti*, la fel și *zăgrăi* < scr. *zăgrajati*. Cf. Rizescu 1967 b: 32.

¹³ Cf. și materialul lui I. Rizescu, (1967b., p. 31–36).

(precedat de adverbul *mai*): „Iera mai **do** să cad; Iera mai **do** să mă-mbăt, dar nu mă-mbătai, sunt numai amețit”.

În concluzie, contactele lingvistice cu populații aloglote, produse în zone ale Dacoromaniei unde există condiții istorice și/sau geografice pentru astfel de interferențe, au ca rezultat trăsături dialectale care de multe ori corespund unor „goluri” în sistemul limbii române literare. Un astfel de caz este apariția mărcilor formale ale aspectului în anumite (sub)diviziuni ale dacoromânei.

BIBLIOGRAFIE

- Beltechi 1975 = Eugen Beltechi, *Trei arii bănățene: do(-), pro-, ză-*, în „Cercetări de lingvistică” (CL), 20, 2, p. 173–186.
- CADE = I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”* (CADE), București, „Cartea Românească” S.A., 1926–1931.
- Caragiu Marioțeanu *et alii* 1977 = Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Diaconescu 1977 = I. Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Farcaș 2009 = Ioan-Mircea Farcaș, *Lexicul subdialectului maramureșean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- GALR II = Valeria Guțu Romalo (ed.), *Gramatica limbii române* (GALR), vol. II: *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.
- Gl. Munt. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal. Muntenia*, București, Editura Academiei Române, 1999.
- Gl. Olt. = Boris Cazacu (ed.), *Glosar dialectal. Oltenia*, București, Editura Academiei RSR, 1967.
- Miklosich = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862–1865.
- Mișan 1973 = Andrei Mișan, *Problema prefixelor aspectuale în limba română*, în „Cercetări de lingvistică” (CL), 18, 1, p. 101–111.
- Petrovici 1935 = Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului*, în „Anuarul Arhivei de Folclor”, III, p. 25–128.
- Rizescu 1967 a = Ion Rizescu, *Prefixele pro- în limba romană*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* (SMFC), IV, București, Editura Academiei RSR.
- Rizescu 1967 b = Ion Rizescu, *Prefixele regionale dacoromânești ză- și do-*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* (SMFC), IV, București, Editura Academiei RSR, p. 31–36.
- TD–Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, „Bucureștii Noi”, 2000.
- TD–Bulg. = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2006.
- TD–Mar. = *Texte dialectale din Maramureș* (material nepublicate, din 7 localități), București, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.

- Tratat* = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- Vulpe 1963 = Magdalena Vulpe, *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și cu conjunctival în limba română*, în „Fonetică și dialectologie” (FD), V, p. 123–155.

MODALIZATION AND VERBAL ASPECT IN THE BANAT AND MARAMUREȘ SUBDIALECTS

ABSTRACT

By its current definition, modalization is a procedure of giving the category of mood an expression in a linguistic message (GALR, II: 673). Our material proposes a discussion about some modal verbs belonging to standard Romanian (a putea ‘can’, a trebui ‘must’), but also about verbs such a pune ‘put’, a da ‘give’, a prinde ‘catch’ – which in north-western local varieties of speaking may function as modal verbs. These last three have an additional feature which their correspondents in standard Romanian lack, i.e. the possibility of expressing modal or aspectual values when followed by an infinitive. The aspect category is also expressed in Daco-Romanian by prefixes such *do-*, *pro-* and *ză-*, all of them generally considered to be peculiar for the linguistic variety spoken in the Banat region, where they are the result of linguistic contacts with Serbian speakers. The prefix *ză-* is also known in the local variety of Maramureș, where it has another Slavic origin, being attributable to contacts between Romanian and Ukrainian.

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere din Baia Mare

DENUMIRI PENTRU *CUCUI* ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE PE BAZA ALRR. *Sinteză I**

CARMEN-IRINA FLOAREA

1. Harta nr. 7: CUCUI ‘bosse au front’ din ALRR. *Sinteză*, vol. I este o hartă unitară. Au fost cartografiți zece termeni, dintre care patru – cei mai numeroși, de altfel – au fost grupați și reprezentați pe hartă cu variante ale aceluiași simbol, convenție folosită de autori pentru a grupa termenii (posibil) înrudiți (vezi Anexa 1). Ceilalți termeni au între 6 și 24 de ocurențe. În categoria „alți termeni” au fost înregistrați în 40 de localități, din cele peste o mie ale rețelei, 24 de termeni cu mai puțin de patru atestări.

1.2. Principalul termen cartografiat este cel folosit și în limba standard – *cucúĵ*. Acesta formează o arie extinsă în nordul Bucovinei, se continuă cu Moldova, de dincolo și dincoace de Prut, Dobrogea, Muntenia, Oltenia și Banat. În ordinea numărului atestărilor apar și termenii: *cocór*, care formează arie în centrul Transilvaniei și *cocós*, care cuprinde Crișana și nordul Transilvaniei și o parte din Maramureș. În nordul Maramureșului și în Oaș întâlnim termenul *coc*. În centrul Banatului, aria lui *cucúĵ* este întreruptă de un alt termen – *soi*. În această zonă termenul *cucúĵ* este folosit pentru sensul ‘creștetul capului’, arie pe care o putem observa pe harta nr. 3 din ALRR. *Sinteză*, vol. I. În vestul Transilvaniei, la granița cu Crișana, termenul *corn* formează o mică arie, termen care se mai regăsește într-un punct în nordul Transilvaniei. Termenul *bólfă*, deși nu formează o arie bine delimitată, se regăsește în partea de nord la granița dintre Bucovina, Maramureș și Transilvania. Termenul *gálcă* caracterizează partea de sud a Olteniei, iar *nod* apare în 6 puncte din Banat. În trei puncte din Maramureș s-a înregistrat termenul *umflatúră*; el apare de asemenea în Crișana și în câte un punct din nord-estul Munteniei, sudul Munteniei, la limita cu Oltenia, și în Banat. Este posibil ca acest răspuns să fi fost influențat de întrebarea adresată de către anchetator, informatorul necunoscând alt termen sau doar a folosit sugestia anchetatorului. Există, de altfel,

* This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-2523, title of the project: *Balkan-Romance Convergences in South-Danubian Romanian Dialects (BALKROM)*

câteva localități din Crișana, unde informatorii nu au oferit niciun răspuns.

1.3.1. După cum am spus, și după cum se poate observa pe hartă, termenul cu răspândire majoritară este *cucúĭ*. Îl întâlnim în aproape opt sute de puncte din rețea, la care se adaugă trei sute de localități unde s-au înregistrat termeni înrudiți: *coc*, *cocoș*, *cocor*. În aceeași categorie au fost încadrate și alte variante ale cuvântului: *cocóĭ*, *cuc*, *cui*, *cucujóv*, *curcúĭ*, *gugúĭ*.

Cuvântul este descendentul unui latinesc **cucullium* pentru *cucullus* care însemna ‘glugă’ sau ‘cornet de hârtie’. În limbile romanice vestice acest latinesc **cucullium* a păstrat sensul original de ‘glugă’ sau ‘mantie cu glugă pe care o poartă călugării’. În limba română cuvântul a dobândit alte sensuri, sensul original rămânând arhaic. În dacoromână era întâlnit în terminologia veșmintelor clericale în secolul XVII – *cuculiu*, și desemna un obiect folosit pentru acoperirea capului, potcap (DER s.v). Pentru aromână, T. Papahagi îl înregistrează în DDA ca al treilea sens, fiind concurat de un alt cuvânt intermediat de limba greacă *cucúĭ* < gr. *κουκκούλα*. Există sub această formă și în dacoromână, dar e considerat, de data aceasta, acoperământ specific călugărilor catolici, foarte sigur având altă formă. Poate la acest nivel s-a făcut diferența în limba română, pe baza formei specifice dezvoltându-se numeroase alte sensuri.

În meglenoromână cuvântul *cucúĭ* are sensul de ‘ridicătură, umflătură’. În DDM este înregistrat verbul *cucujés*, pentru care se dă un etimon bulgăresc: *kukvam* și sensul este ‘a țopăi’. Într-adevăr, singurul citat pe care îl dă dicționarul (cuvântul nu este înregistrat nici de Capidan, nici de Papahagi, nici de Candrea) poate lăsa loc altor interpretări, dar similitudinile cu situația din dacoromână ne fac să credem că este vorba de un derivat de la *cucuĭ* cu sensul de ‘a se cocoța, a se urca’. „*Fićuriĭ lu surumáĭluĭ, con si jucáĭ an trĭúšă, s-cucujáĭ pristi sindúkă*. (Copiii aceluia sărman, când se jucau în bătațură, țopăiau peste lăzi.)”. (DDM s.v.).

În dialectul aromân termenul *cucúĭ* are sensul de ‘moț’, ‘vârf (de munte sau al altui obiect)’, ‘gogoasă de mătase’. Termenul este prezent în tot spațiul balcanic. Și în albaneză *kukul* înseamnă ‘gogoasă de mătase’, iar *kukúnjtë* (pl. tant.) ‘urticarie; umflături pe piele; cucuie’. În bulgară *кुकүль* înseamnă de asemenea ‘gogoasă de mătase’ și dicționarele consideră că provine din gr. *κουκκούλι*. În slava veche cuvântul păstra încă sensul original de ‘glugă’. În turcă, la nivel dialectal, *kukul* înseamnă și ‘glugă înaltă’, dar și ‘moț pe capul unei păsări’.

În dacoromână cuvântul a dezvoltat numeroase alte sensuri, toate pornind de la ideea de ‘parte proeminentă, umflată a unei suprafețe, lucru, parte a corpului uman sau chiar o ridicătură de pamânt’. Faptul că în Maramureș apare forma *coc* pentru acest sens l-a făcut pe S. Pușcariu să considere că lat. *coccum* ‘boabă, sâmbure’ stă la baza lui *cucui*, *cuc* fiind forma etimologică, iar *cucui* un derivat augmentativ. Se pare ca această ipoteză nu a fost acceptată, totuși o legătură între *cucúĭ* și *coc*, și între alte cuvinte derivate de la aceeași bază, există. În aromână *coc* are sensul de ‘fruct mic’, cf. lat *coccum* ‘boabă, sâmbure’. În albaneză *kokë* e

folosit pentru ‘cap, căpățână’, dar și pentru ‘fruct sferic, tare, boabă, sâmbure, ou’. Aceeași situație întâlnim și în meglenoromână. În bulg. *koko* ‘corp sferic, glob minge’ dar și ‘ou de găină’. În dacoromână o serie numeroasă de derivate au în comun aceeași idee de obiect mic, sferic: *cocă*, *cochiță*, *cocoașă*, *cocoloș* etc. Pe **cocóș** dicționarele îl consideră împrumutat din sl. *kokosi* ‘găină’, dar sensurile pe care le întâlnim în dacoromână ne fac să credem că ori e vorba de mai multe cuvinte, ori sensurile s-au dezvoltat în paralel de la baza *coc*: 1. cocoș, pasăre; 2. floricele de porumb; 3. sâmbure de nucă; 4. extremitate rotundă a unui obiect; 5. prună. (DA s.v). MDA notează 34 de sensuri ale cuvântului **cocóș**. La acestea toate adaugăm acum sensul de pe harta CUCUI. Deși apare în mai puține localități, și doar ca al doilea răspuns, în aria lui **cocóș** din Crișana, substantivul **cocóșă** ne-ar putea duce la ipoteza că **cocoș** nu este decât o formă de masculin refăcută după forma de feminin și poate sub influența lui *cocoloș*. Pe harta CUCUI din ALR I, Sever Pop nota următoarele: „formele COC, COCOR, COCOȘ, CUCUI etc. confruntate cu harta COCOAȘĂ arată legătura etimologică a acestor cuvinte” (ALR I, 1, h. 6). În albaneză *kokosh* are și sensul de floricele (de porumb). O serie întregă de derivate din câmpul semantic al lui ‘porumb’ întâlnim în dialectele limbii bulgare: *kukuruz* ‘porumb’, *kukulaza*, *kukulezița*, *kukulaika*, *kukulaška*, puse în legătură și cu un radical *kokor*; cu varianta *kukur*. Pentru forma *kukuruz*, dicționarul etimologic al limbii bulgare dă ca etimon gr. *κοκκοροζοβ.

În dialectele sud-dunărene ale limbii române există un cuvânt derivat de la *cucú!*: *cuculic* cu sensul de ‘con de pin’ și ‘știulete de porumb’, în aromână sau ‘grămăjoară (de pietre)’, în meglenoromână. În meglenoromână termenul apare și ca toponim, ceea ce ne duce cu gândul la sensul întâlnit în dacoromână, atât pentru forma *cucú!*, cât și pentru derivatele *cuculice* și *cuculeje* ‘loc înalt, deal cu vârf rotund’ (MDA s.v).

Pentru forma **cocór** dicționarele românești ne oferă etimonul sl. *kokorŭ*, *kokora* ‘creț’. În dacoromână o pasăre a primit acest nume fie fiindcă are o pată colorată pe cap, fie pentru ca are penele într-un anume fel, fiindcă **cocór** este folosit și cu sensul de ‘pană’. DA și MDA consideră că sensul ‘umflătură la cap’ nu are legătură cu acest *kokor* ci ar putea fi o variantă morfologică a lui *cucui*, după modelul *popullus* > *popor*.

Tot aici am putea să-l încadrăm și pe **conór**, care apare în două localități din aceeași arie, fiind probabilă o contaminare cu alt cuvânt *ponór* cu sensul ‘deal cu coamă rotundă’ sau, mai probabil, doar un accident fonetic. Cert este că în limba română *coc-* este o bază foarte expresivă, și de aceea productivă, alături de alte construcții ca *gog-*, *mom-*, *bob-*, pentru care avem exemple pe harta în discuție: **gogon**, cu forma de feminin **gogoană**, **momâlcă**, **bobâlcă**, **bubă**, **bubușlui**, care apar în câte un punct din rețea.

1.3.2. În centrul Banatului termenul **soj** formează o arie bine conturată, alcătuită din 24 de puncte. Termenul apare și ca al doilea sau al treilea răspuns, în aceeași arie. Într-o localitate apare sub forma *śúsúj*. Fără să-l fi găsit ca atare în

dicționarele românești, credem că este vorba despre un cuvânt de origine maghiară *suly*, *sujj* > *șui*, *șoi* folosit în graiurile dacoromâne vestice pentru a desemna o paletă largă de boli, la oameni și animale, ca: gută, astm, cangrenă, tuberculoză, cancer, fistulă (MDA s.v).

1.3.3. În aceeași arie apare și cuvântul **nod** (<lat. *nodus*) care în latină însemna ‘nodozitate, tumoare dură’. Ariile termenilor **șoi** și **nod** „sparg” aria lui **cucúj** în Banat fiindcă, după cum am spus mai sus, aici **cucúj** este folosit cu sensul de ‘creștetul capului’.

1.3.4. Cuvântul de origine latină **corn** (<lat. *cornu*) apare în vestul Transilvaniei, dar și în câteva puncte din Banat ca al doilea răspuns, alături de derivatul **cornéț**. Cuvântul era polisemantic încă din latină *cornu* însemnând ‘corn, cioc, capăt, extremitate, vârf, culme’ (cf. Quicherat), prin urmare **corn** cu sensul de ‘cucui’ nu se îndepartează foarte mult de sensul cuvântului latinesc.

1.3.5. În partea de nord a Bucovinei și în nordul Transilvaniei apare un cuvânt pe care dicționarele l-au pus în legătură cu ucr. *bol’fa* ‘tumoare’, probabil, aici, o creație expresivă. Sensul de bază în română pentru **bol’fă** este ‘umflătură’, dar și ‘gâlcă, nod’. DER consideră că în ucraineană a fost împrumutat din română.

1.3.6. Tot cu sensul de ‘umflătură’ a intrat în limba română bg. *galka* > **gâlcă**, care formează arie în sudul Olteniei și apare ca al doilea răspuns într-un punct din nordul Munteniei. Dicționarele înregistrează numeroase sensuri ale termenului, toate pornind de la semul comun ‘umflătură’: ‘gușă, amigdală, cucui, varice, flegmon, cocoașă, umflătură’ (MDA s.v.).

1.3.7. În câteva puncte izolate apare termenul **umflătúrá**, derivat de la *a umfla* (< lat. *inflare*) răspuns probabil influențat de întrebarea adresată de anchetator: „Cum se numește umflătura care ți se face când te lovești tare la cap?”

2. ALȚI TERMENI

În categoria *alți termeni* apar cuvinte cu mai puțin de patru atestări și nu sunt reprezentate pe hartă. Alături de aceștia mai apar în lista de referință unii termeni ca răspunsuri suplimentare, al doilea sau al treilea răspuns. Îi vom prezenta în continuare pe toți aceștia în ordine alfabetică încercând să oferim, pe cât ne va fi cu putință, o explicație etimologică.

Bășică < lat. *vessica*

Cuvântul este vechi în limba română și are sensul de ‘sac membranos în corpul omului în care se strâng anumite secreții’, dar și ‘umflătură sub piele’. Apare într-un singur punct din sudul Dobrogei.

Băltă

Dicționarele românești nu îl înregistrează. Sunt consemnate, însă, *boalcă* ‘ulcică, ploscă’ și *bâlcă* ‘ulcior’ cf. bg. *bakla*, un fel de ploscă. *Boaltă* ar fi putut

lua naștere prin contaminare cu *botă* ‘băț de lemn cu vârful gros’ < magh. *botko*, *botk* ‘măciulie’. Termenul a fost înregistrat într-o localitate din sud-vestul Transilvaniei.

Bobălcă

Termenul apare și ca prim răspuns și ca al doilea răspuns în centrul Transilvaniei. MDA îl explică prin contaminarea dintre *bubă* și *gâlcă*, dar există și un ucr. *bobal'ka* ‘umflătură, ridicătură’. L-am putea pune alături de *momălcă* (vezi mai jos), întâlnit aproximativ în aceeași arie, amintind aici și cele două baze expresive în limba română *bob-* și *mom-*.

Búbă

Explicația prin lat. **buba* nu a fost acceptată și dicționarele consideră mai plauzibil pe sl. *buba* ‘umflătură mică sub piele’, care în română are numeroase sensuri, toate pornind de la acest sem. Cuvântul apare ca unic răspuns într-un punct de rețea în vestul Olteniei.

Bubușlúĵ

Cuvântul apare numai în ALM. DA înregistrează forma *bubușlie* ‘boabă, cocoloș’ cu var. *gugușluie*, *ĵgogoășă*, probabil de la *bob* (< sl. *bobu*) și influențat de forma *boboș* ‘globul ocular’. În MDA sunt mai multe derivate *bubușleu*, *bubușlie*, *bubușlui*, *bubușluie*, cuvinte care denumesc diverse fructe, toate motivate prin forma acestora.

Buĵugă

Cuvânt neînregistrat de dicționare, etimologie necunoscută, termenul apare însă și pe harta COCOAȘĂ. Pe harta CUCUI termenul formează o mică arie de 4 puncte în Crișana.

Dălmă, termen înregistrat într-o localitate din Oltenia.

MDA notează nu mai puțin de 11 sensuri și îl consideră o contaminare a lui *gâlmă* cu *dîmb*. Cel mai apropiat sens de cel urmărit de noi este sensul 7. ‘nodul’. În DGS apare și sensul ‘cucui’.

Dul

DGS înregistrează 4 sensuri: 1. cucui 2. varice 3. amigdală 4. umflătură, *gâlcă*. În DA apar mai multe nuanțări semantice, chiar câteva expresii. În plus apare și un *dul*², ‘vas în care se fierbe mâncarea atârnat deasupra focului’, ceea ce ne duce cu gândul la o formă rotundă, sferică. Avem la harta CUCUI și alte răspunsuri cu termeni care au ca sens de bază ‘vas, ulcior’. Cele două intrări în DA au etimologie necunoscută. Pe harta noastră cuvântul apare în patru puncte, în jumătatea vestică a României, fără să formeze arie.

Ghiqăgă

Cuvântul apare și în arom. *cl'oagă*, *gl'oagă*, în alb. *kloge*, *gege*, în bulg. *gega* ‘bătă de cioban cu vârful întors’. A fost pus în legătură cu lat. *clava* ‘măciucă’, dar nesatisfăcător. DER consideră ‘preferabil să se presupună un **ghiob* (Ϸgheb?) cu varianta f., ca *moș*, *moacă*, *boș*, *boacă*’ (DER s.v.).

Ghiont

DGS notează sensurile ‘pumn’, dar și ‘bășică’. Etimologia este necunoscută. Cuvântul apare într-un punct în sudul Moldovei.

Gâlmă < sl. *klümü*.

În limba română are sensurile 1. dâmb, 2. umflătură, 3. ganglion. Sensul de pe harta CUCUI este o extindere semantică nesurprinzătoare.

Glută

Cuvântul nu este înregistrat de dicționare. Forma ne-ar putea face să credem că este o deformare a lui *gâlcă*, poate și influențat de substantivul neologic *gută*, o boală care se manifestă prin umflarea membrilor inferioare. În Tomici 1998, p. 453, este înregistrat cuvântul *gută* ‘excrescență, umflătură, tumoare’. În limba română cuvântul a fost folosit cu formă schimbată, probabil sub influența lui *glandă* (cf. Avram 2010).

Gogón, gogónă

Creații expresive de la baza *gog-*. În limba română sunt folosite ca denumiri generice pentru diverse obiecte sferice, mici și tari, DGS notează sensurile: ‘cucui, glob ocular, gogoșar’. Cuvântul apare sporadic, în Muntenia și Moldova de dincolo de Prut. Radicalul *gog-* înlocuiește în unele localități pe *coc-* /*cuc-* din *cucúj* sau *cocós*, înregistrându-se astfel forme ca: *gugúj* în Oltenia sau *gugoș*, *gogóășă* în nordul Bucovinei.

Gurgúj

A fost pus în legătură cu lat. *gurgulio*, *-onem* ‘beregată’. În limba română are sensurile de ‘vârf al opincii, cioc de ulcior, vârf de deal, mamelon’. Cuvântul există și în dialectele sud-dunărene, cu derivatul *gurgulat* ‘rotund’. Pentru dacoromână DA notează verbul *a se gurguia* ‘a se cocota’. E ușor de observat paralelismul cu *cucui*, *a se cucuia*.

Ġóulfă

Cuvântul nu este înregistrat în dicționare. Ne gândim că ar putea fi vorba de o contaminare între *jolnă* < ucr. *jolna* ‘umflătură mare la gâtul vitelor’ și *boalfă*. Localitatea unde a fost înregistrat termenul (466) se află în nordul Bucovinei în apropierea graniței cu Ucraina.

Gúli, gúlică

În DGS este notat *gúlă* cu sensul ‘minge de păr sau de zdrențe’.

În Suci 2010, la intrarea *ghiul* sunt notate var. *gul* și *gúlă*, cu sensurile: 1. scul de lână, ghem, 2. minge făcută din zdrențe 3. joc de copii cu această minge din tc. *kul*, *gul*, probabil contaminare cu *gulle* ‘bilă biluță, joc cu bile’, iar aceste sensuri sunt preluate de la *ghiulea*.

Considerăm mai sigur că acest *gúli*, cu derivatul *gúlică* sunt variante ale ucr. *gulia*, termenii fiind înregistrați în patru puncte din Basarabia.

T. Teaha 1961 înregistrează în Crișana subst. *gule* cu sensul de ‘cocor, grui’. Ar putea fi vorba despre același cuvânt? Extinderea semantică este aceeași ca și în

cazul altor termeni din aceasta sferă semantică: *cocor*, *cocoș*.

Jîoacă, o variantă a lui **ni_oacă**, ambii termeni apar în aceeași arie, în nordul Maramureșului.

DA notează formele *mi_oágă*, *ni_oátcă*, et. nec. ‘umflătură patologică pe corp, mai ales la gât’.

Molcítură

Cuvântul nu apare în dicționare. Ar putea fi un derivat de la *mâlc*², cu var. *molc*, ‘boală a oilor manifestată prin orbire și umflarea picioarelor’ (MDA s.v.).

Mom_îcă, molom_îcă

DA îl notează pe *modâlcă*, *motâlcă* ‘umflătură, nod, ghem, tubercul, ridicătură de pământ’, cf. bg. *mogilka*, ucr. *mogilka*, dar și pe *momealcă* et. nec., ‘umflătură, cocoașă’.

Ou < lat. *ovum*

Cuvântul e polisemantic în română și des folosit în denumirea unor părți ale corpului omenesc: *ouăle picioarelor*, *oul genunchiului etc.*, în denumirea unor plante sau a unor obiecte mici în formă rotundă, de ou.

Lovítură din *a lovi* < sl. *loviti*, reia, de fapt, întrebarea anchetatorului: *Cum se numește umflătura pe care o faci când te lovesti?*

Mor_oavă

În DLR nu există decât intrarea *moroagă* ‘aliment foarte sărat’, dar nu pare a avea vreo legătură. Poate cu *muróĭ*, înregistrat în nord-estul Transilvaniei, ‘pâine mică împletită’.

Mo_óc din *mo_* + *oc*, iar *mo_*, la rândul lui, cu o etimologie nu foarte clară. DER îl consideră o creație expresivă, iar Tiktin dă ca etimon sl. *motŭ*, *mo_* fiind un singular refăcut după forma de plural. Sensurile lui *mo_oc* înregistrate în dicționarele românești sunt ‘coc, mo_ă, măciulie’.

Sumón

Suciu 2010 notează forma *somón* ‘codru de pâine neagră, rotundă’. Forma *sumoń* este o formă de singular refăcută după pl. *somoane*, aceasta apare într-un punct din Banat, unde terminația *-oane* conduce la aceste interpretări morfologice, iar închiderea lui *o* neaccentuat la *u* este frecventă.

Ţucúĭ de la *ţuc* cf. *ţugui*, o bază onomatopeică, cu sensurile înregistrate ‘vârf, creştet, pisc’ (DLR s.v.).

3. MOTIVAȚII SEMANTICE

Considerăm că motivația comună tuturor termenilor este ‘umflătură, ridicătură, obiect de formă rotundă’. Sunt unii termeni pentru care nu am identificat etimonul, iar alții nu apar deloc în dicționarele românești. Majoritatea sunt cuvinte polisemantice care au în comun acest sem și înglobează aproximativ aceleași sensuri.

Multe dintre ele pornesc de la baze expresive: *bub-*, *mom-*, *coc-*, *țuc-*.

Am găsit câteva categorii de motive ce stau la baza creării acestor temeni: umflătură, recipient în formă convexă, tumoare, umflătură patologică, pâine mică și umflată, minge sau orice obiect sferic, creații expresive.

4. ARII LEXICALE. CONCLUZII

Se conturează aria originară, veche, *cucúĭ*, ce cuprinde Muntenia, Moldova, Bucovina, Basarabia, extremitățile învecinate sud-estică și sud-vestică ale Transilvaniei. Se alătură ariile învecinate în care termenul s-a remotivat prin asociere cu *coc* (și derivatele *cocoș*, *cocor*) și *corn*. Remotivarea continuă cu termeni moșteniți (*nod*) sau împrumutați (*șoj* în Banat, *bólfă* în nordul Transilvaniei, *gâlcă* în sudul Olteniei). Cele două arii unitare pornesc în fapt de la aceeași bază latinească, *cucui* și derivatele lui *coc*. Ceilalți termeni sunt împrumuturi din alte limbi: ucraineană, maghiară, turcă, bulgară. Aria extracarpatică se dovedește mai conservatoare.

Contactele cu alte limbi, pe de o parte, și efortul de remotivare a semnului lingvistic acolo unde el își pierde transparența prin folosire îndelungată, pe de altă parte, a determinat înlocuirea cuvintelor mai vechi cu împrumuturi din alte limbi, cu noi creații sau extinderea semantică a unor termeni deja existenți în limbă. În graiurile de nord ale dacoromânei se observă o tendință mai accentuată de diversificare a vocabularului.

BIBLIOGRAFIE

- ALRR. *Sinteză I* *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. I, coordonator: Nicolae Saramandu; colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen-Ioana Radu, Carmen-Irina Floarea, Mihaela Morcov, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Avram 2010 Andrei Avram, *Note etimologice* în LR, LIX, 4/2010, p. 449–460.
- Brâncuș 1983 Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- DA *Dicționarul Academiei*, tomul I, Partea a II-a, C, București, Tipografia Ziarului Universul, 1940; tomul II, partea I, F–I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934.
- DDA Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*. Ediția a doua, București, Editura Academiei Române, 2013, editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci.
- DDM *Dicționarul dialectului meglenoromân, general și etimologic*, coordonator: Nicolae Saramandu, autori: Nicolae Saramandu, Alina Celac, Irina Floarea, Marilena Tiugan, București, Editura Academiei Române, vol. I, A–C, 2103.
- DER Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2001.

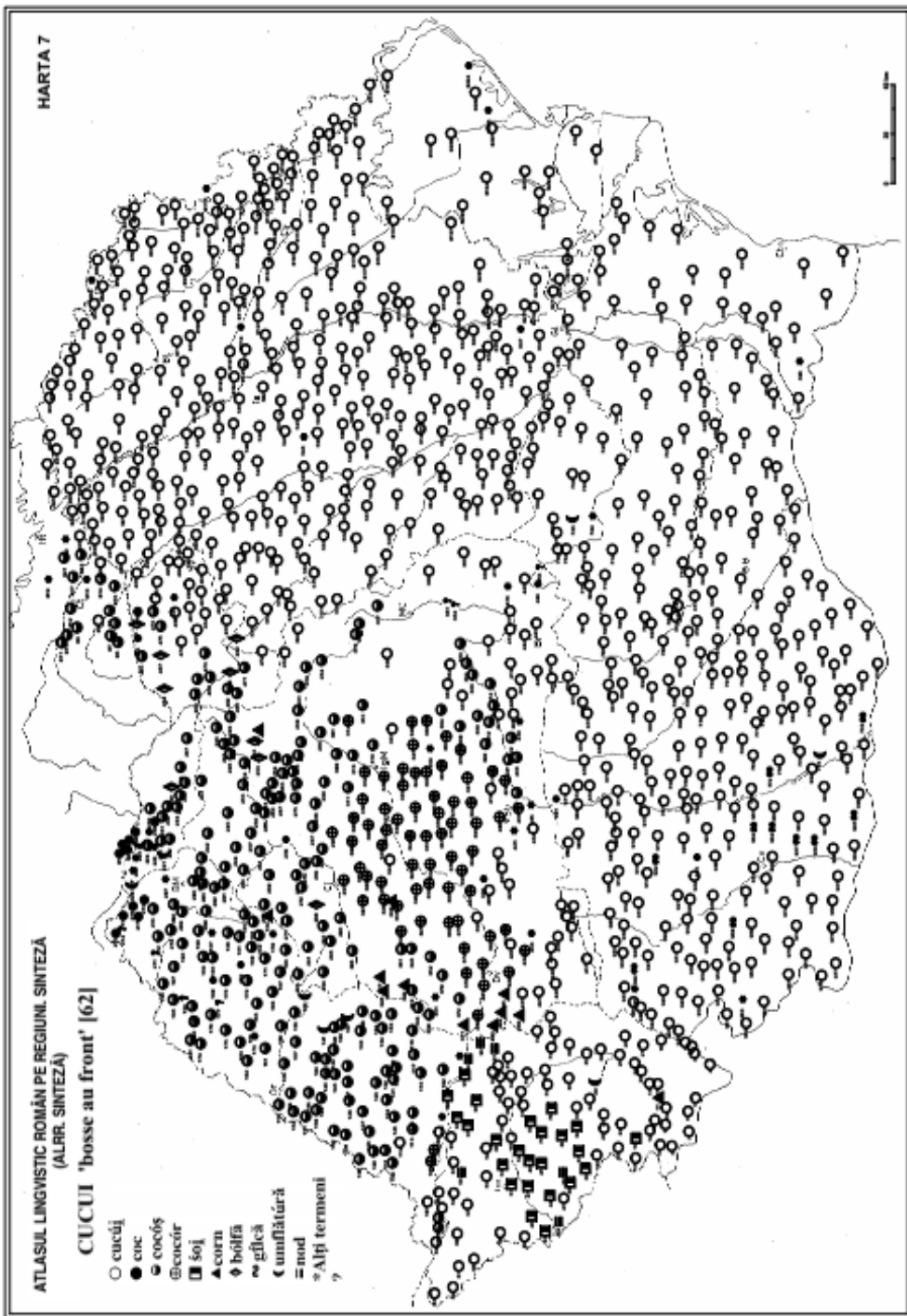
- DGS Maria Marin (coordonator), Ion Ionică, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, București, Editura Academiei Române, vol. I–III, 2009–2011.
- DLR *Dicționarul limbii române*, serie nouă, tomul V, litera L, *Li-Luzulă*, 2008; tomul VIII, partea a 3-a, litera P, *Până–Pogribanie*, 1977, tomul IX, M, 2010, tomul X, literele N–O, 2010, tomul X, partea I, litera S, *S–Sclabuc*, 1986, tomul XI, partea a 2-a, litera T, *T–Tocăliță*, București, Editura Academiei Române, 1982.
- ETIM.bg *Dicționarul etimologic al limbii bulgare*, VI. Ghiorghiev, vol. I, literele A–H, Editura Academiei Bulgare de Științe, Sofia, 1971 (*Български етимологичен речник*, София, Издателство на Българската академия на науките обхват: А–З)
- MDA *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- Suciu 2010 Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române*, vol. II. *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române.
- Teaha 1961 Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, Editura Academiei.

**DÉSIGNATIONS POUR ‘BOSSE au front’ DANS LES PATOIS
DACOROUMAINS, SUR LA BASE L’ALRR. *Sinteză***

RÉSUMÉ

Nous avons analysé les termes de la carte CUCUI ‘bosse au front’ de l’ALRR. *Synthèse*, analyse qui nous a permis de faire quelques réflexions sur les motivations des noms qui designent *le bosse au front* dans les parlers du dacoroumain, dans le contexte où le dacoroumain a développé un nouveau sens pour un mot qui dans les autres langues romaines on a préservée le sens originaire du latin (lat. *cucullium* ‘capuchon’). Nous avons poursuivi l’évolution particulière du mot roumain, la répartition géographique et le parallélisme avec des autres mots apparentés (*coc*, *cocoș*, *cocor*), l’apparition des emprunts d’autres langues et les motivations d’utilisation des nouveaux termes. En même temps nous avons cherché un soutien dans notre entreprise dans les dialectes roumains du sud du Danube.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

VOICE IN ISTRO-ROMANIAN. A CORPUS-BASED ANALYSIS*

IONUȚ GEANĂ

I. ISTRO-ROMANIAN AS A HISTORICAL DIALECT OF ROMANIAN

Typologically, it is part of Eastern Romance, alongside Daco-Romanian, Aromanian and Megleno-Romanian, all four forming the historical dialects of Romanian. The name to designate the language spoken by Istro-Romanians differs according to the region; it is usually a word derived from the name of the community or village where they live, thus those of the northern group call it *Zheyanski* [ʒeʲ^(w)anski], whereas in the south, they call it *Vlashki* ['vlaʃki] (for current research, see Vrzić & Singler (2016: 51–55)).

The term *Istro-Romanian* (for both the language and the population) has been culturally established, mainly to show its connection to Romanian; traditionally, it has been considered a historical dialect of Romanian (see Pușcariu 1906: 117–120, Kovačec 1984: 550–551). In the sense of this article, the word *language* refers to what Istro-Romanians speak, and has no intention whatsoever of going into the language/dialect dispute.

Istro-Romanian forms two (once large) groups: the northern group – the village of Žejane, and the southern group made of several villages, most prominently Šušnjevića. Istro-Romanians live at the Croatian-Italian border, in a multi-ethnic and multilingual environment and language contact especially with Croatian is widely accepted (for details, see Pușcariu 1906: 117–120, Kovačec 1984: 550–554, Vrzić & Singler 2016: 51). Recent work on the syntax of Istro-Romanian is to be found at Zegrean (2012) and Giusti and Zegrean (2015).

II. VOICE IN ISTRO-ROMANIAN

The same with the other (Eastern) Romance languages and dialects, Istro-Romanian follows the traditional pattern distinguishing between active vs.

* This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-2523, title of the project: *Balkan Romance Convergences in South-Danubian Romanian Dialects (BALKROM)*, project director: Manuela Nevaci.

passive constructions. The use of reflexive pronouns in reciprocal and impersonal constructions is nearly as frequent as in Daco-Romanian.

The dimensions of voice in the grammatical system of Istro-Romanian do not differ from standard Romanian, in the sense that it is organized as active (default, unmarked, as in (1a)) vs. passive (marked either with tensed BE forms + participle, as in (1b), or with SE, as in (2c)) – for transitive verbs, and active/personal vs. impersonal – for intransitive verbs (for Romanian data, see Pană Dindelegan (2010: 264–268); for historical and dialectal evidence, see Timotin 2000a, Timotin 2000b and Timotin 2002):

- (1) a. *Cum kemâț* *voi?*
 how call.2.PL you
 “What do you call it?”
 (SF 52)

- b. *Čel'i miseț zabraneno -ăv fost de lovi.*
 those months forbidden has been DE hunt
 “Hunting was forbidden those months”
 (SF 300)

- c. *semința s-ă pus nutru.*
 clot.DEF SE=has.AUX put.PPLE inside
 “The clot was put inside [the milk]”
 (SF 66)

In some active constructions, it is to be noted that, in the absence of a specific intonation, some sentences may become ambiguous, as in:

- (2) *Bovu ântreba âsiru.*
 ox.DEF(NOM/ACC) asks donkey.DEF(NOM/ACC)
 “The ox is asking the donkey” or “The donkey is asking the ox”
 (Kovačec 580)

The ambiguity is given by the fact that Istro-Romanian does not have a fixed word-order. The order of the constituents by itself does not help identify the exact syntactic position. Moreover, unlike standard Romanian, Istro-Romanian does not have differential object marking, and clitic doubling is rare and optional. It is usually the context that helps identify the syntactic function of each constituent.

II. 1. The *fi* ‘be’ passive constructions

Given the exclusive oral use of Istro-Romanian and the pragmatic value of the passive voice, the corpus shows only a few, though very diverse, examples of passive constructions with tensed BE + participle. Thus, the example provided above in (1b) is particular to peculiar, to the extent that the form of the adjective does not resemble a typical (Istro-)Romanian participle, and it is included more for semantic and analogic reasons under BE passive constructions. Clearer examples are in what follows:

- (3) a. *se conoște cum ie a fost lucrâta.*
 SE know.3.SG how she has been worked.F
 “It is known how it [the church] was worked upon”
 (SF 54)
- b. *De când ie cășu facut remâre zeru*
 of when is cheese.DEF.NOM make.PPLE
 rest.3.SG.PRES whey.DEF
 “After the cheese is made, whey is what is left”
 (SF 66)
- c. *pârla doi, trei ân a fost zrușita.*
 until.at two three years has.AUX been
 destroy.PPLE
 “It [the church] was destroyed two or three years ago”
 (SF 92)
- d. *Și fost-a restegnit za noi ...*
 and be.PPLE-has.AUX crucified for us
și ... fost-a zecopeit ... cum fost-a
 and be.PPLE-has.AUX earthed as
 be.PPLE-has.AUX
piseit ân Sveta Pisma
 write.PPLE in holy.DEF book
 “And he was crucified, and he was buried for us, as it was
 written in the Bible”
 (LM 6)

II.2. The *veri* ‘come’ passive constructions

There is no synthetic passive in tensed forms, and the particularity of the southern varieties of Istro-Romanian is the use of the auxiliary *veri* ‘come’, under the influence of Italian:

- (4) a. *Vaca virit-a uțișe.*
 cow.DEF come.PPLE-has. AUX killed.F
 “The cow was killed”
 (Kovačec577)
- b. *țesći feșor pena can-a fost nascuș*
 these boys.NOM till when-have.AUX be.PPLE born.PPLE
iel’ a virit hitiș ân ape.
 they have.AUX come thrown.PPLE.M.PL in waters
 “These sons, soon after they were borne, they were thrown in the
 water”
 (SP129)
- (5) *Neca se strica lăptele,*
 so.that SE break.PRES.3.SG milk.DEF

neca *vire* *cășu* *?yust*
 so.that comes cheese.DEF.NOM clotted
 “So that milk ferments and cheese gets clotted”

(SF 66)

However, all these examples show something particular. Although it is claimed that this is an influence from Italian (see, among others, Kovačec (1984: 577)), with which it shares the ‘change of state’ feature, the distribution of the periphrastic passives with *venire* ‘come’ in Italian is different from the examples identified for Istro-Romanian. Thus, according to Giacalone Ramat & Sansò (2014: 21–44), at least for standard contemporary Italian, both passive constructions with *essere* ‘be’ and *venire* ‘come’ passives can appear with simple tenses, whereas for compound tenses only the *essere* ‘be’ possibility is available.

The *venire* ‘come’ passive constructions in Italian are “highly favoured with telic predicates in imperfective contexts” (Giacalone Ramat & Sansò (2014: 21)). From this perspective, examples (4a, b) – where the verb *veni* ‘come’ is in the compound past – are an innovation in the use of the verb *veni* ‘come’ for passive periphrases.

Moreover, Dragomirescu & Nicolae 2014 (following Iordan 1950: 278) admit to the fact that, for Romanian, the *veni* ‘come’ passive constructions are the equivalent of the reflexive passive (added by a weak deontic meaning). This is again not the case for the examples (4a, b) in Istro-Romanian, which cannot be rephrased using SE passives; this can be done, however, in example (5). The values identified by Dragomirescu & Nicolae 2014 for Romanian do not hold in total for Istro-Romanian – not for the examples (4a, b) identified above, but they do hold in (5).

Unfortunately, the Romanian examples do not show instances of *veni* ‘come’ passive constructions in compound tenses, like Istro-Romanian. Following Dragomirescu & Nicolae 2014 and references therein, in this present paper I believe it not to be an influence from Italian, rather it is similar to dialectal Romanian.

II. 3. The SE passive and impersonal constructions

Far more productive are the passive and impersonal constructions with SE:, for which the corpus provides such examples as coordinated structures with the auxiliary inversion of the second element of the coordination (and never the first one, at least not according to the data found in the corpus), thus not falling under the Wackernagel law (for details, see Giusti and Zegrean 2015); this is not a feature of the passive-reflexives, rather it regards all coordinated compound tenses¹:

(6) a. *Mânt"e* *s-ău* *iăco* *fino* *jivit* *și* *zaslujit s-a*.
 before SE-has very fine lived and won SE-has

¹ For a detailed analysis on the use of the compound past in Istro-Romanian, see Geană (2017).

“Before, people used to live very well and earn money”

(SF 119)

b. *Țesâru l-a scutât și*
 emperor.DEF him.CL.3.PL.F-has.AUX listen.PPLE and
avzit-av tot țin-av iale ganțit.
 hear.PPLE-have.AUX all what-have.AUX.3.PL. they.F spoken
 “The emperor listened to them and heard all they had to say”

(SP 125)

Other examples include repeated structures, with the reflexive dislocation in the second part; since the editor did not use correction/intonation markers, we cannot tell for sure whether this construction with verb-reflexive inversion is a correction or just another option of expressing the same syntactic function:

(7) *Atunče se sprede, sprede se.*
 then SE weave.3.SG weave.3.SG SE
 “Then, it [the wool] is woven”

(SF 65)

A lot of instances of SE passives regard verbs denoting activities; this is the most frequent pattern, especially since most of the available texts deal with the general activities of the Istro-Romanian community, which receive explanations in the form of impersonal passives:

(8) a. *Lâra se face de oi.*
 wool.DEF SE make.3.SG of sheep.PL
 “Wool is made from sheep”

(SF 65)

b. *La voi se cum zice?*
 at you.PL se how says
 “What do you call it?”

(SF 72)

c. *Za atâta ăni s-ă lucrat carbur.*
 for so.many years SE-have.AUX worked coal.PL
 “For so many years, people have worked in the coal industry”

(SF 71)

d. *Iuva-s, che nu se vedu?*
 where-be.3.PL that not SE see.3.PL
 “Where are they [the children], because they cannot be seen”

(TC 5)

e. *Nu se va ști ătu iuva ăi.*
 not SE will know.INF another.DEF where is
 “No one will know where another one is”

(TC 13)

A subclass of activity verbs are those used in cooking terminology (specific to recipes), as in:

- (9) a. *Farina se frije.*
 flour.DEF SE fry.3.SG
 “The flour is fried”
 (SF 274)

- b. *I-o cadâre speșialna iuva se cușe rakiia.*
 is-a bucket special.FEM where SE boil.3.SG brandy.DEF.NOM
 “It’s a special bucket to boil the brandy”
 (SF 195)

Just like in standard Romanian, the SE constructions can take a plural subject:

- (10) a. *Ucide se re, ama nu lâsu*
 kill.INF SE COND but not let.3.SG
ca și lovacco druștvo.
 like and hunting association
 “They [the boars] would be killed, but the hunters’ association
 does not allow it”
 (SF 63)

- b. *Oile se strije, pac vire lâra.*
 sheep.PL.NOM SE clip.3.PL.IMPF then comes wool.DEF.NOM
 “Sheep were clipped, then wool is obtained”
 (SF 65)

- c. *Leșne uvac se vindu.*
 wood.PL always SE sell.3.PL
 “Wood always sells good”
 (SF 98)

Moving on to impersonal constructions, they can appear with modals; in (11), the pattern is similar to Daco-Romanian (the same impersonal construction with SE + *poate* ‘can’), whereas in (12), the structure possibly follows a presumably Croatian pattern:

- (11) a. *Nu se pote zauçide porcu div’iu.*
 not SE can.3.SG kill.INF pig.DEF wild
 “It is forbidden to kill boars”
 (SF 303)

- b. *ali mâre nu se pote*
 but tomorrow not SE can.PS.3.SG
de mânt’e ziçe.
 of the.day.before.yesterday say
 “But tomorrow one cannot say/utter the day before yesterday”
 (SF 51)

- (12) *ke’ se more țotile cu strehul’a penuntu țos omacni.*
 as SE must.3.SG all.DEF with shovel.DEF eart.DEF down give.INF
 “Since all the earth must be taken down with the shovel”
 (Kovačec580)

Just like in Daco-Romanian, the *se* impersonal constructions are allowed with intransitive verbs, as in:

- (13) *Iârna (...) se meje cu tractoru, pac se trâje.*
 winter.DEF SE walks with tractor.DEF then SE pulls.
 “In winter, one takes the tractor, and then it is pulled.”
 (SF 68)

– or with raised clitics (with the verb *can*):

- (14) *ânța nu se pote stâ de friķe.*
 here not SE can.3.SG stay of fear
 “One cannot stay here for fear”
 (SP 122)

Another kind of impersonal use in Istro-Romanian is with verbs that have an empty subject position:

– either default impersonal verbs:

- (15) a. *mai apoi mi-se va zгоди ke*
 more then I.DAT.SG-SE will happen that
va si ât mire
 will also another I.ACC
 “Later on, what will happen is me also being killed by another person”
 (SP 121)
- b. *Ṭe s-a ṭie ânmiṣat?*
 what SE-has.AUX you.SG.DAT dream.PPLE
 “What did you dream?”
 (TC 66)

– or contextual impersonals:

- c. *Ṭi-se va vede ke-s tel' frâṭ*
 you.DAT.SG-SE will see that-are.3.PL your brothers
 “It will seem to you that they are your brothers”
 (SP 130)
- d. *Samoć nemisle pre ṭela pul', ṭie*
 only think of that chicken you.SG.DAT
se va scându fâṭe
 SE will table make
 “Just think of that chicken, and it will become your meal”
 (SP 134)

Of course, the reflexives can be used in typical reflexive verbs (i.e., without a passive reading), just like in other Romance (particularly Eastern Romance), with human subject:

- (17) a. *Ṣi-omiri s-âu cu cã bavit.*
 and-people SE-have.AUX.3.PL with that.F dealt.PPLE
 “And people dealt with it”
 (SF 45)

b. *Și cum li s-ăv muiâra kemât?*
 and how his.DAT.POS SE-has.AUX woman.DEF called
 “What was his wife’s name?”

(SF 48)

c. ?*Ura se vire de jos, din Hârvațca.*
 one.F SE comes of down from Croatia
 “A woman comes from down, from Croatia”

(SF 49)

The example (17b) shows that the verb *se cl(’)ema* ‘to be named/called’ has an inherent reflexive use, like Italian and unlike standard Romanian. The example in (17c) shows a particular reflexive use of the verb *veri* ‘come’, unattested for standard Romanian.

Some constructions are similar with sub-standard examples from Romanian:

(18) a. *Hlapățu tâțe si se ărde.*
 hired.man.DEF shuts.up and SE laughs
 “The hired man keeps his mouth shut and is laughing”

(SP 136)

b. *Căn se ărde, schipune din gure.*
 whenSE laughs flowers from mouth
 “When she laughs, flowers [get out] of her mouth”

(TC 6)

Compare with:

(18’) *Argatul tace și se râde.*

It can also be used with the so-called weather verbs:

(19) *de rent'e de nopte se zițe se nopta.*
 of before of night se say.3.SG se get.dark.INF
 “Before night, it is said that is is getting dark”

(SF 49)

Impersonal constructions with raised clitics are also attested:

(19) *Ma nu se vrese sculă.*
 but not se wanted wake.up.INF
 “But he wouldn’t wake up”

(SP 142)

II. 4. Expressing *Agent* in passive and impersonal constructions

Due to its mostly oral use, Istro-Romanian shows little to no examples with *de* ‘by’ phrases to express the agent of a passive construction; also, there are no attested examples as of yet with regard to the use of the passive in non-finite verb forms.

One peculiar use of the reflexive with a possible passive interpretation can be in such examples as:

- (20) a. ??*io m-am _____ ămmețătde _____ iel'*
 I myself.CL-have.AUX.1.SG teach.PPLE? by him
 “I was taught by him”
 (HS 96)
- b. ?? *ămmețăt-s-a _____ și ie, ma ne de _____ tâte*
 teach.PPLE=himself.CL=has.AUXand he but not ?by dad
 “He was also taught, but not by dad”
 (HS 96)

The question marks are there because the source and the agent are expressed in Istro-Romanian with the preposition *de* (as opposed to *de la* ‘from’ for source and *de* ‘by’ for agent in Daco-Romanian). However, especially with this verb (*learn/teach*), similar cases with 1st and 2nd person reflexive passives are attested for southern Italian dialects as well.

III. CONCLUSIONS

The analysis of Istro-Romanian syntactic particularities is important because it shows interesting parallels with standard and regional Daco-Romanian, on the one hand, or with the history of Romanian, on the other. The particular structure of Istro-Romanian passives is, expectedly, similar to Daco-Romanian in many concerns. The *fi* ‘be’ and SE passives are widely attested in both historical dialects, whereas the *veri* ‘come’ passive periphrastic constructions have a limited distribution both in Istro-Romanian, and in standard/regional Daco-Romanian.

The contact with Slavic languages (Croatian, in particular), which is – as already stated – widely accepted, and the contact with Italian dialects can be indeed seen in syntax as well (more obvious though in the Istro-Romanian vocabulary), but this is yet to be revisited. For example, as seen in subsection *II.2.* above, the *veri* ‘come’ passives, although stated by most literature to be an influence from Italian (Kovačec (1984: 577), a.o.), have a different distribution both from Italian (with clear examples in (4a, b) – cases in which Italian would not allow for compound tenses), and from Daco-Romanian (the impossibility of impersonal SE rephrasing), the intuition however being that this kind of construction is closer to Western varieties of Daco-Romanian, for which similar periphrases have been attested.

For the contact with Croatian, I have identified verbs that are used reflexively (either inherent, or contextual reflexives, some of them in the so-called SE passive constructions) in different way than Daco-Romanian uses them. For the time being, I have not taken into account the comparison with Aromanian or Megleno-Romanian.

Although the corpus used for the purposes of this article cover more than one hundred years, and in spite of some empirical observations, I did not make any claimson the historical evolution of voice in Istro-Romanian (or any other types of evolution, for that matter). This could however be the subject of future research.

SOURCES

- HS M. Marin, M. Tiugan (eds.), 2014, „*Harta sonoră*” a graiurilor și a dialectelor limbii române, Editura Academiei Române.
- LM L. Morariu, *Lu Frați Noștri. Libru lu Rumeri din Istrie*, Suceava, Editura Revistei „Făt-Frumos”, 1928.
- SF Sârbu, R., V. Frățilă, 1998, *Dialectul istroromân*, Timișoara, Armacord.
- SP S. Pușcariu, 1906, *Studii istroromâne*, I. *Texte*, and II, 1926, *Introducere. Gramatică. Caracterizarea dialectului istroromân*, București, Cultura Națională, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- TC Cantemir, T., *Texte istroromâne*, 1959, București, Editura Academiei Populare Române.
- Kovačec A. Kovačec, „Istroromâna”, in V. Rusu (ed.), 1984, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 550–591.

SELECTED REFERENCES

- Dragomirescu, A., A. Nicolae, 2014, “The Multiple Grammaticalization of Romanian *veni* ‘come’. Focusing on the Passive Construction”, in Maud Devos, Jenneke van der Wal (eds.), *‘Come’ and ‘go’ off the beaten grammaticalization path*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, pp. 69–100.
- Geană, I., 2017, „On the Use of Compound Past in Istro-Romanian”, in A. Dragomirescu, A. Nicolae, C. Stan, R. Zafiu (eds.), *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*, Editura Universității din București, pp. 207–212.
- Giacalone Ramat, A., A. Sansò, 2014, “*Venire* (‘come’) as a passive auxiliary in Italian”, in Maud Devos, Jenneke van der Wal (eds.), *‘Come’ and ‘go’ off the beaten grammaticalization path*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, pp. 21–44.
- Giusti, G., I. Zegrean, 2015, “Syntactic Protocols to Enhance Inclusive Cultural Identity. A Case Study on Istro-Romanian Clausal Structure”, *Quaderni di Linguistica e Studi Orientali / Working Papers in Linguistics and Oriental Studies*, n. 1 (2015), pp. 117–138.
- Iordan, Iorgu, 1950, *Note sintactice*, SCL, I (2), 269.
- Kovačec, A., 1984, „Istroromâna”, in: V. Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, pp. 550–591.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Pușcariu, S., 1926, *Introducere. Gramatică. Caracterizarea dialectului istroromân*, Cultura Națională București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- Rusu, V. (ed.), 1984, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Sârbu, R., V. Frățilă, 1998, *Dialectul istroromân*, Timișoara, Editura Armacord.
- Timotin, E., 2000a, „Pasivul românesc în textele originale din secolul al XVI-lea”, in SCL, LI, nr. 1, pp. 225–231.
- Timotin, E., 2000b, „Modalități de exprimare a pasivului în dialectele românești sud-dunărene”, in SCL, LI, nr. 2, pp. 481–490.
- Timotin, E., 2002, „Originea pasivului românesc”, SCL, LIII, pp. 95–109.
- Vrzić, Z., J. V. Singler, 2016, “Identity and language shift among Vlashki/Zheyanski speakers in Croatia”, in Ferreira, V., P. Brouda, *Language Documentation & Conservation Special Publication No. 9 (January 2016): Language Documentation and Conservation in Europe*, pp. 51–68.
- Zegrean, I.-G., 2012, *Aspects on the Syntax of Istro-Romanian* (PhD Thesis, mss), Venezia, Università Ca’Foscari, Italy.

VOICE IN ISTRO-ROMANIAN. A CORPUS-BASED ANALYSIS**ABSTRACT**

This article deals with the presentation of voice in Istro-Romanian. Voice in Istro-Romanian shows many similarities with standard (and regional) Romanian, mainly due to their Eastern Romance status (comparisons with Aromanian or Megleno-Romanian are beyond the scope of this article, but they are a source for future research). Although not bringing methodological or scientific breakthroughs, my contribution based on corpus analysis brings evidence on the vitality of voice as a pragma-syntactic category in Istro-Romanian. The active/passive/impersonal system is both described and exemplified. The contact with Croatian is obvious also in the use of voice, whereas the Italian influence, as per the literature, – in the sense of a specific passive periphrastic construction with *veri* ‘come’ – is reconsidered, as some of the examples provided by the corpus contradict the literature on the use of the ‘come’ passives in (dialectal) Italian.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Facultatea de Litere,
Universitatea din București

SYMBOLIC MEANINGS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT *SHEEP* IN THE EUROPEAN LANGUAGES

ANA KOICHEVA

The term **phrasal unit**, which is used herein, encompasses both phrasemes in the strict sense of the word, as well as stable comparisons, i.e. any stable multi-word expression with constant syntactic structure and overall meaning differing in variable degrees from the sum of the meaning of the individual components (for details see German-Bulgarian Phrasal Dictionary 2012:5).

This **broader** understanding of phraseological units is imposed by the material which in different languages is diverse and not always easily comparable. In some languages a certain phraseological unit is registered only as a phrasal combination (in the narrow sense of the word a phraseme), in others – the same phraseological unit is an element of sustainable comparison, in the third – an epigram, etc., compare Bulg., *shugava ovtsa* or *vürtya se kato shugava ovtsa* with Russian *vygonyat' parshivuyu ovtsu (iz stada)*, with English *a scabbed sheep will mar a whole flock*, and so on.

The figurative meaning of a phraseological unit reveals its immanent nature. It is connected not only with the particular way of life of every nation, but in most cases it has expressive, emotional character which exposes a specific attitude (positive or negative) to the various elements of life. When the figurative meaning is based on naive views and explanations about the nature of things, it is specified as symbolic.

Here, I will discuss the symbolic meanings of close semantic phrasal units built on expressions with the component *sheep* with its attributes: *black// marked// lost// stray// slaughtered// mangy// scabby*, etc. – all reflecting a common negative feature – the separation of a sheep from the herd and its isolation. The figurative (symbolic) meaning – mythological or religious – to a large extent is **common** to European nations that have similar mythology and Christian religion. This allows comparison between languages in Europe, which relate mainly to the Slavic, Romance and Germanic group, but also languages of another type.

This material was excerpted from 40 sources in Cyrillic and Latin (see the end) for Bulgarian, Serbian, Croatian, Slovenian, Russian, Ukrainian, Belorussian,

Lusatian, Lithuanian, Latvian, French, Spanish, Italian, Romanian, German, English, Greek, Albanian, etc.

These are mostly monolingual, bilingual and phraseological dictionaries in the relevant languages, as well as several special studies on set phrases, stable comparisons, sayings, proverbs and epigrams, containing a collocation of *sheep* with the above mentioned attributes. Here are some typical examples:

I. Black sheep. This is a phraseme with figurative mythological meaning arising from the negative symbolism of the black colour (common to the European continent, unlike some countries in Asia and Africa, where the negative symbolism is associated with the white colour).

In various locations in Bulgaria, there are even prophylactic holidays associated with the name of the black colour: (Баба Черна, Черни вериги, Църен ден, Черняй, Черен празник) Black Granny, Black chains, Black day, Chernуay, Black Holiday (a day or two days after the Day of St. Athanasius), when a black hen is slaughtered as a sacrifice to propitiate black diseases bringing death (for details see Bulgarian mythology. Encyclopedic Dictionary 1994: 313).

The “*Mora*” (from the root *mor* “death”) is considered the female hypostasis (analog) of the male black god of the pantheon of the southern Slavs (Bulgarian mythology. Encyclopedic Dictionary 1994: 219). The soul of the sinner is black as sheep’s wool; therefore people make a sacrifice with white sheep for appeasement of St. Michael the Tormentor. In heaven, St. Elias has white sheep (‘clouds without rain’) and black sheep (‘hail clouds’). Thus, pagan beliefs overlap with Christian ones.

In Poland, the drowning man becomes a black ram. In Russia, they talk about the suicide as “*odranуy baran chertу gotov*” and also “*Chertу baran davno obodran*” (translated: ‘Skinned ram is ready for the devil’ and ‘For the devil, the ram has long been skinned’).

The mythological meaning associated with the black sheep exists in Western Europe too. According to Irish legends, (FSSI 2003: 79) priest Damghar’s guards consisted of vicious and diabolical creepy black sheep. Three black sheep with iron spikes (thorns) are protagonists in the struggles between the Irish King Cormac and common people from suburban neighborhoods who refused to pay the imposed taxes.

In Bulgarian, according to Phrasal Dictionary of the Bulgarian Language (II) 1975: 504, the phraseme *black sheep* has two meanings: 1. A person, who has provoked general disapproval and therefore all his actions make an impression. Example: *At home I'm the black sheep* and 2. A person with bad behaviour who is different from his relatives or the people from his circle. Example: *In our family we have never had a black sheep and will not have one*. Synonymous to this phraseme with the same two meanings is the phrase *marked sheep*.

Equivalentents of the phrasal unit in other European languages: Serbian and Croatian: *Tsrna ovtsa u poròditsu* ‘The black sheep of the family’; Slovenian: *Črna ovca* (together with *Garjava ovca*); *črñ kot ovca* contrary to *siv kot ovca* ‘white as

a sheep'. (Similar is the situation in Ukrainian); Czech: *Byt černou ovci rodiny*; Slovak: *Čierna ovca* 'an unlucky person, kicked out from the group'; Spanish: *oveja negra*; Italian: *La pecora nera* in the example *Io sono la pecora nera* 'I am a scoundrel'; German: *Das schwarze Schaff (in der Familie) sein* 1. 'I am the worst in the family', 2. 'Outsider, I am a failure'; English: *There is a black sheep in every flock* (literally, There is a black sheep in every herd); Greek: *αυτός είναι το μαυρο πρόβατο* 'He is the black sheep'; Albanian: *Delja e zezë s' bëhet kurrë e bardhë* (literally, A black sheep can never become white) 'A bad person can never become good'.

II. The two phrasal units *I am wandering (roaming) as a sheep* and *Wandering (lost) sheep* have biblical origin. The shepherd (God) is taking care of his herd of sheep (lay brothers), but a sheep is going astray from Christian norms (it is deluded, lost).

a) Semantics of the sustainable comparison 'rove, go like a sheep aimlessly, along the wrong way'. According to Vatov 2002: 272 "the biblical texts use close prototypes with the same meaning": All of us *were wandering like sheep, we turned aside from our way*, and the Lord laid on him the sins of us all (ТАКО ОВЦА ЗАБЛЪДНИХОМЪ)... "they are wandering like sheep, suffering, because they have no shepherd (ИЗГЪЛША СА ТАКО ОВЦА)".

б) The semantics of the second phraseme according to Vatov 2002: 272 is connected "with one of the Gospel parables of Jesus ... If someone has a hundred sheep and one of them goes astray, will he not have 99 and will he not go to the mountains in search of the lost one" (Codex Marianus И ЗАБЛЪДНИТЪ ЕДИНА ОТЪ НИХЪ... И ШЕДЪ ИШТЕТЪ ЗАБЛЪДНИША... It reveals God's care for the sinner and Christ's joy of his transformation. Accurate prototypes of the expression are used elsewhere in the New Testament texts: ... "be pleased with me, because I found the lost sheep". Vatov goes even further in time, discovering the prototype even in the Old Testament: "I got deluded like a lost sheep". In the Phrasal Dictionary of the Bulgarian Language (I) the phraseme *deluded sheep* is interpreted as 'a person who does not behave properly, a profligate person'.

Equivalents of phrasal units in other European languages: Serbian and Croatian: *Zalutala//Izgubena//Zabludela ovtsa* 'a person who has turned away from his environment, society, family; someone who is going on the wrong way of life'; Slovenian: *izgubljena ovca//zabludela ovca* 'a person without a goal, without meaning in life'; Russian: *zabludshaya ovtsa; zabludna ovtsa*; Ukr. *zablukana vivtsya, zabludela vivtsya*; Czech: *zbloudenà//bludnà//ztracenà ovce*; Slovak: *zatul'ana ovca, stratenà ovca*; Polish: *zblakana ovca*; Lithuanian *paklydusi avicè*; French *brebis égarèc*; German: *verirrtes, verlorenes Schaff* (literary); English: *lost sheep*, see example *to lose the sheep for a ha' porth of tar* (saving one lost sheep you lose the whole herd); Albanian: *Delen e vetme (gë ndahet nga tufa e ha ujki)*

(The lost, wandering sheep is eaten by the wolf) ‘Those who are going away from friends will suffer’; Greek: *απολωλός πρόβατο* ‘deluded sheep’.

III. A sheep sent to the slaughter// slaughtered sheep. According to Vatov 2002: 273 “the expression with meaning ‘without resistance, humble, silent’ has been used too frequently in biblical texts ... which has facilitated its transition into the literary language, e.g. “... Because of You they kill us every day, they think we are sheep doomed to be slaughtered” (Old Bulg. т. 3 тако овца на заколение “...like a sheep, he was taken to be slaughtered”. In the Bulgarian folk speeches, regardless of the prerequisite for existence, the expression is found very rarely. More often the idea of slaughter is expressed in another way: *I look like a slaughtered sheep* ‘I look indifferently’.

IV. A sick sheep (mangy ‘scabby’, rotten, staggered, etc.) Exact equivalents in biblical texts have not been registered. Combinations reflect household peculiarities associated with sheep breeding and hence figurative uses regarding the appearance or character of some people compared to sick sheep. Later, they were connected with church life (Serbian). They are found in all European languages: Bulgarian: *Kato shugava ovtsa ot stado (se delya)* ‘Stay aside from others’; *Kato shugava ovtsa (se v"rtya)* ‘Turn around restlessly, nervously’; *Kato v"rtoglava ovtsa (hodya)* ‘Waste my time’; *Kato metilyava ovtsa (se v"rtya)* ‘Toss and turn’; Serbian: *Shugava ovtsa* ‘A big sinner’; *Gybava ovtsa* (leprous sheep) ‘A big sinner’ – *Ti si shugava, gubava ovtsa u stadu svete matere tsrkve*; Slovenian: *Garjava ovca* (scabby sheep) ‘Restless person, staying aside from others’, Russian: *Parshivaya ovtsa* ‘Scabby shepp’ – *Parshivaya ovtsa vsë stado portit*; Belorussian – *Parshyvaya avëchka usyu charadÿ psuë*; Czech: *Prašlivá ovce*; Slovak: *Prašlivá ovca* ‘Scabby sheep’ – *V každom stáde sa prašivá ovca najde* (There is carrion in every herd) ‘In every family (group), there is a freak’; Lithuanian: *Vienà nususelė avis visą banda užkrečia* ‘In every family (group), there is a freak’; Latvian: *Viena kraupjaina aita visu ganampulku maitā* ‘In every family (group), there is a freak’; French: *Brebis galeuse* (mangy sheep) ‘Unwanted person in a group’; Spanish: *Oveja sarnosa* ‘mangy sheep’; German: *Ein raudiges Schaf steckt die ganze Herde an* (A mangy sheep will make the whole herd scabby); English *A scabbed sheep will mar a whole flock*. Possibly, in English there is a literary combination – *as a sheep among the shearers*. Bulgarian *Gledam kato zaklana ovtsa* ‘Look dumb, stupid’ and Turkish *Koyun can derdinde, kasap yağ derdinde* (literally – The sheep is concerned about its life, the butcher – about the suet) ‘Every person is taking care of himself’ have only folk character and are not related to religious attitude.

V. Like sheep (lambs) among wolves. According to Vatov 2002: 273, “the expression has a figurative meaning ‘unprotected, helpless’. Its prototype was used in the Gospel texts (Luke 10:3), e.g. St. Matthew 10:16 : „Behold, I send you as

sheep among wolves...(Codex Marianus: *ѡко овца посрѣдѣ вѣкѣ*)". This completely corresponds to the English *a sheep among wolves* and the Russian *ovechka sredi volkov*.

The relation *sheep – wolves* has a **very wide spectrum** of various phrasemes and cannot always be assigned directly to the biblical texts. It is of everyday nature. However, it is always symbolically related to the associations **defenseless – bloodthirsty**.

In Bulgarian: *V"lk ovtse pase* 'A person saying the impossible'; *Zhenya ovtzata za v"lka* 'Trying to do something impossible'; *Kato v"lka za ovtsete (s"m se zagrizhil)* 'I am not taking care of anyone'; *(Mil mi ye) kato na ovtsete v"lka* 'I don't care about him'; *Kato ovtza na v"lk (drag)* 'I don't like him'; *Pusnali v"ltsite da pasat ovtsete* 'Inappropriate entrusting the responsibility to an inappropriate person'; *Ovtza, koyato se deli ot stadoto si, v"ltsite ya izyazhdat*; Serbian and Croatian: *Ko se ovtsom uchini kurjatsi ga pojedu* (Those who pretend to be sheep will be eaten by wolves) 'Someone who is too humble (reconciling) is treated badly'; *Poveriti ovtse vuku* (Entrust the sheep to the wolf) 'To entrust something to someone who will destroy it'; Russian: *V ovechey shkure* (A wolf in a sheep's skin) 'a covert enemy'; Ukrainian: *Khto stayet'sya vivtseyu, togo volk zvizist'* (literally – Those who become sheep are eaten by wolves) 'The weak one loses'; Latvian: *vilks pačdis un kaza dziva (vesela)* (lit. The wolves are full, the sheep are safe); Romanian: *Lup în piele de oaie* (A wolf in a sheep's skin) 'a covert enemy', *Nici lupul sătul, nici oaia cu doi miei* (The wolves are full, the sheep are safe) 'An agreement – both parties are satisfied'; French: *Il ne faut pas donner de brebis à garder du loup* (The wolf should not protect the sheep); German: *Schafe ohne Schäfer sind des Wolfes Geschenk* (sheep without a shepherd are a gift to the wolf), English *Wolf in sheep's clothing*, Albanian: *Nuk fle delja me rykun bashkë* (The sheep does not sleep with the wolf) 'There is no understanding between an honest and a dishonest person'; Greek: *λύκος με προβία απνον* (A wolf in a sheep's skin); *ο λύκος έγινε αρνάκι* (The wolf turned into a lamb) 'A hypocrite'.

In conclusion, I should point out that it is typical of attributive phrasal units with permanent component *sheep* (*cherna ovtza, belyazana ovtza, zabludena ovtza, izgubena ovtza, vürtoglava ovtza, shugava//krastava ovtza//pürshiva ovtza, prokazhena ovtza, metilyava ovtza*, etc.), regardless of the fact whether they are used primarily in folk, mythological or religious (mainly Christian) context, to mutually replace each other without changing the essential meaning of the phraseme. They all become close variants of a **generic** sememe 'a sheep which for one reason or another is distinguished from the herd'. After a semantic transfer, the sememe is already associated with the concepts **man** and **society**, and generally means 'a person who is repudiated by society'. This new symbolic meaning unites the above mentioned phrasal units and creates conditions for their synonymous use in all European languages.

SOURCES OF PHRASEOLOGICAL MATERIAL

- АТБР 2009: Академичен турско-български речник (под редакцията на Ив. Добрев). С.
- БАРС (I и II) 1977: Большой англо-русский словарь в двух томах (под руководством И. Р. Гальперина). М.
- БГР 2003: Българско-гръцки речник (авт. Генчо Банев и Нели Карагъзова). С.
- БЕР (4) 1995: Български етимологичен речник (колектив). БАН. С.
- БМЕР 1994: Българска митология. Енциклопедичен речник. С.
- БНФР 1997: Българско-немски фразеологичен речник (авт. Жана Гълъбова и Константин Гълъбов). С.
- БРФР 1974: Българско-руски фразеологичен речник (авт. А. Кошелев и М. Леонидова). С.
- БСР 2000: Бугарско-српски речник (авт. Марин Младенов). Београд
- БФР 1964: Българско-френски речник (авт. Л. Стефанова, А. Радев, Г. Дорчев, Н. Колев). С.
- Вътов 2000: *Вътов, Върбан*. Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход. Велико Търново.
- ЕПРБКЕ 1941: Етимологически и правописен речник на българския книжовен език (авт. проф. д-р Ст. Младенов). С.
- ЕР 2007: Европейски речник. Български-английски-немски-френски-италиански-испански (автори Анри и Моник Гурсо). Любляна-Загреб-Белград-Сараево-Скопие-София-Букурещ.
- ИБФР 2004: Италиано-български фразеологичен речник (авт. Ив. Тонкин). С.
- КГБФР 1994: Кратък гръцко-български фразеологичен речник (авт. Фани Ангелиева и Славка Петрова). С.
- Кювлиева 1986: *Кювлиева, В.* Устойчивите сравнения в българския език. БАН. С.
- НФРБЕ 1993: Нов фразеологичен речник на българския език (авт. Кети Анкова-Ничева). С.
- НБФР 2012: Немско-български фразеологичен речник (авт. Здравка Александрова). С.
- ПБР 1961: Полско-български речник (под редакцията на Ив. Леков и Фр. Славски). С.
- РБЕ (11) 2002: Речник на българския език (колектив). БАН. С.
- РБЕ (12) 2004: Речник на българския език (колектив). БАН. С.
- РЛС (I) 1959: Русско-латышский словарь. Т. I. Рига.
- РСХКJ (III) 1969: Речник српскохрватскога књижевнога језика. Књига трећа (К-О). Нови Сад – Загреб.
- СБР 1970: Словашко-български речник (под редакцията на Ив. Леков и В. Бланар). С.
- СРЯ 1953: Словарь русского языка (авт. С.И. Ожегов). Москва.
- СУМ (1) 1996: Словарь української мови в чотирьох томах. Том 1 (А-Ж). (Упорядкуван з додатком власного матеріалу Борис Грінченко). Київ.
- СУСРЯ 2001: Словарь устойчивых сравнений русского языка (автор В.М. Огольцов). Москва.
- ТБР 1962: Турско-български речник (под ръководството на Ст. Романски). С.
- ТСБЛМ 1996: Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Минск.
- ФРБЕ (I) 1974: Фразеологичен речник на българския език, т. I (А-Н) (Автори: К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова). БАН. София.
- ФРБЕ (II) 1975: Фразеологичен речник на българския език, т. II (О-Я) (Автори: К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова). БАН. София.

ФФБР 2003: Фразеологичен френско-български речник (авт. Божил Николов, Анна Бойчева, Хачик Хачикян). С.

*

Bachmanová, Suksov 2007: Jarmila Bachmanová a Valentin Suksov. Jak se to řekne jinde. Universum. Praha.

Keber 2003: *Keber, Janez*. Frazeološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek. Ljubljana.

RLKŽ (II) 1963: Rusų-lietuvių kalbų žodynas//Русско-литовский словарь в четырёх томах. Пг. (К–О) (от Х. Лемхенас). Вильнос.

SSF 2011: Slovar slovenskih frazemov. (Janez Keber) Ljubljana.

SSJ (II) 1960: Slovník slovenského jazyka (vedecký redaktor stefan Peciar) II diel. SAV. Bratislava.

SSJČ (III) 1989: Slovník spisovného jazyka českého III (M–O). Akademia. Praha.

SJČ 1952: Slovník jazyka českého (František Trávníček). Praha.

VSRŠ (2) 1982: Velký slovensko ruský slovník. Bratislava.

SYMBOLIC MEANINGS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT *SHEEP* IN EUROPEAN LANGUAGES

ABSTRACT

The symbolic meanings of close semantic phrasal units built on expressions with the component *sheep* with its attributes: *black// marked// lost// stray// slaughtered// mangy// scabby*, etc. – all reflecting a common negative feature – the separation of a sheep from the herd and its isolation. These are mostly monolingual, bilingual and phraseological dictionaries in the relevant languages, as well as several special studies on set phrases, stable comparisons, sayings, proverbs and epigrams, containing a collocation of *sheep* with the above mentioned attributes. They all become close variants of a **generic** sememe ‘a sheep which for one reason or another is distinguished from the herd’. After a semantic transfer, the sememe is already associated with the concepts **man** and **society**, and generally means ‘a person who is repudiated by society’. This new symbolic meaning unites the above mentioned phrasal units and creates conditions for their synonymous use in all European languages.

Institute for Bulgarian Language
of the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia

DENUMIRI PENTRU ÎNCREȚESC (FRUNTEA) PE BAZA ALRR. *Sinteză I*

IULIANA MARA MANTA

În lista hărții 33 din ALRR. *Sinteză I* se întâlnesc opt verbe¹, grupate după criteriile morfologice: *a încreți*, *a încrunta*, *a înfrunta*, *a cărunta*, *a zbârci*, *a zgârci*, *a strânge*, *a (se) întuneca*.

1. ORIGINEA ȘI RĂSPÂNDIREA TERMENILOR

a. Termeni care formează arii largi

A **ÎNCREȚI** (derivat din *creț* cu pref. *în-*; *creț* etimologie necunoscută; ar putea fi **crīcius*, *-a*, *-um*, derivat lat. pop. din *crīcus* < gr. *χρίχος* în loc de *cīrcus* < gr. *χίρχος* 'cerc', poate sub influența lui *crispus* 'creț'²) este atestat în toate ariile lingvistice ale dacoromânei. Repartiția dialectală diferă în funcție de concurența și fluctuația între clasa cu sufixe și cea fără sufixe de prezent (*-ésc* și \emptyset). Astfel, forma *încrețesc* (forma literară) apare în toate ariile dacoromânei; forma fără prefix *crețesc* (DLR v. *încreți*) apare în trei puncte cartografice din Crișana (138, 202, 211), un punct din Bucovina (467), două puncte din Moldova (584, 658), două puncte din Muntenia (801, 804) și un punct din Oltenia (971). Forma verbală *crețurăsc* (derivată de la *crețuri*) este înregistrată într-un punct din Banat (81), iar forma apocopată *încreță* (3 sg.) apare în trei puncte din Oaș (207, 216, 219).

Formele verbale fără sufix de prezent formează arie în Banat, Crișana și Transilvania: *încreț* este înregistrat într-un punct Crișana (116) și în 14 puncte din Transilvania; *încret* apare în 15 puncte din Banat, 11 puncte din Crișana și în 20 de puncte din Transilvania.

Această concurență a formelor verbale cu/fără sufix și fluctuația între cele două clase flexionare este confirmată și de răspunsurile suplimentare: *încrețesc*, înregistrat în nouă puncte din Banat, în câte un punct din Crișana și Bucovina, în

¹ Folosim pentru clasificarea verbelor formele de infinitiv din limba literară.

² Sursa pentru etimologii este DA/DLR.

două puncte din Muntenia și în cinci din Oltenia; *încrijețurăsc* într-un punct din Banat (81); *crețășc* într-un punct din Oltenia (924); *încreț* într-un punct din Banat (53) și *încret* în patru puncte din Banat (explicabil prin analogia *pot/poți*).

A ÎNCRUNTA (< lat. *cruento*, *-are*; forma cu prefixul *în-* pare a fi mai nouă și creată pe teren românesc) formează arie în Muntenia, dar este înregistrat sporadic și în alte zone. Forma verbală fără sufix (forma literară) *încrunt* apare în două puncte din Banat (18, 84), în două puncte din Transilvania (339, 399) și în șase puncte din Muntenia. Forma cu sufix *încruntéz* este dominantă în Muntenia (12 puncte), dar apare și într-un punct din Oltenia (945); *cruntéz* [*crunta* (înv. și pop.)], formă fără prefix, este înregistrată într-un punct din Oltenia (986). Fluctuația între conjugările I (*-éz*) și IV (*-ésc*) este înregistrată tot în Muntenia, pentru care s-a înregistrat forma *încrunțesc* (881).

Al doilea răspuns confirmă concurența între formele cu/fără sufix pentru Oltenia (985) și folosirea formei fără sufix în Banat (44): *încrunt*.

A ÎNFRUNTA (< lat. pop. **infronto*, *-are*) este înregistrat cu forma *înfrunt* în punctul 695 din Muntenia și este grupat, după modelul flexionar, cu formele fără sufix ale verbului *a încrunta*.

A CĂRUNTA (s.v. *încărunți* < *cărunt* cu pref. *în-*); forma verbală *să cărunță* (3 sg. refl.), înregistrată într-un punct din Muntenia (704), este grupată la tiparul flexionar *încrunt*. Termenul este obținut prin metaforizare: *a face riduri pe frunte* poate sugera îmbătrânirea, exprimată de verbul *încărunți*. O altă explicație ar putea fi confuzia/analogia cu verbul *crunta* (sau anticipare vocalică *să cruntă- să cărunță*).

A ZBÂRCI (DLR < bg. *цъпча*) și **A ZGÂRCI** (< v. sl. *цъгръчуму ца*; prin Ban. și sudul Transil. 'a se șifona') sunt grupate după tiparul flexionar cu sufix. Forma *zbîrcesc* formează arie compactă în Oltenia (18 puncte) și o arie restrânsă în Muntenia (cinci puncte), fiind înregistrată și în câte un punct din Banat (30), din Crișana (159) și din Transilvania (411); forma apare și ca al doilea răspuns într-un punct din Banat (35). Forma verbală *zgîrcesc* apare în puncte izolate: un punct din Banat (35) același punct cartografic în care este folosit *zbîrcesc* ca răspuns suplimentar), un punct din Muntenia (677) și un punct din Oltenia (944).

A STRÂNGE (<lat. *stringere*) este înregistrat în câteva puncte izolate din mai multe arii, în sintagma *strîng (fruntea)*: un punct din Banat (16), un punct din Crișana (132), două puncte din Transilvania (337, 361), două puncte din Moldova (628, 660), trei puncte din Oltenia (942, 948, 950). La al doilea răspuns, apar următoarele forme: *strîng (fruntea)* în Oltenia (929); *~kêlja vâlurî* în Moldova (544).

A (SE) ÎNTUNECA (<lat. *intunico*.-*are*) formează arie lingvistică în Muntenia, oscilând între forme reflexive și tranzitive: *mă întunec* în patru puncte (711, 717, 815, 818) și *întunecă* (~ *fruntea*) în trei puncte (819, 834, 866).

b. Termeni care formează arii restrânse

A **ÎNĂLȚA** (lat. **inaltio, -are*) este înregistrat în două puncte din Oltenia (929, 997), cu/fără prefix pentru prezent, respectiv, cu valoare tranzitivă/intranzitivă, în sintagmele: *înălțez fruntea* (997) și *înălț din frunte* (929).

A **RIDICA** (< lat. *eradicare*) apare în câte un punct din Muntenia (837) și din Banat (99), cu valoare tranzitivă/intranzitivă: *Țo ridic* (prezența pronumelui la feminin motivată de gestul anchetatorului), *rădic din zénj* (*zénj* 'sprâncene').

A **FACE** (< lat. *facere*), ca verb de acțiune, intră în sintagme cu *creș, cută, rid* (ultimul doar la al doilea răspuns); *cută* (< bulg. *kuta*); *rid* (< fr. *ride*): *fac creșur!* un punct din Banat (44); ~ *cute pe frunte* un punct din Oltenia (973).

Verbul apare și la al doilea răspuns, în sintagmele: *fac creșur!* (Oltenia 912, 918), *faș creș pi dânsa* (2 sg.) (Bucovina 488), ~ *cúti* (Bucovina 507, Moldova 660), ~ ~ *pi frúnti* (Bucovina 508), *fâși ridur!* (3 sg.) (Bucovina 516).

A **MIȘCA** (etimologie necunoscută) este înregistrat într-un punct din Bucovina (488): *mij dînr-ânsa* (prezența pronumelui la feminin este motivată de gestul anchetatorului).

A **ÎNGRUZI** (s.v. *îngurzi* 3⁰ „a face creșe, a boți, a încreși, a strânge pe margini; p. anal. se îngurzește obrazul cuiva, când se încrețește sau gura când o faci pungă”; derivat cu prefixul *în-*, dintr-un substantiv **gurz* (păstrat din derivatul *gurzuiu*), iar acesta dintr-un lat. pop. **gurgeus*; sensul originar era „a da forma gurguiului (țâței)”: *s-Țo-ngru dăștiașă pičlîă* (punctul 474 din Bucovina).

A **SE JENA** (< geană; *zănă*): *să zénáză* (3 sg. refl.) înregistrat în punctul 89 din Banat.

c. Alte verbe de la răspunsuri secundare

În afară de verbele analizate anterior (*a (în)creși, a face, a încrunta, a strânge, a zgârci*), este înregistrat verbul **a posomorî** (<cf. magh. *szomorú* 'trist'), în forma cu sufix pentru prezent: *posomorășc* (punctul 587 din Moldova). Față de limba literară, verbul este folosit tranzitiv [*posomorășc* (fruntea)].

2. MOTIVAȚII

a. Termeni cu motivație transparentă: *a încreși, a încrunta, a înfrunța, a zbârci, a zgârci, a strânge, a ridica, a înălța, a face* (*creșuri, riduri, cute*), *a mișca, a cărunta, a(se) întuneca, a se jena*. În această subclasă, putem identifica mai multe fenomene semantice: verbe în relație de antonimie (poate fi influențată de gestul anchetatorului): *a ridica, a înălța/ a încrunta*; verbe de acțiune (*a face, a mișca*); verbe care exprimă intensitatea gestului (*a încrunta, a înfrunța*); verbe neutre semantic (*a încreși, a zbârci, a zgârci, a strânge*).

b. Termeni cu motivație netransparentă: *a îngruzi, a posomorî*.

3. CONCLUZII

Analizând repartiția dialectală și frecvența unor forme verbale, formulăm următoarele observații: din punct de vedere morfologic, se constată concurența tiparelor flexionare (cu/fără sufix) care apare în mai multe zone, inclusiv în Muntenia (*încrúnt/ încruntéz*), nu doar în graiurile de tip nordic; trecerea de o conjugare la alta (I la IV); tranzitivitate/intranzitivitate. În privința etimologiei, se remarcă frecvența termenilor moșteniți din latină (câțiva din slavă, bulgară, maghiară). Pentru concurența termenilor care formează arii compacte, am reprezentat pe hartă trei verbe cu frecvența cea mai mare: *a încreți*, *a încrunta*, *a zbârci*.

Cele mai multe motivații sunt transparente; fenomenul stilistic frecvent este metaforizarea; semantic, unele verbe apar cu seme diferite de cele din limba literară. Anumite verbe pot fi grupate în serii de opoziție (influențate de gestul anchetatorului- ridică sau coboară fruntea): *a înălța*, *a ridica* (direcția în sus și semul [+ mirare]) // *a întuneca*, *a posomări* (direcția în jos și semul [+ supărare]).

SURSE

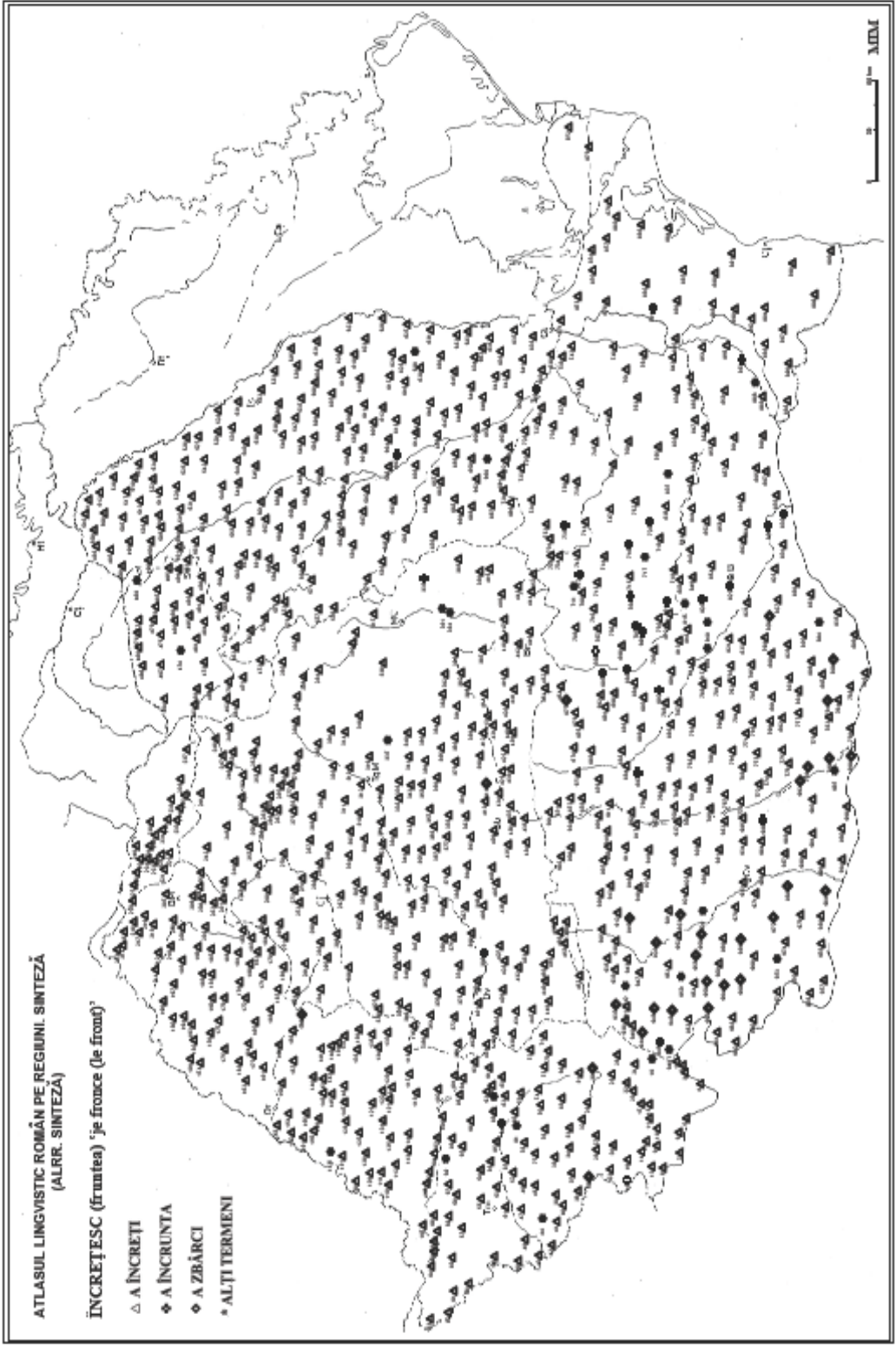
- ALRR. *Sinteză I* = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză I*, coordonator: Nicolae Saramandu; colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, București, Editura Academiei Române, 2005.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române (A-Lojniță)*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, București, Librăria Socec & Comp. și C. Sfetea; Imprimeria Națională; „Universul”, 1913–1948.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.

LES DÉNOMINATIONS POUR *ÎNCREȚESC* (*FRUNTEA*) 'JE FRONCE (LE FRONT)' À PARTIR DE L'ALRR. *Sinteză I*

RÉSUMÉ

Les éléments lexicaux dialectaux analysés reflètent quelques particularités: morphologiquement, la concurrence entre les formes verbales sans suffixe et les formes verbales avec suffixe et la concurrence entre la première et la quatrième conjugaison. En ce qui concerne l'étymologie, on constate la fréquence des termes hérités du latin. La carte représente les verbes les plus fréquentes au niveau des patois du dacoroumain.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

PLURALUL FEMININ ÎN *-e/-i* LA NIVEL DIALECTAL

MARIA MARIN

1. Categoria substantivelor feminine în *-ă* și pluralul acestora în limba română au reținut atenția lingviștilor români și străini, atât a celor interesați de limba veche, cât și a celor preocupați, în general, de gramatica românei contemporane.

După cum este bine știut, pentru substantivele feminine terminate în *-ă*, pluralul se prezintă sub două sau chiar sub trei forme: *-e*, *-i*, *-uri*.

1.1. O clasă de substantive foarte bogată numeric, mereu în creștere și supusă fluctuațiilor sau, într-o altă terminologie, imprezicibilă (Maiden 2014; Dindelegan 2017), o reprezintă femininele cu pluralul în *-e* și în *-i*, pentru care s-a subliniat clar că forma în *-e* este cea originală, fiindcă este vorba de substantive terminate în *-ă*, deci de declinarea I latinească, moștenite sau împrumutate (Iordan 1956: 279). S-a remarcat, de asemenea, că forma în *-i*, în general, reprezentând varinta inovatoare, o concurează mereu pe cea veche, pe care, adesea, „o lasă ușor în urmă ca frecvență, mai ales în vorbirea familiară și populară” (*ibidem*).

1.2. Vechimea fenomenului ca tendință nu poate fi stabilită cu certitudine, dar este clar că el se manifestă încă din româna veche, lucrările de istorie a limbii atrăgând atenția asupra alternanței între *-e* și *-i* la pluralul substantivelor feminine (Densusin, HLR, II: 152; Rosetti, ILR: 158; Gheție *et alii* 1997: 119; Dindelegan 2017: 604). Gr. Brâncuș, preocupat de evoluția unor morfeme în limba română, subliniază că este foarte important faptul că, pe de o parte, *-i* din pluralul femininelor în *-ă* provine, în ultimă instanță „de la pluralul masculinelor și că această analogie s-a petrecut în faza primară a limbii, de dinainte de româna comună” (Brâncuș 2005: 189)¹.

Că forma cu *-i* este cea nouă este dovedit nu numai prin însăși morfologia istorică a limbii române (cf. lat. *casa – casae* > rom. *casă, case*), ci și de faptul că unele dintre substantivele de acest tip cunosc numai forma în *-e*, chiar în vorbirea regională (cf. Iordan 1956: 280).

1.3. În sistemul limbii, cele două variante de plural, *casă – case* și *țară – țări*, sunt echivalente², „așa încât, practic, toate numele indicate ar putea să

¹ Autorul oferă o listă selectivă a principalelor lucrări consacrate problemei (Brâncuș 2005: 189).

² Între *casă – case* și *țară – țări* „există două deosebiri: pe de o parte, se recurge la morfeme (moneme) desinențiale diferite, pe de altă parte, menținerea lui /a/ accentuat al singularului în pluralul *case* se opune producerii unei alternanțe fonologice, /a/ ~ /ă/, în flexiunea celui alt cuvânt. În cel de al doilea caz avem a face cu o formă «hipercharacterizată», prin utilizarea, alături de desinență, a unui procedeu oferit de sistemul morfonologic al limbii române” (Avram 1996: 14; cf. Pușcariu 1994: 353).

aibă ambele forme [s.n., M.M.]; totuși, în fiecare caz norma preferă net pe una dintre ele, cu tendința generală de a prefera, după cât se pare, formele în *-i*, cu metafonie” (Coseriu 1967, *apud* Avram 1996:14).

1.4. Cauzele acestei preferințe și ale extinderii fenomenului sunt atribuite unuia dintre principiile caracteristice, funcționale mai ales în limba română, și anume acela de **hipercaracterizare** a formelor morfologice, tendinței „de a întrebuința toate mijlocele disponibile spre a distinge diferitele forme de declinare și de conjugare nu numai prin desinențe sau elemente auxiliare proclitice și enclitice, ci și prin alternanțe sonice” (Pușcariu 1994: 353).

Ideea se întâlnește și la Iorgu Iordan, care, subliniind că pluralul în *-i* se deosebește în mod mai precis decât pluralul în *-e*, întrucât, în afară de finală, intervin modificări și în tema substantivului, acesta este preferat, dat fiind faptul că vorbitorii, în general, preferă formele mai clare, care ușurează înțelegerea și, deci, în cazul de față, această idee generală „găsește un suport de natură economică” (Iordan 1956: 281).

Problema concurenței și a productivității celor două variante de plural ale substantivelor feminine în *-ă* a fost urmărită în întreaga istorie a limbii române (cf. Dindelegan 2017: 604–605). Totodată, s-au emis păreri diverse în legătură cu repartiția dialectală a celor două morfeme de plural, *-e*, *-i*.

În cele ce urmează, ne propunem să abordăm situația acestora în graiurile dacoromâne pe parcursul secolelor al XIX-lea – al XX-lea.

Sursele de material utilizate în acest scop cuprind diferite categorii de lucrări: colecții de documente și scrisori, colecții de material popular-folcloric cules din diverse zone ale țării, culegeri de material dialectal, lucrări monografice, între care amintim, pentru secolul al XIX-lea, pe cele ale lui Gustav Weigand³, opere ale scriitorilor influențați de vorbirea populară în varianta ei dialectală, cum ar fi, de exemplu, Ion Creangă, colecțiile de texte dialectale din diverse zone ale dacoromânei, culese și publicate în prima jumătate de secol sau după anii '60 ai veacului trecut, precum și pe cele întregite, după 1990, de la vorbitori de grai din afara granițelor României (v. *Lista surselor*).

2. SECOLUL AL XIX-LEA

2.1. Frecvența ridicată a pluralilor în *-e*⁴ este caracteristică tuturor graiurilor dacoromâne, indiferent de originea și de vechimea substantivelor:

– Muntenia, Oltenia, Dobrogea: *arîpe* (HEM, II: 155, 369; WW: 360; WKW: 367), *cioare* (SB: 145; Șez., III: 27), *coade* (Buzău – GN, I: 232), *găine* (HEM,

³ În general, pentru textele publicate în primii ani ai secolului al XX-lea, am avut în vedere faptul că ele au fost culese de la vorbitori în vârstă, reprezentativi pentru secolul anterior.

⁴ Ne referim doar la substantivele în *-ă* pentru care norma românei standard recomandă pluralul în *-i*.

I: 537), *lune* (HEM, II: 85); numeroase exemple se întâlnesc în operele beletristice ale scriitorilor epocii respective: *barbe* (BB: 100), *gredine*, *izbânde*, *nunte*, *patime* (BM: 10), *gure*, *patime*, *ușe* (CGh: 173) ș. a.;

– Moldova, Bucovina, Basarabia: *amărăciune*, art. *amărăciunile* (A: 16), *buruiene* (VPL: 80), *roate* (ÎMM: 6), *gure*, *mustețe*, *rane* (A: 4, 17, 30), *lune*, *talpe*, (VI: 34, 59), *puște*, *viețe* (VPL: 41, 44); în operele scriitorilor moldoveni sunt atestate: *buruiene*, *cane* (CrO: 114, 118), *căciule*, *lume* „lumi” (Beldiman, ap. PC: 113), *mâine* „mâini” (Negruzzi, ap. HEM, II: 200). B. P. Hasdeu însuși, în HEM, folosește, în mod curent, pluralele feminine în *-e*: *boale* (I: 337), *lune*, *săptămâne* (II: 20);

– pentru Transilvania, multe atestări provin din LB: *barbe*, *barde*, *căciule*, *gure*, *limbe*, *nunte* ș. a.; existența lor în vorbire este confirmată de operele scriitorilor ardeleni, dar și de surse din varianta dialectală: *barbe*, *cirede*, *coade*, *inime*, *judocate*, *lade*, *nunte*, *rădăcine*, *rugăminte* (BDȚ: 79, 92, 109, 137, 194, 223, 291, 316, 358, 390), *boale*, *coade*, *nunte* (FCM: 141), *dovede* (BP: 99), *omide*, *strade* (NP: 160), *inime*, *lacrime* (BTr: 15);

– Maramureș: *lune*, *mâne* „mâini” (ȚM: 97, 99), unde apar și formele analogice *nore*, *sore* (CO: 18);

– Crișana: *buruiene*, *pomene* (AT, II: 209);

– Banat: *barbe* (ȚF: 61), *cioare* (CP: 16), *izbânde* (HEM, II: 367).

Spre deosebire de limba literară⁵, la nivelul limbii vorbite, în general, inclusiv în graiuri, pluralul în *-e* se menține încă mult timp, chiar și la substantivele cu teme în *-c-*, *-g-*, *-r-*. Exemplele din această categorie sunt mai numeroase pentru aria nord-vestică (Transilvania, în sensul larg al cuvântului, Maramureș, Banat, dar nu lipsesc nici din celelalte zone: *barce*, *bătuțe* „pipote”, *gâlce*, *năluce*, *vace*; *fuge* „potârnică”, *hălăciuge*, *verige*; *cioare*, *gure*, *sfoare*, *șure* (LB), *biserice* (FCM: 39), *năluce*, *stânce* (BDȚ: 77, 80, 180, 326), *maice* (ȚM: 75); *hore* (AT, II: 38); *crenge* (WB: 275); *duminice* (HEM, I: 348), *munce* (RHR: 61), *potece* (SB: 13, 41), *predice* (BM: 10), *stânce* (HEM, II: 79; BB: 100; RHR: 61), *tece* (SB: 217); *uluce* (DIB: 127, a. 1781, 221, a. 1817), *vace* (Ispirescu, ap. HEM, III: 420); *gure* (HEM, II: 522; CGh: 173), *negure* (BB: 100), *vere* „veri” (Burada, ap. HEM, II, 260); *matce*, *sluge* (A: 54, 90), *furnice*, *maice* (CrO: 128, 253), *opince* (VPL: 35). În cazul unor cuvinte precum *biserică*, *boală*, *duminică*, *viață* ș. a., singurele variante de plural întâlnite în corpusul de material excerptat sunt cele în *-e*.

⁵ Formularea categorică referitoare la înlocuirea lui *-e* cu *-i* (la substantivele feminine în *-ă*), întâlnită în lucrările de istorie a limbii: „Procesul de înlocuire a lui *-e* prin *-i* era practic încheiat pe la 1640, în toate zonele, la substantive ca *limbă*, *pâră*, *poruncă*, *viață*”. „La fel se comportă unele substantive cu radicalul terminat în *c* (*bășică*, *duminică*, *falcă*, *furcă*, *luncă*, *muncă*), în *g* (*rugă*, *verigă*) și în *r* (*gură*, *măsură*, *seară*, *țară*), care încă din secolul al XVI-lea fac pluralul în *-i*” (Gheție et alii 1997: 119; cf. Frâncu 2009: 263) este contrazisă clar de situația reală din limba vorbită, reflectată, adesea, și în opere literar-beletristice.

Pluralul în *-e* este ocurent și la substantivele formate cu sufixul *-eală* (cu variantele fonetice *-ală*, *-ială*)⁶, particularitate considerată în DA și în DLR, sub vocabulele respective, învechită și dialectală. Ea apare consecvent în LB: *bârfele*, *greșele*, *procopsele*, *tocmele* ș. a., dar este atestată și în alte izvoare: *bănuiele* (Creangă, ap. HEM, III: 574), *greșele* (PC: 291; BDȚ: 267), *ostenele* (Negruzzi, ap. PC: 120; Lapedatu, ap. PC: 249), *socotele* (BDȚ: 216).

2.2. Tendința de înlocuire a morfemului *-e* cu *-i* la femininele în *-ă* manifestată ca inovație încă din limba veche (Densusianu, HLR, II: 152; Rosetti, ILR 158; Gheție *et alii* 1997: 119; Dindelegan 2017: 605) începe să acționeze mai intens decât în perioada anterioară⁷.

Pentru Muntenia, care deține indubitabil întâietatea în privința frecvenței pluralului în *-i*⁸, notăm: *lăcrămi*, *păgubi*, *plăși* (BJ: 40), *lighioni* (SB: 152), *mili* (DIB: 148, 150, a. 1786), *odăiți* (DIB: 207, a. 1812), *bucățeli* (CGh: 179), *albini*, *neputinți*, *stâni* (BM: 10), *steluți* (HEM, III: 183), *vâni* (WKW: 32).

Pentru Transilvania atestările sunt, de asemenea, numeroase: *cini*, *feresti*, *lăuți* „viori”, *pălmi*, *pietri*, *săpi*, *tăini* (LB), *mădulări*, *pietri*, *sfezi* „sfade” (BDȚ: 80, 86, 133), *pălmi*, *pietri* (NP: 160).

În celelalte zone (Moldova, Bucovina, Basarabia, Maramureș, Oaș, Banat) aparițiile sunt, relativ, mai reduse: *movili* (VPL: 80; HEM, II: 496), *pălmi* (CP: 130; CO: 39), *pări* (de foc) (VPL: 13), *pietri* (ȚM: 70), *privinți* (CrO: 60), *suferinți* (A:14), *suliți*, *sumi* „sume de bani” (VI: 32), *vădăni* (Șez., V: 108); *vrăjitori*⁹ „vrăjitoare” (CP: 170), *vâni* (WBUK: 216), *iconi* „icoane” (HEM, III: 530), *lăbi* (WB: 234)¹⁰.

2.3. Concurența dintre cele două forme de plural (*-e*, *-i*) este reflectată în LB, unde, pentru o serie de substantive, sunt notate ambele variante, ordinea acestora părănd să reflecte preferința pentru una sau alta dintre ele: *halcă* – *hălci/halce*, *rudă* „prăjină” – *rude/ruzi*, *săptămână* – *săptămâne/săptămâni*, *școală* – *școli/școale*, *șaică* – *șeici/șaițe*, *zgaibă* – *zgaibe/zgăibi* ș.a. (cf. Marin 2011: 352).

⁶ Lucrările de specialitate (Densusianu, HLR, II: 318–319; Form. cuv., 87–91) subliniază frecvența ridicată a sufixului *-eală* în limba română veche, dar nu atestă nicio formă de plural. LB notează foarte rar terminația *-i*: *rânduieți*, *urluieți*, *zăticeți*.

⁷ Cercetările asupra limbii vechi relevă, de regulă, doar situațiile de alternanță între vechiul *-e* și mai noul *-i*.

⁸ B. P. Hasdeu (HEM, I: 522) și Gr. Brâncuș (1973: 40) consideră tendința de înlocuire a terminației *-e* la femininele în *-ă* specifică vorbirii populare, pentru care graiurile muntenesti prezintă o preferință deosebită. Anterior, Iorgu Iordan (1956: 281–282) era tentat să atribuie particularitatea graiurilor moldovenești, idee la care a renunțat mai târziu.

⁹ Preferința pentru o formă precum *vrăjitori* „vrăjitoare”, deși aceasta se poate confunda cu pluralul lui *vrăjitor*, dovedește că dintre cele două posibile confuzii – cea de gen sau cea de număr – vorbitorul o alege pe prima și că, deci, marcarea numărului este mai importantă decât cea a genului (cf. Iordan 1956: 281).

¹⁰ Exemplele cu *-i* neînsoțite de alternanțe fonetice citate din aria moldovenească pot reprezenta, eventual, reflexe ale modificării *-e > -i*, specifice graiurilor respective.

3. SECOLUL AL XX-LEA

3.1. Păstrându-se, în continuare, frecvența ridicată a pluralului în *-e* pentru femininele terminate în *-ă* (inclusiv pentru cele cu tema în *-c-*, *-g-*, *-r-*) întâlnit în toate zonele Dacoromaniei, acesta caracterizează, îndeosebi, aria nord-nord-estică (Moldova, Bucovina, Basarabia, Transnistria, în sensul larg al cuvântului, prin care înțelegem tot teritoriul de la est de Nistru, până în ținuturile dintre Bug, Nipru și Doneț (cf. Răileanu 2008: 73): *barbe*, *mustețe* (ALRT: 216; Lăzărescu 1984: 217), *buruiene*, *găure*, *grope*, *putine*, *țâțâne* (Gr. rom.: 64), *curce*, *ierbe*, *matce* „oi cu miel”, *moare* „mori”, *vace* (TD–Ucr: 102), Transilvania: *boale* (ȘM: 215), *lingure*, *vace* (DOlt: 127, 130), *gătele*, *maice* (ȘDrăg: 284), *cerge* (TD–BN: 63), Crișana (incluzând și graiurile din Ungaria): *barbe*, *brânce* „mâini”, *inime*, *limbe*, *talpe* (Urițescu 1984: 302), *aripe*, *beșice*, *brânce*, *nuce*, *scândure* (TD–Ung: LXXVI) și Banatul: *barbe*, *crenge*, *frage*, *jirade* „jirezi (de paie)” (Neagoe 1984: 257). Relativ mai reduse numeric sunt atestările din graiurile sudice: *barbe*, *blane* „scânduri”, *botce* „alveole în fagure în care trăiește matca”, *burte*, *cade*, *canure*, *câmașe*, *oglinde*, *scare* (DGS; TD–Bulg: LXXXIII).

3.2. Pe de altă parte, ia amploare tendința inovatoare de extindere a pluralului în *-i*. Zonele cel mai bine reprezentate în această privință sunt cea muntenească: *albini*, *botniți*, *comuni*, *lucrători*¹¹, *perni*, *roțiți*, *sădili* „sedile”, *secerători*¹¹ (Ionică 1984: 174; DGS; cf. Iordan 1948: 62; Marin 2009), Maramureșul din stânga și din dreapta Tisei: *aluni* „alune”, *pupezi* (Vulpe 1984: 332), *albini*, *bluzi*, *dărăbi* (Gr. rom.: 64–65), Banatul: *buzi*, *frunzi*, *pupăzi* (Neagoe 1984: 257) și mai puțin graiurile crișene din Ungaria: *ăți*, *pălmi* (TD–Ung: LXXVI).

3.3. Drept consecință a acestei tendințe, se înmulțesc exemplele în care marcarea pluralului prin *-i* este însoțită de alternanțe fonetice (vocalice, consonantice sau combinate), menite să marcheze suplimentar, să sublinieze diferența de număr. Fenomenul este foarte frecvent în Muntenia, Oltenia și sudul Basarabiei: *ălbii*, *băsmăli*, *bostăni*, *cătărămi*, *pălmi*, *plăși*, *stănoși* (Ionică 1984: 209; Gr. rom.: 64; DGS; cf. Marin 2009); el se întâlnește însă și în Maramureș: *lăcăți*, *pălmi* (Vulpe 1984: 332), în Banat: *hăiți* „haite”, *lupoici* „lupoace”, *sfezi* „sfade” (Neagoe 1984: 257) și, mai rar, în graiurile crișene din Ungaria: *măși* „mese”, *ruzi*, *hăni* „haine”, *zicăli* (TD–Ung: LXXVI).

3.4. Concurența *-e/-i* cunoaște o frecvență mult amplificată față de perioada anterioară și are drept zonă cu frecvența cea mai ridicată graiurile sudice. Afirmția poate fi probată prin materialul oferit de DGS, unde majoritatea substantivelor pasibile de a se înscrie în această categorie prezintă atât plurale în *-e*, cât și în *-i*.

¹¹ Pentru acceptarea acestui tip de plural feminin în ciuda posibilei confuzii cu substantivele masculine corespunzătoare, v. *supra*, nota 9.

Astfel, urmărind, de exemplu, materialul dialectal din DGS¹² de sub B, una dintre literele care, în dicționarele românești, se situează sub medie în privința numărului de intrări, constatăm următoarele:

– dintre cele 439 de lexeme feminine în *-ă* (cuvinte-titlu și variante) pentru care este marcat pluralul, 255 au terminația *-e*, iar 184, terminația *-i*;

– 41 de cuvinte sunt notate cu alternanțe vocalice, 57 cu alternanțe consonantice și 38 cu alternanțe combinate (vocalice și consonantice);

– între formele de plural prezentând alternanțe, o serie apar cu forme surprinzătoare, care atestă diferite posibilități de marcare a pluralului prin modalități explicabile analogic, dar situate în afara mijloacelor obișnuite pentru cuvintele în cauză: *bandă – bănzi* (cf. *ladă – lăzi*), *bantă – beți*, *barbă – berbi*, *bată – beți* (cf. *poiată – poieți*), *barbă – berbe*, *bardă – berde* (cf. *fată – fete*), *broboadă – brobezi* (cf. *corvoadă – corvezi*, *scovardă – scoverzi*) ș.a.

Formele menționate, alături de care pot fi citate zeci de alte exemple mai mult sau mai puțin surprinzătoare, dovedesc, încă o dată, posibilitățile inepuizabile de marcare a categoriei numărului în cadrul clasei de substantive feminine terminate în *-ă*, repetăm, *toate* înscriindu-se între mijloacele deja cunoscute în morfologia românească.

În același timp, repetarea de la o zonă la alta a aceluiași cuvinte marcate de modificările privind preferința pentru una sau alta dintre formele de plural (în *-e* sau în *-i*) comparația între frecvența, modalitățile și mijloacele de realizare a variantelor morfologice la nivel dialectal evidențiază multiplele similitudini între unitățile teritoriale ale dialectului dacoromân. Toate aceste constatări stau mărturie că, și în această privință, ca în multe altele, cunoașterea graiurilor sub diverse aspecte, unele mai de suprafață, altele de profunzime, confirmă și subliniază, de fiecare dată, unitatea de necontestat a limbii române în totalitatea ei, în ansamblu și în amănunte, ușoarele deosebiri rezumându-se doar la cantitate și la frecvență.

SURSE

- A = *Aglaia*. Roman anonim din secolul XIX. *Cuvânt-înainte*: Dan Mănuță.
Prefață: Ion Varta. Îngrijirea textului, notă asupra ediției, postfață, glosar:
 Pavel Balmuș, Chișinău, 1996.
- ALRT = *Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici. Suplement la *Atlasul lingvistic român II* (ALRT II), Sibiu/Leipzig, 1943.
- AT, I, II = Dr. G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, adunate de... Tomul I.
Poesia tradițională, Budapesta, Editura autorului, 1899. Tomul II (inedit),

¹² Din păcate, în afară de *Dicționarul dialectului bănățean* (DIB), din care au apărut doar literele A și B și care este alcătuit pe baza unei alte categorii de material, în dialectologia românească, după informația noastră, nu există lucrări similare pentru celelalte unități dialectale ale dacoromânei.

- publicat cu un studiu introductiv, note și glosar de Ion Mușlea, București, 1966.
- BB = Gh. Bulgăr, *Particularități de limbă și stil în opera lui C. Bolliac*, în *Contribuții*, I, p. 89–111.
- BDȚ = Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ediție de J. Byck, București, 1953.
- BJ = Grigore Brâncuș, *Graiul din Muntenia* (descriere pe baza materialului din volumul *Opincaru* de Gr. M. Jipescu), în LR, XXII, 1, p. 37–44.
- BM = Gr. Brâncuș, *Limba poeziilor lui Barbu Paris Mumuleanu*, în *Contribuții*, I, p. 7–22.
- BP = Gh. Bulgăr, *Despre limba și stilul primelor noastre periodice românești*, în *Contribuții*, II, p. 75–113.
- BTr = *Poesii populare din Transilvania*, cu o prefață de I. G. Bibicescu, Bucuresci, 1893.
- CGh = Șerban Cioculescu, *Limba literară a lui Ion Ghica*, în *Contribuții*, II, p. 167–190.
- CO = I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, Extras din „Buletinul Societății Filologice”, II, 1907, p. 35–85.
- Contribuții = *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I [1958].
- CP = G. Cătană, *Povești populare din Banat*. Culese din gura poporului. Ediție îngrijită și prefață de Marin Bucur, București, 1956.
- CrO = Ion Creangă, *Opere*. Ediție critică, note și variante, glosar de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș. Ediție revăzută și adăugită. *Introducere* de Eugen Simion, București, 2000.
- DIB = *Documente privind istoria orașului București*, redactori Florian Georgescu, Paul I. Cernovodeanu, Ioana Cristache Panait, București [1960].
- DOlt = T. Dinu, *Graiul din Țara Oltului*, în GS, I, 1924, 1, p. 107–139.
- FCM = Teofil Frâncu și Gheorghe Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moți)*, București, 1888.
- GN, I, II = I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Sperantia, *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, [vol.] I, II, București, 1906–1907.
- GS = „Grai și suflet”. Revista Institutului de Filologie și Folclor, publicată de Ovid Densusianu, București, vol., I, 1924 ș.u.
- HEM I–III = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, I, 1972; II, 1974; III, 1977.
- ÎMM = *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*. Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. IV (1829–1859).
- Jb = „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig”, Herausgegeben... Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1894 ș.u.
- LB = *Lesicon ramanesc – latinesc – unguresc – nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat*, seu: *Lexicon valachico-latin-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae, 1825.
- NP = Virgil Nestorescu, *Un manuscris școlar cu particularități dialectale*, în FD, XXVII, 2009, p. 159–165.

- PC = Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literaturii române și literaturilor ei. De la început până astăzi în ordine cronologică*, 1875. Ediție critică, studiu introductiv și note de Paul Lăzărescu, București, 1982.
- RHR = Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Ion Heliade Rădulescu până la 1841*, în *Contribuții*, I, p. 57–66.
- SB = Dumitru Stăncescu, *Basme. Culese din gura poporului*. Cu o prefață de d. Ionescu-Gion, București, 1892.
- ȘDrăg = D. Șandru, *Graiul din Drăguș (Țara Oltului)*, în *Probleme de dialectologie românească*, Ediție îngrijită de Tudora Șandru Mehedinți, București, 2004, p. 247–315.
- Șez. = „Șezătoarea”. Revistă pentru literatură și tradițiuni populare. Director: Artur Gorovei. [Fălticeni], anul I, 1892 ș.u.
- ȘM = D. Șandru, *Enquêtes linguistique du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. II. Pays de Motzi*, în „Bulletin linguistique”, II, București, 1934, p. 201–237.
- TD–BN = *Texte dialectale. Bistrița-Năsăud*, de Maria Marin, Marilena Tiugan, București, 1987.
- TD–Bulg. = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale și glosar*, Editura Academiei Române, București, 2006.
- TD–Ung. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- ȚF = D. Țichindeal, *Filosoficești și politicești prin Fabule moralnice învățături*, Buda, 1814.
- ȚM = Alexandru Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, adunate de..., Extras din „Analele Academiei Române”, seria II – tomul XXVIII; Memoriile Secțiunii Literare, București, 1906.
- VI = Teodor Vârnav, *Istoria vieții mele*, Chișinău, 2007.
- VO = Tudor Vianu, *Observații asupra limbii și stilului lui A. I. Odobescu*, în *Contribuții*, I, p. 113–136.
- VPL = Alexandru Vasiliu, *Învățător în Tătăruși (Suceava), Povești și legende culese de...* București, 1928.
- WB = Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, în Jb, 3, 1896, p. 198–332.
- WBuk = Gustav Weigand, *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabien*, Leipzig, 1904.
- WKW = Gustav Weigand, *Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, în Jb, 7, 1900, p. 1–92.
- WW = Gustav Weigand, *Dialekte der Grossen Walachei*, în Jb, 8, 1902, p. 234–324.

LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

- Avram 1996 = Andrei Avram, *Sistem și normă în morfonologia limbii române*, în „Limba română” (Chișinău) VI, 1996, 3–4 (27–28), p. 14–16, republicat în Andrei Avram, *Contribuții la morfonologia limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 65–77.
- Brâncuș 1973 = Grigore Brâncuș, *Graiul din Muntenia* (descriere pe baza materialului din volumul *Opincaru* de Gr. M. Jipescu), în „Limba

- română”, XXII, 1, p. 37–44, republicat în Gr. Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, II, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 100–107.
- Brâncuș 2005 = Grigore Brâncuș, *Evoluția unor morfeme în limba română*, în *Actele Colocviului Catedrei de limba română* [a Facultății de Litere a Universității din București], 2005, republicat în Gr. Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 14–20.
- Densusianu, HLR, II = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II. Le seizième siècle, Paris, Librairie Ernest Letoux, 1938.
- Form. cuv. = *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. Coordonator: Magdalena Popescu-Marin. Colectivul de elaborare: Eugenia Contraș, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Rodica Ocheșanu, Magdalena Popescu-Marin, București, Editura Academiei Române, 2007.
- Frâncu 2009 = C. Frâncu, *Gramatica limbii române (1521–1780)*, Iași.
- Gheție et alii 1997 = *Istoria limbii române. Epoca veche (1532–1780)*, de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție, București, Editura Academiei Române.
- Gr. rom. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, *Graiuri românești din Ucraina și Republica Moldova*, în FD, XVII, 1998, p. 69–155, republicat în Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, p. 42–121.
- Ionică 1984 = Ion Ionică, *Subdialectul muntean*, în *Tratat*, p. 163–208.
- Iordan 1948 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală, o gramatică a greșelilor*, [Ed. a II-a], București.
- Iordan 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București.
- Lăzărescu 1984 = Paul Lăzărescu, *Subdialectul moldovean*, în *Tratat*, p. 208–240.
- Maiden 2014 = M. Maiden, *Morfologie flexionară a pluralului românesc și așa-zisul «neutru» în limba română și în graiurile românești*, în M. Sala, M. Stanciu Istrate, N. Petuhov (eds.), *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion internațional de lingvistică*, București, 27–28 septembrie, 2013, București, Univers Enciclopedic Gold, p. 32–45.
- Marin 2009 = Maria Marin, *Importanța formelor de plural în stabilirea filiației unor cuvinte*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Baia Mare, 19–21 septembrie 2008. Volumul I, Cluj-Napoca, p. 219–225.
- Marin 2011 = Maria Marin, *Elemente de dialectologie dialectală în **Lexiconul de la Buda***, în *Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, p. 349–358.
- Neagoe 1984 = Victorela Neagoe, *Subdialectul bănățean*, în *Tratat*, p. 240–284.
- Pană-Dindelegan 2017 = Gabriela Pană Dindelegan, *Variație de gen și de clasă flexionară în româna veche*, în *Lucrările celui de-al șaselea Simpozion Internațional de Lingvistică*, București, 29–30 mai 2015. Editori:

- Maria Stanciu Istrate, Daniela Răuțu, Univers Enciclopedic Gold, București, 2017, p. 600–613.
- Pușcariu 1994 = Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. II. *Rostirea*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe. *Studiu introductiv* de Andrei Avram, [București].
- Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1986.
- Tratat* = *Tratat de dialectologie românească* [Coordonator Valeriu Rusu], Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- Urișescu 1984 = Dorin Urișescu, *Subdialectul crișean*, în *Tratat*, p. 284–320.
- Vulpe 1984 = Magdalena Vulpe, *Subdialectul maramureșean*, în *Tratat*, p. 320–354.

SIGLE

- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- DGS = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, București, Editura Academiei Române, vol. I (literele A–C), 2009; vol. II (literele D–O), 2010; vol. III (literele P–Z), 2011.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965–2010.

THE FEMININE PLURAL IN *-ei* AT DIALECTAL LEVEL

ABSTRACT

The present article discusses an issue that is specific to Romanian language morphology – means of marking the plural for feminine nouns ending in *-ă* in Dacoromanian subdialects (the XIXth – XXth centuries).

In spite of the richness of existing possibilities (endings, vowel and consonant phonetic alternances), the Romanian subdialects highlight, in this domain as well, an evident unity.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

DENUMIRI PENTRU ‘CHEL’ ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE PE BAZA ALRR. *Sinteză I*

MIHAELA-MARIANA MORCOV

În articolul de față ne propunem să analizăm, sub aspectul distribuției lor geografice, al etimologiei și al motivațiilor semantice, cuvintele înregistrate în graiurile dacoromâne cu accepția ‘chel’. Analiza noastră are ca punct de plecare materialul dialectal publicat în ALRR. *Sinteză*, volumul I.

Termenii majoritari înregistrați cu sensul ‘chel’ în graiurile dacoromâne au fost *kel* (*kelb*, *kelbós*), *pleș* (*pleșcát*, *pleșúv*, cu varianta fonetică, *pleșúg*), *pelég*, *copós* și *gol*. Din categoria răspunsurilor principale înregistrate cu același sens mai fac parte câțiva termeni izolați: *kílúg*, *brjaz*, *čerêlég*, *êoric*, *dubđít pe cap ũ*, *teș*. În câteva puncte au fost atestate, în locul adjectivului, fie o sintagmă transparentă (*fără păr*), fie un răspuns care conține substantivul din aceeași familie lexicală cu adjectivul (*áre kélbe*). Lista răspunsurilor situate pe a doua și a treia poziție cuprinde și cuvintele *teș*, *pelég* și *pepelég*.

kel (< tc. *kel*, cfr. DA, s.v. *chel*, Suci, s.v. *chel*) este răspândit în toate graiurile cu excepția celor din Basarabia, unde termenul a fost consemnat numai în câteva puncte de la granița cu Moldova și Dobrogea. În sudul țării termenul formează o arie compactă, care se prelungește, cu ușoare intermitențe, în sudul și în centrul Transilvaniei. De aici termenul s-a extins către partea de nord-vest a țării unde este frecvent atestat, fără să formeze însă arii extinse sau concentrate. Cuvântul revine, de asemenea, în puncte răslețe din Moldova și Bucovina. În punctul 166 din Crișana a fost notată și o formă cu proteză (*skel*).

Harta **Chel** arată, astfel, că acest termen a iradiat în diferite colțuri ale țării, din zona de influență turcească. Importantă pentru explicarea originii unui termen pe care îl vom comenta mai jos ni se pare și varianta hipercorectă *pjel*, consemnată în punctele 836 și 979, din estul Munteniei și din sudul Olteniei.

Interesant este că, pentru a desemna persoana care suferă de calviție, limba română a preluat din turcă, nu numai un termen, ci o întreagă familie de cuvinte care au ca bază de pornire etimonul *kel*. Acest lucru se explică prin faptul că, pentru vorbitori, radicalul derivatelor împrumutate nu și-a pierdut transparența, iar terminațiile cuvintelor străine acceptate în limbă au putut fi ușor asociate sau

înlocuite cu sufixe românești. Unul dintre aceste derivate este *kelés* (cu varianta *kelîş*), consemnat într-o arie restrânsă din sudul Basarabiei. Potrivit lui Emil Suciu, *cheleş* provine din turcescul *kelés* ‘chel’, care a pătruns și în alte limbi sau dialecte balcanice (bulg. *kelés*, alb. *qelësh*, arom. *kelésu*, *kileşu*) (Suciu 2010, s.v. *chelés*).

Un alt cuvânt de origine turcească, la baza căruia se află turcescul *kel* este *chelbaş* [< tc. *kel baş* ‘cap chelbos, cap atins de peladă, cap lipsit total (sau parțial) de păr’] (Suciu 2010, s.v. *chelbaş*). Ne vom referi mai jos la acest termen.

Pe lângă derivatele sau compusele preluate direct din turcă, au mai fost atestate și adjective derivate cu sufixe românești de la *chel* sau de la *cheli*. Este vorba de adjectivele *kelós* (obținut prin derivare cu sufixul *-os* de la *kel*) și *keliós* (< *cheli* < *chel*), din sudul țării.

Kelb-kelbós, Kélbe

La baza familiei lexicale din care face parte cuvântul *kelb* se află termenul *chelbás*. *Chelbaş* nu a fost înregistrat printre răspunsurile primite la întrebarea 92 din ALRR. *Sinteză*, datorită faptului că termenul este astăzi rar și învechit (cf. Suciu 2010, s.v. *chel*). În ALR II/1, lucrare care, după cum se știe, surprinde un stadiu mai vechi al graiurilor decât atlasele regionale, *chelbaş* este consemnat într-un punct din estul Munteniei (punctul 723).

Kelb (rezultat prin derivare regresivă de la *chelbaş*, fenomen favorizat probabil de o falsă analiză a terminației *-aş*, identificată cu sufixul *-aş* din limba română) este atestat în puncte dispersate din Moldova și Bucovina, dar împreună cu termenul înrudit, *kelbós*, formează o arie care se extinde la nivelul întregii zone. Așa cum era de așteptat, *kelb* și *kelbós* au fost atestate și la granița dintre Moldova și alte zone ale țării (punctele 338 și 385, din Transilvania și punctul 721, din Muntenia).

În punctul 154, din nord-vestul Crișanei, *kelb* revine sub forma *kelm*. Această variantă fonetică se explică probabil prin dificultatea pronunțării unei consoane situate în poziție finală, după o lichidă sau prin generalizarea unui fenomen specific procesului de adaptare la sistemul limbii române a împrumuturilor de origine turcească. După cum remarcă E. Suciu, tendința de nazalizare a ocluzivelor labiale este ilustrată și de alte cuvinte preluate din turcă: *camazlâc* ~ *cabazlâc* < turc. *hokkabazlic*, *nătlăgele* ~ **mătlăgele* ~ *pătlăgele*. (Suciu 2009: 271). Potrivit lingvistului amintit, la baza unora dintre aceste variante se află tiparele cunoscute sub numele de „formule rimate”, care sunt specifice limbii turce. (*ibid.*).

Modificarea bilabialei precedate de o lichidă s-a înregistrat, cu un rezultat diferit însă, și în cazul răspunsului *ptelc*. Forma este explicabilă, probabil printr-o încrucișare dintre *kelb* și varianta hipercorectă a lui *kel* (*pjel*).

Într-o localitate din sudul Moldovei (punctul 644) informatorul a menționat în locul adjectivelor *kelb* (sau *kelbós*) chiar substantivul *kélbe* (*áre Kélbe*).

Kelbós a fost explicat în DA ca un derivat de la *chelbe* (DA, s.v. *chelbe* 2). Acest punct de vedere a fost preluat și de E. Suciu și de DELR (Suciu 2010, s.v.

chelbăș, DELR II s.v. *chelbe*). Nu excludem posibilitatea ca acest termen să provină din *chelbaș*, prin înlocuirea părții finale a cuvântului, care a fost interpretată drept un sufix. Un argument în sprijinul acestei ipoteze ar fi faptul că cele mai multe dintre atestările cuvântului *chelbaș*, inventariate în DA, se află în Moldova, care coincide cu aria de răspândire a cuvântului *kelbós*.

În legătură cu originea cuvântului *kelbe* s-au formulat mai multe ipoteze: A. Scriban, I.-A. Candrea, Lazăr Șăineanu și A. Ciorănescu. au susținut ipoteza conform căreia *chelbe* provine din *chelbaș* (SDLR, CADE, ȘIO II.1., CDER 1698). H. Tiktin propune un etimon latinesc neatestat, **calvia* (< *calvus*, prin atracția lui *i* ca în *schimb* < *scambio*) (TDRG, s.v. *chelbe*), considerat posibil în DELR II.

Al. Philippide (Viața rom. IV, 39) avansează chiar ipoteza unui împrumut din albanezul *k'el'p* 'puroi' (cf. DA, s.v. *chelbe*, CDER 1698). S. Pușcariu, care consideră că etimologia cuvântului este nesigură, respinge, dintre toate ipotezele prezentate, doar pe cea care are ca punct de plecare cuvântul de origine turcească (DA, s.v. *chelbe*). Argumentul invocat de Pușcariu este faptul că asocierea dintre *chelbe* și *chelbaș* se bazează pe fenomenul etimologiei populare și se manifestă numai în zonele restrânse unde a fost consemnat *chelbaș*.

Înclinăm să credem că explicația referitoare la filiera turcească este mai întemeiată, dar considerăm că substantivul *chelbe* nu provine direct din *chelbaș*, așa cum susține A. Scriban, ci din *chelbos*. Ne conduc către această concluzie următoarele observații:

Etimologia albaneză și cea latină nu se sprijină pe argumente solide. Albanezul *kelp* nu se apropie, cel puțin din punct de vedere semantic, de cuvântul românesc. Așa cum se precizează în DELR II, alb. *kelp* poate fi corelat mai degrabă cu românescul *câlbează*, *gâlbează*, care evocă o boală a ficatului, și nu calviția.

În sprijinul unui etimon latinesc neatestat este greu să invocăm un cuvânt existent într-o singură limbă romanică

Indicarea cuvântului *chelbos* ca sursă a cuvântului *chelbe* ar putea fi susținută și de un model de derivare specific limbii române. În română, sufixul *-aș* se atașează de obicei substantivelor care evocă trăsături morale (*poznaș*, *buclucaș*). După apariția cuvântului *chelbos* și, prin analogie cu perechile formate din substantivele care denumesc părți ale corpului și adjectivele derivate care exprimă trăsături fizice (*nășos* < *nas*, *bărbos* < *barbă*), s-a simțit necesitatea creării unui substantiv care reflectă tiparul în discuție¹.

Referitor la argumentul adus de S. Pușcariu, cu privire la difuziunea termenilor, observăm că, din datele dialectale pe care le avem la dispoziție, nu rezultă faptul că aria de răspândire a lui *chelbaș* este mai restrânsă decât cea a cuvântului *chelbe*, ambele cuvinte fiind atestate foarte rar. *Chelbe* lipsește din ALR II/1 sau este consemnat o singură dată (în Moldova) în ALRR. *Sinteză*, iar *chelbaș* a fost atestat pentru Muntenia, în ALR II-1. Coroborând informațiile dialectale cu

¹ Această explicație ne-a fost furnizată de Iulia Mărgărit, căreia îi mulțumim și pe această cale.

sursele literare citate în DA, putem constata că atât *chelbe*, cât și *chelbaș* sunt prezente în Moldova și în Muntenia. Faptul că ambele cuvinte apar în cele două zone menționate, dar nu în Transilvania este de altfel, în opinia lui A. Ciorănescu un argument în favoarea ipotezei că apariția termenului *chelbe* se află în strânsă legătură cu sfera de influență turcească a limbii române (CDER 1698). Așadar, apropierea dintre cele două cuvinte ar putea să reflecte o legătură genetică reală și nu o asociere bazată pe asemănări fonetice și semantice întâmplătoare.

***Pleş* și familia lui etimologică (*pleșcăt*, *pleșúv* și *pleșúg*)**

Cuvintele în discuție sunt specifice zonelor de nord de vest și de est ale țării. În mod excepțional, au fost consemnate și în aria sudică, în cinci localități, dintre care două (787 și 873) au fost asociate cu răspunsuri secundare.

Pleş continuă etimonul *plěši*, din slava veche (DLR, s.v. *pleș*, CDED II s.v. *pleașă*). Cuvântul formează o arie aproape compactă în Banat. Este răspândit, de asemenea, și în estul Transilvaniei, în Maramureș, în Bucovina și în Moldova.

Probabil pentru a consolida acest cuvânt în limba română, în aria lui *pleș*, au pătruns diverse derivate formate fie pe teren românesc, fie în limbile slave cu care româna a intrat în contact. Derivatele de natură participială subliniază și o motivație semantică suplimentară, bazată pe faptul că trăsătura fizică evocată reprezintă rezultatul procesului treptat de cădere a părului. Este cazul cuvântului *pleșít*, consemnat în patru localități din sudul Crișanei (punctele 198–200 și 209).

Pleşcăt a fost furnizat, ca răspuns, numai de către vorbitorii din Basarabia, unde, cu excepția câtorva puncte periferice (în care au fost consemnate cuvintele *pleș*, *kel*, *brjaz* și *kílúg*), acesta reprezintă singurul termen atestat. Potrivit DLR *pleșcăt* s-a format prin derivare cu sufixul *-at* de la substantivul *pleșcă* ‘cheliu’, creat la rândul său prin derivare cu sufixul *-că* de la *pleș* (DLR, s.v. *pleșcă*). În ceea ce privește etimologia directă a lui *pleșcăt*, credem că explicația din DLR ar trebui nuanțată. *Pleşcăt* nu provine direct din substantivul *pleașcă*, ci din participiul verbului care are ca bază de derivare substantivul *pleșcă*. Acesta din urmă a fost înregistrat în punctul 245, din nord vestul Transilvaniei. În ceea ce privește originea substantivului *pleșcă*, ni se pare forțată ipoteza care are ca punct de plecare derivarea cu sufixul *-că*, având în vedere că nici unul dintre exemplele derivate cu această particulă nu reflectă și schimbarea categoriei gramaticale, din adjectiv în substantiv. În schimb, credem că *pleașcă* (*pleșcă*) este o simplă variantă fonetică.

Prin derivare regresivă de la *pleașcă*, s-a format cuvântul *pleșc*, atestat în punctul 320, din centrul Transilvaniei, și în patru puncte din sudul Basarabiei (0203, 0204, 0213, 0216).

Potrivit datelor din DLR, *pleșúv* cu varianta *pleșúg* provine din bulgărescul *плешиив*. Harta de față nu confirmă această etimologie, având în vedere că în graiurile sudice cuvântul în discuție este înregistrat numai în patru localități din

Muntenia și Oltenia (748, 873, 910, 936), în condițiile în care două dintre aceste atestări nu constituie răspunsuri principale. Putem, în schimb, să acceptăm ipoteza propusă de dicționarul tezaur pe baza atestărilor scrise, care arată faptul că termenul este folosit de autorii din Muntenia încă din 1866. Sunt revelatoare, în acest sens, sursele menționate în DLR: *Biblia de la București*, Anton Pann, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Al. Odobescu, Camil Petrescu etc. La nivelul limbii vorbite, se constată că *plešív* și *plešúg* sunt răspândite, în mod special, în partea de nord vest a țării, formând arii într-o zonă care cuprinde estul Transilvaniei, Maramureș și Bucovina. În aceste zone prezența masivă a cuvântului nu se poate explica decât prin influența limbii ucrainiene unde a fost consemnat termenul *плетивий* (Ilie 1963, s.v. *pleșuv*).

Forma *pleșuv*, din limba română cu finala modificată are la origine, probabil, o contaminare cu adjectivul *kílúg* sau cu substantivul *beteșúg*, de origine maghiară. În cazul cuvântului *beteșug*, contaminarea a putut fi favorizată și de o analogie semantică, având în vedere că trăsătura fizică desemnată este încadrată în categoria defectelor.

În aria nord-vestică au fost înregistrați doi termeni specifici: *pelég* și *copós*.

Pelég (cu varianta *peleág*) 'fără păr', 'fără pene' este atestat într-o zonă care cuprinde nordul Banatului și sudul Crișanei, precum și câteva puncte din estul Transilvaniei (372, 401, 432). Etimologia cuvântului nu este clară. Potrivit lui August Scriban (SDLR, s.v. *peleg*) termenul trebuie corelat cu *felegos* 'zdrențaros, ferfenițos, rău îmbrăcat, rupt, murdar', care provine din *felegă* 'cârpă, basma, zdreanță'. Această explicație este însă circulară având în vedere că, la rândul lui, *felegă* este considerat rezultatul contaminării dintre *peleg* și *feletic*, iar *feletic* este comparat cu *felegă* și *peleg*. Autorii DLR nu se pronunță asupra originii cuvântului *peleag*, însă îl corelează cu *pilug* 'numele mai multor unelte sau părți de unelte folosite pentru a bate sau a pisa', 'gol, dezbrăcat, sărac lipit', 'chel' (în expresiile *a fi (a rămâne) (gol) pilug, a tunde sau a rade pe cineva pilug/piulug*) (DLR, s.v. *peleag, pilug*).

Pentru a explica etimologia lui *pelég*, H. Tiktin avansează ipoteza unui posibil etimon slav neatestat, **plêchŭ* a cărui reconstrucție se sprijină pe cehul *plech* 'foi de metal' (împrumutat probabil din maghiarul *pele* 'șobolan') (TDRG, s.v. *peleag*).

Considerăm drept probabilă o ipoteză care nu a mai fost formulată până în prezent și care are ca punct de plecare unul dintre sensurile secundare ale cuvântului. Întrucât *pelég* este, deopotrivă, asociat cu părțile corpului omenesc și cu terenuri (vezi sensul 'teren despădurit' consemnat în DLR, s.v. *peleag*), este posibil ca forma *peleg* să se explice printr-o contaminare între *pilug* 'gol, dezbrăcat', 'sărac lipit' și *meleag*, în condițiile în care ambele cuvinte trebuie fi fost corelate cu același context (*meleag pilug* → *meleag peleag*). Cu sensul 'teren despădurit', *peleag* este consemnat în județul Mehedinți, la granița dintre Oltenia și Banat (DA, s.v. *peleág*).

În acest punct al cercetării, ne rămâne doar să lămurim originea cuvântului *pilug*. Având în vedere contextele cu care este asociat, precum și forma cuvântului, este posibil ca *pilug* să reprezinte o variantă fonetică a lui *chilug* [(< turc. *külug* ‘un fel de măciucă’, cf. DA, SDLR, sv. *chiulug*]. În TDRG (s.v. *pilug*) această ipoteză este respinsă pe considerentul că asemănarea dintre *chilug* și *pilug* este întâmplătoare.

Considerăm totuși că, pentru clarificarea etimologiei lui *pilug*, nu este necesar să apelăm la un derivat din lat. *pila* (care a dat în română *piuă*) (cf. TDRG, *ibid.*), având în vedere că depalatalizarea lui *k* se poate explica prin influența lui *piuă*. Un indiciu clar al faptului că *pilug* a rezultat printr-o contaminare între *chilug* și *piuă* sunt contextele în care a fost consemnat cuvântul *pilug* (cu varianta *chilug*). Acestea ilustrează diverse moduri în care *piuă* și *chilug* au interacționat. Astfel, constatăm, că, pe de o parte, în vecinătatea lui *piuă*, formele cu sunetul inițial modificat alternează cu variantele care au păstrat consoana palatală (*În pilă aruncați și zdrobiți în piluge*, Dosoftei, V.S. *Introduce c-un cleștișor pesmeți în piua de lemn și-l sfarmă cu pilugul*, Sadoveanu, O. IX, 256, *să-l pui în piuă și să dai cu chilugul peste el [...]* Zanne, P. II, 371, cf. DLR, s.v. *pilug*, I.1.a, b) și, pe de altă parte că, pe lângă *piuă*, este consemnată o variantă coruptă, *chiuă*, apărută sub influența lui *chilug*: *Știuleții de popușoi se pun în chiuă și se bat cu chilugul sau pilugul* [Pamfile, A.R., cf. DLR. s.v. *pilug* I. 1 c)]

Ca răspuns secundar a fost înregistrată și varianta *pepelég*, (în punctul 100) rezultată prin reduplicarea primei silabe a lui *pelég*.

Într-o localitate bănățeană situată la granița cu Crișana, s-a consemnat răspunsul *čerčelég*, explicabil probabil prin contaminarea dintre *pepelég* și *čerčelít* ‘cherchelit’. Această ipoteză este confirmată de faptul că *čerčelít* a fost atestată tot la granița dintre Banat și Crișana (cf. ALRR. Sinteză III, harta *Cherchelit*)

Kilug este atestat într-un punct din nordul Basarabiei (027) și într-o localitate din Moldova, aflată la granița cu Basarabia (627) (vezi mai sus etimologia cuvântului).

Copós, de origine maghiară (< *kopasz*, cf. DA, s.v. *cópos*, Tamás s.v. *copós*.) este consemnat în mai multe puncte din Crișana și Transilvania dar și în patru localități din Bucovina, aflate la granița cu Maramureșul (01–04). Pe lângă forma cu accentul pe ultima silabă, care presupune o adaptare a împrumutului la sistemul limbii române, favorizată și de analogia cu adjectivele în *-os* (d. ex. *cheliós*), s-a înregistrat în mai multe puncte din nord-vestul țării și forma etimologică, cu accentul pe prima silabă. Termenul cunoaște și o variantă cu metateză (*pocós*) în punctele 213, 217 și 220, din Oaș.

Gol și derivatele care fac parte din aceeași familie lexicală (*golás* cu varianta *golós* și *golít*) sunt întâlnite preponderent în Crișana. Sporadic au fost înregistrate și în Transilvania (în punctul 425, ca răspuns principal, iar în punctele 376 și 455, ca răspunsuri secundare și numai în cadrul sintagmelor *gol în cap*, *golás pe cap*).

Pe lângă termenii comentați mai sus, s-au notat și răspunsuri sporadice care, cel mai probabil, nu depășesc granița idiolectului. Ele însă sunt interesante în ceea ce privește motivația lor extralingvistică și procedeele latente ale graiurilor.

Dintre aceste răspunsuri fac parte: **gobăș**, **coric**, **dubdît pe cap^u**, **teș** și **brîz**.

Gobăș este consemnat în două puncte din centrul Crișanei (146 și 147). Adjectivul este rezultatul atracției paronimice dintre *golăș* ‘chel’ – analizat mai sus – și *gob*. Potrivit datelor din DA acesta din urmă constituie o variantă a lui *gâb* ‘ghebos,-oasă’ (< magh. *göb*, cf. DA, s.v. *gâb*). Tranziția de la sensul ‘cocoșat’ la sensul ‘chel’ se explică ușor prin analogia dintre calviție și alte defecte fizice.

Ipoteza atracției paronimice dintre *golaș* și *gob* se bazează, printre altele, pe argumentul răspândirii geografice, ambele cuvinte fiind atestate în Crișana.

Coric a fost consemnat în Transilvania, într-o singură localitate, (punctul 300). Sub forma *cioriciu* sau *șoricîu* (*șoreciú*), cuvântul a fost atestat în DLR cu sensurile ‘(despre părul sau culoarea cailor, prin extensie, despre cai) cenușiu, gri’ și ‘galben, cafeniu’ (DLR s.v. *șoreciú,-ie*). Asocierea cuvântului cu nuanța firelor de păr este punctul de plecare a sensului ulterior, ‘chel’.

Dubdît pe cap^u a fost consemnat în punctul 219, aflat în Țara Oașului. *Dubît* este participiul verbului *a dubi*. Dintre toate sensurile enumerate în DLR (s.v. *a dubi*) pentru acest cuvânt, considerăm că accepția din care a evoluat înțelesul care ne interesează este ‘(despre pielea omului) a (se) juli, a (se) jupui, a (se) zgâria, a (se) descuama’. Autorii dicționarului-tezaur propun ca etimon ucr. *dybûmu*. Această ipoteză este confirmată atât de forma și de semantismul cuvântului, cât și de distribuția lui geografică, întrucât termenul este utilizat chiar în sfera de influență ucraineană.

Teș s-a înregistrat, ca răspuns secundar, în punctul 459, din sud-vestul Transilvaniei. În DLR (s.v. *teș*), cuvântul a fost atestat cu sensurile: ‘(despre coarnele vitelor) dat pe spate, încovoiat înapoi’; ‘(despre vite) cu coarnele date pe spate, încovoiate înapoi; ‘partea care rămâne în pământ după tăierea unui lăstar; semn de hotar făcut prin tăierea unui copac’. Adjectivul în discuție este un derivat regresiv de la verbul *a teși* ‘a reteza oblic (un lemn, trunchi), a ciopli oblic capătul unui lemn ascuțindu-l sau subțindu-l în formă de cui’; ‘a netezi muchia sau vârful unui obiect, a turti (cu o lovitură) strâmbând sau aplecând într-o parte’ (TDRG, s.v. *teș*). Potrivit autorilor DLR, verbul *a teși* provine din bulgărescul *meua* [cf. *teși*].

A de Cihac și H. Tiktin iau în considerare, ca sursă a cuvântului, vechiul slav *tesati*, *teša* (CDED II, s.v. *teșesc*, TDRG, s.v. *teși*).

Brîz a fost atestat în punctul 0224, din sudul Basarabiei. Sensul ‘chel’ poate fi explicat atât prin intermediul sensului propriu, ‘(despre animale) cu o pată albă în frunte’, cât și prin analogie cu sensul figurat, ‘(despre vite sau oameni) mai deosebit, mai grozav’ (DLR, s.v. *breaz*).

STRATURI ETIMOLOGICE

Primul strat de cuvinte consemnate în graiurile dacoromâne cu sensul ‘chel’ este ilustrat de **pleș** și **pleșúv**.

Al doilea cuvânt care s-a impus în limba română, prin mijlocirea limbii turce, este **kel**. Pentru a explica cum a fost posibilă expansiunea neobișnuită a

cuvântului *kel* în afara ariei sudice și de ce termenul anterior *ples* a fost înlăturat aproape complet din sudul țării, trebuie să luăm în considerare aportul pe care limba turcă l-a avut la consolidarea cuvântului menționat prin transferul unui termen, care face parte din aceeași familie lexicală: Este vorba de *chelbaș*, întâlnit preponderent în Moldova. Derivatele împrumutate din turcă sau cele create pe teren românesc au definitivat acest proces. Este unul dintre motivele pentru care credem că termenul *chelbe* se raportează mai degrabă la familia lui *kel* și *chelbaș* și nu la lat. **caluia*.

Al treilea strat este format, în nord-vestul țării, de câteva cuvinte de origine maghiară și ucraineană.

În afara împrumuturilor lexicale, o altă modalitate prin care graiurile din nord-vestul țării au inovat a constat în valorificarea unor cuvinte existente și în celelalte graiuri (*gol*, *golaș*), pornind de la motivația extralingvistică a denumirilor.

MOTIVAȚII EXTRALINGVISTICE

La nivelul motivațiilor semantice pe care se întemeiază denumirile, pot fi identificate următoarele categorii:

I. tipul bazat pe analogia dintre pielea capului și suprafața netedă a uneltelor: *kilúg*.

II. tipul bazat pe ideea că absența părului este rezultatul unei afecțiuni fizice: *dubđít pe capŷ*, *gobás*.

III. tipul care evocă, în mod direct, absența părului: *gol*, *golás*.

IV. tipul bazat pe analogia dintre suprafața netedă a capului, care pune în evidență forma craniului, și obiectele curbate sau turtite: *teș*.

CONCLUZII

Harta de față sugerează observații extrem de utile pentru domeniul etimologiei, al foneticii și al morfologiei derivaționale dialectale. După cum am remarcat, repartiția dialectală a cuvintelor *kelbás* și a adjectivelor înrudite ne poate ajuta să privim dintr-o perspectivă nouă etimologia cuvântului *chelbe*.

De asemenea, ne reține atenția fenomenul prin care, împreună cu termenul *chel*, graiurile dacoromâne au preluat o serie de derivate de origine turcească, ale căror sufixe sau terminații au fost identificate cu sufixe românești. Acest lucru a permis integrarea și adaptarea lor rapidă la sistemul limbii române.

BIBLIOGRAFIE

- ALR II/1 = *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, volumul I, sub conducerea lui S. Pușcariu, de Emil Petrovici, Sibiu, Leipzig, Muzeul Limbii Române, Otto Harrassowitz, 1940.
- ALRR. *Sinteză* = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. I, coordonator Nicolae Saramandu, de Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, București, Editura Academiei Române, 2005.
- CADE = I.-Aurel Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat. Partea I: Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească”, [1926–1931]
- CDED II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Francfort, Ludolphe St-Goar, 1879.
- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum, I.O., 2002.
- DA = *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea a II-a, C, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940, tomul II, partea I, F–I1, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București 1934
- DELR II = *Dicționarul etimologic al limbii române*, volumul II, litera C, partea I, *Ca–Cizmă*, București, Editura Academiei Române, 2015.
- Ilie 1963 = Mariana Ilie, *Dicționar român-ucrainean*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963.
- Suciu 2009, 2010 = Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române*, I. *Studiu monografic*, 2009, II. *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- ȘIO II.1. = Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturai române*, II. *Vocabularul 1. Vorbe populare*, București, Editura Librăriei Socec & Comp. 1900
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, ediția întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Tamás = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, The Hague, Paris, Budapest, Mouton & Co, London, 1967
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, band I, A–C, Otto Harrassowitz Wiesbaden, 1986, Otto Harrassowitz Wiesbaden band III, P–Z, 1989.

**DESIGNATIONS POUR ‘CHAUVE’ DANS LES PATOIS
DACOROUAINS, SUR LA BASE L’ALRR. Sinteză I**

RÉSUMÉ

Dans cet article nous avons analysé sur la base du matériel dialectal publié dans l’ALRR. *Sinteză*, Ier volume, les mots utilisés au sens ‘chauve’ dans les patois dacorouains.

L’analyse de la diffusion géographique des termes ainsi que l’examen des variantes phonétiques et des sens enregistrés dans les sources écrites nous a permis de mettre en évidence des aspects importants concernant certaines étymologies controversées.

En outre nous avons remarqué la tendance des patois dacorouains à adapter, sur la base des analogies propres au système morphologique roumain, des dérivés et des mots composés empruntés au turc.

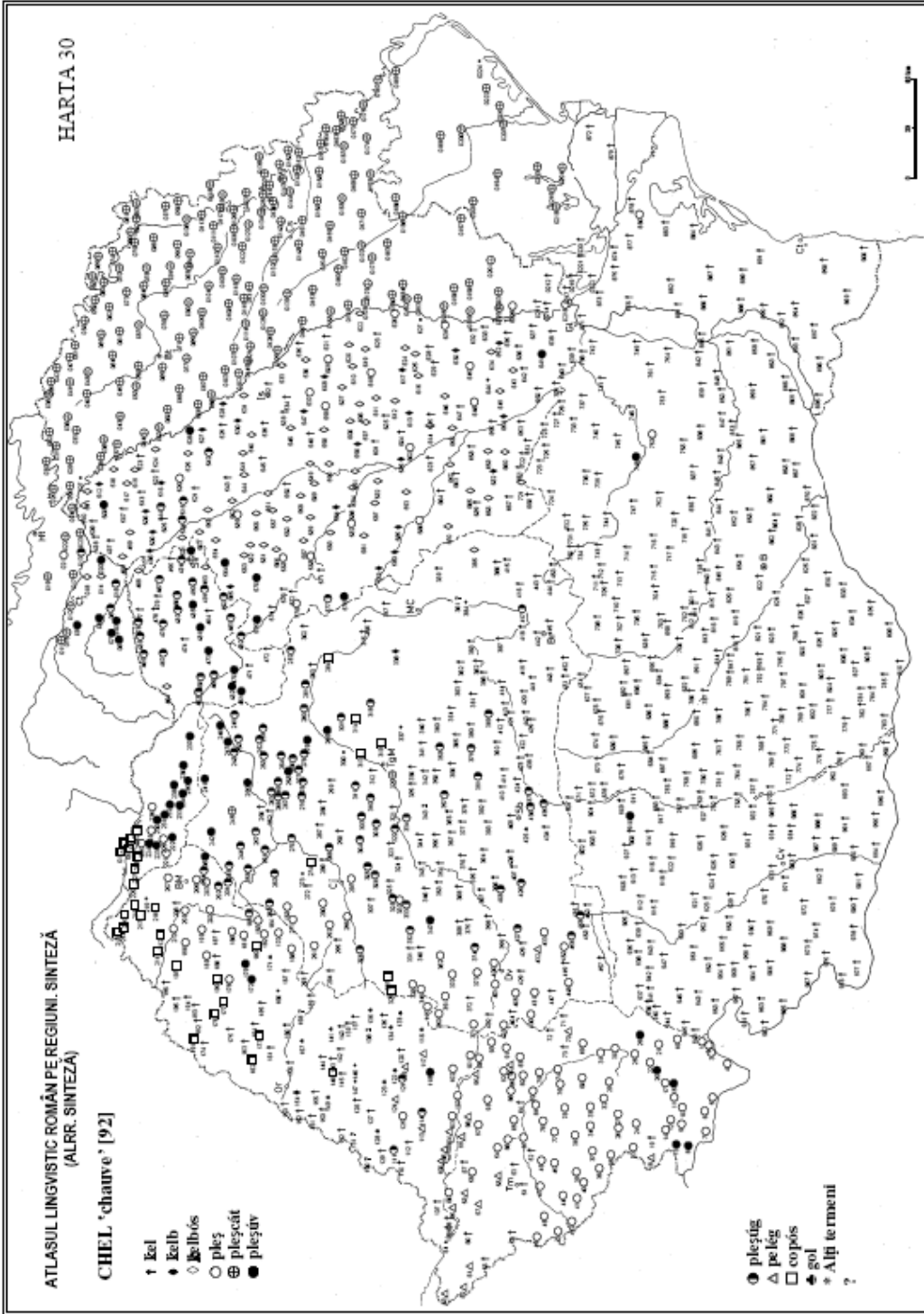
Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. SINTEZĂ
(ALTR. SINTEZĂ)

CHEL 'chaine' [92]

- † Kel
- kelb
- ◊ kelbós
- ples
- ⊕ plescat
- plesáv

- plesřig
- △ pelég
- corpós
- ◆ gol
- * Alfi termeni
- ?

MUTAȚII ÎN SEMANTISMUL UNOR EXPRESII

IULIA MĂRGĂRIT

Parcurgerea unor glosare dialectale trezește interesul cititorului, între altele, și prin glosele formulate, semnificative nu numai pentru definirea termenilor, ca obiectiv imediat, dar și din punctul de vedere al lexemelor utilizate în acest scop, de multe ori elemente dialectale, arhaisme, creații noi, idiomatisme etc. De această dată, ne-am oprit asupra unor expresii, reperate în Ciaușanu, *Vâlcea* și Ciaușanu, *Glosar* la care se recurge frecvent, în astfel de situații, probabil pentru capacitatea lor rezumativ-sentențioasă. Interesant este faptul că, adesea, formațiile idiomatice sunt însoțite, de la caz la caz, de unele restricții, referitoare la cursul momentan, pentru a avertiza cititorul asupra sensului avut în vedere.

În cele ce urmează, orientându-ne după indicațiile auctoriale din lucrările citate, ne-am propus să comentăm câteva idiomatisme, în conformitate cu traiectoria străbătută, din punctul de vedere al actualității lor.

(A FI) TÂRÂIE-BRÂU

Expr. *(a fi) târâie-brâu* se întâlnește în Ciaușanu, *Vâlcea*, în două glose diferite. Mai întâi s.v. *cârșelnic* „cârcotaș, rău-platnic, *târâie-brâu* (în înțelesul vechi al cuvântului)”. Apoi, specificarea dintre paranteze se repetă s.v. *pricină*, în cazul expr. *a se pune de pricină* „a căuta cearta, bătaia cu lumânarea, a se prici, **a fi târâie-brâu** (în sens arhaic)”. Cele două semnalări ne-au suscitat interesul pentru expresia în cauză și semantismul ei primitiv.

Cine este interesat de semnificațiile compusului *târâie-brâu* și deschide DLR s.v. *târâ* 5. găsește următoarea desfășurare de sensuri și de exemplificări: a) „om care caută ceartă; arțăgos”: *Această pasiune de a pleda... i-a adus porecla de „târâie-brâu”. În 1815, el dă statul în judecată.* (Oțetea, T.V., 82). *Lansaseră zvonuri în București și asta nu putea să le ierte Principele nice socrului, nice acestui târâie-brâu ce trebuia pedepsit* (Barbu, *Princ.*, 111). b) „om de nimic, golan, pierde-vară”: *Aceia-s niște târâie-brâu de n-au margini* (Alecsandri, T.: 152). *În gura fiecărui orator, fiecărui târâie-brâu – Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare* (I. Negruzzi, S. I, 123). *Un om de nimică, un târâie-brâu, un pierde-vară* (Marian, O. I, 232). c) „om sărac, prăpădit”.

Lectura paragrafului din amintitul dicționar ridică unele obiecții: înțelesul a) după cât de actual ar fi, în optica DLR, care exclude orice restricție, de timp și de spațiu, lipsește totuși din uz. În plus, citatul ilustrativ trezește semne de întrebare: pentru pasiunea de a pleda [ca profesionist], cineva își poate atrage porecla de *târâie-brâu*? Iar dacă acel cineva nu este un oarecare, s-ar fi convenit să i se citeze numele! În organizarea DLR trebuia să fie clar, dar nu e! Înțelesul b), prin cel dintâi citat, nu ilustrează definiția (*niște târâie-brâu de n-au margini!*) decât cu sprijinul celui de al treilea, iar cel de al doilea, prin relația *orator – târâie brâu*, s-ar potrivi, mai degrabă, înțelesului a). În sfârșit, c) s-ar părea că se apropie cel mai mult de semantismul pe care l-am acorda compusului în zilele noastre. Prezentarea minimală de până aici relevă anumite neclarități drept pentru care încercăm o incursiune în „biografia” compusului și a expresiei generate.

După sursele din domeniu, *târâie-brâu*, ca formație expresivă, s-a conturat pe baza unor întâmplări reale. I. Zanne, P. III, 33 corelează crearea cuvântului cu vremurile în care *brâul* constituia un articol vestimentar, respectiv, un accesoriu al portului bărbătesc. Prezența lui, pentru cei cărcotași, s-a dovedit salutară. Lăsând să le atârne un colț, când mergeau pe poduri [= fostele uliți bucureștene, „podite” cu bârne împotriva noroiului] „se legau de nenorocitul care, din păcate, îl călca”, declanșând instantaneu un conflict. Cu un astfel de preambul, înțelesul primitiv al cuvântului, creat *ad-hoc*, rezultă de la sine, „arțăgos, scandalagiu”. Semantismul astfel conturat și impus, va fi afectat odată cu ieșirea din uz a brâului, împreună cu piesele pe care le deservea. Cărcotașii au pierdut prilejul de a provoca scandalul așteptat, dar „suportul lexical” nu a dispărut. Suferind o inevitabilă mutație, compusul a început să fie decodat conform sensului de bază al verbului implicat și al obiectului asociat. Semnificația dublă a compusului a fost consemnată în dicționare. Înregistrând accepția primordială, în exclusivitate, unele au clarificat relația *târâie-brâu / om arțăgos* (CADE, SDLR). Altele de felul DEX, tot în exclusivitate, s-au limitat la accepția „pierde-vară”, în conformitate cu evoluția limbii. Între acestea, dicționarului-tezaur i-ar fi revenit obligația de a reflecta traseul sinuos al compusului, prin cuprinderea cronologică a tuturor înțelesurilor, așa cum de altfel procedează, dar și prin tratarea corespunzătoare, astfel încât să nu rămână secvențe obscure în „biografia” cuvântului. De pildă, se ajunsere ca *târâie-brâu*, prin semantismul originar, să definească pe cel care pledează vehement, urmărind, justițiar, câștigul de cauză. Supranumele, în astfel de circumstanțe, pentru dârzenia de a-și fi apărat propria cauză, i-a revenit, oricât ar părea de ciudat, chiar lui Tudor Vladimirescu, al cărui nume a fost ocultat din citatul DLR (A. Oțetea, T.V., 82). Probabil, spiritul polemic al viitorului conducător al mișcării de la 1821 a fost definit, în epocă, prin termenul cel mai calificat, dar căruia astăzi ezităm să-i acordăm credit. Calitatea specială a „surprinzătoarei porecle” (Dumistrăcel 2001: 56) a și făcut obiectul unui comentariu: „[expresia] analizată prin prisma semnificației originare a acestei îmbinări de cuvinte, constituie una din cele mai elocvente probe ale schimbărilor ce se pot produce în istoria formațiilor expresive” (id., *ib.*).

Expresia (a fi) *târâie-brâu*, prin traiectul său, ilustrează modificările produse de dezvoltarea cadrului social-istoric. Impunerea sa cu semantismul inițial reflectă o anumită realitate a cărei ecranare s-a soldat cu adoptarea unui nou înțeles, de fapt cel pe care l-ar fi transmis compusul, dacă nu s-ar fi creat perspectiva unor conflicte sigure. Deja la sfârșitul secolului al XIX-lea, I. Zanne, P III: 33 înregistra un semantism mai „generos”; 1. „cârcotaș, buclucaș”. 2. „derbedeu”. 3. „bădăran”. 4. „om neglijent în afaceri”. Opoziția semantică 1/3–4 reflectă „destinul” unui lexem, creat pentru a răspunde unei necesități: definirea individului beneficiar al unui prim pas al civilizației către urbanism (instalarea „podurilor” de lemn), prin raportare la colectivitate. Retragera unui astfel de personaj din peisajul social, prin dispariția mai întâi a recuzitei vestimentare, a determinat resemantizarea a corespunzătoare, în concordanță cu semnificația componentelor (cf. *târâie-brâu*), definind tot o tipologie umană, însă mai „ștearsă”, comparativ cu aceea de la începuturi.

A AVEA DE FURCĂ

În Ciaușanu, *Vâlcea*, s.v. *Cap. 8* figurează expresia *mi l-am suit în cap*, cu glosa „nu mai am trai cu el; mi-am găsit mantaua cu el; o să am de furcă cu el”. Cea de a treia parte din definiție ne-a atras atenția prin sensul figurat pe care îl suspectăm de a nu fi primordial. Pentru a ne convinge, ne-am raportat la unealta casnică (vergeaua de lemn la capătul căreia se leagă caierul pentru a fi tors) și la o posibilă organizare frazeologică primară: *a avea de furcă*¹ „a avea de tors”. Expresia este confirmată de Zanne, P. V, 306 în varianta negativă, de altfel mult mai pertinentă prin înțelesul figurativ conturat: *a nu avea de furcă* „a fi foarte sărac”. Rămânând în domeniul casnic și situându-ne pe „firul” *a avea de furcă*, am constatat următoarele: Inseparabilă de femeii, de universul casnic al acestora (*Furca la muiere, cea mai mare avere* – I. Goleșcu, *ap. Zanne*, P VIII: 633), sintagma a cunoscut o evoluție specială, dar și o „publicitate” pe măsură, prin posibilitatea de a etala ocupația strict feminină (accidental, totuși, se practica și de către bărbuți, cf. Ion Torcălău, porecla scriitorului Ion Creangă din *Amintiri...*) în afara gospodăriei. Copleșite de treburi, dar ingenioase, femeile „se întovărășeau” cu furca, atunci când aveau de făcut un drum lung. Cel puțin, în satele românești, din partea sudică a țării, conform atestărilor, prezența unei torcătoare itinerante constituia o imagine

¹ După Gr. Brâncuș, 2004: 78 „...Cuvânt important în terminologia populară, referitoare la agricultură și industria casnică, *furcă* are două înțelesuri principale, aparent fără legătură între ele: 1. „unealtă de adunat fânul”; 2. „unealtă de tors manual”. Același autor subliniază că dintre toate limbile romanice numai româna a dezvoltat și generalizat sensul de „*colus*, unealtă de tors” cu care apare și în dialectele sud-dunărene, iar în albaneză cu toate sensurile din română. În legătură cu aceeași chestiune, Cătălina Vătășescu (*Termeni de origine latină referitori la tors în română și albaneză*, în „Sud-estul și contextul european”, IX, 1998, 32) reafirmă aceeași idee „în albaneză, sensul principal al cuvântului *furcă* este «unealtă de tors», cel de «unealtă agricolă», fiind puțin frecvent”.

curentă, de altfel consemnată în surse: *Primblă-mi-se primblă / Cea maică bătrână... / Din drugă-ndrugând / Din furcă torcând* (ap. GCr. II: 298, după DA). În cazul unei călătorii, în afara satului, drumeța cu furcă nu ezita să ceară informații în privința traseului. Momentul nu este lipsit de importanță, pentru că răspunsul se formulează în termenii ocupaționali ai drumeței-torcătoare: – *Da unde vrei dumneata să mergi? / – La Popeștii de Sus! / – La pocovnicu Iordache? / – Ei, da! / – Apoi n-ai rătăcit drumul... da mai ai de furcă până-n Popești... Aicea ești, de abia în Hăculești* (Caragiale 2000: 208); – *Ești om din partea locului? Vin de departe de tot, cale de două zile pe neodihnite. Am să mă duc în cutare sat. Nu sunteți buni să-mi spuneți mai e mult oare pân-acolo? / – Ehei, răspund strejarii cam în răs, mai ai de furcă și de drugă!* (Lungianu, Clacă: 140). Cele două contexte reflectă modificarea de înțeles a expresiei de la semantismul ordinar „a avea mult de tors” la „a avea mult de mers pe jos”, distanța de parcurs evaluându-se în cantitatea materiei prime prelucrabilă în fire. Mutația s-ar explica prin asocierea celor două acțiuni (torsul și mersul pe jos către...), cadrul *ad-hoc* propice pentru răsturnarea priorităților. Angajată în parcurgerea unui drum până la... torcătorea este preocupată de atingerea acestui obiectiv, și numai ca fapt secund de epuizarea caierului, cu termen facultativ de încheiere. Conversiunea semantică a fost determinată de prezența generalizată a „torcătoarelor mobile”. Literatura beletristică a unor autori din partea sudică a țării atestă practica în cauză aproape ca un fenomen de masă.

Pentru satele oltenești, mersul unei femei cu furca-n brâu, constituia un fapt obișnuit în copilăria poetului M. Sorescu: *Măria venea pe la noi cu furca-n brâu / Și pune furca așa pe pat și se culca lângă ea / – Păi bine, fă, cu furca de ce mai veniși? Dacă te culcași... zicea mama / – Lăasă-mă, că nu mai văd să torc / – Ba și-e lene / – Ei, mă, nu-mi crede niminea* (La Lilioci, II: 173). Gestul femeii cu furca, de capitulare în fața patului, se explică prin oboseala acumulată de la începutul zilei până atunci. Poate că, extenuată, plecase de acasă, chiar cu premeditare, întrevăzând posibilitatea unei pauze. În Bulzeștii Craiovei, întâlnirea cu o torcătoare „ambulantă” nu surprindea pe nimeni decât prin cantitatea materiei prime: *De pe linia [= ulița] de la deal apare Ioncica lui Mutu, / Cu furca-n brâu torcând / – Asta de unde-o fi având atâta lână? / O să toarcă și-n / Mormânt – id. ib.: 46.*

Acolo, în satul poetului oltean, *Toate femeile torceau / Atunci lâna era la putere. / Se făceau haine, ciorapi, flanele, nu se-mbrăcau oamenii cu târgovețe d-astea [...]. Și când întâlnea câte-o femeie torcând / Păun americanul scotea ceasul de la brâu / Și umbla la el / – Ce faci, mă? / – Păi îl dau în urmă, să meargă odată cu fusul / zicea – Uite că trecui în alt fus! La urmă întâlnea alta răsucind / Și iar umbla la ceas... / – Ia te uită ce mare e lumea, / Cum să te descurci cu atâtea fuse?* (id., ib.: 198). Omonimia *fus* pentru *tors* / *fus* orar constituie un prilej de declanșare a umorului pe care poetul nu îl lasă neexploatat.

Între timp, în viața satului au avut loc modificări substanțiale. Odată cu acestea, torsul a ieșit dintre preocupările majore de odinioară. Paradoxal, expresia

nu a dispărut. Posibilitatea de supraviețuire se explică prin relația de omonimie în care este angajat lexemul-nucleu *furcă* „ustensilă pentru tors fibre textile” / „unealtă agricolă”, astfel încât *a avea de furcă*, prin reinterpretare, semnifică, în sens propriu, „a avea de muncit din greu” ori în sens figurat „a avea dificultăți; a intra în conflict cu cineva”: – *Te țin în casă atâția ani și te hrănesc de pomană, și când îți abate... hop, îți iei catrafusele ș-o ștergi... Ce așa scrie la cărțile voastre? Potolește-te, băiete, c-avem socoteli amândoi... Da... Ce crezi? **Avem de furcă!** (Al. Vlahuță, 1886: 18). *Tănase [Scatiu] încuie ușa. Bătrânul începu să strige: – Nu-ncuia ușa! Nu-ncuia ușa! / – Nu urla c-avem de furcă amândoi!* (Zamfirescu, 2001: 299).*

Întrucât de multe ori furca „unealtă agricolă”, devine „armă de luptă”, expresia s-a îmbogățit și cu acest semantism „a (se) lupta cu cineva, a fi angajat în război”: *Nu! la Dunărea cea lată / Lupta-i încă neîncheiată: / Mai avem cu oastea turcă /, Bat-o sfântul, mult de furcă!* (Dulfu, 1998: 159).

Chiar și sensul figurat al idiomatismului cunoaște o anumită diversificare de la „a avea probleme cu cineva” (*Cine a spus că muierea și dracului îi dă de furcă nu a greșit* – Agârbiceanu, 1962: 297) până la „a avea complicații într-o activitate” (*Înainte de a scrie cartea, trebuie scrisă pagina întâia și până la pagina întâia vei avea de furcă mai ales cu rândul întâi* – Arghezi: 58). Ciușanu, *Vâlcea* înregistrează exclusiv acest înțeles în glosa expr. *a sui în cap pe cineva* „a-și găsi mantaua (cu cineva); **a avea de furcă...** s.v. *Cap. 8.*

Filiația variantei înnoite cu cea de bază, exprimând îndeletnicirea feminină, este confirmată de însuși Caragiale, 2001: 966, cu autoritatea corespunzătoare: *Nimic din câte sunt la vederea omului nu e nemuritor în lumea asta și fiindcă tot ce e pe pământ trebuie neapărat să aibă o viață mai scurtă ca a pământului, căci încă și cu el și cu toate ale lui trebuie să se isprăvească odată... Decât până atunci mai va, **mai avem de furcă** și mai va atâta și **mai e atâta de tors**, încât nu trebuie să ne doară de pe acum capul de gândul zilelor din urmă a micuței noastre planete.*

MOȘI PE GROȘI

Expresia *moși pe groși* apare repetat în informațiile furnizate de Ciușanu, *Vâlcea* s.v. *drac* 3., respectiv, expr. *a spune draci uscați*, interesantă prin glosa formulată de autor „a spune cai verzi pe păreți [sic!], fleacuri, nimicuri, «moși pe groși»”. Același autor, în *Glosar* s.v. *gros* 1., consemnează idiomatismul *moși pe groși* „vrute și nevrute, cai verzi pe pereți”. DEX înregistrează expresia, cu același sens figurativ s.v. *moș* 2. Raportarea la surse arată că au existat trasee diferite, într-o anumită ordine, pentru structuri lexicale diferite, corespunzătoare unor variante ale expresii.

Expr. *moși pe groși*, în alternanță, majoritar, cu *moși păroși*, semnificând „vorbe goale, de clacă, minciuni”, asociată cu verbe ca *a vinde* sau *a zice*, *a spune*

ori cu altele figurative *a îndruga*, *a înșira... la moși pe groși*, a stat în atenția cercetătorilor. Din necesitatea de a sistematiza punctele de vedere, și în funcție de rezolvare, aceștia s-ar putea grupa în două categorii, în principal, după opțiunea pentru un anumit început. Pentru unii, formația primitivă ar fi *moși pe groși*, pentru alții *moși păroși*. Și unii și alții, au în comun aceeași modalitate deductivă de interpretare, dar pe baza unor argumente diferite.

Ocupându-se de expresie, Valentina Șerban (1986: 48–49) discută componența acesteia pe baza informației istorice, oferite de P.P. Panaitescu, 1964: 149–151. Istoricul citat identifică un suport real, favorabil pentru conturarea formației expresive, așa cum s-a întâmplat în numeroase alte cazuri similare. Acesta se numește *moș*² și odinioară desemna „o parte din teritoriul unui sat”, în posesia unuia dintre fondatori. Cu prima generație de moștenitori, proprietatea încetează să mai fie integrală. Divizarea survenită între urmași, nu întotdeauna în condiții amiabile, duce la instalarea unei stări de confuzie și neclaritate, complicate prin acțiunea de vânzare a subdiviziunilor dobândite. În caz de tranzacții, datorită situației ambigue create prin fărâmițarea nu tocmai clară, de multe ori se recurge la abilități negustorești pentru a depăși situația. Experiența tristă a cumpărătorilor ar fi dus la conturarea expresiei, în două var.: *a vinde la moși pe groși* „a înstrăina pământuri moștenite (de-a valma), *pe groși* (pe bani)” (cf. Lupu 2006: 45) și constatându-se, de fapt, înșelăciunea: *a spune la moși pe groși*, cu prilejul respectiv, cu alte cuvinte, „a spune neadevăruri, minciuni” (cf. *Eu nu vă spun moși pe groși, ci numai lucruri pe care le-am auzit de la oameni ce trebuiesc crezuți* – Macedonski, O III: 122), ori *a îndruga moși pe groși* (Zanne, P II: 275), cu același înțeles.

Cu timpul, epuizându-se problema vânzărilor litigioase de *moși*, iar *groșii* ieșind din circulație, expresia, privată de fondul real, riscă să nu mai fie înțeleasă. Faptul atrage după sine și modificări de formă. În rostirea muntenească și într-un ritm alert, *moși pă groși*, ar fi permis aglutinarea prepoziție/nume, cu rezultatul probabil *moși păroși*, luând în calcul și inevitabilul aport al etimologiei populare. În aceeași combinație cu un *verb dicendi* dobândește semnificația „a spune istorisiri fanteziste despre *moși păroși* [= personaje mitice din epoci cu totul obscure]”. Noua formație, fiind preluată în uz, s-a impus. Descendența *moși păroși* din *moși pe groși* pare verosimilă, iar denaturarea variantei primitive a asigurat perpetuarea într-o nouă organizare.

Pentru prioritatea construcției *moși pe groși*, dar dintr-o altă perspectivă, pledează de altfel, rând pe rând, Philippide 1894: 139, Andriescu 1956: 64–65, opinie la care se raliază, Florica Dimitrescu (1958: 55) și Maria Bojan (1971: 261). Aceștia susțin că geneza construcției *moși pe groși* trebuie pusă în legătură cu Târgul Moșilor, când, participanților la bălciurile organizate, cu acel prilej, li se spuneau povești pe bani (*groși*). În virtutea răspândirii acestui tip de narațiune, s-ar putea explica și prezența expresiei, cu accepția amintită, în basme, dar ca formulă

² Cuvântul este semnalat și comentat de Cosniceanu 2004: 140–141, pentru Basarabia.

de încheiere, probabil o preluare din tradiția de a spune povești, impusă de Târgul Moșilor: *Încălecai pe un cocoș / Să vă spui la moș pă gros* – Ispirescu, *Legende*, 332).

De pe o altă poziție, în etape distincte, Al. Graur și St. Dumistrăcel, în intervenții cu deosebiri neesențiale, susțin preeminența expr. *moși păroși* în comparație cu *moși pe groși*. După Al. Graur, 1956: 273, var. primordială, ipotetic, ar fi *moși păroși* de la care s-ar fi desprins *moși pă groși*. La separarea adjectivului, în presupusele componente, s-ar fi ajuns din cauza rostirii muntenești a prepoziției, care, recunoscută, în secvența de început, primește autonomia, restul compusului rămânând fără explicație. Dacă admitem desprinderea, secvența rămasă, *roși*, ar căpăta o nouă identitate: *groși*, susține Al. Graur. Dar cum anume? Nu ni se spune.

În aceeași ordine de idei, St. Dumistrăcel (2001: 248) consideră *moși păroși* un punct de sprijin central în demonstrație, susținând ca etapă de început *moșii roșii*, prin filiație cu *moșii verzi*, personaje legendare, frecvente în textele folclorice de unde au fost preluate de paremiologia populară, cu diverse semnificații (cf. valoarea calendaristică negativă, pe care am identificat-o, în sinonimie cu „Paștele cailor”: *O să-i dau [datoria], cum s-ar zice, la moșii ai verzi* – Chirișescu, Gr.: 143). Lingvistul ieșean consideră că îmbinarea *moșii roșii* ar explica „etapa” *moși păroși*, prin posibilitatea formală a adjectivului de a primi un augment, ca în descântece: *Ho, vacă, roșă, poroșă!*; *A venit omul roș, / Poroș*. Aglutinarea ar explica „păroș(i), pentru care, de fapt, «pe groși» reprezintă doar un fapt paralel” (2001: 248). Pentru demonstrație, se avansează o ipoteză „paralelă” a cărei creditare impune o condiție: de a admite prioritatea construcției *moși păroși*, față de care *moși pe groși* ar urma să se dezvolte, în subsidiar, colateral.

Pentru geneza construcției *moși pe groși*, explicația Valentinei Șerban ni se pare justificată, pe deplin ca motivație și prioritate. Propunerea Philippide, Andriescu, Dimitrescu, Bojan, din punctul de vedere al spectacolelor populare de la Târgul Moșilor, poate fi admisă în plan secund. Inversarea priorității în cazul Graur, Dumistrăcel, propunând expr. *moși păroși*, neelucidată ca etimon de Graur, cu explicație mult prea discutabilă, în viziunea lui Dumistrăcel, impune anumite rezerve. Nota comună a amândurora constă în poziția „secundă” (= *paralelă*: Dumistrăcel) a expr. *moși pe groși*, în raport cu *moși păroși*, îmbinare primordială. Prin interpretare, sau „ca fapt paralel”, ar duce la desprinderea ulterioară a variantei *moși pe groși*. Contraargumentul pentru prioritatea sintagmei *moși pe groși*, invariabilă în combinație cu diverse verbe, ar consta în calitatea de fapt real, confirmat istoric, a proprietății denumită *moș*, susceptibilă de diviziune, prin ereditate. Declanșarea dificultăților în cazul tranzacțiilor de vânzare-cumpărare a parcelelor desprinse din *moșul* original, depășește ca anvergură, dar mai ales ca gravitate, istorisirile fantastice, cât și acțiunea spectaculară, inseparabilă de Târgul Moșilor. Ca origine, ele pot reprezenta fapte independente sau în filiație, complicate prin omonimie. La acestea se adaugă și etimologia populară. După cum, la fel de bine, diversele combinații, pe baza nucleului *moși pe groși*, ar fi putut să fie preluate în terminologia de sezon a „Moșilor”.

(A NU AVEA) NICI ÎN CLIN, NICI ÎN MÂNECĂ

Ciauşanu, *Vâlcea* s.v. *cârd* „ciopor, stol”, apelează la expresia anunţată, ca glosă, pentru *nu-mi bag în cârd cu ei!* „nu vreau să am de-a face cu ei; *n-am nici în clin, nici în mânecă cu ei*; nu bag în plug cu ei; nu mă-ncârduiesc cu ei”. Păstrându-şi actualitatea, construcţia figurează în DEX, cu semantism generalizat „a nu avea nimic comun cu cineva”. Ca posibilitate de deciptare, prin reunirea componentelor respective, cele două nuclee lexicale negate, *clin, mânecă*, „trimit” la domeniul croitoriei, al confecţiei vestimentare. Fără să se ajungă prea departe cu decodarea, construcţia se foloseşte pe baza înţelegerii parţiale [= superficiale], accentul căzând pe negaţia absolută (v. citatele DA): *Să n-ai de-a face cu ei nici în clin, nici în mânecă!* – Creangă, P., 202. *Limba noastră n-are nici în clin, nici în mânecă cu bârfelile păgânilor* – Ispirescu, U., 101. *Flăcăii nu trăiau deloc bine cu el; nu voiau să aibă cu dânsul nici în clin, nici în mânecă, nici la jocuri nu-l primeau, nici la şezători* – Sadoveanu, *Săm.* V, 567).

Preocupat de îmbinarea lexicală citată, mai ales de autenticitatea terminologică a acesteia, G. Coşbuc (*Foaia pentru toţi*, I, nr. 38 = *Opere* IV, 11) oferă o explicaţie. Pentru restabilirea „adevărului”, el propune ca structură originară, *nici în clin, nici în mânecă*, modificată, la un moment dat, *clinul*, în accepţia generalizată, accesoriu la haine, fiind asociat, inevitabil, cu *mâneca*, pentru plauzibilitatea relaţiei. După G. Coşbuc, lucrurile stau astfel: *clin*, cuvânt de origine slavă, înseamnă „povârniş”, corespunzând neologismului *pantă*. Țăranul, susţine poetul, vorbeşte de *clinul dealului, clinul apei*, orice drum din deal în vale, fiind *clin*. *Mânecă*, de origine latină, ca verb, *mâneca (refl.)* „a se scula de dimineată pentru a ajunge departe”, constituie lexeme tot mai rar întrebuiţate, pietrificate în proverbe: *Cine mânecă nu întunecă; Mânecatul de dimineată şi însuratul devreme nimănui nu strică* (determinarea pleonastică atestând cunoaşterea aproximativă a cuvântului, în cele din urmă substituit prin *sculatul!*). Asocierea *clin/mânecă*, după poet, ar avea următoarea explicaţie: „*țăranul mânecă* [= se scoală de dimineată] ca să urce dealul și să coboare înainte de a se întuneca. Prin asociație de idei, *a mâneca* e sinonim cu «a urca dealul». *Mânecă* e drumul la deal. În Banat se numește orice suiș pe deal *mânecul dealului*” (*Opere*, IV: 11). Dicționarele neconfirmând semantismul cuvântului, în continuarea explicației ne bizuim, exclusiv, pe informația poetului. Având în vedere că formele de relief înclinate presupun urcuș și coborâș, *mânecul*, dependent de lumina zilei, ar desemna restrictiv, prin temporalitate, *urcușul* (la prima oră). Efectuarea operației, în timp util, ar asigura aceleași condiții diurne și pentru cea de a doua: *clin*. Când urcușul e greu, explică poetul, țărani se întrajutorează, împrumutându-și boii, câte 4–6 perechi, la suiș, sau lanțurile, la coborâș. Dacă pe pantă s-ar afla persoane necunoscute, acestea ar putea refuza „colaborarea”, în absența oricărei convenții prealabile, rostind expresia comentată. Conform situației, zicătoarea ar însemna „n-am cu el de-a face nici pe drum în sus [= în mânecă], nici pe drum în jos [= în clin]”, ca răspuns la prezumtivul

ajutor solicitat. Inversarea de termeni, din structura expresiei, ne constrânge să admitem că solicitarea ar fi fost formulată, în cazul unui fapt real, restrictiv, pentru *clin*, după ce *mânecul* fusese parcurs, ca posibilitate de conturare a expresiei.

Dar demonstrația e susceptibilă și de alte amendamente: *clinul*³ de care amintește poetul, în realitate este *clină* „coastă, povârniș, pantă” (v. DA s.v.: *Râurile de pe clină de răsărit a arcului carpatic* – Mehedinți, R., 14; *Clinele din dreapta și din stânga văii nu mai sânt acoperite de pădure* – Popovici-Kirileanu, B., 38; CADE s.v.: *Lângă o clină răpede... deodată un vuiet de tunet* – Sadoveanu). Prin urmare, rectificând propunerea lui Coșbuc, ajungem la o variantă absurdă *nici în clină, nici în mânece*. De aceea, tindem să credem, pentru succesul demonstrației, în probabilitatea unei structuri originare cu nucleele *clină – mânece*, fapt ce ar fi impus, pentru o relație credibilă, refacerea *clină* > *clin*. Verosimilitatea unei astfel de modificări s-ar susține prin atestarea variantei feminine a celui de al doilea nucleu, de altfel confirmat de dicționare: *M-am luat pe sinecă / Pe mânece... / Pe calea lui Traian, / La apa lui Jordan* (Marian, V.: 122), în acest fel, asocierea dintre *clin* și *mânece* capătă un suport real, chiar dacă impenetrabil până la capăt. Dar cele două construcții prepoziționale *pe sinecă, pe mânece*, de altfel sinonimice, exprimă... timpul *în zorii zilei*. Prin urmare, respingem decriptarea poetului, dar rămânem în spațiul propus: *povârnișul*. Din punctul de vedere al parcurgerii bidirecționale a acestuia, pentru *a nu avea nici în clin, nici în mânece*, păstrând limitele negației, propunem decriptarea „a nu avea nimic convenit în privința urcuș-coborâșului [= *clina*] și nici în privința timpului, zorii zilei [= *mânece*] (cu cineva) (Aici ne ajută înțelesul prepoziției *în* „cu privire la”, activ în limba veche – v. DA s.v. în 3.IX). Dacă lucrurile s-ar fi putut petrece astfel, acomodarea formală a celor doi termeni ar fi avut loc într-o operație ulterioară, prin situarea lor în același domeniu de referință: *croitoria*. Într-un cadru atât de credibil, dar atât de criptic, importantă rămâne negarea unei realități recognoscibile. Forța acesteia a asigurat uzul expresiei, iar tentativele de decriptare, dacă au existat, au eșuat. Punând totul pe seama unei întâmplări pierdute în timp, vorbitorii au continuat și continuă să o folosească pentru valoarea ei de negație supremă.

Incursiunea în biografia idiomatismelor prezentate a plecat de la modalitatea de glosare a unor termeni prin recursul la astfel de formații în Ciușanu, *Vâlcea* și Ciușanu, *Glosar*. Preferința autorului pentru frazeologisme se înscrie într-o veche tradiție culturală ajungând până la cronicari, în ultimă instanță, până la vorbirea populară. Spre a motiva opțiunea lui Ciușanu pentru tipul de glose, ne folosim de observația Floricăi Dimitrescu (1958: 182) asupra unor locuțiuni verbale, create ca

³ V., în acest sens, observația lui Zanne P. III, 119: *Cuvântul clin în toate părțile... locuite de români are numai următoarele înțelesuri: 1. „o bucată de pânză sau de pânură la veștmintele țărănești”; 2. „o bucată de pământ, având forma unui triunghi cu o bază foarte mică în raport cu înălțimea”. În Țara Românească, piezișcala sau povârnișul unui deal se numește clină. De aici rezultă că explicarea acestei ziceri nu poate fi primită.*

reacție a spiritualității populare împotriva verbelor abstracte și împotriva construcțiilor inexpressive, înlocuite cu construcții mai intense afective, pentru a da culoare conținutului lor intelectual.

Cele câteva expresii prezentate au fost selectate după același criteriu al mutației semantice a mesajului. Pentru cea dintâi, *târâie-brâu*, semnalul a venit de la autorul glosarelor, care pentru celelalte a înregistrat accepții curente în epocă, suspecte în raport cu virtuțile sensuri primare (dependente de nucleul expresiei corespunzătoare: *furcă*, *moș* etc.). Create pe baza unor fapte reale (*a fi un târâie-brâu*, *a avea de furcă*, *a vinde (a spune) la moși pe groși*), ele au fost active cu înțelesul primordial, atâta vreme cât au reflectat cadrul social-istoric în care s-au coagulat. Odată cu perimarea acestuia, nu au dispărut, ci s-au adaptat noilor realități reprofilându-se pentru un nou înțeles. Uneori, soluțiile au constat în inversarea între sensul figurat și nonfigurat. Acțiunea propriu-zisă de târâre a brâului cu premeditare este substituită prin atribuirea înțelesului metaforic pentru cineva neînstare să-și lege și să-și poarte brâul (d-apoi de alte fapte?) ș.a.m.d.

Fiecare dintre formațiile idiomatice este circumscrisă unui moment din evoluția societății: *brâul*, modei vestimentare orientale în contextele amenajării ulițelor capitalei prin podire; *furca*, ustensilă casnică pentru femei din timpuri imemorabile; *moșul*, inseparabil de întemeierea comunităților sătești; *groșii*, monedă de origine germană (sau poloneză), cu circulație limitată în țările române. Prin informația „încifrată”, ele prezintă o incontestabilă valoare documentar-istorică.

În același timp, toate formațiile idiomatice se dovedesc mai mult sau mai puțin criptice. Explicația stă nu numai în lexicul de multe ori învechit, ieșit din uz, ca atare, sau ca semantism (*gros*, *mâneacă*, *moș*), ci și în fapte (reale) „condensate”, pentru care absența mărturiilor face imposibilă decriptarea.

Timpu l s-a așternut nemilos asupra frazeologismelor urmărite. În afara acestuia, a rămas *a nu avea nici în clin, nici în mâneacă*, datorită specificului său de negație (dublă) mereu valabilă.

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

Agârbiceanu 1962	I. Agârbiceanu, <i>Opere</i> , vol. 2. <i>Schițe și povestiri</i> , București. Editura pentru Literatură.
Arghezi 1972	T. Arghezi, <i>Scrieri</i> , vol. 23. București, Editura Minerva, 1972.
Bojan 1971	Maria Bojan, <i>Expresii românești cu conținut istoric</i> în CL, XVI, 2, p. 259–266.
Brâncuș 2004	Gr. Brâncuș, <i>Istoria cuvintelor</i> : Unitate de limbă și cultură românească. Ediția a II-a, București, Editura Fundației „România de Măine”.
CADE	I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat</i> . Partea I: <i>Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi</i> de I.-Aurel Candrea. Partea II: <i>Dicționarul istoric și geografic ilustrat</i> , de Gh. Adamescu, București, Editura Cartea Românească, [1926–1931].

- Caragiale 2000 I. L. Caragiale, Colecția *Opera fundamentale*, vol. I. Coord. Acad. Eugen Simion, București. Editura Univers Enciclopedic.
- Chirițescu Gr. M.I. Chirițescu, *Grănicerul*, București, Editura Minerva, 1912.
- Cosniceanu 2004 Maria Cosniceanu, *Nume de familie (din perspectivă istorică)*. Chișinău, [Editura] Pontos.
- DEX *Dicționar explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București, 1986 (Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”).
- DGS II *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul I, literele A–C, București, 2009; volumul II, literele D–O, București, 2010; volumul III, literele P–Z, București, 2011, coord. Maria Marin.
- Dimitrescu 1958 Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*. [București]. Editura Academiei.
- DLR Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, București, 1965 ș.u.
- Dumistrăcel 2001 Stelian Dumistrăcel. *Până-n pânzele albe. Expresii românești*. Biografii – motivații. Ediția a II-a revăzută și augmentată. [Iași]. Editura Institutul European.
- Gl. Munt. *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, 1999.
- Ispirescu, L. P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*. Adunate din gura poporului. București. Tipografia Academiei Române, 1892.
- Jipescu, O. Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum este și cum tribuie să hie săteanu*. Scriere-n limba țaranului muntean. București, 1881.
- Lupu 2004 V. în *Urme ale istoriei*.
- Marian, N. S. Fl. Marian, *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic comparativ. București, Edițiunea Academiei Române, 1890.
- Marian, O. S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană română*. Tom. I–II. Cernăuți, 1883.
- Panaitescu, P.P. 1964 P.P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*. București.
- SDLR August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Sorescu, *La Liliaci* I–III M. Sorescu, *La Liliaci. Poeme: Cartea a doua; Cartea a treia* [București], [Editura] Cartea Românească [1977], 1980; *Cartea a patra*, Craiova, [Editura] Scrisul Românesc, 1980.
- Șerban 1986 Valentina Șerban, *În legătură cu prezentarea lexicografică a unor expresii*, în CL, XXXI, nr. 1, p. 46–50.
- Șez. „Șezătoarea”. Revistă pentru literatură și tradițiuni populare. Director: Artur Gorovei, Fălticeni. Anul I, 1892 ș. u.
- TDM I–III *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1987.
- Vlahuță 1886 Al. Vlahuță, *Din durerile lumii*, București [f.e.].
- Zamfirescu 2001 D. Zamfirescu, *Viața la țară*, București, Chișinău, Editura Litera Internațional.
- Zanne P I–X Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*. Vol. I–X, 1895–1912.

CHANGES IN THE SEMANTICS OF SOME EXPRESSIONS**ABSTRACT**

The dialectical glossary awakens the interest of the reader, among other things, through the glosses formulated, meaningful not only for defining the terms as an immediate objective but also for the lexemes used for this purpose, often dialects, archaisms, new creations, etc. This time, we stopped on some of the phrases seen in Ciausanu, Vâlcea and Ciausanu, a *Glossary* that is frequently used in such situations, probably for their summative and sentential capacity. Interestingly, idiomatic groups are often accompanied, on a case-by-case basis, by some restrictions on the current course, to warn the reader of the intended meaning.

In the following, focusing on the auctoral clues from the cited works, we have the intention to comment on some idiomatism, according to the trajectory traversed from the point of view of their actuality.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

CONCORDANȚE LINGVISTICE ÎNTRE DIALECTUL ISTROROMÂN ȘI CELELALTE DIALECTE ALE LIMBII ROMÂNE¹

MANUELA NEVACI

1. „Dacă limba română există astăzi cu principalele ei dialecte (dacoromân, istroromân și macedoromân), aceasta se explică prin faptul că latina a fost vorbită din Carpați până la granițele Greciei. Latina din nordul și cea din sudul Dunării s-au susținut reciproc și, datorită acestui sprijin mutual, româna s-a putut constitui și păstra în decursul întregului ev mediu” (HLR I: 18–19). Româna „s-a format [...] din latina tansplantată pe cele două maluri ale Dunării” (HLR I: 19).

Există numeroase studii cu privire la originea istroromânilor și a graiului lor. Cercetători precum: Fr Miklosich, Gustav Weigand, Ion Maiorescu, Leca Morariu, Silviu Dragomir, August Kovačec, Radu Flora, Petru Neiescu, Vasile Frățilă, Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, Elena Scărlătoiu, Richard Sârbu, Goran Filipi, au prezentat pe larg aceste aspecte în studii de lingvistică și în lucrări monografice.

Dialectul istroromân se vorbește în câteva sate din peninsula Istria (Croatia), la granița cu Italia. Vorbitorii se repartizează în două grupuri, separate de muntele Učka (ital. Monte Maggiore): *grupul de nord*, reprezentat de satul Jeian, și *grupul de sud*, constituit din satele Sušnievița, Noselo, Sucodru, Letai, Brdo.

Radu Flora în *Micul Atlas lingvistic al graiurilor istroromâne* (MALGI), publicat în 2003 la Editura Academiei Române din București, distinge mai multe arii dialectale: o arie în care răspunsurile sunt identice în cele 6 localități și o arie cu variante fonetice, divizată în două microarii: aria A.: Jeiani (nord) / aria B.: localitățile de la poalele muntelui Učka (Valdarsa) (sud). De exemplu, substantivul *curte* (< lat. **curtis* < *cohors*, -*tis*), discutat la harta 62, delimitează două zone: 1. *trúša* (*truúš*, *ntruúš*), 2. *kórta*. Analizând hărțile lingvistice observăm că graiurile meridionale sunt mai deschise la inovație (de exemplu, se observă tendința de unificare pentru singular și plural a substantivelor masculine, precum și tendința de a pierde [i] final asilabic la forma de plural a substantivelor feminine: *mul'er*, în timp ce dialectul din Žejane este mai conservator. Același conservatorism se manifestă și la nivel lexical în graiul din Žejane, care păstrează un

¹ Această lucrare a fost realizat în cadrul grantului oferit de Autoritatea Națională Română pentru Cercetare Științifică și Inovație, CNCS = UEFISCDI, proiect nr. PN-II-RU-TE-2014-4-2523.

număr important din vechile forme, înlocuite cu împrumuturi în dialectul meridional: *cuvintă* (< lat. *conventare*) (Žejane), comparativ cu *ganěj* în sud.

Istroromânii sunt ultimii români care se desprind din unitatea străveche. Deplasări de români spre litoralul Adriaticei sunt atestate încă dinainte de venirea turcilor, din a doua jumătate a secolului al XII-lea. În drumul lor spre Marea Adriatică, o parte a românilor apuseni s-a stabilit în insula Veglia în secolul al XIV-lea – al XV-lea.

Românii apuseni cunoșteau demult regiunile istriene. Coborârea în Istria, obligată de invaziile turcești, a fost favorizată de politica de colonizare a Veneției, de care depindea Istria, expusă unui val de ciumă în secolul al XV-lea. În 1539, Veneția înlesnește transportul a 2000 de familii de morlaci. În 1581, se constată pe teritoriul Parenzo 100, în Cittanova 320 și în Umago 120 de familii de morlaci. Numărul satelor și al cătunelor întemeiate de nou-veniți se ridică la 130 (dar nu toți erau români). Termenul *mavrovlah* (*morovlah*, *morlac*) are semnificația de ‘vlah negru’ și a fost atribuit românilor, spre deosebire de orășenii italieni, tot vlahi și ei, de bizantini (*Μαβρόβλαχος*), pe la începutul Evului Mediu, când asemenea terminologii erau obișnuite. Aceasta este teoria susținută de cei mai mulți cercetători.

Al. Rosetti, Ovid Densusianu, Iosif Popovici susțin originea nord-dunăreană a istroromânilor, și anume proveniența lor din zona subdialectelor bănățean și crișean:

„Faptele lingvistice care l-au determinat pe Densusianu să-i considere pe istroromâni originari din Banat și Transilvania de sud-vest sunt următoarele:

1. Lipsa palatalizării labialelor.
2. Forma *žqžet* = dr. *deget*, care se găsește în Banat și prin unele părți ale Transilvaniei sub forma *žezq̄t*, *žéžet*.
3. Formarea condiționalului cu ajutorul auxiliarului *a vrea*: ir. *re*, *reṅ*, *reṭs*, *reṭ*, *băn.*, *re*, *reṅ*, *reṭs*, *reṭ*.
4. Forma ir. *tšq̄ptir* ‘piepten’ apropiată de formele transilvănene de pe văile Mureșului, Crișului și Someșului *tšaptq̄n*, *tšepten*, care presupune la inițială evoluția lui *t' > k' > č*.
5. Rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elementele de origine latină, fenomen ce nu poate fi despărțit de cel cunoscut în graiul moșilor.
6. Ir. *skq̄nt* care se apropie de forma transilvăneană de vest *skauṅd* și mai ales de megl. *skant*.

În sprijinul ideii că patria primitivă a istroromânilor a fost Banatul și sud-vestul Ardealului, I. Popovici invocă o serie de concordanțe între dialectul istroromân și graiurile dacoromâne de vest, cum ar fi: *a* (accentuat) pronunțat *ă* (o); *ă* protonic devenit *a*; lipsa palatalizării labialelor; rotacismul lui *n* simplu intervocalic; formarea optativului cu *reṣ* din *vreaṣ* etc. (vezi cap. VII. *Raportul dintre dialectele istroromâne și celelalte dialecte române*, p. 114–121)”. (Frățilă 2002: 210)

Dialectul istroromân este vorbit, în prezent, de foarte puțini vorbitori. În satele menționate, numărul vorbitorilor este, în prezent, de aproximativ 150: Susnjevica: 12, Nova Vas : 20, Sukodru/Jesenovik : 5, Kostrčan : 6, Brdo : 2, Zankovci: 3, Cepici: 2, Letaj / Letaj: 0, Jaiän: 53.² În trecut, dialectul s-a vorbit și în alte așezări din zonă, care au fost între timp slavizate (prin însușirea de către vorbitori a limbii croate și părăsirea dialectului). Concluziile generale sunt următoarele: numărul de vorbitori istroromâni scade tot mai mult, limbajul este instabil la același subiect vorbitor în timpul aceleiași anchete. Dialectul istroromân este utilizat tot mai mult ca limbă de familie, singurele localități unde dialectul este mai bine conservat fiind Jaiäni în nord și Šušnjevica în sud.

Bilingvismul este generalizat; în afara dialectului, istroromânii vorbesc, în mod curent, croata. Termenul etnic *rumeri* (din lat. *romanus*), atestat la sfârșitul secolului al XVII-lea, s-a pierdut. În prezent, istroromânii își spun *vlahi*; croații îi numesc și *vlahi*, ceea ce pune în evidență identificarea istroromânilor (ca, de altfel, și a aromânilor și a meglenoromânilor) cu românii de pretutindeni.

Într-un tabel comparativ din (MALGI) R. Flora observă că, pe parcursul a două decenii, numărul de vorbitori a fost redus la jumătate, de la 1140 în 1961 la 575 în 1981, în timp ce numărul de locuințe a rămas aproximativ același: 280 în 1961, 264 în 1981.

Astăzi, ocupațiile de bază sunt agricultura și turismul.

În 1921, Andrei Glavina, care a studiat la Iași, București și Blaj, a fost numit învățător la prima școală românească înființată în localitatea lui natală, însă școala se închide odată cu moartea lui A. Glavina, întâmplată în 1925. În prezent, funcționează o școală deschisă în 2016 de statul român.

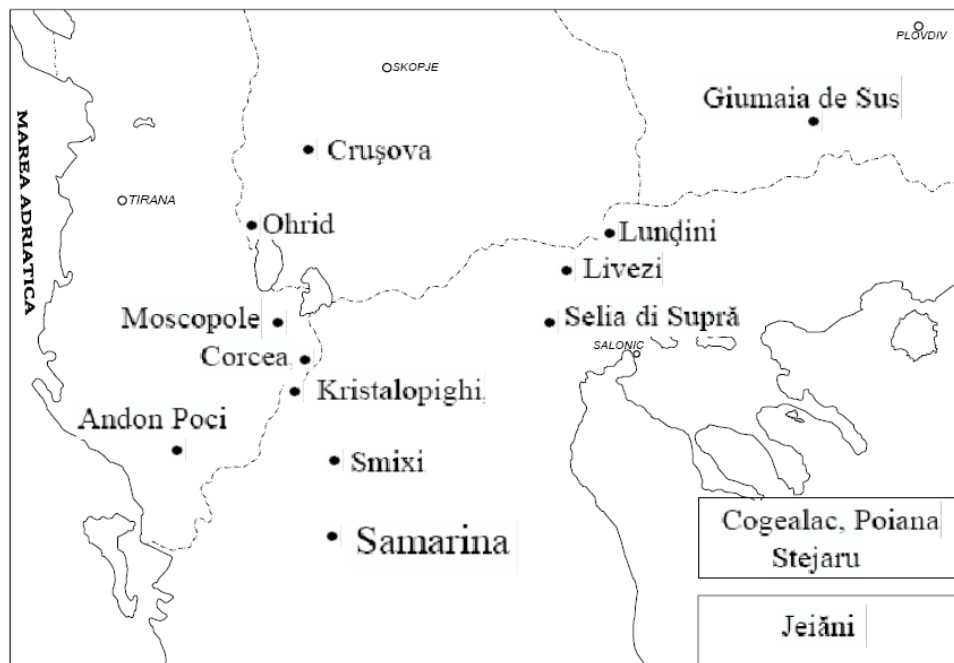
În afară de câteva proverbe și fragmente de cântece, folclorul istroromân aproape că nu există (cf. A. Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1972, prefață). Nu există o tradiție literară în dialect.

2. Ne propunem să prezentăm în articolul de față câteva concordanțe fonetice, morfologice și lexicale între dialectul istroromân și celelalte dialecte ale limbii române. În ceea ce privește concordanțele lingvistice cu celelalte dialecte românești sud-dunărene, Theodor Capidan, împărtășind teoria lui Sextil Pușcariu, afirmă: „Admițând originea sudică și pentru istroromâni, noi revenim la vechea concepție istorică, care vede în toate populațiunile românești din sudul Dunării pe urmașii romanității balcanice” (Capidan 1927: 165). Noi considerăm că aceste concordanțe lingvistice (vezi *infra* și textul despre obiceiul *zvonciarilor*) sunt

² Deși am realizat numeroase cercetări dialectale de teren la românii sud-dunăreni, mărturisesc că m-am întrebat, înainte de a ajunge în sate, dacă mă voi înțelege la fel de ușor cu istroromânii, așa cum m-am înțeles cu aromânii și cu meglenoromânii, eu fiind vorbitoare nativă a dialectului aromân. Bucuria a fost imensă: istroromânii m-au primit cu sufletul deschis în Šušnievița, Jaiäni, Brdo, Costârcean sau Letaj și într-un *ciudo mușat* ‘foarte frumos’ dialect al limbii române. Am avut impresia că vorbesc cu români din ținutul Crișanei, oameni care au plecat acum două, trei sute de ani în Croația, în ținutul Istria și, pe lângă vorba lor românească au împrumutat cuvinte croate pentru a acoperi realitățile recente.

rezultatul unor evoluții interne, independente, iar evoluția și existența lor în sincronie demonstrează încă o dată unitatea dialectelor românești care inovează în aceeași direcție.

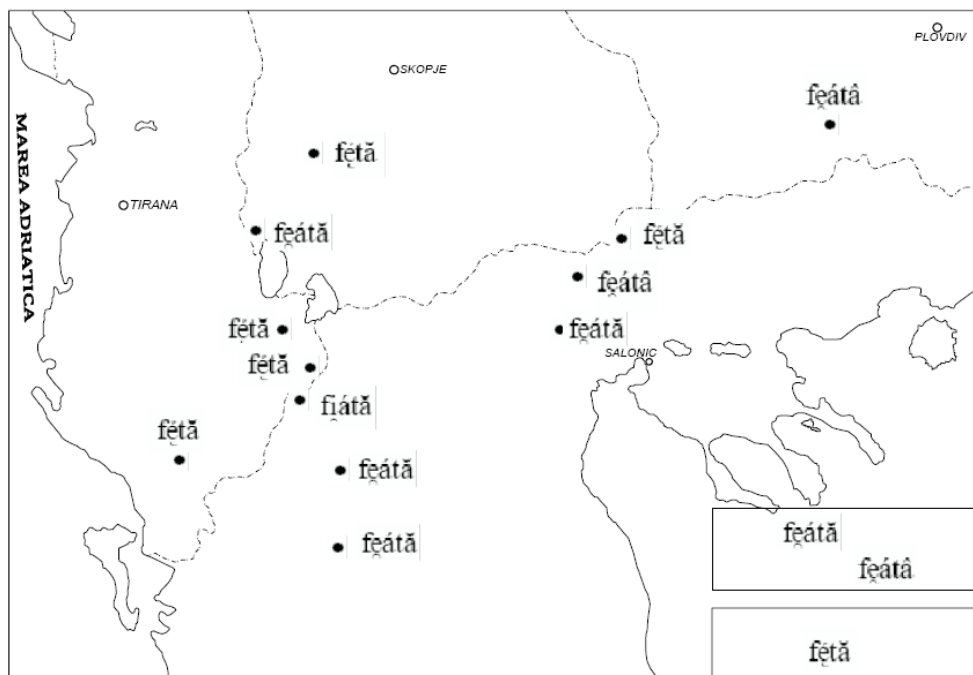
Am prezentat cu ajutorul hărților lingvistice concordanțele între dialectele românești sud-dunărene. Anchetele de teren au fost efectuate în cadrul proiectului *Convergențe lingvistice balcano-romanice în dialectele românești sud-dunărene*. Hărțile cu puncte de anchetă pentru toate dialectele românești sud-dunărene oferă o viziune de ansamblu asupra elementelor romanice și balcanice din limba română vorbită la sud de Dunăre. Rețeaua materialului de geografie lingvistică este formată din: *dialectul aromân*: România: Cogealac, Poiana, Stejaru; Albania: Corcea, Moscopole, Andon Poci; Grecia: Selia di Supră, Kristalopighi, Livezi, Smixi, Samarina; R. Macedonia: Ohrid, Crușova; Bulgaria: Giurmaia de Sus (Blagoevgrad); *dialectul meglenoromân*: Grecia: Lundzini; *dialectul istroromân*: Croația: Jaiăni:

2.1. Vocalismul

În istroromână și în unele graiuri ale aromânei, diftongii [ea], [oa] se realizează ca [e], [o] (și, uneori, chiar ca [e], [o]); *sēră* ‘seară’, *feță* ‘fată’, *nopte* ‘noapte’, *sore* ‘soare’ etc., la fel ca dialectul meglenoromân și în dialectul aromân,

în graiul fărșerot vorbit în Albania (fenomenul nu se întâlnește în graiul fărșerot vorbit în Grecia) și în graiul din Crușova (Capidan 1932: 86, Saramandu 1984: 423, Nevaci 2013: 76).

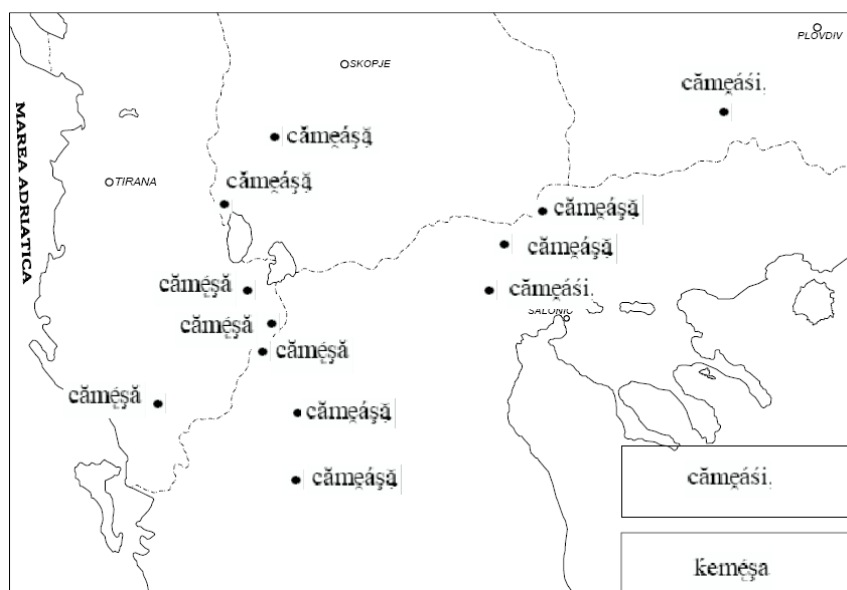

În dacoromână, diftongii [ɛa] și [ɔa], în Banat, Maramureș, Transilvania – cu excepția sudului acestei provincii – se monoftongheză la [ɛ] (*e* deschis) și, respectiv, [ɔ] (*o* deschis): *sɛră*, *fɛte*, *sɔre*, *pɔte* etc.

Diftongul [ɛa] apare monoftongat la [ɛ] și în poziție finală, tot în graiurile nord-vestice, dar într-o arie ceva mai limitată: Maramureș, nordul Crișanei, centrul Transilvaniei: *mășe*, *putɛ*, *punɛ* etc.

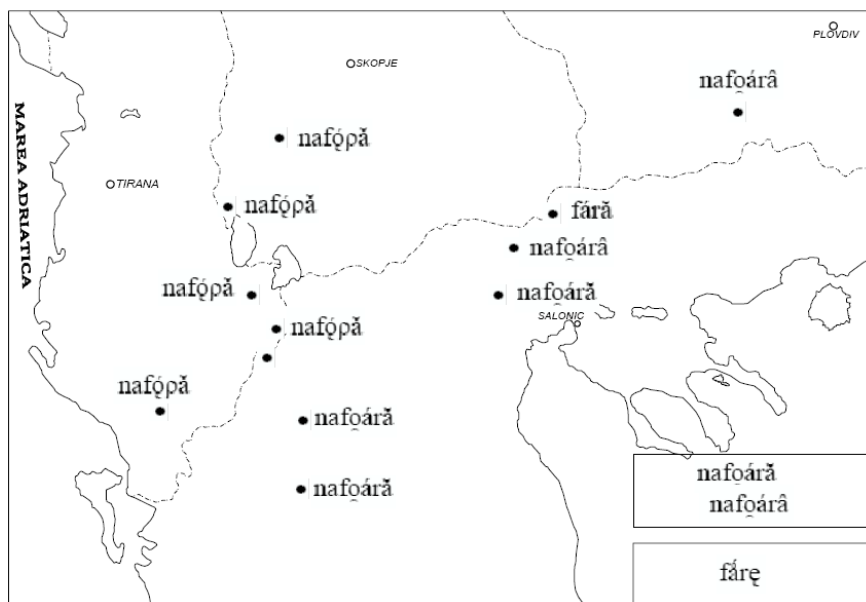
2.1.1. Probleme de distribuție

Vocala [e] și diftongul [ɛa] se păstrează *după labiale* (nu trec la [ă], respectiv [a], [e]) indiferent de timbrul vocalic din silaba următoare: ar., mgl., ir. *per*, *ved*, ar., mgl. *fɛată*, ir. *fɛta*, ar., mgl. *cămășă*, ir. *kemɛșe* etc. Această particularitate de distribuție ilustrează conservarea lui [e], [ɪ] din latină (< lat. *pīlum*, *vīdeo*, *feta*, *camīsia*); cf. dr. *păr*, *văd*, *fată* (pl. *fete*), *cămășă*. Fenomenul este ocurent în dialectul aromân, în graiul fărșerot vorbit în Albania:

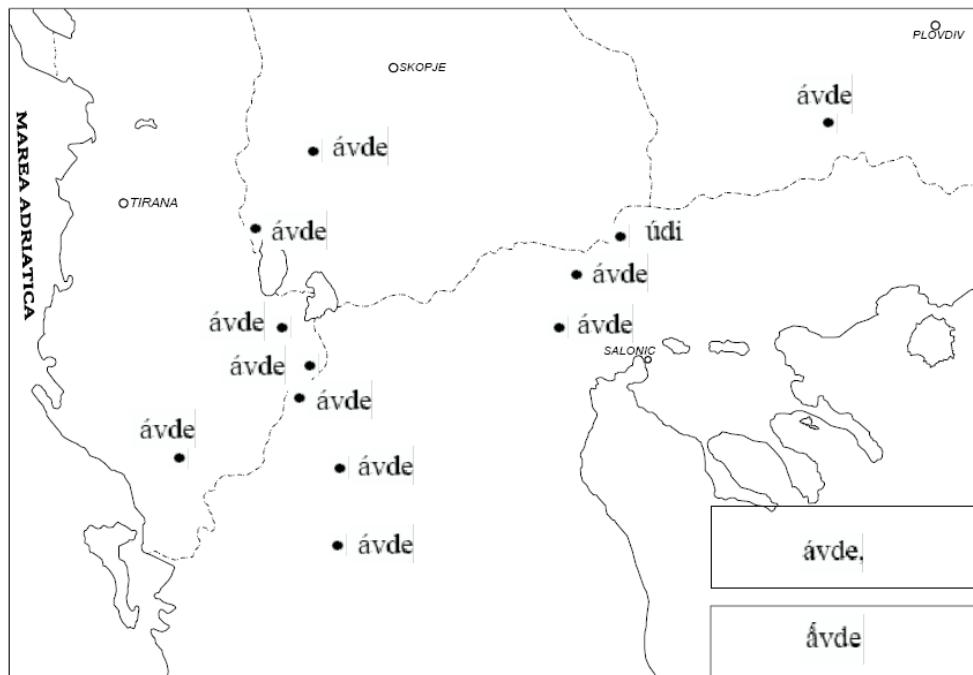
După labiale, în poziție nazală, se păstrează și [i] (< [e]) indiferent de timbrul vocalic din silaba următoare: ar., mgl., ir. *pimint* (*pemint*) ‘pământ’ *vint* ‘vânt’, *vină* (ir. *vire*) ‘vână’ (< lat. *pavimentum*, *ventum*, *vena*); cf. dr. *pământ*, *vânt*, *vână*.

În istroromână, și în meglenoromână apare *afereza* vocalei [a] (căderea acestei vocale în poziție inițială): mgl. *daug* ‘adaug’, *duc* ‘aduc și duc’, *leg* ‘aleg și leg’, *casă* ‘acasă și casă’, mgl., ir. *cmo* ‘acum, din *acmo*’, ir. *flă* ‘afla’ etc.:

2.1.2. Diftongii

În istroromână: [aɥ], [eɥ] (în radicalul cuvintelor) > [av] ([af]), [ev] ([ef]): *âvzi* ‘auzi’, *câvță* ‘caută’, *prevt* ‘preot’ etc. În acest dialect, fenomenul apare și în poziție intermediară și finală: *dova* ‘două’, *novę* ‘nouă’ (adj.), *brăv* ‘brâu’, *grăv* ‘grâu’ etc.³. Fenomenul este întâlnit și în dialectul aromân *avdu* < lat. *audio*, *caftu* < lat. **cauto*, *preftu* < lat. *pre(s)b(y)ter* > *preut*; cf. dr. *preut*, *preot*, *adavgu* < lat. *adaugo* etc., dar în dialectul meglenoromân, [aɥ] este în variație liberă cu [av]: *údi*, dar și *ávde*. (Pentru dialectul aromân, vezi Saramandu 2004:196). Amintim, în acest sens, trecerea semivocalei *ɥ* la *v* în Banat, în diftongul *ɥa*: *nuvăr* ‘nor’, *luvám* ‘luam’ (Tratat 1984: 284).

³ „Lipsa de elemente ungrești îi apropie pe istroromâni de aromâni și meglenoromâni. Și fiindcă ei din toate timpurile au făcut parte din romanitatea apuseană a peninsulei, acolo unde încă din timpurile cele mai vechi au putut veni în contact cu aromânii, particularitatea din graiul lor de a labializa pe *ɥ* în diftongii *aɥ* și *eɥ* + consoană, care nu este așa de nouă, și are o întindere mai mare, ar putea servi ca o nouă dovadă despre această apropiere”. (Capidan 1927: 164).

2.2. Consonantismul

2.2.1. Probleme de inventar

În inventarul de consoane al dialectelor românești sud-dunărene apar consoanele [l'] și [ń] ([ń] apare și în Banat); este vorba de conservarea unor stadii mai vechi în evoluția lat. [l], [n] + iot:

ar., mgl., ir. *l'epur* 'iepure'; lat. *lepus*, -*orem*;

ar. *fil'*^u, mgl. *il'*, ir. *fil'* 'fiu';

lat. *filius*; ar. *ayine*, mgl. *viñă* 'vie'; lat. *vinea*;

ar. *lupoane*, mgl. *lupçană* 'lupoaică'; *lup* + suf. -*çane* < lat. -*one*; ir. *ursçne* 'ursoaică' etc.

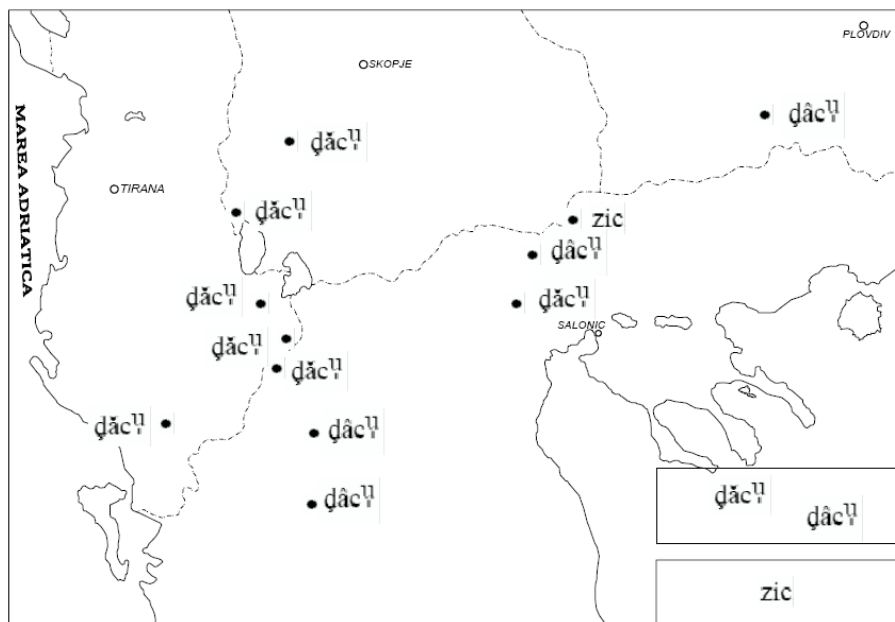
[l'] s-a păstrat și în grupurile [cl'], [gl'], care în dacoromână au evoluat la [k], [g]:

ar. *ncl'eg*^u, mgl. *ancl'eg* 'încheg' < lat. *incoag(u)lo*, -*are*;

ar., mgl. *vegl'u*, ir. *vegl'â* 'veghea' < lat. *vig(i)lo*, -*are*.

Menționăm câteva exemple din subdialectul bănățean: *cuń* 'cui', *călcăń* 'călcâi', *răńe* 'râie' pentru conservarea consoanei *ń*. În subdialectul bănățean apare și /ca marcă a pluralului în *că'* 'căi', *vă'* 'văi'. (cf. Saramandu 2004: 206, 207).

Un alt fenomen fonetic este evoluția lat. *d* + iot > *z* în dacoromână și în istroromână: *zic* (< lat. *dico*), *prânz* (< lat. *prandium*), *zuă* (< lat. *dies*), *zece* (< lat. *decem*) etc., ir. *zic*, *zețe*, *zi*.

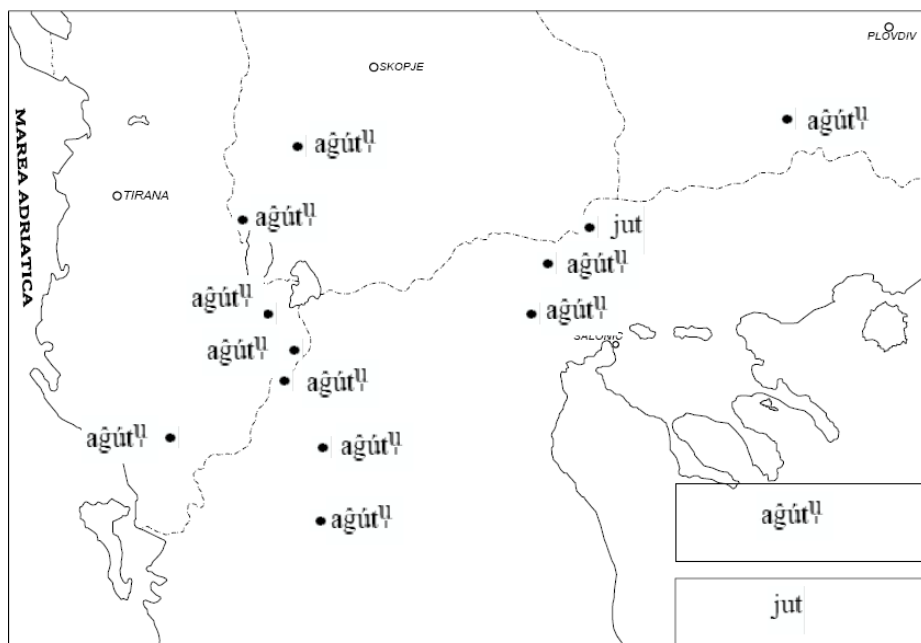

În istroromână, la fel ca în meglenoromână, lat. *g + iot > z*: (fază mai nouă față de aromână): ir. *zeruŋcl'u*; mgl. *zinucl'u*, *sŋzi*, *zŋană*.

2.2.2. Probleme de distribuție

O particularitate comună dialectelor românești sud-dunărene este evoluția lat. *c + iot* la *ț*: ar., mgl., ir. *țer* ‘cer’, vb. (< lat. *quaero*), ar. *gățe*, mgl. *zațe*, ir. *zețe* (< lat. *decem*), ar., mgl. *fațe* (pers. 3 sg.), ir. *fațe* (inf.) (< lat. *facere*); cf. dr. *čer*, *zeče*, *fače*.

În dialectele istroromân și meglenoromân în cuvinte de origine latină care cuprindeau lat. *iot + [o], [u], [ġ] > [j]*, ca în majoritatea graiurilor dacoromâne: mgl. *joc*, *judic*, *juni*, *joi*, *jut* ‘ajut’, *jos*, ir. *jure* ‘june’, *jos* (< lat. *ioco*, *iudico*, *iuvenem*, *Jovis*, *adiuto*, *deorsum*), în opoziție cu dialectul aromân, unde este ocurent [ġ]: ar. *ġoc*, *ġudic*, *ġoni*, *ġoi*, *aġut*.

Rotacismul este o particularitate caracteristică istroromânei, prin care acest dialect se aseamănă cu subdialectul crișean al dacoromânei: *bire* ‘bine’, *asir* ‘asin’, *spure* ‘spune’, *irimę* ‘inimă’, *vir* ‘vin’, *demareęę* ‘dimineață’.

Rotacismul lui *n* simplu intervocalic este ocurent în dialectul dacoromân, în aria de nord-vest (subdialectul crișean): în Apuseni, la Scărișoara, Arada, Arieșeni și în alte câteva cătune de pe valea Arieșului (Avram 1990: 114–153, Mocanu 1972: 81–97).

2.3. Morfosintaxă

Acuzativul personal (substantive care denumesc ființe, grade de rudenie etc.) se construiește, în dialectele sud-dunărene, fără prepoziția *pe*:

ar. *furlu vâtâmə frati-su* ‘hoțul l-a omorât pe fratele său’;

mgl. *vru s-lu pșară fițoru* ‘a vrut să-l ucidă pe băiat’;

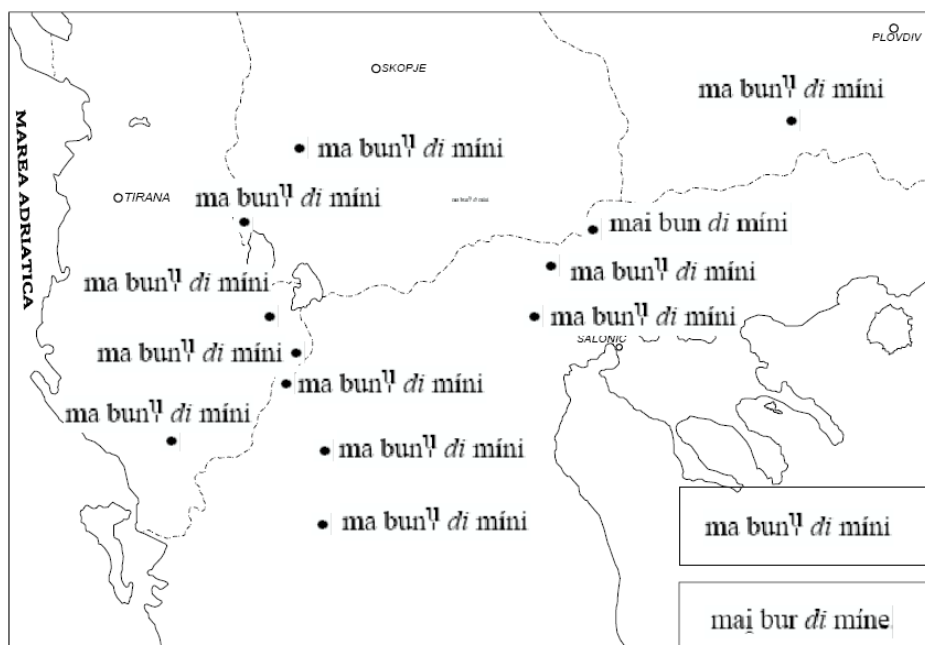
ir. *rugât-av jupânu* ‘l-au rugat pe primar’.

Complementul comparativului se construiește la adjective cu prepoziția *de*:

ar. *ma bun di mini* ‘mai bun decât mine’;

mgl. *mai bun di mini*;

ir. *maĵ bur di mine*.

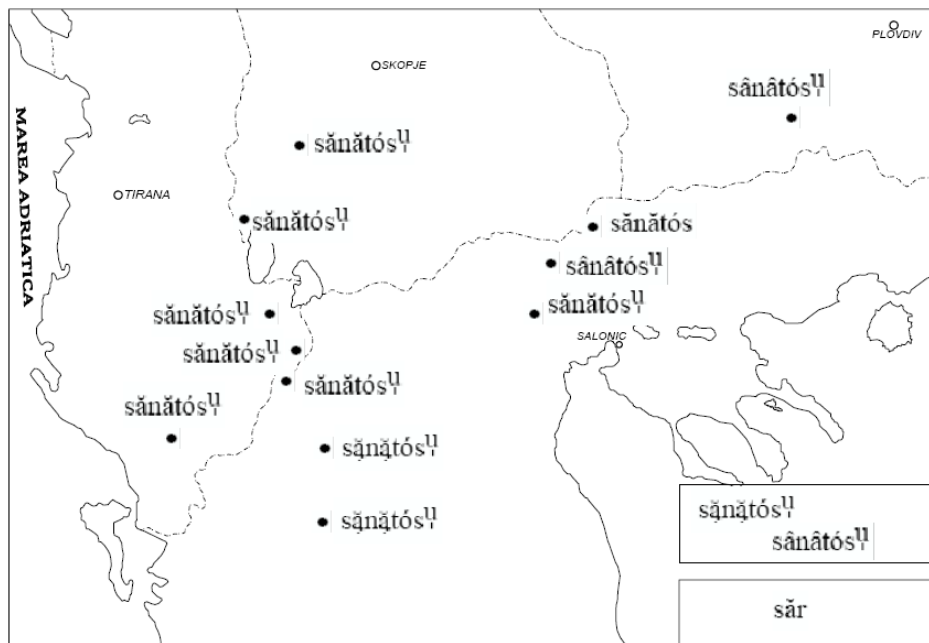
2.4. Lexicul

Pentru a arăta unitatea lingvistică cu dialectele aromân, meglenoromân, dacoromân, dăm câteva exemple, care fie unesc dialectele sud-dunărene, opunându-le dacoromânei, fie grupează dialectele în diferite moduri:

ar., ir. *baș*, mgl. *bačcu* (< lat. *basiare*) – dr. *săruta* (< lat. *salutare*, cu o evoluție semantică specifică în dacoromână);

ar. *furnu*, mgl. *furnă* (< lat. *furnus*) – dr. *cuptor* (< lat. *coctorium*, derivat de la *cocere* ‘coace’);

ar. *mur* (< lat. *murus*) – dr. *perete* (< lat. *parietem*);
 ar., mgl. *mes* ‘lună de zile’ (< lat. *mensis*) – dr. *lună* (< lat. *luna*);
 ar., dr., mgl. *sănătós* (< lat. **sanitosus*) – ir. *sār* (< lat. *sanus*).

3. Prezentăm, în continuare, concordanțe lingvistice între dialectul istroromân și celelalte dialecte ale limbii române, pornind de la un text înregistrat în localitatea Jeian, la școala din sat, în mai 2017: **zvončári⁴ din jeian:**

ân tri král' rem verí/ ‘din trei ținuturi vom veni’
 și rem pústu pogódi/ ‘și carnavalul vom nimeri’
 acmó țáitu va verí/ ‘acum timpul va veni’
 ócoli rem ȷi zvoní// ‘în jur vom merge să zvonim (să sunăm din clopote)’
 rójile la se roișés/ ‘florile li se înroșesc’
 báiere sup ȷel' visés/ ‘baiere sub ei atárnă’
 bóca ân mâr ȷo vlă / ‘baloane în mâini eu să iau’
 úri ân sus e ál'ț ân jos / ‘unii în sus și alții în jos’

⁴ Zvonciarii sunt cete de flăcăi care merg prin sat în pragul Postului Mare, purtând măști zoomorfe din piele de capră și mai mulți clopoței la brâu. În România există obiceiul asemănător al „căiuților” ce merg prin sat tot în perioada premergătoare Postului Mare. La aromâni obiceiul poartă numele de *lyučári* (vezi Nevaci 2013: 120)

așá mușát iel' zvones / 'așa frumos ei zvonesc'
 jénskele ân počernénke de dúpa iel' av mes / 'femeile îmbrăcate în negru după
 ei au mers'
 prin sči lócur nu vor nikád / 'locuri nu vor niciodată'
 așá fino zazvoní / 'așa frumos încep a zvoni'
 cáși pótu zazvoní / 'așa cum pot să zvonească'
 zvončári din jeiăn // 'zvociarii din jeiăni'
 částa-s zvončári / částa-s zvončári 'aceștia-s zvociarii, aceștia-s zvociarii /
 částa-s zvončári din jeiăn // 'aceștia-s zvociarii din jeiăni'
 pústu criv de tot va fi / 'carnavalul vinovat de tot va fi'
 putríhu de vir rem vlâ / '... de vin vom lua'
 dúpa clopte âmna / 'după clopote a umbla'
 prin toț lócur rem âmna / 'prin toate locurile vom umbla'
 și ravnița rem turná / 'și șesurile vom întoarce'
 clópotele jos lasá 'clopotele jos a lăsa'
 tóta nópta rem juká // 'toată noaptea vom juca'

Nr. crt.	Dialectul istroromân	Dialectul dacoromân	Dialectul aromân	Dialectul meglenoromân	Latină
1.	ân	în	(i)n	an (în)	in
2.	tri ⁵ (trei)	trei	trei	trei	tres
3.	rem	vrem	vrem ⁴	vrem	volere
4.	verí	vení	ýin ⁴	vin	venire
5.	și	și	și	și	sic
6.	acmó	acúm	amú ⁶	amú (cmo)	eccum modo
7.	va (vezi rem)				
8.	ii	ii ⁷	–	–	ire
9.	la	li	lă	lă	*illus
10.	se	se	si	si	se
11.	báier	báier	báir ⁴	báiăr	bajulus
12.	sup	sub(t)	sum	sup	subtus
13.	iel'	ei	e'	iel'	illi
14.	mâr	mâini	mân	mōn	mani
15.	io	eu(io)	io	io	ego
16.	lâ	iaṽ	laṽ	leaṽ	levo
17.	ur	un	un ⁴	un	unus

⁵ Forma e influențată de limba croată.

⁶ Atestat doar în graiul pindean vorbit în Siracu, Grecia.

⁷ Atestat în *Psaltirea Scheiană*.

18.	sus	sus	(n)sus [Ⓛ]	(ãn)sus	sursum
19.	e	e	e	–	et
20.	âlt	alt	altu	alt	alter
21.	jos	jos	(n)ȝos [Ⓛ]	(an)jos	deorsum
22.	așá	așá	așé	șá	eccum sic
23.	mușát	mușát	mușát	mușát	formosus (*formosiatius)
24.	de	de	di	di	de
25.	dúpa	dúpă	dúpă (dúpu)	dúpu	de post
26.	av	aŭ	aŭ	aŭ	habunt
27.	mes (mêre)	mérĝe	nérgu	merg	mergere
28.	prin	prin	prin [Ⓛ]	prin	per in
29.	loc	loc	loc [Ⓛ]	loc	locus
30.	nu	nu	nu	nu	non
31.	vor (vezi rem)				
32.	pot (puté)	pot (putéá)	pot [Ⓛ]	pot	potere
33.	din	din	din [Ⓛ]	din	de in
34.	căsta	acést	ațíst [Ⓛ]	țista	ecce istu
35.	(î)s	(î)s	(î)s	(î)s	essere
36.	tot (toț)	tot (tótî)	tot (toț)	tot (toț)	totus
37.	âmná	umblá	ímnu (ímnári)	amnári	ambulare
38.	turná	turná	tórnu	tórnu	tornare
39.	lasá	lăsá	alás [Ⓛ]	las	laxare
40.	nópte	noápte	noápti	noápti	nox, -ctem
41.	jucá	jucá	ȝoc [Ⓛ] (ȝucári)	joc (jucári)	jucare

Din cei 39 (pentru formele de sub 7, 31, vezi 3) de termeni de origine latină înregistrați în text, 37 apar în toate dialectele românești, relevând caracterul unitar latin al limbii române. Ceilalți doi termeni sunt verbul latinesc *ire*, înregistrat în dialectul istroromân (*ĩ*) și dialectal (și învechit) în dacoromân (*ĩ*) și conjuncția lat. *et*, care nu apare în meglenoromână.

4. „Așadar, diferențierea dialectală în interiorul dacoromânei e tot așa de veche ca și aceea dintre dacoromână și macedoromână, ba chiar o parte a dialectelor dacoromâne, anume cel crișean-maramureșean, cel ardelean propriu-zis și cel bănățean, au prezentat la origine și prezintă încă multe asemănări cu dialectele din sudul Dunării” (Ivănescu 1980 : 324).

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1977 = Andrei Avram, *Observații asupra fonemelor vocalice ale dialectului istroromân*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 6, p. 591–597.
- Avram 1990 = Andrei Avram, *Nazalitatea și rotacismul în limba română*, București, Editura Academiei Române, 1990.
- Cantemir 1937 = Traian Cantemir, *Istro-Românii*, Hotin, 1937.
- Cantemir 1959 = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, București, Editura Academiei Române, 1959.
- Capidan 1927 = Th. Capidan, *Românismul balcanic*, în „Revista filologică”, I, Cernăuți, 1927, nr. 1–2, p. 155–165.
- Densusianu 1901 = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier. *Les Origines*, Paris, Ernest Leroux, éditeur, 1901.
- Densusianu 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I. *Originile*, București, Editura Științifică, 1961 (ediție îngrijită de J. Byck).
- Filipi 2002 = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante Linguistico Istrorumeno*, Pula, 2002.
- Frățilă 2002 = Vasile, Frățilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 211–312.
- Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980.
- Kovačec 1971 = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei Române, 1971.
- MALGI = Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, București, Editura Academiei, 2003, ediție îngrijită de Bogdan Marinescu.
- Miklosich 1881–1882 = Fr. Miklosich, v., *Rumunische Untersuchungen*, I. *Istro- und Makedo-romänische Sprachdenkmäler*, II. *Istrorumänische Denkmäler*, Wien, 1881–1882.
- Mocanu 1972 = Nicolae Mocanu, *Asupra rotacismului dacoromân. Situația actuală în Țara Moșilor (comunele Scărișoara, Gârda și Arieșeni, jud. Alba)*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 81–97.
- Morariu 1928 = Leca Morariu *Lu frați noștri. Libru lu Rumeri din Istrie. Cartea Românilor din Istria. Il libro degli Rumeni Istriani*, Susnevița (Valdarsa) – Jeliân (Seiane), Suceava, România, Editura Revistei „Făt-Frumos”, 1928.
- Neiescu 1980 = Petru Neiescu, *Din fonologia dialectului istroromân*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 2, p. 137–150.
- Nevaci 2007 = Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea*, București, 2007.
- Nevaci 2013 = Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, București, 2013.
- Petrovici 1960 = Emil Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii românești*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 79–83.
- Popovici 1909 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, partea a II-a (*Texte și glosar*), Halle a.d. S., 1909.
- Popovici 1914 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, partea I (*Referințele sociale și gramatică*), Halle a.d. S., 1914.
- Pușcariu 1926 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926.

- Rosetti 1978 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. I. De la origini până în secolul al XVII-lea*, ed. a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984.
- Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei Române, 2004.
- Saramandu 2005 = Nicolae Saramandu, *Originea dialectelor românești (pe baza surselor istorice)*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Sârbu 2005 = Richard Sârbu, *Dialectul istroromân astăzi*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 463–475.
- Sârbu–Frățilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
- Scărlătoiu 1998 = Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slavă*, București, Editura Staff, 1998.
- Weigand I, 1894; II 1895 = Gustav Weigand, *Istrisches*, în *Jb*, I, 1894, p. 122–155; *Jb*, II, 1895, p. 215–224.

LINGUISTIC CONCORDANCES BETWEEN THE ISTRO-ROMANIAN DIALECT AND THE OTHER DIALECTS OF THE ROMANIAN LANGUAGE

ABSTARCT

The Istro-Romanian dialect is spoken in a few villages from the Istria Peninsula (Croatia), at the Italian border. These speakers are divided into two groups, separated by the Učka Mountain (Ital. Monte Maggiore): *the north group*, represented by the Jeian village, and *the south group*, made by the villages Sušnievița, Noselo, Sucodru, Letai, Brdo. In the past, the dialect was spoken in other villages from the area as well, but in time they adopted the Slavic values (choosing to speak Croatian and leaving aside their dialect). In the mentioned villages, the number of speakers is currently set at 1500.

Bilingualism is generalised; apart from the dialect, Istroromanians speak currently Croatian. The ethnic term *rumeri* (Lat. *romanus*), attested at the end of the 17th century, is lost. Currently, Istroromanians call themselves *Vlachs*; Croatians call them both *Vlachs*, and *rumunji*, which emphasises the identification of Istroromanians (and also the Aromanians and Meglenoromanians) with the Romanians from all over the world.

Two aspects are to be revealed in what regards the conjunction of the Romance and Balkan vocabulary: a) the presence in South-Danubian dialects of terms of Latin origin that are not present in Dacoromanian; b) local loans from Croatian and Italian (in Istroromanian).

In this paper we would like to underline the Linguistic concordances between the Istro-Romanian dialect and the other dialects of the Romanian language.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

VARIAȚII REGIONALE ÎN PERCEPȚIA ȘI PROCESAREA ANGLICISMELOR LEXICALE „DE LUX”. Studiu de caz¹

ANABELLA-GLORIA NICULESCU-GORPIN,
MONICA VASILEANU

1. INTRODUCERE

Contactul lingvistic direct și/sau mediat și fenomenele lingvistice care derivă din acesta reprezintă unul dintre subiectele majore ale cercetărilor dialectologice în general. În cazul limbii române, o parte a cercetărilor din acest domeniu a avut (și are) ca punct de plecare influența pe care au avut-o și o au asupra variantelor regionale în cauză limbile cu care vorbitorii nativi de (sub)dialecte românești de pe teritoriul României au venit în contact.

Influența actuală a limbii engleze și a culturii anglo-americane asupra limbii române, o temă predilectă a cercetărilor lingvistice din ultimele trei decenii, s-a concentrat în principal pe analiza fenomenelor observabile la nivelul limbii române standard. Motivația este una practică, ținând cont că influența la care ne referim este o influență cultă, care acționează la nivelul limbii române standard, folosite cu predilecție (dar nu exclusiv) în comunitățile urbane, precum și la nivelul limbajelor de specialitate, și deci mai puțin la nivelul graiurilor. Din informațiile noastre, nu s-a înregistrat până acum niciun studiu modern care să aibă ca subiect influența limbii engleze asupra graiurilor dacoromânei, probabil din motivul mai sus menționat.

Cu toate acestea, chiar și în cazul limbii române standard se înregistrează o ușoară variație regională, observabilă mai ales la nivelul vocabularului, dar și la alte nivele. Există astfel posibilitatea ca și influența limbii engleze să se manifeste diferit pe teritoriul dacoromân.

¹ Această cercetare face parte din proiectul numărul PN-II-RU-TE-2014-4-2480, fiind susținută de *Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării*.

2. CERCETAREA ANGLICISEMELOR: CONCEPTE ȘI METODOLOGIE

Pentru majoritatea oamenilor de știință români (lingviști, antropologi etc.) cercetarea actualei influențe a limbii engleze asupra românei s-a concretizat în studierea lexemelor noi, apărute ca urmare a acestei influențe, de cele mai multe ori adoptându-se o abordare normativă, prin care s-a încercat separarea împrumuturilor necesare de cele nenesesare (Ciobanu 1996; Stoichițoiu-Ichim 2006) sau standardizarea ortografică, ortoepică și morfologică a anglicismelor (Avram 1997: 14–18; DOOM₂–2005; Stoichițoiu-Ichim 2006).

Distincția dintre împrumuturile necesare și cele „de lux”, formulată de Sextil Pușcariu în continuarea ideilor lui E. Tappolet, a fost aplicată și împrumuturilor recente. Astfel, împrumuturile necesare intră în limbă „împreună cu noțiunea pe care o numesc” (Pușcariu 1940: 366), neavând un alt cuvânt echivalent în limbă sau având un avantaj în raport cu termenul autohton (Stoichițoiu-Ichim 2006: 33). La polul opus se află împrumuturile „de lux”, acele împrumuturi care au un sinonim mai vechi în limbă, ceea ce i-a făcut pe unii lingviști români să le considere „nemotivate”, ba chiar „inutile și în unele cazuri dăunătoare” (Stoichițoiu-Ichim 2006: 33). Această distincție este folosită în literatura de specialitate chiar și de cei cu o atitudine mai puțin puristă (Stoichițoiu-Ichim 2006: 30–35) sau de cei care încearcă să demonstreze că cel puțin unele împrumuturi „de lux” sunt de fapt motivate psiholingvistice și au o încărcătură semantică suplimentară (Niculescu-Gorpin 2013: 28, Niculescu-Gorpin, Vasileanu 2017).

Articolul de față face parte dintr-un studiu mai amplu asupra schimbărilor din limba română actuală determinate de contactul direct sau mediat cu limba engleză și cultura anglo-americană. Bazându-ne pe o abordare psiholingvistică, în cercetarea noastră am folosit chestionare, interviuri și experimente pentru a testa modul în care vorbitorii nativi de română percep și procesează anglicisme, care pentru noi nu sunt reprezentate doar de împrumuturile lexicale sau de calcurile semantice, ci și de acele „tipuri de ortografiere a unor cuvinte, cuvinte, sensuri, expresii, structuri gramaticale, structuri frazeologice, fenomene morfo-sintactice, semantice etc. care au pătruns în limba română prin filieră englezească (fie ea britanică sau americană)” (Niculescu-Gorpin 2013: 27), unele dintre ele fiind încă resimțite ca „inovații” și negăsindu-și din această cauză un loc stabil în limbă și/sau în dicționare, manuale etc.

Ținând cont de faptul că vocabularul este cel mai permeabil nivel al limbii și că schimbările determinate de contactul lingvistic direct și/sau indirect sunt ușor de observat și de analizat la acest nivel, în articolul de față ne-am îndreptat atenția asupra anglicismelor lexicale. Având în vedere faptul că limba română standard, deși în principal unitară pe întreg teritoriul României, prezintă diferențe regionale, de multe ori imperceptibile pentru nespecialiști, ne-am întrebat dacă aceste variații regionale afectează și percepția și procesarea anglicismelor lexicale.

3. „ANGLICISME DE LUX”: PERCEPȚIE ȘI PROCESARE

Pentru a testa ipoteza de lucru, ne-am îndreptat atenția asupra modului în care vorbitorii nativi de română din diferite regiuni ale țării percep și procesează așa-zisele anglicisme lexicale „de lux”. În cercetarea a căror rezultate le prezentăm aici, subiecții au fost studenți la Universitatea din București și la Universitatea Transilvania din Brașov.

Din sumedenia de cuvinte noi intrate în limbă pe filieră anglo-americană, cuvinte pentru care existau deja echivalente în limba română, am ales 20 de anglicisme lexicale, dintre cele care sunt destul de frecvent folosite în mass-media, ziare, reviste, dar și în limbajul de zi cu zi, fapt care le face să fie active în mintea vorbitorilor: *discount, clasificat, feeling, cool, brand, lunch, party, display, workshop, shopping, background, advertising, a implementa, job, look, IT, outfit, funny, target, trend*. Deși multe dintre aceste neologisme sunt deja înregistrate în dicționarele oficiale (DEX₂-2016 sau DOOM₂-2005), majoritatea sunt încă privite ca barbarisme sau cel puțin ca nu total integrate în limbă.

3.1. Descrierea experimentului: structura experimentului, stimulii, respondenții

Pentru a vedea dacă există diferențe regionale în ceea ce privește percepția și procesarea anglicismelor lexicale la nivelul limbii române standard am creat un experiment psiholingvistic cu ajutorul unui program special (E-prime 2.0), program care permite, printre altele, înregistrarea timpului de reacție al subiecților la diverși stimuli, cu precizie de o milisecundă. În funcție de efortul de procesare depus de subiecți, efort măsurat prin timpii de reacție ai acestora la stimuli, am putut constata dacă anglicismele lexicale „de lux” sunt sau nu percepute în acest fel de vorbitorii nativi, precum și dacă aceste noi împrumuturi sunt fixate în lexiconul mental al subiecților; mai mult, am putut să observăm dacă există sau nu diferențe la nivel regional.

Subiecților li s-a cerut să decidă dacă propozițiile pe care urmau să le citească, una câte una, pe ecranul calculatorului, au sens sau nu. Nu li s-a cerut o evaluarea gramatico-sintactică, ci una mai mult semantică. Subiecților nu li s-a comunicat faptul că experimentul vizează anglicismele lexicale. Cu toate acestea, prin expunerea subiecților la stimuli care conțin anglicisme lexicale (vezi mai jos descrierea stimulilor) și plecând de la timpii de reacție înregistrați, am putut observa dacă există sau nu diferențe de percepție și procesare a anglicismelor lexicale din româna actuală.

Structura experimentului a fost următoarea: în cadrul unei sesiuni de testare, fiecare subiect a fost expus mai întâi unui set de 4 propoziții-stimul al cărui scop a fost familiarizarea cu cerința experimentului. Ulterior, fiecare respondent a fost

expus unui alt set de 30 de propoziții-stimul. Fiecare dintre aceste propoziții a fost precedată timp de 500 milisecunde de un ecran negru în centrul căruia apărea semnul +, ecran necesar fixării privirii. Acesta a fost urmat de un alt ecran negru, denumit ISI (interval între stimuli), expus tot pentru 500 milisecunde. După această perioadă de pregătire pe ecran apărea propoziția-stimul, timp de maxim 5 000 milisecunde, timp în care subiecții trebuiau să apese pe o tastă („z”), în cazul în care considerau că propoziția are sens, sau pe o altă tastă („/”) dacă nu. Ținând cont că majoritatea oamenilor sunt dreaptași, deci pentru a înlătura efectul creat de mâna dominantă, jumătate dintre subiecți au fost instruiți să apese tastele invers: „/” pentru propozițiile inteligibile și „z” pentru propozițiile neinteligibile.

Setul de 30 de propoziții a fost alcătuit din 20 de propoziții cu sens, stimulii propriu-ziși, și 10 propoziții fără sens (în engleză termenul folosit pentru acest tip de stimul este *fillers*), care prezentau greșeli semantice și sintactice, de tipul *Pisica doarme un dovleac*.

Pentru a crea 20 de propoziții-stimuli, am ales 20 de anglicisme lexicale „de lux” și câte un cuvânt echivalent românesc al fiecăruia. În acest mod, am creat 20 de perechi de propoziții – într-una dintre propoziții apărea anglicismul lexical, în cealaltă cuvântul mai vechi. Fiecărui respondent i s-a arătat câte o propoziție din fiecare pereche: 10 propoziții cu anglicisme și alte 10 propoziții cu cuvinte românești, altele decât cele echivalente cu anglicismele la care a fost expus. Cele 20 de perechi sunt reproduse mai jos și în fiecare pereche sunt evidențiate anglicismul și echivalentul românesc:

- 1) A cumpărat imprimanta cu *discount*. / A cumpărat imprimanta cu *reducere*.
- 2) Acestea sunt informații *clasificate*. / Acestea sunt informații *secretizate*.
- 3) Am un *feeling* că vei reuși. / Am o *presimțire* că vei reuși.
- 4) Andrei este un tip *cool*. Andrei este un tip *mișto*.
- 5) Chanel este *brandul* ei preferat. / Chanel este *marca* ei preferată.
- 6) Colegii iau *lunch*-ul la cantină. / Colegii iau *prânzul* la cantină.
- 7) Copiii se duc la un *party*. / Copiii se duc la o *petrecere*.
- 8) *Display*-ul telefonului s-a stricat. / *Ecranul* telefonului s-a stricat.
- 9) Duminică are loc *workshopul* de teatru. / Duminică are loc *atelierul* de teatru.
- 10) Fetele au plecat la *shopping*. / Fetele au plecat la *cumpărături*.
- 11) Fotografia are un *background* interesant. / Fotografia are un *fundal* interesant.
- 12) George lucrează în *advertising*. / George lucrează în *publicitate*.
- 13) Guvernul *implementează* reforma fiscală. / Guvernul *aplică* reforma fiscală.
- 14) Ioana merge devreme la *job*. / Ioana merge devreme la *serviciu*.
- 15) Maria are un *look* nou. / Maria are o *înfățișare* nouă.
- 16) Mihai este expert în *IT*. / Mihai este expert în *informatică*.
- 17) Modelul poartă un *outfit* modern. / Modelul poartă o *ținută* modernă.
- 18) Profesorul lor e *funny*. / Profesorul lor e *amuzant*.
- 19) Șeful a stabilit *targetul*. / Șeful a stabilit *obiectivul*.
- 20) Vânzările au un *trend* ascendent. / Vânzările au o *tendință* ascendentă.

Respondenții au fost studenți cu vârsta cuprinsă între 18 și 23 de ani, de la Universitatea din București, specializările Comunicare și relații publice (frecvență normală și frecvență redusă), Biblioteconomie, Asistență managerială și secretariat și Filologie (română–engleză), și de la Universitatea Transilvania, specializările Silvicultură și Filologie – engleză². Pe perioada studiilor universitare, toți studenții au avut cursuri de limba engleză, mai multe și mai specializate în cazul filologilor, mai puține în cazul celorlalți studenți; în orice caz, toți studenții au avut contact cu limba engleză atât în mediul academic, cât și în afara lui.

Sesiunile de testare s-au desfășurat în cadrul universităților sus-menționate, în context formal, în care se folosește limba română standard. După experiment, fiecare subiect a completat un chestionar cu date demografice (vârstă, sex, studii, grad de cunoaștere a limbii engleze și frecvența folosirii acesteia). După cum am menționat, subiecților nu li s-a comunicat în totalitate scopul testării – au fost informați că testul are în vedere schimbările din româna actuală.

3.2. Rezultate și interpretare

Din analiza răspunsurilor primite, am eliminat subiecții care au dat mai puțin de 60% răspunsuri corecte. Am considerat că în asemenea cazuri subiectul respectiv nu a înțeles instrucțiunile sau nu a putut să rezolve corect cerința experimentului. După eliminarea acestor subiecți, au rămas 185 de respondenți: 122 din București și 63 din Brașov. Dintre aceștia, 91 de subiecți (60 de la București și 31 de la Brașov) au primit primul set de propoziții, iar restul de 94 de subiecți (62 de la București și 32 de la Brașov) celălalt set. Deși putem afirma că media respondenților din primul set de subiecți care au considerat propozițiile ca fiind inteligibile este de 90,11%, iar din cel de al doilea de 89,68%, se poate observa că aceasta este doar o medie, pentru că situația a fost puțin diferită în cazul câtorva propoziții. De exemplu, 74,73% din 91 de respondenți au considerat inteligibilă propoziția cu lexemul *tendință*, 70,33% din 91 de respondenți au considerat inteligibilă propoziția cu lexemul *atelier*, 70,21% din 94 de respondenți au considerat-o inteligibilă pe cea cu lexemul *trend*, 69,15% din 94 de respondenți au considerat inteligibilă propoziția cu lexemul *workshop* și tot atâția pe cea cu anglicismul lexical *outfit*.

În tabelul de mai jos sunt prezentate pentru fiecare propoziție media timpilor de reacție a celor două grupuri pentru răspunsurile corecte, precum și diferența dintre media timpilor de reacție a respondenților de la Brașov și cea a celor de la București (coloana a treia).

² Le mulțumim colegilor care ne-au ajutat la administrarea experimentului: conf. dr. Marinela Burada, asist. dr. Alexandra Stan (Universitatea Transilvania, Brașov), lect. dr. Ana-Maria Teodorescu, prof. dr. Cristian Moroiu, asist. dr. Roxana-Magdalena Dincă (Universitatea din București), asist. dr. Valentina Cojocar, (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”).

	Propoziție	București (B)	Brașov (BV)	Diferență BV – B
1a	A cumpărat imprimanta cu <i>discount</i> .	2153,60	2723,48	569,88
1b	A cumpărat imprimanta cu <i>reducere</i> .	2232,80	2410,27	177,48
2a	Acestea sunt informații <i>secretizate</i> .	2342,46	2436,81	94,35
2b	Acestea sunt informații <i>clasificate</i> .	2255,19	2785,63	530,44
3a	Am un <i>feeling</i> că vei reuși.	1723,25	2229,55	506,30
3b	Am o <i>presimțire</i> că vei reuși.	1992,55	2235,69	243,14
4a	Andrei este un tip <i>cool</i> .	1563,88	1871,50	307,62
4b	Andrei este un tip <i>mișto</i> .	1656,20	1647,24	-8,96
5a	Chanel este <i>brandul</i> ei preferat.	2464,29	2551,64	87,36
5b	Chanel este <i>marca</i> ei preferată.	2207,60	2594,74	387,14
6a	Colegiii au <i>lunch</i> -ul la cantină.	2387,46	2775,92	388,46
6b	Colegiii au <i>prânzul</i> la cantină.	1962,93	2532,45	569,52
7a	Copiii se duc la un <i>party</i> .	1939,91	1874,28	-65,64
7b	Copiii se duc la o <i>petrecere</i> .	1645,76	2175,27	529,51
8a	<i>Display</i> -ul telefonului s-a stricat.	1871,93	1921,39	49,46
8b	<i>Ecranul</i> telefonului s-a stricat.	1783,98	2316,86	532,88
9a	Duminică are loc <i>workshopul</i> de teatru.	2321,89	2368,95	47,07
9b	Duminică are loc <i>atelierul</i> de teatru.	2099,16	2599,40	500,24
10a	Fetele au plecat la <i>shopping</i> .	1773,40	1988,29	214,89
10b	Fetele au plecat la <i>cumpărături</i> .	1658,18	2051,74	393,56
11a	Fotografia are un <i>background</i> interesant.	2117,04	2504,07	387,03
11b	Fotografia are un <i>fundal</i> interesant.	2243,12	2157,35	-85,77
12a	George lucrează în <i>advertising</i> .	1838,08	2213,96	375,88
12b	George lucrează în <i>publicitate</i> .	1826,25	1964,40	138,15
13a	Guvernul <i>implementează</i> reformafiscală.	2277,19	2742,76	465,57
13b	Guvernul <i>aplică</i> reformafiscală.	2267,83	2324,03	56,20
14a	Ioana merge devremela <i>job</i> .	1776,10	2168,63	392,53
14b	Ioana merge devreme la <i>serviciu</i> .	1941,89	1885,68	-56,21
15a	Maria are un <i>look</i> nou.	1419,85	1966,54	546,69
15b	Maria are o <i>înfățișare</i> nouă.	2076,22	2216,77	140,55
16a	Mihai este expert în <i>IT</i> .	1775,26	1917,60	142,34
16b	Mihai este expert în <i>informatică</i> .	1852,34	2326,73	474,39
17a	Modelul poartă un <i>outfit</i> modern.	2459,66	2792,05	332,39
17b	Modelul poartă o <i>ținută</i> modernă.	2315,88	2840,54	524,66
18a	Profesorul lor e <i>funny</i> .	1631,18	2070,57	439,39
18b	Profesorul lor e <i>amuzant</i> .	1606,95	1932,13	325,18
19a	Șeful a stability <i>targetul</i> .	1979,77	2130,04	150,26
19b	Șeful a stability <i>obiectivul</i> .	2025,20	2077,68	52,48
20a	Vânzările au un <i>trend</i> ascendent.	2538,51	2435,48	-103,03
20b	Vânzările au o <i>tendință</i> ascendentă.	2509,40	2899,00	389,60

Comparând timpii de reacție în interiorul fiecărei perechi (propoziție cu anglicism lexical „de lux” vs propoziție cu echivalent românesc, adică o analiză pe verticală în tabelul de mai sus pentru fiecare grup în parte, fără a face comparație între cele două grupuri), constatăm că subiecții de la București au avut un timp de reacție mai bun în cazul a 8 propoziții cu anglicisme lexicale (*discount, feeling, cool, background, job, look, IT, target*), în vreme ce subiecții de la Brașov au reacționat mai rapid în cazul a 11 propoziții cu anglicisme lexicale (*clasificat, feeling, brand, party, display, workshop, shopping, look, IT, outfit, trend*). Este interesant faptul că numai trei propoziții cu anglicisme lexicale au fost procesate mai rapid decât cele cu echivalentele lor românești atât de subiecții de la București, cât și de cei de la Brașov (*feeling, look, IT*).

O posibilă explicație ar putea fi că influența engleză este mai puternică la Brașov, însă considerăm că această explicație nu este întru totul exactă (alte experimente pe care le-am realizat doar pe subiecți din București arată că așa-zisele anglicisme lexicale „de lux” nu mai sunt resimțite ca atare, Niculescu-Gorpin & Vasileanu 2017, iar în limbajul presei sau în cele specializate folosirea lor este extrem de frecventă). Analizând mai îndeaproape datele pe care le-am cules, am observat că în cazul studenților de la București am avut doar 11 filologi (care se specializau în limba engleză) din totalul de 122 de respondenți, în timp ce la Brașov am avut 30 de filologi și 33 de nefilologi, deci la Brașov situația a fost mai echilibrată. Comparând viteza de reacție a filologilor cu cea a nefilologilor de la Brașov în cadrul celor 11 propoziții cu anglicisme lexicale discutate mai sus, am ajuns la concluzia că viteza de reacție a filologilor a fost mult superioară celorlalți, cu până la 947,98 ms mai mare pentru propoziția *Fetele au plecat la shopping*. Nu am putut întreprinde această analiză și în cazul subiecților lor de la București, dar vom încerca să testăm mai mulți filologi în timpul următorului an academic. Cu toate acestea, rezultatele de la Brașov sugerează că ar putea fi corectă ipoteza conform căreia o expunere mai mare la o altă limbă, precum și o cunoaștere mai profundă a acesteia duc la o procesare mai rapidă.

În ceea ce privește timpii de reacție ai celor două grupuri de respondenți (B vs BV) în cazul aceleiași propoziții, de exemplu cum au procesat studenții de la Brașov propoziția *Andrei este un tip cool* față de colegii lor de la București (o analiză pe orizontală în tabelul de mai sus), se poate observa că grupul de la București are un timp de reacție mai scurt decât cel de la Brașov. Spre exemplu, pentru propoziția (2a), media timpului de reacție a grupului de la București este cu 94,35 ms mai mică decât a grupului de la Brașov. Diferențe semnificative se observă în cazul propozițiilor (ordonate crescător aici) (1a) *A cumpărat imprimanta cu discount*. – 569,88 ms, (15a) *Maria are un look nou*. – 546,69 ms, (3a) *Am un feeling că vei reuși*. – 506,30 ms, (13a) *Guvernul implementează reforma fiscală*. – 465,57 ms, (18a) *Profesorul lor e funny*. – 439,39 ms. Doar două anglicisme par a fi procesate mai repede de vorbitorii din Brașov: *trend* și *party*.

Dar diferențele timpilor de reacție – destul de mari – dintre cele două grupuri nu se opresc la propozițiile cu anglicisme. De fapt, după cum rezultă din tabelul de mai sus, majoritatea propozițiilor au obținut o reacție mai rapidă în cazul grupului de la București. Astfel, diferențe semnificative se constată și în cazul propozițiilor fără anglicisme (ordonate crescător): (2b) *A cumpărat imprimanta cu **reducere***.– 530,44 ms, (8b) *Ecranul telefonului s-a stricat*.– 532,88 ms, (6b) *Colegii iau **prânzul** la cantină*.– 529,51 ms, (7b) *Copiii se duc la o **petrecere***.–529,51ms, (17b) *Modelul poartă o **ținută** modernă*.– 524,66,(9b) *Duminică are loc **atelierul** de teatru*.– 500,24 ms, (16b) *Mihai este expert în **informatică***. – 474,39 ms.

Singurele propoziții, cu sau fără anglicisme, în cazul cărora am înregistrat timpi de reacție mai rapizi la grupul din Brașov au fost (în ordine descrescătoare): (20a) *Vânzările au un **trend** ascendent*. – 103,03 ms, (11b) *Fotografia are un **fundal** interesant*.– 85,77 ms, (7a) *Copiii se duc la un **party***.– 65,64 ms, (14b) *Ioana merge devreme la **serviciu***.– 56,21 ms și (4b) *Andrei este un tip **mișto***.– 8,96 ms. Aceste diferențe sunt mult mai mici decât cele calculate atunci când respondenții de la București au avut timpi de reacție mai buni decât colegii lor de la Brașov.

În medie, subiecții de la București au fost cu 278,56 ms mai rapizi decât cei de la Brașov: cu 266,44 ms, în cazul propozițiilor cu anglicisme și cu 290,71 ms, în cazul propozițiilor fără anglicisme lexicale.

4. CONCLUZII

În articolul de față am discutat câteva rezultate pe care le-am obținut în urma administrării unui experiment psiholingvistic pentru a observa dacă există variații regionale în ceea ce privește percepția și procesarea anglicismelor lexicale „de lux” la nivelul limbii române standard.

În această primă cercetare am avut drept respondenți studenți din București și din Brașov. Analiza de mai sus sugerează două concluzii: una, în ceea ce privește anglicismele lexicale, iar cea de a doua, legată de percepția și procesarea limbajului, mai bine spus, a textului scris, în general.

În legătură cu anglicismele lexicale „de lux”, putem afirma, ca și în altă parte (vezi Niculescu-Gorpin & Vasileanu, 2016, 2017), că aceste cuvinte au fost percepute și procesate de ambele grupuri de subiecți, în ansamblu, la fel de rapid sau mai rapid decât echivalentele lor românești, acest lucru sugerând ideea că vorbitorii nativi de română nu le consideră nenesecare, că majoritatea anglicismelor testate și-au găsit locul în lexiconul mental al subiecților și datorită unei frecvente expuneri (directe sau indirecte).

În legătură cu faptul că subiecții din Brașov au procesat mai rapid un număr de 11 propoziții cu anglicisme față de propoziția-pereche care conținea echivalentul românesc, iar cei de la București doar 8 (vezi analiza pe verticală de mai sus),

putem doar presupune că fie subiecții din Brașov au fost mai expuși la aceste anglicisme lexicale (poate și faptul că limba germană este mult mai folosită în acea zonă), fie propozițiile cu echivalentul românesc nu sunt, poate, la fel de frecvente ca la București. O altă explicație, așa cum am arătat mai sus, ar fi că avem mai mulți subiecți filologi la Brașov. Din această cauză vom încerca să echilibrăm eșantioanele de subiecți în următoarele cercetări.

Referitor la faptul că datele obținute par să confirme un așa-zis *stereotip cultural* cum că în București oamenii sunt mai grăbiți, iar în Ardeal mai calmi sau mai lenți, precizăm că nu dispunem de date concludente în acest sens. Nu avem cunoștință de articole care să fi studiat ritmul vorbirii în graiurile dacoromâne. Dat fiind că în graiurile ardelenne vocalele sunt adeseori lungite, creând impresia unei melodii specifice (TDR 358), este de la sine înțeles că și vorbirea este mai lentă. Ne întrebăm dacă nu cumva acest lucru afectează și ritmul lecturii și deci și percepția și procesarea textului scris, însă din nou nu am găsit articole pe această temă. Este cert însă că datele obținute arată clar că atât în cazul propozițiilor cu anglicisme lexicale, cât și al celor cu echivalentele lor românești, subiecții de la Brașov au avut timpi de reacție mai lungi. Rămâne ca studii viitoare să încerce să aducă mai multe date care fie să explice această constatare, fie să o contrazică.

Considerăm că rezultatele obținute arată că există variații regionale și în ceea ce privește acceptarea unora sau a altora dintre anglicismele lexicale analizate, posibile și datorită influenței graiurilor locale, și vom încerca să extindem cercetarea și la zona subdialectului moldovenesc. Per total, însă, studiul de față arată încă o dată că multe dintre așa-zisele anglicisme „de lux” deja s-au integrat și încep să își găsească prieteni și să își dezvolte familii (cf. Pușcariu 1940:401).

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1997 = Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei Române.
- Ciobanu 1996 = Georgeta Ciobanu, *Anglicisme în limba română*, Timișoara, Editura Amphora.
- DOOM₂–2005 = *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic.
- DEX₂–2016 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediție revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Niculescu-Gorpin, Vasileanu 2016 = Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, Monica Vasileanu, *Romanian lexical Anglicisms: norms and usage, speakers' attitudes and official recommendations*, în „Romania Orientale”, XXIX, p. 57–67.
- Niculescu-Gorpin, Vasileanu 2017 = Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, Monica Vasileanu, *Perception and Processing of Context-dependent Anglicism across the Age Groups*, în Hazan, Valerie (ed.) *SPPL 2017* –

- Niculescu-Gorpin 2013 = *Workshop on Speech Perception and Production across the Lifespan*, University College London, 26–27 aprilie 2017, p. 84–86.
= Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *Influențe cultural-lingvistice asupra evoluției recente a limbii române în context european și mondial*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- Stoichițoiu-Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Aspecte ale influenței limbii engleze în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- TDR = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.

REGIONAL VARIATION IN THE PERCEPTION AND PROCESSING OF LUXURY ROMANIAN LEXICAL ANGLICISMS. A CASE STUDY

ABSTRACT

This article presents the findings of a psycholinguistic E-prime-based experiment designed to test regional variations in the perception and processing of Anglicisms in standard Romanian by taking into account subject reaction time to stimulus sentences containing either a so-called *luxury* Anglicism or a (long-established) Romanian equivalent.

Overall, our study has shown that there are some regional differences in the processing and perception of lexical Anglicisms, even at the level of standard Romanian, that may be triggered either by the influence of different sub-dialects, or by different exposure to various Anglicisms or both. Nevertheless, the results obtained for the perception and processing of the lexical Anglicisms under discussion have shown that such words are already part of the mental lexicon of Romanian native speakers.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

PROBLEME PRIVIND EXPRESIA (ÎI) CURGE (NASUL), ÎN PLAN DIALECTAL (PE BAZA ALRR. *Sinteză I*)

DANIELA RĂUȚU

1. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Întocmite pe baza materialului publicat în primul volum al atlaselor regionale (Ban., h. 52; Criș., h. 65; Mar., h. 59; Trans., MN 3; Mold.–Bucov., h. 39; Munt.–Dobr., h. 29; Olt., h. 52) și completate de răspunsurile la întrebarea [359]: CURGE SÂNGE din ALM I/2 (din care s-a reținut doar forma verbală), lista de referință și harta 80: (ÎI) CURGE (NASUL) din ALRR. *Sinteză I* pun în evidență, pe de o parte, problema repartiției formelor verbale inovatoare (*curge/curg*) în raport cu cele conservatoare (*cure, cură, cur*), iar, pe de altă parte, câteva aspecte lexicale referitoare la o serie de cvasisinonime pentru unul și/sau ambii termeni ai expresiei în discuție, dar și morfologice, privind omonimia sau diferențierea între pers. a III-a sg. și pl. a verbului. Pornind de la termenii și formele înregistrate pe harta mai sus menționată, ne propunem să arătăm atât modul în care noțiunea *ii curge nasul* reflectă un repertoriu lexical, mai mult sau mai puțin, motivat semantic, cât și faptul că difuziunea dialectală a anumitor forme – considerate arhaice sau inovatoare sub raportul particularităților fonetice, eventual, morfologice, pe care le conțin – poate furniza indicii asupra originii lor.

2. REPARTIȚIA DIALECTALĂ A TERMENILOR

Harta din ALRR. *Sinteză I*, constituită pe baza primului răspuns marcat în atlasele regionale (v. *supra*) este un exemplu elocvent pentru ilustrarea teoriei conform căreia dialectul dacoromân se împarte în două arii majore: una nordică („moldovenească”, nord-vestică) și alta sudică („muntenească”, sud-estică) (cf. Philippide 1927: 404; Vasiliu 1968: 140; Gheție 1994: 160; Saramandu 1997: 188 ș.a.), întrucât în prima zonă menționată sunt dominante formele etimologice, păstrate din latină (*cūre*, respectiv *cūră*), iar în cea de a doua este curentă, în general, paradigma lui *a curge*, impusă și în limba literară (v. *Anexa I*¹).

¹ Spre deosebire de h. 80 din ALRR. *Sinteză I*, în care toate formele verbului *a curge* sunt marcate distinct, harta din *Anexa I* (întocmită pe baza primului răspuns din atlasul menționat) a fost simplificată, prin gruparea formelor inovatoare sub același cap, în opoziție cu cele conservatoare.

Varianta de conjugarea a III-a, *cure*, se menține în Banat și în zone limitrofe, considerate drept arii de tranziție: S Crișanei (7 puncte), SV Transilvaniei (12 puncte), NV Olteniei (un punct). Păstrarea acestei variante doar în Banat poate fi explicată, după părerea noastră, cel puțin prin două elemente complementare: pe de o parte, Banatul, ca arie conservatoare, păstrează o serie de forme etimologice, iar, pe de altă parte, rostirea moale a lui *r*, întâlnită în anumite zone din Banat, nu condiționează fonetic schimbarea desinenței (cf. Neagoe 1984: 252). De altfel, pe hartă sunt înregistrate și forme cu *r* moale, de tipul *cúrje*, care se regăsesc numai în Banat.

Forma cu desinență de conjugarea I, *cúră*², este predominantă în interiorul arcului carpatic (Maramureș, Crișana, Transilvania), în prelungirea acestei zone într-o arie restrânsă din nord-vestul Moldovei și în jumătatea estică a Basarabiei, formează o arie relativ unitară în regiunea sud-vestică a Munteniei și apare în puncte disparate din NV Munteniei și din Oltenia. Interesantă din punctul de vedere al difuziunii dialectale este zona de dincolo de Prut, care cunoaște în jumătatea estică forma mai veche, *cúră*.

Varianta inovatoare *cúrge* este răspândită pe o arie unitară în Moldova, care continuă la est de Prut (acoperind jumătatea vestică a Republicii Moldova), în Dobrogea, Muntenia (cu excepția regiunii de sud-vest) și sudul Transilvaniei, cunoaște o difuziune relativ largă în Oltenia și apare sporadic în restul teritoriului dacoromân.

În ceea ce privește formele de plural, motivate de prezența unor determinanți la plural (v. *infra*), se remarcă mai multe situații morfologice:

a) forme diferite de pers. a III-a sg. și a III-a pl., proprii sistemului morfologic al limbii române, pentru conjugarea a III-a (*el cure – ei cur*, respectiv *el curge – ei curg*). Pluralul *cur*, interpretabil fie ca o formă de conjugarea a III-a (justificabilă, mai ales, în Banat, unde apare în 3 puncte), fie ca o refacere analogică de la *cură*, se întâlnește, în mod cu totul izolat, în câteva puncte din Crișana (3), Maramureș (2), Moldova (1), Oltenia (1), în timp ce *curg* apare în puncte disparate din centrul și nordul Transilvaniei (18) și NV Moldovei (9) și foarte rar (în câte una, două sau trei localități) în celelalte regiuni ale teritoriului dacoromân;

b) omonimia dintre pers. a III-a sg. și a III-a pl., specifică conjugării I (*el cură – ei cură*), se întâlnește, cu precădere, în zonele în care circulă varianta *cúră* (Crișana, Transilvania, NV Munteniei);

c) identitatea formală la verbele de conjugarea a III-a, dintre formele de persoana a III-a sg. și pl. (*el cure – ei cure*, respectiv *el curge – ei curge*), datorată analogiei cu paradigma verbelor de conjugarea I, tendință care caracterizează, îndeosebi, subdialectul muntean (v. Ionică 1984: 178–179). Forma *cúre* pentru

² Considerăm că forma *cură* este, mai degrabă, una secundară, provenită din *cure* și explicabilă prin trecerea lui *e* din seria vocalelor anterioare la *ă*, respectiv, în seria vocalelor centrale, în condițiile caracterului dur al consoanei *r*, și nu una primară moștenită din lat. *colare* (v. *infra*).

plural apare numai în Banat, în timp ce *cúrge* se întâlnește frecvent în aria sudică (Muntenia, Dobrogea și Oltenia, sudul Transilvaniei și al Moldovei) și izolat în cea nordică (Banat, Crișana, Transilvania, Moldova), ceea ce reflectă, mai degrabă, dinamica sistemului morfologic românesc, prin crearea unor forme analogice independente, decât o extindere a formelor sudice.

Răspunsurile informatorilor conțin adesea și lexeme, fie cu rol de reluare a informației din întrebare (*Când un om e răcit, ce zici că-i face nasul?*), ca urmare formele verbale sunt însoțite de determinanți precum *násu(l)* sau *náre(a)*, *nárule*, aceștia din urmă fiind înregistrați mai ales în zona Crișanei, acolo unde se folosește în mod frecvent termenul *nare* pentru *nas* (cf. Harta 78: NAS din același atlas), fie cu rol de completare. Întâlnim, astfel, o serie de termeni referitori la:

a) denumirea pentru secreția care curge:

– *muci*: *cur/cúre/cúrá/cúrgê/curg muč(i)* (*din nas*) – curent în toate zonele;

– *apă*: *cúrá/cúrgé apă* (*pe/din nas*) – expresii întâlnite în patru puncte din sudul Olteniei, trei puncte din Banat și o localitate din Muntenia;

– *zeamă*: *cúrá zámă* (*pe nară*) – în câte un punct din Transilvania și Oltenia;

– *venin*: *cúrgé venín* – într-un singur punct din Muntenia;

b) boala care determină acest fenomen fiziologic, răspunsurile fiind completate de lexeme precum:

– *răceală*: *cúrá de rășálă* – un punct din Transilvania;

– *gutunari* sau *gutunai*: *cúrgé gutunár¹*, *cúrá gutuná¹* – câte un punct din Moldova, respectiv din Muntenia;

– *troană*: *îj cúrgé de troánă* – un punct din Muntenia;

– *zalfă*: *cúrá zálfa* – un punct din Transilvania³.

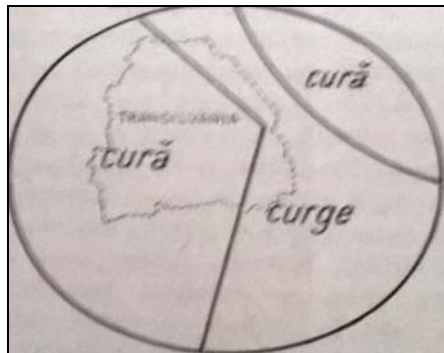
Alături de aceste construcții, sunt înregistrate și alte verbe, motivate semantic într-un grad mai mic sau mai mare, majoritatea cunoscând o difuziune dialectală restrânsă, limitată la cel mult 5 puncte din rețea. Din această categorie, menționăm verbele *a avea*: *áre gutunár¹* – Moldova, *a face*: *fáče muč* – Muntenia, *a ieși*: *jëse muč* – Banat și Oltenia, *a merge*: *îj mérže/mjerg muš(i)/ápă* (*pră nas*) – Banat, Maramureș, *a pleca*: *plácă múš* – Banat. O situație specială o reprezintă verbul *a țipa* cu sensul 'a arunca', specific pentru Transilvania, Crișana și nordul Banatului (v. ALRR. *Sinteză* II, h. 229: ARUNC), întâlnit pentru noțiunea în discuție într-un singur punct din nordul Banatului: *țípă muš*. Alte verbe, considerate și în limba literară drept sinonime ale lui *a curge* sunt *a picura*: *îj picură din nas* – Moldova și *a pica*: *pică násu* – Muntenia. Interesante, din punctul de vedere al modalității și al mijloacelor de apariție, al expresivității și al motivației semantice implicate, sunt verbele: *a asuda*, cu afereza lui *a-* în forma *sudăzá* – Oltenia, *a mucigăi*: *mučigăléște* – Oltenia, *a mucui*: *múcué* – Muntenia, *a musti*: *mustéște* (*násu*) – Muntenia, *a trohări*: *trohăréște* – Moldova.

³ Pentru detalii referitoare la repartiția dialectală a termenilor care denumesc boala la care ne referim, vezi ALRR. *Sinteză* II, h. 305: GUTURAI.

În ceea ce privește răspunsurile suplimentare (al doilea și al treilea răspuns), ilustrate în lista de referință din ALRR. *Sinteză* I, ariile de răspândire a formelor verbale nu diferă semnificativ de primul răspuns, cele trei variante menținându-și zonele de difuziune, și anume *cúre* în Banat, *cúrá* în interiorul arcului carpatic, iar *cúrge* în exteriorul acestuia. Cu toate acestea, al doilea răspuns arată, uneori, variația liberă dintre formele conservatoare și cea inovatoare, în sensul că încă se mai păstrează stadiile vechi ale limbii, dar sunt concurate puternic de forma din limba literară. În această situație se înscrie, îndeosebi, zona Olteniei, unde formele etimologice sunt înregistrate ca al doilea răspuns, dar și diverse regiuni din Republica Moldova, în care se cunoaște, pe lângă faza mai veche, și varianta standard.

Deși, în general, verbele înregistrate pentru al doilea răspuns se mențin, acestea selectează determinanți substantivali diferiți față de primul răspuns, de tipul: *nasul*, *muci(i)*, *apa*, *zeama* etc. În afară de construcțiile cu verbul *a curge*, apar, cu o răspândire restrânsă, atât expresii care conțin termeni referitori la boală: *bugniță*: *áre búgniță* – sudul Transilvaniei, *șuhătie*: *áre șuhătié* – nordul Transilvaniei, *guturai*: *l-a lovit guturáú* – Muntenia, cât și verbe, cu baze derivate diverse, ca de exemplu, de la *muc(i)*: *muśáză*, *múśulé* – Banat, *must*: *mustéște* – Muntenia sau *zalfă*: într-o formă verbală cu metateză, *íá zafliéște* – Transilvania (v. *infra*).

În ceea ce privește repartiția dialectală a formelor în ALRM, S. Pușcariu (1940: Harta 3; 1959: 327) constata că forma mai veche, *cură*, se păstrează în două arii majore, una vestică și alta estică, în aria centrală fiind răspândită varianta mai nouă, *curge* (v. figura de mai jos și *Anexa 2*). Situația nu este unitară însă, întrucât, atât în zone din aria vestică, cât și din cea estică, apare forma *curge*, ceea ce îl determină pe autor să considere că „aceleași inovații se pot produce în cele mai îndepărtate puncte, simultan și în mod independent, și că fiecare din aceste inovații poartă în sine germenele propulsiunii” (Pușcariu 1959: 327).

(apud Pușcariu 1959: 332)

Comparând datele oferite de hărțile din cele două atlase, constatăm că situația este, în linii mari, aceeași, dar că se produce, totodată, o extensiune a formei *curge* mai ales în zona Olteniei, a Moldovei și în prelungirea acesteia în afara granițelor țării, fapt datorat, pe de o parte, extinderii dintr-o regiune învecinată în alta și, pe de altă parte, influenței limbii literare.

3. IPOTEZE REFERITOARE LA ORIGINEA TERMENILOR

3.1. Verbul *a curge*

Majoritatea dicționarilor și a lucrărilor de istorie a limbii și etimologie, mai mult sau mai puțin recente, propun drept etimon pentru *cure* și *cură*, cu sensul ‘curge [d. lichide]’, latinescul *currere* ‘a curge; a alerga’ (DU, s.v. *curge*; SDLR, s.v. *curg*; CADE, s.v. *curge*; DA, s.v. *cure*; DLRM, s.v. *curge*; CDER, s.v. *cure*; TDRG³, s.v. *curge*; MDA, s.v. *curge*; Densusianu 1961[1938]: 20; Rosetti 1968: 574; Zamfir 2005: 115; Teaha 2006: 41). Forma etimologică primară ar fi, așadar, *cure*, care, în condițiile rostirii dure a lui *r*, a devenit *cură*, prin trecerea lui *e* la *ă*, fiind astfel asimilată conjugării I: „Mai găsim *e > ă*... după un *r* inițial sau dublu...: *cură < currît, cară < care* (pl. lui *car < carrum*)” (Densusianu 1961[1938]: 20); „Verbul *cure* [...] împreună cu dubletul său de conjugarea I, *cura*, acesta din urmă fiind refăcut (*cure > cura*, după *r* din radical) prin confuzia dintre desinențele celor două conjugări sau sub influența persoanei a 3-a sg. a indicativului prezent (*cură*) și a formelor de imperfect (*curam* etc., considerate de conjugarea I)” (Teaha 2006: 41). În plus, verbul *cure* cu varianta *cură* este „asimilat în parte cu *cura* «a curăța», prin intermediul variantei” (CDER, s.v. *cure*), provenit tot din latină, *curare*, cu sensul fundamental ‘a avea grijă’, dar și cu alte dezvoltări semantice⁴.

Pornind de la etimologia propusă în DDA (s.v. *cur*³), și anume, lat. *colare*, și pe baza constatării că termenii romanici „continuă să fie cunoscuți cu ambele sensuri: 1. «courir, laufen» și 2. «couler, fliessen»” (Teaha 2006: 47), pentru care găsește atestări, mai mult sau mai puțin vechi, în dicționarele unor limbi romanice, V. Celac susține că „cele două etimoane, *currere* și *colare*, au fost moștenite deopotrivă în limba română. Credem că deja din perioada de formare a limbii române, caracteristicile semantice și formale ale celor două lexeme [...] s-au influențat reciproc și astfel s-au confundat: *cúre* (< *currere*) și-a consolidat sensul «a curge» (pe care îl avea încă din latina populară), pe lângă sensul originar «a alerga», iar *curá* (< *colare*) a dobândit și accepțiunea «a alerga», pe lângă sensurile originare «a strecura, a curge»” (Celac 2011: 136).

În ceea ce privește forma inovatoare, *curge*, aceasta „s-a născut din participiul *curs* și aoristul *cursei* (de la verbul *cure*) după analogia lui *merge* (cu

⁴ Pentru detalii asupra sensurilor pe care le aveau în limba latină cele trei etimoane, *currere*, *colare* și *curare*, vezi Celac 2011: 135–136.

part. *mers* și aor. *mersei*), spre a evita la prezentul indicativului (*cur*) o omonimie supărătoare” (DA, s.v. *curge*), ipoteză avansată, după DA, de B. P. Hasdeu (*Cuvențe din bătrâni*, I: 421). Tendința de înlocuire cu varianta analogică (după *merge*, *șterge*, *unge*, *stinge*, *împunge*, *drege* etc.) a apărut încă din sec. al XVII-lea (v. Zamfir 2005: 115–120; Teaha 2006: 43). Ideea a fost dezvoltată și de S. Pușcariu care susținea că „în cazul lui *currere* și *mergere*, pe care le unește pe de o parte sfera semantică a verbelor ce exprimă o mișcare și pe de altă parte apartenența aceleiași conjugări și participiul în *-s* (*curs* – *mers*), avem a face cu ceea ce se numește **forme proporționale**” [s.a.] (Pușcariu 1959: 361; v. și 1940: 22).

Prin urmare, situația din limbile romanice, existența unei singure forme, de conjugarea I, în dialectele sud-dunărene (v. pentru chestiunea CURGE NASUL – ALAR, h. 67; ALDM, h. 98, unde toate construcțiile înregistrate au forma *cură*), răspândirea largă a formei *cură* pe teritoriul dacoromân de azi (conform hărții din ALRR. *Sinteză* I) par a fi argumente în favoarea susținerii păstrării celor două etimoane, însă trebuie să presupunem că acestea se vor fi confundat în evoluția de la latină la română, iar reflexul lui *colare* va fi dispărut, întrucât nu ar fi fost posibilă dezvoltarea formei *curge*, de conjugarea a III-a, de la un verb *cură*, de conjugarea I. Cu toate acestea, dacă avem în vedere faptul că, mai ales în Banat, se păstrează și semantismul ‘fuge’, tocmai acolo unde apare și forma de conjugarea a III-a cu sensul ‘curge’, este de presupus ca, cel puțin pentru această zonă, verbul *cure* să fie continuator al lui *currere*, care înregistra în latină ambele sensuri. Totodată, dacă luăm în considerare paradigma verbului compus, *a strecura* < lat. **extracolare*, ar fi normal să considerăm primare formele literare, *strecór*, *strecóará*, fapt care ar fi trebuit să se producă și în cazul lui *cura* < lat. *colare* (*cólo* > **cor*, *cólat* > **coará*, unde *ó* din latină ar fi trebuit să se păstreze), or, graiurile dacoromâne nu atestă forme cu alternanțe de acest tip. În virtutea acestor fapte, rămâne mai plauzibilă, pentru dialectul dacoromân, conservarea etimonului *currere*.

3.2. Alți termeni

În ceea ce privește celelalte unități lexicale înregistrate pe harta din ALRR. *Sinteză*, constatăm că termenii care înlocuiesc verbul *a curge* sunt fie cuvinte moștenite din latină: *are*, *face*, *iese*, *merge*, *pleacă*, *sudează* (formă cu afereză de la *asudează*, creată cu sufixul *-ez* de la verbul *a asuda* < lat. *assudare* – DA, s.v. *asuda*), fie derivate cunoscute și în limba literară: *pică* (< *pic* – DLR, s.v. *pica*¹), *picură* (< *picur* – DLR, s.v. *picura*), fie, în sfârșit, verbe derivate, cu un grad ridicat de expresivitate, unele dintre ele, probabil, creații ad-hoc, inexistente în dicționare: *mustește* < *musti* (< *must* – DLR, s.v. *musti*); *múcuĭe* și *músuĭe*, forme ale unor verbe derivate de la *muc(i)*, **mucui* sau **muciu* (neînregistrate în DLR), alături de *muśáză*, probabil, varianta de conjugarea I a verbului *a mucezi*; *muĭigăĭește* de la verbul *a mucigăi* (asociat cu substantivul *muci*), pentru care DLR nu înregistrează

acest sens; *trohărește* de la un verb *a trohări*, variantă probabilă, a lui *trohnări*, care are aceeași arie de răspândire, și anume Moldova (< *trohnă* + suf. *-ări* – DLR, s.v. *trohnări*), *îl zaflujește*, probabil, de la un verb **zaflui*, varianta cu metateză a lui **zalfui*, derivat de la *zalfă* ‘guturai, răceală’ (v. *supra*). Pentru forma *țipă* ‘aruncă’, unele dicționare o consideră omonimul lui *țipă* ‘strigă’, ambele cu etimologie necunoscută (CADE, s.v. *țip*^{1,2}; DLR, s.v. *țipă*^{1,2}), în timp ce Al. Ciorănescu este de părere că „trebuie să fie un singur cuvânt, care se explică prin varietatea utilizărilor expresive” (CDER, s.v. *țip*); de altfel, în același dicționar se precizează faptul că apropierea de sursa expresivă *țip* a fost făcută pentru prima dată de Drăganu și Scriban⁵.

Pentru determinanții substantivali, majoritatea termenilor sunt, de asemenea, de origine latină: *muci* (< lat. *mucci* – DLR, s.v. *muc*), *apă* (< *aqua* – DA, s.v. *apă*), *zeamă* (< lat. *zema* – DLR, s.v. *zeamă*), *venin* (< lat. *venenum* – DLR, s.v. *venin*). În ceea ce privește numele de boli, de origine latină sunt: *gutunari* și *gutunai*, variante cu disimilare ale lui *guturai* (< lat. **gutturalium* – DA, s.v. *guturai*), *răceală*, creat pe teren românesc (< *răci* + *-eală* – DLR, s.v. *răceală*). Pentru alte lexeme precum: *șuhătie*, variantă a lui *șuhărie*, DLR trimite la ucr. шухля „friguri”, *troană*, variantă a lui *troahnă*, DLR, CADE dau etimologie necunoscută, în timp ce CDER, citându-l pe N. Drăganu, consideră că provine din sl. *otravna* „boală contagioasă”, creat prin deglutinare (la fel ca *strachină* < ngr. *ostrakinos*, DLR, s.v.). *Zalfă*, fie nu este înregistrat (CADE, CDER), fie apare cu etimologie necunoscută (DLR), iar *bugniță* poate fi pus, eventual, în legătură cu verbul *a bufni*, care cunoaște și varianta *bugni* (DLR, s.v. *bufni*).

4. CONCLUZII

Harta (ÎI) CURGE (NASUL) din ALRR. *Sinteză I* pune în evidență, pe de o parte, unitatea limbii române pe teritoriul dacoromân, în sensul că verbul moștenit din latină cunoaște o răspândire foarte largă, rar fiind concurat de termeni expresivi sau creații ad-hoc, iar, pe de altă parte, ilustrează modul de propagare a unei inovații în raport cu formele etimologice. Prin urmare, harta constituie un model pentru ilustrarea ariilor conservatoare și, mai cu seamă, pentru exemplificarea principiilor dialectologiei referitoare la ariile laterale și/sau izolate, care păstrează, într-o variantă cât mai apropiată de etimon, formele originare. Este cazul zonei estice din stânga Prutului, care nu cunoaște încă forma inovatoare *curge*, și a Banatului, singura regiune în care se menține forma de conjugare a III-a, *cure*.

⁵ În CDER sunt prezentate și alte ipoteze etimologice, pe care autorul le pune la îndoială.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări de referință

- Celac 2011 = Victor Celac, *Etimologia dubletelor (a) cûre – (a) cûra < lat. currere sau colare?*, în Maria, Marin, Daniela Răuțu (coord.), *Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, București, Editura Academiei Române, p. 131–144.
- Densusianu 1961[1938] = Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, *Originile*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică.
- Gheție 1994 = Ion Gheție, *Introducere în dialectologia istorică românească*, București, Editura Academiei Române.
- Ionică 1984 = Ion Ionică, *Subdialectul muntean*, în *Tratat* 1984, p. 163–208.
- Neagoe 1984 = Victorela Neagoe, *Subdialectul bănățean*, în *Tratat* 1984, p. 240–284.
- Philippide 1927 = Al. Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, Tipografia „Viața Românească”.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I: *Privire generală*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Pușcariu 1959 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II: *Rostirea*, București, Editura Academiei.
- Rosetti 1968 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, Editura pentru Literatură.
- Saramandu 1997 = Nicolae Saramandu, *Despre structura dialectală a dacoromânei*, în „Limba română”, XLVI, 1–3, p. 185–189.
- Teaha 2006 = Teofil Teaha, *Un dublet verbal în graiurile românești actuale (a) cure – (a) cura*, în *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie, Baia Mare, 5–7 mai 2006*, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 41–53.
- Vasilu 1968 = Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, Editura Academiei.
- Zamfir 2005 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, Editura Academiei Române.

Sigle

- ALAR = Nicolae Saramandu (autor), Manuela Nevaci (ed.), *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2014.
- ALDM = Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglendoromân* (ALDM), I, București, Editura Academiei Române, 2008.
- ALRR. *Sinteză* I, II = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. *Sinteză*), coordonator: Nicolae Saramandu, București, Editura Academiei Române, volumul I, colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, 2005; volumul II, colectiv redacțional: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, 2012.
- CADE = I.-Aurel Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, București, Editura Cartea Românească, [1931].
- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I. O., 2001.
- DA = *Dicționarul limbii române* [publicat de Academia Română, sub redacția lui Sextil Pușcariu], București, Librăria Socec & Comp. și C. Sfetea; Imprimeria Națională „Universul”, 1913–1949.

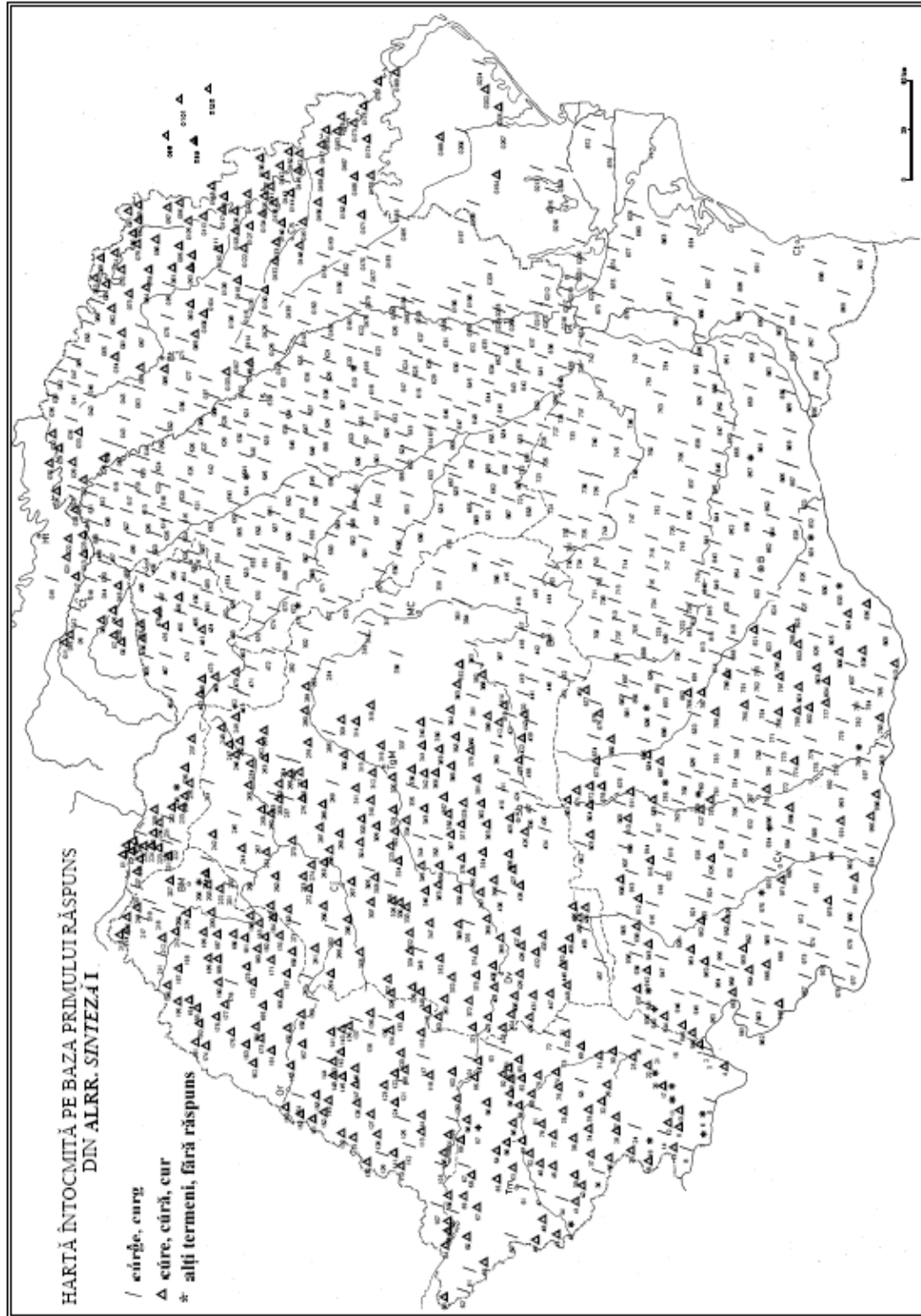
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*. Ediția a doua augmentată, București, Editura Academiei, 1974.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, [București], Editura Academiei, 1958.
- DU = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*. A cincea edițiune, [Craiova], Editura Scrisul Românesc, [1925].
- MDA = *Micul dicționar academic*, I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- TDRG³ = H. Tiktin, *Rumänisch – Deutsches Wörterbuch* 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- Tratat* 1984 = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

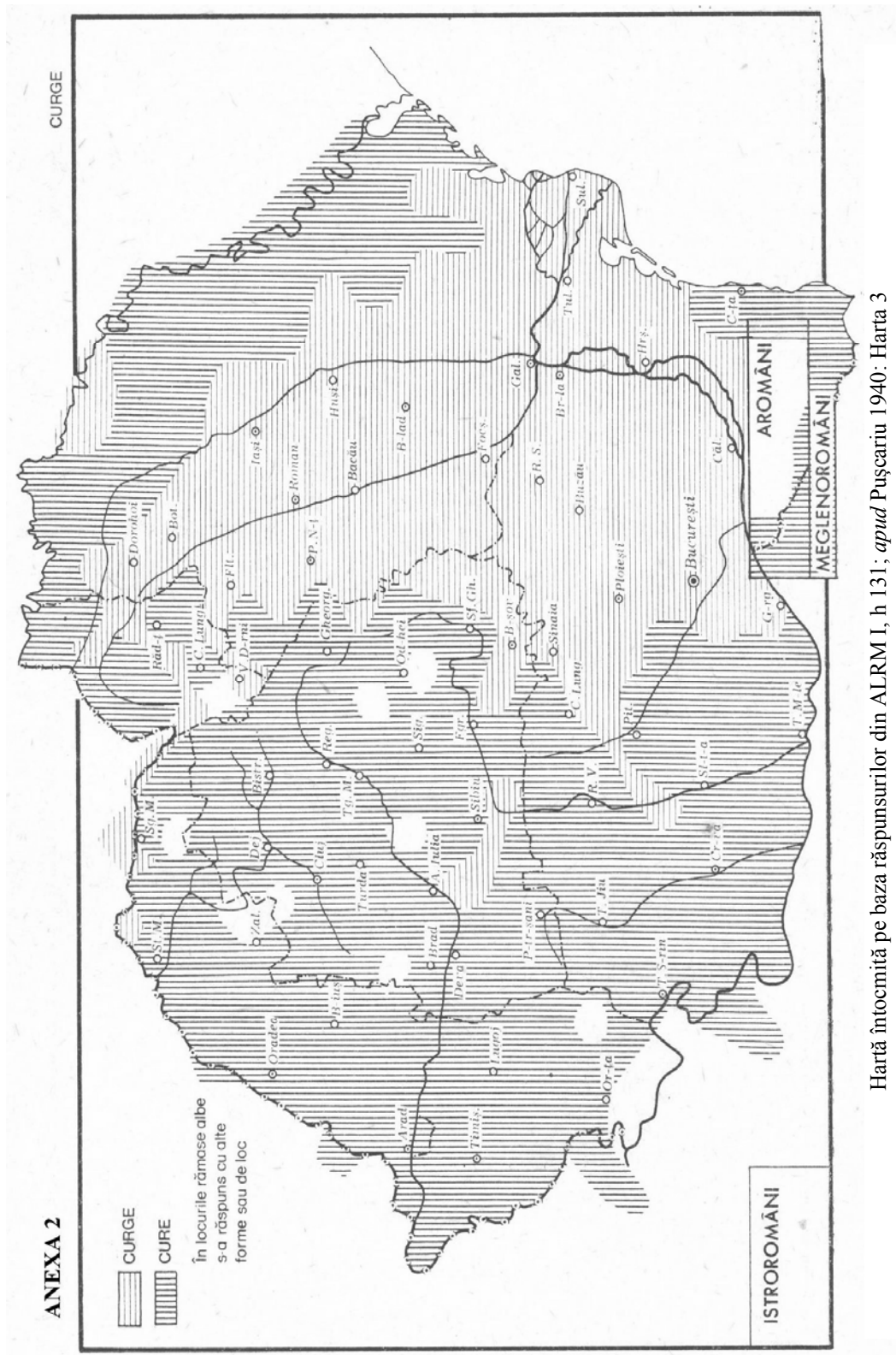
**QUESTIONS CONCERNANT L’EXPRESSION (ÎI) CURGE (NASUL)
[‘(LE NEZ LUI) COULE’] AU NIVEAU DIALECTAL
(SUR LA BASE DE L’ALRR. *Sinteză*)**

La carte 80 de l’ALRR. *Sinteză* I, (ÎI) CURGE (NASUL) [‘(le nez lui) coule’], met en évidence le problème de la répartition des formes verbales innovatrices (*curge, curg*) par rapport à celles conservatrices (*cure, cură, cur*) et illustrent en même temps un répertoire lexical intéressant pour l’expression en question, où certains termes sont plus ou moins motivés du point de vue sémantique. L’auteur constate, après avoir analysé la diffusion dialectale des formes du verbe *a curge* (sur la base des données fournies par la carte de l’ALRR. *Sinteză* et par comparaison avec celles enregistrées dans l’ALRM), que l’extension de la forme *cure* ayant et le sens ‘il coule’ et le sens ‘il s’enfuit’, dans la zone de Banat, constitue un argument en faveur de l’étymon *currere*.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

ANEXA 1

Hartă întocmită pe baza răspunsurilor din ALRM I, h 131; apud Pușcariu 1940: Harta 3

CONSIDERAȚII ASUPRA GRAIULUI AROMÂNILOR FĂRȘEROȚI

NICOLAE SARAMANDU

Fărșeroții prezintă, între aromâni, probleme de cea mai mare complexitate. Ei au extensiunea spațială cea mai mare, în comparație, de exemplu, cu grămostenii sau pindenii. Pe axa nord-sud îi întâlnim pe fărșeroți de la nordul lacului Ohrid (localitățile Beala de Sus și Beala de Jos de lângă orașul Struga, R. Macedonia) până la golful Corint în Grecia, în apropiere de orașul Misolonghi (provinciile Acarnania și Etolia, fosta Vlahia Mică din sursele bizantine, Vlahia Mare fiind Tesalia); pe axa vest-est, de la mările Adriatică și Ionică la vest până la Marea Egee, la est¹. În ambele cazuri este vorba de distanțe de câteva sute de kilometri (uneori peste 300 de km) între locurile de iernat și de vărat, pe care păstorii fărșeroți le parcurgeau în trecut în două sau chiar trei săptămâni.

O altă chestiune importantă este identificarea cu exactitate, în arealul aromânesc, a așezărilor de fărșeroți, atât în locurile de vărat, cât și în locurile de iernat, ca și identificarea itinerariilor urmate de păstori. În legătură cu aceasta, trebuie menționat faptul că deplasările periodice ale fărșeroților păstori au fost influențate și afectate de evenimentele istorice din Peninsula Balcanică în ultimele două sute de ani. E vorba de apariția statelor balcanice, proces care, prin stabilirea granițelor, a afectat profund deplasările păstorilor fărșeroți între locurile de vărat și cele de iernat, aflate, la un moment dat, în țări diferite, implicând plata unor mari taxe la trecerea granițelor². Veacuri la rând – în perioada romană, apoi bizantină și, ulterior, otomană – această problemă n-a existat, păstorii aromâni deplasându-se fără opreliști.

În 1815 a luat naștere regatul sârb, care a cuprins și teritoriul actualei R. Macedonia, unde există câteva așezări de fărșeroți, dintre care unii, cei din Beala de Sus, se deplasau în zona de câmpie de la Marea Adriatică, rămasă în Imperiul Otoman. În 1823 a luat ființă statul grec, care cuprindea partea sudică din actualul teritoriu, incluzând așezările de iernat ale păstorilor fărșeroți de la Marea Ionică. În 1881 Tesalia a fost anexată la Grecia, afectând deplasările între locurile

¹ Vezi harta cu așezările aromânilor în Peninsula Balcanică la Saramandu 1988 (hartă anexată la ALAR). Vezi și Kahl 1999: 133–151 (listele cu așezările aromânești din țările balcanice, unde localitățile cu fărșeroți sunt marcate prin *R: Rămân*) și ALIA I: 14–15.

² Vezi, în acest sens, Kahl 2001.

de iernat și de vărat nu numai ale fărșeroților, ci și ale pindenilor. În sfârșit, după războaiele balcanice din anii 1912 și 1913, se fixează, cu mici modificări ulterioare, granițele actuale ale statelor balcanice, prin apariția, în 1913, a unui nou stat, Albania. Tot atunci Grecia își extindea teritoriul în actuala Macedonia grecească, ulterior, și asupra Traciei de sud (litoralul Mării Egee). Aceste modificări ale granițelor, produse de-a lungul unui secol, au afectat toate grupurile de aromâni păstori, în cea mai mare măsură, însă, pe fărșeroți, care erau mai numeroși și aveau, cum am arătat, cea mai mare extensiune în spațiu.

În legătură cu aromânii păstori, din toate grupurile, este identificarea și definirea formelor de păstorit, care caracterizează în mod diferit aceste grupuri. La aromâni există toate cele trei forme de păstorit identificate în literatura de specialitate: păstorit sub formă de *transhumanță*, de *seminomadism* și de *nomadism*³. În timp ce transhumanța înseamnă deplasarea spre zonele de iernat a turmelor, însoțite de păstori (eventual și de alte persoane), celelalte două forme de păstorit implică deplasarea, împreună cu turmele, a întregii colectivități de la munte la câmpie și invers. În cazul seminomadismului există un punct fix, o așezare stabilă, care se află în munte, în locul de vărat, ceea ce nu se întâmplă în cazul nomadismului. Păstorii nomazi nu au o așezare fixă, stabilă nici în locurile de vărat din munte nici în locurile de iernat din câmpie, ei adăpostindu-se în colibe (ar. *călive*). În timp ce transhumanța și seminomadismul se întâlnesc și la alți aromâni păstori (grămosteni, pideni), păstoritul sub formă nomadă e atestat numai la fărșeroți, alături de seminomadism (de exemplu, la fărșeroții din Macedonia grecească) și, recent, chiar de transhumanță. Situația prezentată aici, cu privire la formele de păstorit, nu trebuie generalizată. Noi i-am avut în vedere pe aromânii care au păstoritul ca ocupație de bază și care nu formează, așa cum s-ar putea crede (și, uneori, s-a crezut), majoritatea populației aromânești. Dimpotrivă, sunt numeroase așezările aromânești stabile, atestate cu veacuri în urmă (secolele XII–XIII), unele dintre ele distruse de-a lungul timpului, altele existând până astăzi în ținuturile muntoase din țările balcanice.

Aș vrea să menționez aici, pe baza cercetărilor de teren efectuate atât de mine cât și de Manuela Nevaci (specialistă în graiul fărșeroților și vorbitoare nativă de grai fărșerot), că anumite grupuri de fărșeroți din Albania, dar și din Grecia, au practicat păstoritul sub formă nomadă până prin anii '50–'60 ai secolului XX, când au fost determinați de autoritățile din cele două țări să devină sedentari. Asemenea localități, înființate în acea perioadă, sunt, de exemplu, Krystalopigi în extremitatea nord-vestică a Greciei (la granița cu Albania), originari din Themelon (lângă orașul Arta) și Andon Poçi în sudul Albaniei, originari din Kefalovrisi (fost Megidié) Grecia, la granița cu Albania, localitate pe care au părăsit-o prin 1948, după războiul civil din Grecia. Ambele localități, Krystalopigi și Andon Poçi, se află în rețeaua ALAR.

³ Cf. Vuia 1964, Beuermann 1967, Kahl 1999.

Așezările de fărșeroți din Balcani sunt atestate de timpuriu, din secolul al XIII-lea în sursele bizantine, în ceea ce privește Vlahia Mică, de care am pomenit, în extremitatea sudică a arealului aromânesc (Acarmania și Etolia)⁴, alături de Vlahia Mare (Tesalia), atestată încă din secolul al XI-lea⁵.

Prezența păstorilor vlahi (aromâni) în Balcani, în care trebuie să-i cuprindem și pe fărșeroți, este atestată neîntrerupt în secolele următoare, în relatări ample, începând cu secolul al XVII-lea, ale călătorilor străini (otomani, francezi, englezi etc.). Evident, în aceste relatări și descrieri nu se precizează care sunt fărșeroții, pe care noi îi putem identifica astăzi pe baza cunoștințelor actuale despre aromâni.

În relatările de călătorie *fărșeroții* apar, sub această denumire, după cunoștințele noastre, pentru prima dată la Gustav Weigand, în opera sa fundamentală, *Die Aromunen*, I, II, Leipzig, 1894, 1895. Lui Gustav Weigand îi datorăm cea mai amplă prezentare a ținuturilor locuite de aromâni, descrise pe baza unei călătorii care a început la 30 aprilie 1809, când tânărul romanist avea 29 de ani, și s-a încheiat, cu mici întreruperi, după mai bine de un an, la 24 mai 1890. G. Weigand îi vizitase și mai înainte pe unii aromâni, în aprilie 1887, rezultatul călătoriei fiind publicat într-o monografie consacrată graiului aromânilor din muntele Olimp, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, Leipzig, 1888.

În *Die Aromunen* găsim informații foarte prețioase despre grupurile de aromâni, numărul lor, denumiri etc. Într-o privire de sinteză, din care rezultă că a consultat și lucrările anterioare privind ramurile aromânilor, G. Weigand îi împarte pe aromâni în două ramuri principale: *fărșeroți* și *karaguni*: „Aș fi mers prea departe și ar fi fost chiar inutil dacă i-aș fi menționat pe predecesorii mei care au scris despre împărțirea aromânilor pe neamuri. Dacă luăm în considerare întreaga masă a poporului, putem vorbi numai de două ramuri (neamuri) clar distincte, care se numesc pe sine aromâni, denumindu-se reciproc unii pe alții *karaguni* (adică cei cu sumane negre) și *fărșeroți*. Cei dântâi (cu sumane negre) formează marea masă a aromânilor și sunt negustori, meșteșugari, hangii și păstori, ceilalți, care aproape totdeauna poartă îmbrăcăminte albă, aparțin, dimpotrivă, în cea mai mare parte categoriei păstorilor. Ei sunt în parte nomazi, care își instalează în munți colibe simple în locuri convenabile și cumpără dreptul de pășunat, în timp ce karagunii au sate de vară construite din piatră și munți proprii”⁶.

Este evident că această împărțire a aromânilor în două grupuri, care nu se întemeiază și pe considerente de ordin lingvistic, e prea generală și nu poate fi luată în considerare în repartizarea dialectală a aromânei. De acest ultim aspect G. Weigand se ocupă în volumul al doilea al monografiei sale, care cuprinde o colecție de texte dialectale. Sunt, în total, 126 de texte, în versuri și în proză, unele de scurtă întindere (câteva rânduri), însumând 104 pagini. Textele sunt repartizate

⁴ Vezi Saramandu 2004: 36–37; cf. și Poçi 2009: 49 (cu informații din surse indirecte).

⁵ Cf. Murnu 1913; vezi și Saramandu 2004: 10–80 (capitolul *Romanitatea orientală, secolele al IV-lea – al XV-lea. Surse istorice*).

⁶ Weigand 1895: 274–275.

în 12 capitole, dintre care două sunt dedicate textelor fărșerotești și cuprind 17 texte în versuri, din care 11 sunt denumite ca atare (cântece fărșerotești), iar alte 6 provin din Acarnania (Grecia), unde, după toate informațiile, aromânii sunt păstori fărșeroți. Textele cuprind, în total, 8 pagini. Cele 11 texte numite de G. Weigand *fărșerotești* provin din Ohrida (8), Selia (3), din care două înregistrate în Ohrida. Cele 6 texte din Acarnania au fost culese în satele Suroveli (3), Ohtu (1), Cuciubina (1) și Cațaros (1). Din cele 10 texte în proză, cuprinzând povești, unul a fost cules în Pleasa, așezare de fărșeroți, celelalte 23 provenind din Moscopole (7), și Ohrida (16), unde, după cunoștințele actuale și chiar și după informațiile lui G. Weigand referitoare la Moscopole, există și fărșeroți. Redus ca întindere și provenind dintr-un număr mic de localități, corpusul de texte aromâne culese de G. Weigand nu-i puteau permite tânărului romanist o caracterizare a graiurilor, implicit a celui vorbit de fărșeroți, cunoștințele de dialectologie română fiind (și fiindu-i și lui G. Weigand) insuficiente în perioada în care și-a desfășurat cercetările. De altfel, în repartitia dialectală pe care o propune pentru dialectul aromân, G. Weigand nu ține seamă de datele referitoare la grupurile de aromâni, descrise chiar de el, stabilind două unități dialectale ale aromânei pe criterii geografice – *nord* și *sud*. G. Weigand consideră că această bipartiție dialectală „se întemeiază pe o diferențiere între ramuri care s-a petrecut într-o perioadă mai veche”⁷, fără să precizeze această perioadă.

Diferențele între cele două arii dialectale se stabilesc pe baza următoarelor fenomene lingvistice:

- 1) Sincopa „se produce în sud într-o măsură considerabilă”⁸. În afară de faptul că este vorba de un accident fonetic, afirmația nu corespunde realității, forme cu sincopă întâlnindu-se și în graiurile aromânești din nord. Chiar dintre formele cu sincopă date de autor, unele se întâlnesc și în nord (la grămosteni): *psân*, *mșat*, *vđi*, *arcâm* pentru *puțân*, *mușat*, *fuđi*, *arucâm*. Ceea ce atribuie G. Weigand sudului arealului aromânesc corespunde graiului pindean, pe care însă G. Weigand nu-l identifică, nedelimitându-l ca atare. Acest fenomen al sincopei asociază graiul pindean cu cel grămostean, punându-le în opoziție cu graiurile fărșerot și grabovean, unde sincopa e mai puțin frecventă, fără a lipsi cu totul.
- 2) Reducerea diftongului *ea* la *e*, care se întâlnește, după G. Weigand, „nur bei einigen Farscheriotenstämmern” (numai la unele ramuri de fărșeroți)⁹, într-un cuvânt precum *épă* în loc de *ěpă* (singurul exemplu dat de autor). În continuare, G. Weigand face unele precizări suplimentare: „În sud și în centru apar numai forme cu *ea*, la fărșeroți se rostește numai *e*, în timp ce în nord-est *e* și *ea* se folosesc amestecat”¹⁰. După cum vedem, opoziția

⁷ Weigand 1894: 346.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, 348.

¹⁰ Weigand, *op. cit.*, loc. cit.

nord-sud e deja amendată. Apoi autorul adaugă: „În ținutul cu *ea* apare forma de pronume demonstrativ *aéstu*, care încă se mai aude în Clisura [= Vlahoclisura] în timp ce în întreg nordul se rostește *aistu*”¹¹. Observația nu mai este exactă, forma *aéstu* întâlnindu-se la grămosteni și pindeni, *aistʷ* la fărșeroți și graboveni¹².

- 3) A treia particularitate este rostirea vocalei *i* ca *î* (*ă*) după „consoanele șuierătoare” *ț, ȕ, ș*. De data aceasta, G. Weigand împarte teritoriul unde se vorbește dialectul aromân în patru zone: sud, centru, nord, Albania. Se dau, ca exemple, formele aromânești ale cuvintelor latinești *dico*, *tenet*, *sic* și *cena* redat [*coena*]. Nu înșirăm exemplele, semnalăm numai erorile. Forma *ȕic*, dată pentru sud, nu există în aromână (pretutindeni este *ȕăc*, *ȕăc*), nefiind semnalată în alte lucrări (lipsește din DDA). Tot așa, *ține*, cu *i* păstrat după *ț*, formă dată pentru sud și, parțial, centru, nu există în aromână; se spune pretutindeni *țâni* (*țâni*). De asemenea, forma *țmă*, dată pentru Albania, nu există, pretutindeni spunându-se *țină* ‘cină’ (< *cena*). G. Weigand confundă aici tratamentul vocalelor lat. *e*, *i* după dentala *t* cu tratamentul aceluiași vocale după velara *c*. Singurul exemplu care poate fi acceptat este lat. *sic*, care se rostește, după autor, fie *și* (în sud și centru), fie *șă* (în Albania), fie atât *și* cât *șă* (în nord). Distribuția acestor forme este, însă, nu pe zone geografice, ci pe graiuri: *și* la pindeni și grămosteni, *șă* la fărșeroți și graboveni.

La aceste trei particularități privind fonetismul, G. Weigand adaugă alte trei, două referitoare la flexiunea substantivelor, respectiv a verbelor și una referitoare la lexic. Deoarece exemplele privind flexiunea pun probleme de mare complexitate, nu le vom comenta aici. Reținem ultima particularitate, care se referă la pronumele personal de pers. I sg. *eu*, care s-ar întâlni sub forma de nominativ *jeu* (*jeu*) în sud, sub forma *mine* în nord. Observația este corectă cu privire la existența în dialectul aromân a formelor de nominativ *jeu* și *mini*, dar repartiția lor nu este cea dată de G. Weigand. În anchetele noastre de teren am notat *jo* (*jo*) la pindeni și grămosteni, *mini* la fărșeroți și graboveni. E surprinzător faptul că Th. Capidan preia parțial afirmația lui G. Weigand – „În graiul românilor din nord se aude *mine*”¹³ –, când, chiar în exemplele date, apare, în Codex Dimonie, care ar ilustra graiul din nord, atât *mine* cât și *eu*, iar la Daniil și Cavalioti (tot graiul din nord) se întâlnește numai *eu* (în exemplele date de Th. Capidan).

Împotriva repartizării de către G. Weigand a graiurilor aromânei după zone geografice s-a pronunțat Per. Papahagi: „De asemenea, mă ridic în contra

¹¹ *Ibidem*.

¹² Cf. Saramandu 1972: 32–33, 175. În această lucrare, grabovenii apar sub denumirea de moscopoleni.

¹³ Capidan 1932: 408.

întrebuințării termenilor de : nord, sud, centru, de care se servește mai cu seamă Weigand, când vrea să arate locul unde se aud anumite particularități din graiul aromân; și aceasta o fac din pricină că aromânii, atât în trecut cât și în timpul de față, au fost și sunt amestecați, trăind laolaltă la nord, sud sau centru, aromâni din diferite ramuri, din deosebite *fari*, cum se zice în graiul lor. Cele mai apte numiri în această privință ar fi desemnarea lor după denumirile locale, ce obișnuiesc ei înșiși să și le dea, cum deja cu un secol înainte făcea G. Roza (cf. *Prefața de la Măestria ghiovăsirii*, Pesta 1809)¹⁴.

Am insistat asupra bipartiției dialectale propuse de G. Weigand pentru că, în ciuda criticii severe formulate de Per. Papahagi, ea a fost acceptată de cei doi lingviști cu autoritate în studiile despre dialectul aromân, Th. Capidan, în *Aromânii. Dialectul aromân* (București, 1932) și Tache Papahagi în *introducerea la Dicționarul dialectului aromân general și etimologic* ediția a doua augmentată (București, 1974). Citez din lucrarea lui Th. Capidan: „Oricât de unitar ar părea graiul aromânilor de pretutindeni, în sensul că nu există diferențieri subdialectale care să îngreuneze înțelegerea indivizilor de la o regiune la alta, totuși arată unele abateri care îl deosebesc întrucâtva de la un ținut la altul. [...] Prima diferențiere în grai, care desparte pe aromâni în două grupuri mari este aceea care deosebește pe aromânii *de nord* de aromânii *de sud*. Cei dintâi, așezați în Macedonia și centrele de miazănoapte ale Peninsulei Balcanice, vorbesc ceva deosebit de aromânii din sud, care ocupă în mase compacte tot Epirul, Tesalia și părțile nordice din vechea Grecie. Graiului din sud aparțin, vorbind după tulpini, aromânii epiroți, cu ramificații în Olimp. Graiului din nord, aromânii grămusteni, cu ramificații în Albania. De aceștia țin și aromânii din Gopeș și Moloviște”¹⁵.

Într-o formulare puțin diferită, Tache Papahagi s-a pronunțat în același sens: „Deși e u n i t a r în tot ce constituie esența lui, dialectul aromân se prezintă sub două aspecte generale: *aromâna nordică*, vorbită de aromâni din Albania, Iugoslavia și Bulgaria, și *aromâna sudică*, vorbită de aromâni din cuprinsul nordic al Greciei. Fiecare din aceste două ramuri își are varietăți subdialectale: din *aromâna nordică*, vorbită în general de fărșeroți, de grămosteni, de moscopoleni și de miuzăkeări, face parte și graiul satelor Gópeși și Muluviște (sau Mulóviște), iar din *aromâna sudică*, vorbită de aromâni din masivul Pindului – deci de o populație mai numeroasă – face parte și graiul aromânilor de la poalele estice ale Olimpului”¹⁶. Nici Th. Capidan, nici Tache Papahagi nu menționează faptul că această bipartiție dialectală fusese propusă, pentru prima dată, de G. Weigand, considerând probabil că este prea bine cunoscută și unanim acceptată de specialiștii în domeniu. Așa se explică, probabil, și faptul că nu e menționată nici opinia critică a lui Per. Papahagi, înțelegându-se că, în mod tacit, nu e acceptată. Este adevărat că, atât la Th. Capidan cât și la Tache Papahagi, apar – în comparație cu

¹⁴ Papahagi 1909: 318.

¹⁵ Capidan 1932: 193.

¹⁶ DDA: 84–85.

G. Weigand – mai multe precizări cu privire la grupurile de aromâni care s-ar încadra în fiecare din cele două unități dialectale și pe care cei doi autori le amintesc în lucrările lor. Th. Capidan, în monografia sa deja citată, menționează *tulpinile aromânilor*: aromânii din Epir și Tesalia, aromânii din Olimp, aromânii din Muloviște și Gupeși, grămustenii, fărșeroții¹⁷. Observăm că grupurile nu sunt exact aceleași la Tache Papahagi, care îi menționează, în plus, pe moscopoleni și pe miuzăkeari [= aromâni din câmpia Muzachiei, pe malul Mării Adriatice, Albania], așa cum făcuse și în lucrarea sa de mai înainte, *Aromânii. Grai, folklor, etnografie* (curs litografiat), București, 1931.

În timp ce Tache Papahagi nu ilustrează cu exemple bipartiția dialectală a aromânei (nici în cursul litografiat din 1931 nici în *introducerea* la DDA), Th. Capidan o întemeiază pe cinci particularități.

Prima particularitate e cea care apare pe primul loc la G. Weigand, *sincopa*, pe care nu o mai comentăm, critica făcută autorului german fiind valabilă și în cazul lui Th. Capidan.

A doua particularitate este „rostirea lui *e* ca *i* în poziție neaccentuată . [...] În vreme ce, însă, în graiul din nord *-e* posttonic rămâne neschimbat, la sud ele se pronunță *pretutindeni i*”¹⁸. În ciuda acestei afirmații categorice, autorul face precizarea: „În unele localități din sud *e* se păstrează”¹⁹ și dă exemple din localitățile Siracu, Nevoden, Băiasa și Samarina.

A treia particularitate: „Oclusivele surde *c, t, p* devin în regulă generală în graiul din sud sonore: *g, d, b* de câte ori sunt precedate de un sunet nazal (*n, m*): [...] *mîngare* «mâncare»”²⁰. E vorba, de fapt, de graiul pindean.

A patra particularitate: *formarea viitorului* (formele verbului auxiliar), la care adaugă formele de pers. 1, pers. 2 ind. prez. ale verbului (*sunt, ești*): „forma întâi *hiu, hii* se întrebuințează exclusiv numai în sud, după cum forma a doua *escu, ești* se aude numai la nord”, după care adaugă: „Această deosebire în întrebuințarea verbului auxiliar merge paralel cu întrebuințarea pronumelui personal de pers. 1: *eu, iô, ioy*, care sunt proprii graiului din sud, și *mine*, care se aude numai în graiul românilor din nord”²¹, particularitate semnalată și de G. Weigand (vezi *supra*, p. 6 și comentariul nostru critic).

A cincea particularitate: „Întrebuințarea pronumelui personal în locul pronumelui posesiv în encliză pe lângă un substantiv este foarte obișnuită în graiul din sud. Expresiuni ca *fătată-nă* pentru *făta noastră*, *făta-lă* pentru *făta lor* sunt foarte des întrebuințate în acest grai”²². Nici această particularitate nu corespunde realităților de pe teren.

¹⁷ Capidan, 1932: 12–20.

¹⁸ Capidan, 1932: 194.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Capidan, 1932: 195.

²¹ *Op. cit.*, loc. cit.

²² *Ibidem*.

A șasea particularitate constă în „influențele străine în fonetism și în lexic” (greacă în sud, bulgară și albaneză în nord), fără să fie ilustrată cu exemple.

La această bipartiție nord/sud, Th. Capidan adaugă și câteva „deosebiri de grai după ținuturi”²³, cu referire la: 1. graiul românilor din Olimp, 2. graiul românilor din Albania (unde preia unele particularități ale graiului fărșeroților din monografia sa, *Fărșeroții*, București, 1931), graiul muloviștenilor și gopeșenilor.

Nu este aici locul să discutăm în amănunt contribuțiile lingviștilor menționați, din perspectiva studiilor, a corpusurilor de texte dialectale aromâne, a atlaselor lingvistice publicate ulterior, printre care recentul *Atlas lingvistic al dialectului aromân* (vol. I, București, 2014). În fond, autorii menționați erau într-un fel obligați să stabilească unele diferențe între graiurile vorbite de aromâni și au făcut-o pe baza cunoștințelor lingvistice din vremea lor.

În 1906 apărea la București lucrarea *De la românii din Albania* a lui Constantin N. Burileanu, scrisă în urma unor călătorii în Albania din 1905. Despre această lucrare Th. Capidan scrie, în bibliografia comentată care însoțește monografia sa, *Fărșeroții* (1931): „Se dau cele mai bogate informațiuni asupra fărșeroților, pe baza unor călătorii (trei) făcute la fața locului”²⁴. Într-adevăr, după G. Weigand, Constantin N. Burileanu este al doilea călător la românii din Albania care ne oferă informații culese la fața locului. Lucrarea lui Constantin N. Burileanu e menționată de Th. Capidan și în *Aromânii* (1932), dar, autorul ei nefiind lingvist, nu i se acordă vreo importanță. Chiar nelingvist fiind, Constantin N. Burileanu are în cartea sa un capitol intitulat *Limba românilor din Albania* (p. 273–283), în care pentru prima dată se spune că în Albania se vorbește nu numai graiul fărșerot, ci și un alt grai; neștiind cum să-l denumească, îi spune n u - f ă r ș e r o t (n e - f ă r ș e r o t). Călătorind la românii din împrejurimile Valoniei din câmpia Muzachiei, Constantin N. Burileanu vizitează localitatea Poiani și comentează următoarele: „Ajungând în *Poiani*, comună de *graboveni*, am observat imediat că mă puteam înțelege mai bine cu grabovenii decât până aici cu fărșeroții. Această impresiune am generalizat-o mai târziu cu privire la limba tuturor românilor *nu* fărșeroți din zisa regiune”²⁵. Reținem din acest citat că românii din Poiani, originari din Grabova (localitate de la sudul lacului Ohrida) vorbeau altfel decât fărșeroții. Într-un alt loc, Constantin N. Burileanu dă și câteva exemple de cuvinte „prinse *a volo*”:

<i>ne-fărșerot</i>	<i>fărșerot</i>
șed	staș
cal, căciulă	caș, căciuă

Cu toate că exemplele citate, ca și altele, nu sunt concludente pentru caracterizarea graiului ne-fărșerot, observația făcută de Constantin N. Burileanu e prețioasă pentru că ne atrage atenția că în Albania se vorbește nu numai graiul fărșerot, ci și un alt grai al aromânei.

²³ Capidan 1932: 196–198.

²⁴ Capidan 1931: 4.

²⁵ Burileanu 1906: 275.

Deși corespunde realității, constatarea făcută de Constantin N. Burileanu nu a fost luată în considerare de Th. Capidan în monografia sa *Fărșeroții* (1931), întemeiată pe o călătorie de o lună efectuată în 1928 la aromânii din Albania. Chiar din relatările lui Th. Capidan rezultă că numai unii aromâni din Albania își spun *fărșeroți*, alții folosind denumiri derivate de la numele localității, de exemplu, *plesoți* (din Pleasa), *căstrănioți* (din Custreț), *jărcănioți* (din Jarcani), *uianiș* (din Uianic), *culoniați* (din Colonia) etc.²⁶. Pentru Th. Capidan, toți aromânii din Albania sunt vorbitori de grai fărșerot, singura deosebire pe care învățatul aromân o face fiind „între români de la orașe și români păstori cu viața nomadă de la țară, cunoscuți sub numele de fărșeroți. [...] Din cercetările mele făcute în acest domeniu am ajuns la convingerea că și români de la orașe, la origine, au fost fărșeroți”²⁷. Observația lui Th. Capidan, care poate corespunde realității, nu are în vedere, însă, deosebirile de grai între aromânii „de la țară”, care îl determinaseră pe Constantin N. Burileanu să vorbească de fărșeroți și de *nu-fărșeroți*.

Din *Atlasul* elaborat de Petru Neiescu, cu 6 localități anchetate în Albania (la care se adaugă Tirana), rezultă că numai aromânii din Corcea, Pleasa și Biliști sunt *fărșeroți*; cei din Stan Carburnara și Poian sunt *muzăcheari*, iar cei din Shqepur *caceauni*²⁸. Dificultatea de a face diferențieri în graiul aromânilor din Albania a fost relevată de Petru Neiescu în introducerea la atlas, într-o notă care vizează și monografia *Fărșeroții* a lui Th. Capidan: „Călătorul străin nu poate face distincția între diferitele grupuri de aromâni, ca fărșeroții, căstrănioții etc. Nici noi nu am putut să-i deosebim nici cu ajutorul lor, deși ei știu cu precizie despre ei și despre alții care din ce grup fac parte, fără a putea explica diferențele dintre ei. Credem că nici Th. Capidan nu a putut face această distincție, de aceea titlul lucrării sale *Fărșeroții* ..., în care s-a ocupat și de alte ramuri de aromâni, nu este cel mai potrivit”²⁹.

Și noi ne-am confruntat cu această dificultate în anchetele noastre din Albania pentru ALAR. De exemplu, în localitatea Ducasi de lângă orașul Fier, întemeiată cu peste 200 de ani în urmă, locuitorii, care își spun *utaniș*, adică originari din Uianic³⁰, „o comună părăsită de pe muntele Tomar”³¹, afirmă că provin din Moscopole. Recent s-au așezat în sat fărșeroți refugiați din Grecia (după războiul civil din această țară, care a urmat celui de al Doilea Război Mondial). În timp ce localnicii afirmă că *nu lîim fărșerót* (nu suntem fărșeroți), cei stabiliți recent spun că sunt *cupát pámăñ fărșipót* (curați [= adevărați] aromâni fărșeroți)³².

²⁶ Cf. Capidan 1931: 19.

²⁷ Capidan 1931: 117.

²⁸ Cf. Neiescu 1997: 15.

²⁹ Neiescu 1997: 41.

³⁰ ALAR I: L.

³¹ Capidan 1931: 19.

³² ALAR I: L-LI.

Cităm din introducerea la ALAR: „În cercetările noastre din Albania, am constatat că nu toți aromânii din această țară își spun fărșeroți. Fărșeroți sunt cei care au practicat păstoritul seminomad (și transhumanța) până în vremurile recente (a doua jumătate a secolului trecut) și care au o mare răspândire în Balcani, întâlnindu-se nu numai în Albania, ci și în Grecia (unde sunt numiți de greci *arvanitovláhi* ‘aromâni originari din Albania’), anume în câmpia Tesaliei (vezi *infra*, 50. Nea Zoí), în Etolia, Macedonia, Epir, ca și în R. Macedonia (vezi *supra*, 18. Nijopole)”³³. Pe aromânii din Albania care nu-și spun fărșeroți, care se află în zona Greava – Lunca – Nicea sau provin din aceste localități, „noi i-am încadrat în *graiul grabovean*”³⁴.

În *Români nomazi* (1926), Th. Capidan prezintă în amănunt mișcările metanastatice ale păstorilor aromâni din Balcani. Urmărind cu atenție direcțiile de deplasare ale acestor aromâni între locurile de vărat (la munte) și cele de iernat (la câmpie), am constatat că românii din zona Nicea – Lunca – Greava, vorbitori ai *graiului grabovean*, nu depășeau teritoriul actualei Albanii, limitându-și zona de iernat la Câmpia Muzachiei (de la Marea Adriatică). Acești aromâni din Albania, care nu folosesc numele de fărșeroți și nu au practicat, precum fărșeroții, păstoritul sub formă nomadă într-un spațiu vast, de la Adriatică la Egee și din munții Macedoniei până la golful Corint (în Grecia), sunt vorbitori de *grai grabovean*. În felul acesta îi putem distinge pe vorbitorii de *grai fărșerot* de vorbitorii de *grai grabovean*.

În *Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sunt literele românilor ceale vechi*, lucrare tipărită la Buda în 1809, tânărul de 23 de ani Gheorghe Constantin Roja (1786-1847), care provenea dintr-o familie de aromâni stabilită în Austro-Ungaria, menționa următoarele graiuri ale aromânei: „vascopolitan, grabovean, gremostean, gopistan, mețovitean sau epirotean, moloviștean”³⁵. Înțelegând prin „mețovitean [< Mețovo] sau epirotean [< Epir]” graiul pindean și prin „vascopolitan” pe cel fărșerot [„și românii de la orașe, la origine, au fost fărșeroți”³⁶], avem în expunerea lui Roja situația exactă a graiurilor aromânei, așa cum le întâlnim și astăzi. Era punctul de vedere pe care îl împărtășea și Per. Papahagi în 1909, la o sută de ani de la publicarea lucrării lui Roja, și pe care l-am confirmat și noi în lucrările noastre din 1972, 1984, 2003, 2007 și în cercetările de teren pentru ALAR³⁷.

³³ ALAR I: XLIV.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Roja 1809: 6–7; cf. și Saramandu 2009.

³⁶ Capidan 1931: 117.

³⁷ Este punctual de vedere pe care și l-au însușit, în lucrările lor, Nistor Bardu (cf. Bardu 2004, 2007) și Manuela Nevaci (cf. Nevaci 2009, 2011). Vezi și monografiile recente despre fărșeroții din R. Macedonia, Albania și graiul lor: Trajanovski 1979, 1999, Markovič 2007, Puçi 2009.

BIBLIOGRAFIE

- ALAR I – Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, I, București, 2014 (editor: Manuela Nevaci).
- ALiA I – Wolfgang Dhamen, Johannes Kramer, *Aromunischer Sprachatlas. Atlasul lingvistic aromân (ALiA)*, I, Hamburg, 1985.
- Bardu 2004 – Nistor Bardu, *Limba scrierilor aromânești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*, Constanța, 2004.
- Bardu 2007 – Nistor Bardu, *Trăsături ale graiului moscopolean reflectate în limba scrierilor aromânești din secolul al XVIII-lea*, în SCL, LVIII, 2007, p. 17–26.
- Beurmann 1967 – Arnold Benermann, *Fornweidewirtschaft in Südosteuropa*, Braunschweig, 1967.
- Burileanu 1906 – Constantin N. Burileanu, *De la românii din Albania*, București, 1906 [citat după ediția din 2005, Craiova, Fundația Scrisul Românesc].
- Capidan 1926 – Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926 (extras din „Dacoromania”, IV).
- Capidan 1931 – Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, București, 1931 (extras din „Dacoromania”, VI).
- Capidan 1932 – Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932.
- DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul aromân, general și etimologic*, ediția a doua augmentată, București, 1974.
- Kahl 1999 – Thede Kahl, *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa*, Münster, 1999.
- Kahl 2001 – Thede Kahl, *Auswirkungen von neuen Grenzen auf Fernweidewirtschaft Südosteuropas*, în vol. „Raumstrukturen und Grenzen in Südosteuropa”, München, 2001, p. 245–271.
- Markovič 2007 – Marjan Markovič, *Aromanskiot i makedonskiot govor od ohridsko-struškiot region vo balkanski kontekst*, Skopje, 2007.
- Murnu 1913 – George Murnu, *Istoria românilor din Pind. Vlahia Mare (980–1258). Studiu istoric după izvoare bizantine*, București, 1913.
- Neiescu 1997 – Petru Neiescu, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania și fosta Republică iugoslavă Macedonia*, București, 1997.
- Nevaci 2009 – Manuela Nevaci, *Euquêtes sur l'aroumain parlé aujourd'hui en Albanie*, în „Géolinguistique”, 11, 2009, p. 223–257.
- Nevaci 2011 – Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea*, București, 2011.
- Papahagi 1909 – Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, București, 1909.
- Papahagi 1931 – Tache Papahagi, *Aromânii. Grai, folklor, etnografie* (curs litografiat), București, 1931.
- Poçi 2009 – Spiridhula Poçi, *Vllehtë. Historia dhe gjuha e tyre*, Tirana, 2009.
- Roja 1809 – Gheorghe Constantin Roja, *Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sînt literele românilor ceale vechi*, Buda, 1809.
- Saramandu 1972 – Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București 1972.
- Saramandu 1984 – Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în Valeriu Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 423–476.
- Saramandu 1988 – Nicolae Saramandu, *Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne din Peninsula Balcanică*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 3, p. 225–245 (republicat în Nicolae Saramandu, 2003).
- Saramandu 2003 – Nicolae Saramandu, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Constanța, 2003.
- Saramandu 2004 – Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București, 2004.
- Saramandu 2007 – Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București, 2007.

- Saramandu 2009 – Nicolae Saramandu, *Gheorghe Constantin Roja – un precursor al dialectologiei românești*, în „Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie”, I, Cluj-Napoca, 2009, p. 335–344.
- Trajanovski 1979 – Todor Trajanovski, *Vlaškite rodovi vo Struško*, Skopje, 1979.
- Trajanovski 1999 – Todor Trajanovski, *Vlaškite vo Ohrid*, Ohrid, 1999.
- Vuia 1964 – Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români (sec. XIX – începutul sec. XX)*, București, 1964.
- Weigand 1894, 1895 – Gustav Weigand, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*, II, Leipzig, 1894; I, Leipzig, 1895.

CONSIDERATIONS ON THE FARsherOT AROMANIAN SPEECH

ABSTRACT

Aromanian is represented in the Balkans by several groups, historically established: *the Pindens, the Farsherots, the Gramostens, the Grabovens*, completed by the group from Gopeș and Muloviște (F.Y.R. Macedonia). Due to the extraordinary mobility of the transhumant Farsherots, geographical they are in Albania (the entire Aromanian population is made of the Farsherots (added by the small Grabovens' group), in Greece (Edessa area, ex-Vodena – Naussa, ex-Neaguște, in the Thessaly Plain), in F.Y.ROM (Struga area: Beala de Sus, Beala de Jos, in Ohrida area, in the small town of Crușova). Among the particularities of the Farsherot subdialect we mention the fact that its vowel system counts 6 units, and the speakers make no difference between *ă* and *î*, *rău* meaning both *rău* 'bad' and *râu* 'river'.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

DICTIONARUL DIALECTULUI MEGLENOROMÂN

Literele *D–F*

Nicolae Saramandu, Alina Celac, Carmen-Irina Floarea, Marilena Tiugan
Coordonator: Nicolae Saramandu

Publicăm în prezentul număr al revistei „Fonetica și dialectologie” a șasea fasciculă – *literele D–F* – din *Dicționarul dialectului meglenoromân*.

SIGLE

Surse

- ALDM I, II, III = Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân*, vol. I, București, 2008; vol. II, București, 2013; vol. III, București, 2015.
- ALR I, 1, 2 = *Atlasul lingvistic român*. Publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I. Cluj, 1938 [h. 1–150]; vol. II., Sibiu, Leipzig, 1942 [h. 150–302], (punctele 012 Liumnița, 013 Țarnareca; anchete efectuate de Sever Pop).
- ALR II, 1 = *Atlasul lingvistic român*. Partea II, de Emil Petrovici, vol. 1, Sibiu, Leipzig, 1940 [h. 1–296].
- ALR II, Supl = *Atlasul lingvistic român*. Partea II, de Emil Petrovici, vol. 2, *Supliment. Termeni considerați obsceni*, Sibiu, Leipzig, 1942 [h. 1–20], (punctul 012 Liumnița; anchetă efectuată de Th. Capidan).
- ALR II, s.n., 1–7 = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, întocmit de Institutul de Lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Populare Române, sub direcția acad. Emil Petrovici, vol. 1–7, București, 1956–1972 [h. 1–2248].
- AtaM = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București, 2002.
- Can¹ = I.-A. Candrea, *Glosar megleno-român*, în „Grai și suflet”, III/1, București, 1927, p. 175–209 (**A–C**).
- Can² = I.-A. Candrea, *Glosar megleno-român*, în „Grai și Suflet”, III/2, București, 1928, p. 381–412 (**Č–L**).
- Can³ = I.-A. Candrea, *Glosar megleno-român*, în „Grai și suflet”, VI, București, 1933–1934, p. 163–192 (**M–R**).
- Can⁴ = I.-A. Candrea, *Glosar megleno-român*, în „Grai și Suflet”, VII, București, 1937, p. 194–230 (**S–Z**).
- Can T¹ = I.-A. Candrea, *Texte meglenite*, în „Grai și suflet”, vol. I/2, București, 1924; p. 261–285.
- Can T² = I.-A. Candrea, *Texte meglenite*, în „Grai și suflet”, vol. II/1, București, 1925, p. 100–128.
- Can T³ = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția, *Graiul nostru. Texte din toate țările locuite de români*, vol. II, București, 1908, p. 163–170.

- Cap¹ = Th. Capidan, *Meglenoromânii. Istoria și graiul lor*, vol. I, București, 1925.
- Cap² = Th. Capidan, *Meglenoromânii. Literatura populară la meglenoromâni*, vol. II, București, 1928.
- Cap = Th. Capidan, *Meglenoromânii. Dicționar meglenoromân*, vol. III, București, 1935.
- Cerna A = Anchetă efectuată cu *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român* în localitatea Cerna, jud. Tulcea, de Nicolae Saramandu în 1973 (5 caiete aflate în *Arhiva* Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”, București).
- Cerna A / Supl = Cerna A, răspunsuri suplimentare.
- Cerna T = *Texte meglenoromâne* (pe bandă magnetică, aflate în *Arhiva* Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”, București) din localitatea Cerna, jud. Tulcea, culese de Nicolae Saramandu și Marilena Tiugan în 1971; transcriere: Marilena Tiugan.
- Dms = Nicolae Paia, Teodor Minda, *Dicționar meglenoromân* (lucrare în manuscris, aflată în *Arhiva* Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”, București).
- DP = Dionisie Papatsafa, *Prikozmur din Meglenia (Мегленско-Влашки приказни)*, Skopje, 1997 (cu *Glosar*, p. 225–261).
- Kat = Nik.At. Katsanis, *Βλάχοι του Πάικου (του Βυζαντινού θέματος των Μογλενών)*, Salonic, 2001.
- MP = Maria G. Papageorgiou, *Παραμυθια απο μυθους αρχαιων ελληνικων ποιητικων εργαων που χαθηκαν και αλλα παραμυθια του βλαχοφωνου χαριου Σκρα (Λιουμνιτσα)*, Salonic, I, 1984.
- Pap¹ = Pericle Papahagi, *Glosar*, în *Românii din Meglenia. Texte și glosar*, București 1900, p. 30–72.
- Pap² = Pericle Papahagi, *Glosar*, în *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic* (extras din „Analele Academiei Române”. Seria II, tomul XXV. Memoriile secțiunii literare, 35 [1902–1903]), București 1902, p. 185–267.
- Pap M¹ = Pericle Papahagi, [Texte], în *Românii din Meglenia. Texte și glosar*, București, 1900, p. 9–29.
- Pap M² = Pericle Papahagi, *Introducere; texte; obiceiuri, basme etc.* în *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic* (extras din „Analele Academiei Române”. Seria II, tomul XXV. Memoriile secțiunii literare, 35 [1902–1903]), București, 1902, p. 1–184.
- W = Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892.
- Wild = Beate Wild, *Meglenorumänischer Sprachatlas*, Hamburg, 1983.

BIBLIOGRAFIE

În afara dicționarilor generale ale limbii române, pentru stabilirea originii cuvintelor am apelat la următoarele lucrări lexicografice:

- Andriōtē, N.P., *Etymologiko lexico tēs koinēs neoellēnikēs*, Salonic, 1951 (citată după ediția a doua, corectată, 1971).
- Atanasov, Petar, *Makedonsko-francuski rečnik*, Skopje, 2007.
- Baubec, Agiemin/ Grecu, Mitică, *Dicționar turc-român*, București, 1979.
- BER I – Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Iliev, (redactor responsabil) Vl. I. Georgiev, *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, Sofia, 1971.
- Buchholz, Oda / Fiedler, Wilfried / Uhlisch, Gerda, *Wörterbuch Albanisch-Deutsch*, Leipzig, 1977.
- Brad-Chisacof, Lia (coordonator), *Dicționar neogrec-român*, ediția a doua adăugită și revizuită, București, 2000.
- CDDE – I.-A. Căndrea, Ov. Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – Putea)*, București, 1907–1914.

- DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a doua augmentată, București, 1974.
- Gerov – Najden Gerov, *Rečnik na bălgarskij ezik*, I, Plovdiv, 1895.
- Iovan, Tiberiu, *Dicționar bulgar-român*, București, 1994.
- Mladenov, Stefan, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija kniževen ezik*, Sofia, 1941.
- RMJ I–III – Blaze Koneski (redactor responsabil), Todor Dimitroski, Blagoja Korubin, Trajko Stamatovski, *Rečnik na makedonskiot jazik*, I–III, Skopje, 1965–1979.
- Suciu, Emil, *Influența turcă asupra limbii române*, II. *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, 2010.
- Topciu, Renata / Maloneshi, Ana / Topciu, Luan, *Dicționar albanez-român. Fjalor shqip-rumanisht*, Iași, 2003.
- Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü. The Redhouse Turkish-English Dictionary*, Istanbul, 2007.
- Wendt, Dr. Heinz F., *Langenscheidts Taschenwörterbuch. Erster Teil, Neugriechisch-Deutsch*, Berlin / München, 1969 (citată după ediția a opta, 1978).

ABREVIERI

ac. = acuzativ	gr. = grec(esc)
adj. = adjectiv, adjectival	impers. = impersonal
adj. nehot. = adjectiv nehotărât	interj. = interjecție
adv. = adverb, adverbial	intrans. = intransitiv
alb. = albanez(ă)	invar. = invariabil
aor. = aorist	ir. = istoromân
ar. = aromân(ă)	înv. = învechit
art. = articulat	lat. = latin(ă)
art. dem. = articol demonstrativ	lit. = literal
art. hot. = articol hotărât	loc. adj. = locuțiune adjectivală
art. nehot. = articol nehotărât	loc. adv. = locuțiune adverbială
art. pos. = articol posesiv	loc. conj. = locuțiune conjuncțională
bg. = bulgar(ă)	
cf. = confer	loc. pron. = locuțiune pronominală
cit. = citește	m. = masculin
col. = colectiv	mac. = mecedonean(ă) (slavă)
conj. = conjuncție	mbg. = macedobulgar, macedonean (slav); cf.
dat. = dativ	mac.
der. = derivat	mgl. = meglenoromân(ă)
determ. = determinant	nom. = nominativ
dial. = dialectal	n. pers. = nume de persoană
dim. = diminutiv	n. pr. = nume propriu
dr. = dacoromân(ă)	num. card. = numeral cardinal
et. = etimologie (originea cuvântului)	num. col. = numeral colectiv
et. nec. = etimologie necunoscută	num. ord. = numeral ordinal
expr. = expresie, expresii	p. = pagina
expr. invar. = expresie invariabilă	peior. = peiorativ
f. = feminin	p. ext. = prin extensiune
fam. = familiar	pl. = plural
fig. = figurat	plt. = pluralia tantum
gen. = genitiv	prep. = prepoziție
ger. = gerunziu	pron. = pronume, pronominal

pron. nehot. = pronume nehotărât
 pron. pers. = pronume personal
 refl. = reflexiv
 s. = substantiv
 sb. = sârb(esc)
 s. col. = substantiv colectiv
 s.f. = substantiv feminin
 sg. = singular
 sgt. = *singularia tantum*
 sl. = slav
 s.m. = substantiv masculin
 s.n. = substantiv neutru

subst. = substantiv
 s.v. = sub voce
 tranz. = tranzitiv
 tc. = turc(esc)
 unipers. = unipersonal
 var. = variantă
 vb. = verb
 vbg. = vechi bulgar
 vgr. = vechi grecesc
 voc. = vocativ
 vsl. = vechi slav

ALFABETUL

A, Ă, B, C, Č, D, Δ, Đ, E, Ę, F, G, Ĭ, Ğ, Ğ, H, H', I, J, K, L, L', M, N, N', O, Q, P, R, S, Ș, T, Θ, Ț, U, V, X, Z.

a, ă, b, c, č, d, đ, e, ę, f, g, ģ, ğ, ħ, h, i, j, k, l, l', m, n, n', o, q, p, r, s, ș, t, θ, ț, u, v, x, z.

LOCALITĂȚI MEGLENOROMÂNE

R. Macedonia:

Úmã (Húma)

Grecia:

Birísľäv (Birislav), gr. Περίκλεια

Cúpă (Cúpa), gr. Κούπα

Lúnġhí (Lúgunța), gr. Λαγγαδιά

Ĺumniġă (Liumnița), gr. Σκρα

Nónti (Nânta), gr. Νότια

Óșani (Óșani), gr. Αρχάγγελος

Țărnăreca (Țămaréca), gr. Κάρπη

D

da *interj.* Dms. Cuvânt prin care se atenționează un copil mic.

Et.: onomatopee.

dadă vezi **zadă**.

đait vezi **zeázit**.

đamátcă vezi **đárnátcă**.

đarđalín vezi **đarđalín**.

đarđavát vezi **zărzāvát**.

đáti vezi **zeáti**.

đac vezi **zic**.

đalúf vezi **zulúf**.

đambác, *pl. đambáti și đambácur* *s.n.* Pap¹ 44; Pap² 78; Dms. 1. Nume de floare. Pap² 78. 2. Nume de boală care se manifestă printr-o inflamație a organului genital masculin la copiii mici (pe care aromânii o numesc *fáti ntr-ócft*). Pap² 78.

Et.: tc. **zambak** (mac., bg. **zambak**).

đambáfúf vezi **đambúf**.

đambufúf vezi **đambúf**.

đambúf, *pl. đambúfă* *s.n.* Pap² 78;

Dms. Nume de floare; zambilă.

Var.: **đambáfúf** (AtaM 91/9, 93/26),

đambufúf (Pap² 78).

Et.: tc. dial. **zumbül** (Suciu 807), (mac. **zumbul**, bg. dial. **đumbul**, BER I 670, s.v. *zjumbjul*).

đămburi vezi **sômburi**.

đăngărés vezi **ğăngărés**.

đănúcfu vezi **zinúcfu**.

đăr¹ *interj.* Dms s.v. Hai. Cuvânt repetat și însoțit de gesturi, prin care cineva își exprimă satisfacția pentru pățania cuiva care a luat-o la fugă fiind lipsit de curaj. *Đăr, pópa*. (Hai, părinte.) Dms s.v.

♦ *Li vea đăr-đăr*. (Fugea cu frica în sân.) Dms s.v.

Et.: bg. **zăr**¹ (BER I 668).

đăr² vezi **zqr**.

đărcáč, *pl. đărcáčă* *s.n.* Dms. Jucărie făcută dintr-un tub de trestie; pușcoci.

Et.: tc. **sarkaç**.

đărcádă vezi **zărcádă**.

đărđáli *s.f. pl.* AtaM 91/10; ALDM I, h. 57/1–7; Dms. Ochelari.

Et.: mac. **đrcala**.

đărđalín, *pl. đărđalín* *s.m.* Pap¹ 44; Pap² 78; Cap 122; Cerna A/1182; AtaM 91/10; ALDM II, h. 1023/1–7; Dms. Zarzăr.

Var.: **đarđalín** (Pap² 78).

Et.: din **đărđalínă**.

đărđalínă, *pl. đărđalíni* *s.f.* Pap¹ 44; Pap² 78; Cerna A/1181; AtaM 91/10; ALDM II, h. 1022/1–7; Dms. Fruct al zarzărului; zarzără.

Et.: bg. dial. **zarzalina** (BER I 609, s.v. *zarzala*), (tc. **zerdali**).

đărđórcă *s.f.* ALDM I, h. 388/1. Diaree.

Et.: din **đăr-đăr** (s.v. **đăr**¹) + **-că**.

đárnátcă, *pl. đárnátki* *s.f.* Pap² 78; AtaM 69/26, 91/11; Dms. Specie de pasăre mică; păsărică. [*Đárnátca*] *ăi pu!* *primuvirésc.* ([*Đárnátca*] e pasăre primăvăratică.) Pap² 78 s.v.

Var.: **đamátcă** (Dms).

Et.: cf. mac. **zamatka** ‘a agita un lichid’.

đeáit vezi **zeázit**.

đeánă vezi **zeánă**.

đeđir vezi **zeázir**.

đeňă vezi **zeánă**.

đeþ vezi **ğep**.

đeþcă *s.f.* ALR II s.n., 3, h. 700/012. Pițigoii.

Var.: **ğeþcă** (Cap 150).

Et. nec.

đic vezi **zic**.

đífră vezi **đífri**.

đifri *s.f. pl.* Pap¹ 44; Pap² 78; Can⁴ 229; Cerna A/1305, 1494, Supl; Dms. Cioareci. *Bărbății' purtau cămăș lungă până di zănunchu și cu đifri.* (Bărbății purtau cămăși lungi până la genunchi și cu cioareci.) AtaM 352/28; *Đifri si pun pri pičóri și jung di la glézni până pri cólcur.* (Cioarecii se pun pe picioare și ajung de la glezne până pe pulpe.) Can T¹ 264/23.

Var.: **đifrá** *sg.* (Pap¹ 44; Pap² 78; Can² 392), **zifri** (Can⁴ 229).

Et.: mac., bg. dial. **đivri**.

đift *s.n.* AtaM 68/8, 70/24, 91/11, 95/17. Catran.

Var.: **điftu** (AtaM 68/8, 91/11).

Et.: tc. **zift** (mac. **zift**, bg. dial. **đift**, BER I 643, s.v. **zift**).

điftu vezi **đift**.

đig, *pl.* **đigur** *s.n.* Pap² 78. Sancțiune, la jocul de copii *a măcca*.

Et. nec.

đimbirléc vezi **zimbléc**.

đinúclu vezi **zinúclu**.

đivri *s.f.pl.* Pap² 78. F i g. Ochi. *Să-ți iasă đivri.* (Să-ți iasă ochii.) Pap² 78 s.v.

Et.: bg. dial. **đivăr** 'orb' (BER I 638, s.v. **zivăr**).

đoambă vezi **zombă**.

Đoia *n.pr.* Cap 122. Nume de vacă născută într-o zi de joi.

Et.: ***đoi** (var. de la **joj**).

Đójcă *n.pr.* Pap² 78. Nume de vacă născută într-o zi de joi.

Et.: din **joj** ***đoi** (var. de la **joj**) + **-ca**.

đrácă vezi **zdrácă**.

đrăcănisisés, đrăcănisisiri, đrăcănisisj, đrăcănisisít *vb.* IV. *Tranz.* Dms. A mazăgăli; a scrie urât și neciteț. *Lău-la tiftéru, đrăcănisisá-la și turcă-la șa ncóla.* (Ia caietul, mazăgălește-l și aruncă-l cât colo.) Dms s.v.; *Tóati cǎrli să đrăcănisisiti.* (Toate cărțile sunt mazăgălite.) Dms s.v.

Et.: cf. bg. **zdrak**.

đrăcănisisitură, pl. đrăcănisisitur *s.f.* Dms. Mazăglitură.

Et.: din **đrăcănisisés** + **-itură**.

đrăclív vezi **drislív**.

đrătlív vezi **dártăv**.

đrătlív vezi **drislív**.

đúcă *s.f.* Cap 122; Dms. Presimțire.

Ómu văr vǎari vrină đúcă. (Omul o avea vreo presimțire.) Dms s.v.; *Si lǎa dúpu đúcă.* (S-a luat după presimțire.) Dms s.v.

Lǎu đúcă. A avea o presimțire. *Lǎ đúcă că nu mirusǎști la bun.* (Avu o presimțire că nu miroase a bine [= nu-i a bună].) Cap² 179/42.

Et. nec.

đulúf vezi **zălúf**.

đut vezi **jut**.

đúyă vezi **zúyă**.

đvárnă vezi **zvárnă**.

đvışcă, pl. đvışki *s.f.* Cap 123; ALDM II, h. 790/2, 3. Oaie de 2–3 ani; mioară.

Var.: **zvışcă** (ALDM II, h. 790/2).

Et.: mac. **đviska**, bg. **zvizka, đvizka** (s.v. **đizak**, BER I 326).

E

e¹ *interj.* Pap² 78; Can² 392; Cap 123; Dms. Ei, e, hei, ah! Exclamație care exprimă mirare, enervare, satisfacție. *E, muă scăpăi, până la lânta ȳară, alá kerim!* (E, acum scăpai, până data viitoare, domnul să fie slăvit!) MP 112/1; *E, gídi, bébi cumuvólci.* (E, măi, cumetre lupule.) Cap² 40/39; *E, țéstă séră ți mi drăpém mult!* (E, în seara asta, ce mult mă scărpinam!) Cap² 43/37; *Ei, ca s-mi manț, máncă-mi.* (Ei, dacă [tot] o să mă mănânci, mănâncă-mă.) Cap² 144/9; *E! ca vini căsă, si bucurără și tătóhi!* (Ei, dacă veni acasă, se bucurară și părinții.) Can T² 105/4; *E! mulári, mult dúlți-đ carne di țesta séră.* (Ei! femeie, foarte dulce e carnea din seara asta.) Can T¹

277/26; *E, afendi, nu țopă mult! Iălă ȳa pruăpi si-ț spun ți fac.* (Ei, domnule, nu țipa atât! Vino aici aproape să-ți spun ce fac.) MP 114/24; *Ei! disfô-ti di pri cal di el si-ț dau bustân!* (Hei, dă-te jos de pe cal și vino să-ți dau pepene verde.) Cap² 99/39; *E, ți bun.* (Ah, ce bine!) Dms s.v.; *Ei, élă ȳa!* (Hei, vino aici!) Dms s.v.

Var.: **ej**.

Et.: onomatopee.

e² pron. vezi **i²**.

ęa vezi **ja**.

ęac vezi **leac**.

ęápă vezi **jápă**.

ęărbă vezi **jărbă**.

ęări vezi **jări**.

ęárnă vezi **járnă**.

ęască vezi **jască**.

ęăsli vezi **jăsli**.

ęăslă vezi **jăslă**.

ęcsi num. Șase. *Ȳuo, puimęni vem pănăęir la ęcsi septemvrıu.* (Acum, poimăine avem târg pe șase septembrie.) AtaM 390/18.

Et.: gr. **ęzi**.

ęęięisés, ęęięisiri, ęęięisij, ęęięisıt vb. IV. *Tranz.* Pap² 78;

Can² 392; Cap 123; Dms. A explica; a traduce, a tălmăci. *Ampirātu visô un vis urôt și, cări s-la ęęięisęscă, la țela ampirātu a! da jimitāti di ampirățólă.* (Împăratul avu un vis urât și celui care o să-l tălmăcească, acelaia împăratul îi va da jumătate din împărăție.) Pap M² 165/3; *Ampirāti, iô pot s-la ixięisés [visu], áma cu țista căul, că s-ń-u dai ıla ta după țista fiçóru.* (Împărate, eu pot să-l tălmăcesc [visul], dar cu această înțelegere, ca să-mi dai fata ta după acest băiat.) DP 136/36; *Lă scălb ănvită, mă nu putú ęęięisiri cărtęa.* (La școală învăța, însă nu putu să traducă scrisoarea.) Dms s.v.

Var.: **ixięisés**.

Et.: gr. **ęęięi**.

ęęięisijă, pl. ęęięisij s.f. AtaM 295/22. Consultație.

Et.: gr. **ęęięi**.

edvám vezi **idvám**.

ęfolijă s.f. AtaM 49/3. Ușurință.

Et.: gr. **ęvkołia**.

ęfendi s.m. Cap 123; Dms. Domn. *Túcu mult ń-u mőncă, mámu, di Urfân ęfendi.* (Mult mi-e dor, mamă, de domnul Urfân.) Cap² 17/18; *Bra cuzúm ęfendi, lărtă-mi.* (Măi dragă domnule, iartă-mă.) Dms s.v.; *E, afendi, nu țopă mult! Iălă ȳa pruăpi si-ț spun ți fac.* (Ei, domnule, nu țipa atât! Vino aici aproape să-ți spun ce fac.) MP 114/24.

Var.: **afendi**.

Et.: tc. **efendi**.

ęftin, ęftină, pl. ęftiń, ęftini adj. Pap¹ 48; Pap² 78, 85; Can² 392, 403; Cap 123; Wild h. 392/2-7; Dms. Ieftin.

Pămpóru maj pri ięftin purtá lucrı. (Vaporul ducea [= transporta] lucrurile mai ieftin.) Can T¹ 276/9; *Ęftin lă cumpărără măęáru.* (Au cumpărat măgarul ieftin.) Dms s.v.

♦ *Įeftina cáрни cőjiń! ăȳ mănăncă.* (Carnea ieftină o mănâncă [doar] câinii.) Can T² 110/33.

Var.: **ięftin, ięftinăt** (Wild h. 392/1),

ięftin (Wild h. 392/5, 6).

Et. mac., bg. **ęftin ęsmun** (gr. **ęvθińvός**).

ęftinătáti s.f. Cap 123 s.v. *ęftin*; Dms. Ieftinătate. *Cőan ăi ęftinătáti, sirumáși! ęięiés maj bun.* (Când e ieftinătate, săracii trăiesc mai bine.) Dms s.v.

Et.: din **ęftin + -ătáti**.

ęfur, pl. ęfur s.m. Dms. Efor. *Vęau pus ęfur lă bisęárică.* (Puseseră efor la biserică.) Dms s.v.

Et.: gr. **ęfopopos**.

ęfharistisés, ęfharistisiri, ęfharistisij, ęfharistisıt vb. IV. *Refl.* A se mulțumi.

La lúmça (la uáminii) ți la faț bun, nu si eșharistisîă. (Oamenii căroră le faci bine nu se mulțumesc.) Kats 69/13.

Et.: gr. *ευχαριστώ*.

ehmálotos, *pl. ehmáloti s.m.* ALDM III h. 1451/2–7. Prizonier.

Et.: gr. *αιχμάλωτος*

ehtró, *pl. ehtrí s.m.* ALDM III h. 1428/5. Dușman.

Et.: gr. *εχθρός*.

eĭ vezi **e¹**. ALDM II, h.1163/1–6.

ej, *pl. ej s.m.* Pap² 85; Can² 403; Cap 123, 154; Cerna A/1360; AtaM 47/22; ALDM II, h. 1163/1–7; Dms. Arici. *Éju ăi mult fricós.* (Ariciul este foarte fricos.) Cap 123 s.v.; *Cum să nu es [zăčudîtă], iėjuli, mi ȧa tricú pri ȧa lisiȧa.* (Cum să nu fiu [îngândurată], ariciule, păi, iacă, trecu pe aici vulpea.) DP 52/24; *Ăs spúnim únă pricázma mo tri líuș, tri vúlpe șiu tri eș.* (O să spunem acum o poveste despre animale sălbatică, despre vulpe și despre arici.) AtaM 365/2; *Éșlu cu vúlpea si flára únă vrăami tru únă váli.* (Ariciul cu vulpea se întâlnește odată într-o vale.) AtaM 365/3.

Var.: **eș, iej.**

Et.: mac., bg. *ež.*

e¹ vezi **iel.**

e² vezi **éla.**

éla, *pl. iláti vb. intranz.* (folosit numai la imperativ) Can² 392; Cap 123; Dms. Vîno, veniți. *E, aféndi, nu ȧópă mult! Iălă ȧa prȧăpi si-ȧ spun ȧi fac.* (Ei, domnule, nu ȧipa atât! Vîno aici aproape să-ȧ spun ce fac.) MP 114/24; *Iălă [...]* *bábo, s-mi caț ăn cap.* (Vîno [...] babo, să mă cauți în cap.) Cerna T; *Bra fičór, nu u tálčóȧ [șăprátca], túcu iláti s-va dau cóti un irmilóc di lăsát-ȧu.* (Măi copii, n-o omorâți [vipera], ci veniți să vă dau câte un irmilic ca să o lăsați.) Cap² 94/29; *Máțu, máțu, iála s-la manț șóaricu!* (Pisico, pisico, vîno să-l

mănânci pe șoarece!) Cap² 122/37; *Făta a l'zisi: „iel ancóă, nu-ȧ șa lúcru cum știi tu”.* (Fata îi zise: „vîno aici, treaba nu e așa cum știi tu”.) Cap² 72/10; *Făc, făc, iéla s-u arđ băltiȧa.* (Focule, focule, vîno să arzi securea.) Cap² 122/23; *Mámu, el să vez ȧișta fičóri! di iúndi să be ăpu.* (Mamă, vîno să vezi de unde o să bea apă acești copii.) Cap² 48/25; *Eĭ! disfó-ti di pri cal di el si-ȧ dau bustán!* (Hei, dă-te jos de pe cal și vîno să-ȧ dau pepene verde.) Cap² 99/40; *Cóti nu ti voi [...], élă délmi că țer.* (De ce să nu te vreau, [...] vîno dacă dorești.) Cap² 90/34; *Mámu cu táti, iălát!* (Mamă și tată, veniți!) MP 180/30; *Ăcu putiȧă, iălát s-mi scăpát.* (Dacă puteți, veniți să mă scăpați.) MP 56/23; *Iălă ȧa, niăgru cóini.* (Vîno aici, câine negru.) MP 14/15; *Téti, iélă la noi că sam singură și dărăi búnă ȧină.* (Mătușă, vîno la noi că sunt singură și am pregătit o cină bună.) Can T² 125/6; *Iéla curón!* (Vîno repede!) Kats 77/21.

Var.: **e², éla¹, iălă, iála, iălă, iel,**

iéla, iélă.

Et. mac., bg. *ela, elate* (gr. *έλα, ελάτε*, imper. de la *έρχομαι*).

Elásniȧa vezi **Elésniȧa.**

élatu *s.m.* Wild h 49/6. Brad.

Et.: gr. *έλατο.*

éla¹ vezi **éla.**

éla², *pl. éli s.f.* Pap¹ 48; Pap² 86; Can² 403; Cap 123; Wild h. 49/4, 7; AtaM 47/21, ALDM II, h. 1122/1-4, 6, 7, h. 1124/5; Dms. Brad. *Șcôandura di iélă ăi búnă și licșóară.* (Scândura de brad este bună și ușoară.) Dms s.v.

Var.: **iélă.**

Et.: mac., bg. *ela.*

élbet *adv.* Can² 392; Cap 123; Dms. Desigur, așa este. *Élbet! Că nă dát-ȧ Dómnu fétă, toȧ pot să nă-ȧ țeră.* (Așa e!

Dacă ne-a dat Dumnezeu fată, toți pot să ne-o ceară [de nevastă.] Can T¹ 274/7.

Et.: tc. *elbet*.

éle vezi **élem**.

eléj-alájsi vezi **alájsi-vérsi**.

élem conj. Cap 123; AtaM 47/20; Dms. Însă, dar. *Ăi mai bun pári și mal si nq-aj, élem priiátali si aj.* (E mai bine să nu ai bani și avere, dar să ai prieteni.) Cap² 81/37; *Élem ácu-i șa, bun áj.* (Dar dacă e așa, e bine.) Dms s.v.

Var.: **éle** (Cap 123; Dms s.v.), **éli** (Dms s.v.), **élim** (AtaM 47/20).

Et.: bg. *ele (elem)* (Cap 123).

Eléșința vezi **Eléșnița**.

Eléșnița n.pr. Pap M² 176/15; Cap 123. Nume de loc (de fântână) în *Óșin*; nume de loc.

Var.: **Eléșința** (Pap M² 176/15).

éli vezi **élem**.

éli-alájsi vezi **alájsi-vérsi**.

élim vezi **élem**.

em conj. Cap 123; Dms, AtaM 260/15. Și, în plus, pe deasupra. *Ți Ț-ai ligát capu, Tóșu, cu neágră șămíă, Tóșu, fáță mpuvinită em prugálbinită?* (De ce Ți-ai legat capul, Tóșu, cu basma neagră, Tóșu, față veștejită și îngálbenită?) Cap² 18/15; *Ni gálfnă án cutét, ni ou án ulóg, em ambáru dișórt.* (Nici găină în coteț, nici ou în cuiabar, pe deasupra (și) hambarul gol.) DP 56/24.

Em... em. Nu numai... ci (dar) și; și... și; ba... ba. *Em budálá, em inăgíiă.* (Și prost și încăpățânat.) Dms s.v.; *Em próstu, em fudúl.* (Nu numai prost, ci și fudul.) AtaM 260/15; *Em va, em nu va.* (Ba vrea ba nu vrea.) AtaM 260/16; *Hem zahmét mári, hem harğ mai mult.* (Nu numai suferință mare, dar și câștigul mai mult.) Cap 123 s.v.; *Țișta doǐl'raǐ em cu inát, em linóș.* (Aceștia doi erau și supărăcioși și leneși.) Cap² 81/39.

Var.: **hem**.

Et.: din tc. *hem* (mac. *em*, bg. *hem*).

embol'ășés, embol'ășiri, embol'ășii,

embol'ășít vb. IV. Tranz. ALDM II, h. 1040/4, 5. A altoi.

Var.: **envoliășés** (ALDM II, h. 1040/5).

Et.: gr. *εμβολιάζω*.

émbor vezi **émbur**.

émbur, pl. émbur s.m. ALDM III h. 1561/2-7. Negustor. *Ăn Țca sğără si vça pugudít un úáspiș án cásă, ra émbur.* (În seara aceea se nimerise [să fie] un oaspete în casă, era negustor.) AtaM 395/4; *Ou lăiám simința di cujărét, vinčá târgovét, émbor.* (Sămânța de gogoși de mătase o luam [= cumpăram], veneau târgoveți, negustori.) AtaM 400/17.

Var.: **émbor**.

Et.: gr. *έμπορος*.

emén adv. Pap² 78; Can² 392; Cap 123; Dms. Abia; numai ce (îndată ce). *Ágrili [...] li sémínă, ia gărnișór, ia mel, dintru că emén tot cômpu lunđinésca cáță ápa și si pot vądiri siminátúrli.* (Ogoarele [...] le seamănă, fie [cu] porumb, fie [cu] mei, pentru că numai ce [= îndată ce] e cuprins de apă câmpul din *Lúnđin* se și pot curăța semănăturile de buruieni.) Can T¹ 262/23; *Emén vini și fuzí.* (Abia a venit și a plecat.) Dms s.v.; *Emín vez vlah și Țeră-I úrdă, fáți?* (Abia vezi un român și cere-i urdă, se face [= e normal]? = Se spune despre cei care, de la prima întâlnire, încep să-ți vorbească despre suferințele și nevoile lor, ca să le vii în ajutor.) Pap M² 88/14.

Var.: **emín**.

Et.: tc. *hemen* (bg., *hemen, emen*).

emín vezi **emén**.

emíș vezi **imíș**.

endácsi adv. AtaM 295/24. Bine, foarte bine; de acord; în ordine.

Et.: gr. *εντάξει*.

éndic vezi **ándăc**.

endíștico s. Certificat. *La 1939/40 la sfârșóǐ dimoticó scuió, laǐ endíștico ca*

mult bun maθitís. (În 1939/40 am terminat școala primară, am luat certificat de cel mai bun elev.) AtaM 378/24.

Et.: gr. *αντίστοιχος*.

endometacși *adv.* AtaM 295/25. Între timp.

Et.: gr. *εν τω μεταζύ.*

énesă *s.f.* ALDM I, h. 374/2–6. Injecție. *Áñ púsi ună énesă.* (Mi-a făcut o injecție.) ALDM I, h. 374/4.

Et.: gr. *ένεση*.

envoliázmo *s.* ALDM I, h. 373/4. Vaccin, vaccinare.

Et.: gr. *εμβολιασμός*.

envoliășés *vezi embolășés.*

epilepsîă *s.f.* ALDM I, h. 404/4, 5. Epilepsie.

Var.: **epilepsîă** (ALDM I, h. 404/5).

Et.: gr. *επιληψία*.

epilepsîă *vezi epilepsîă.*

épsibir *adv.* AtaM 47/20. Totuna.

Et.: tc. *hepsi bir*.

éřă *vezi áră*².

erbutîă *vezi iărbutîă.*

erebiță *vezi iribiță.*

ergátis, *pl.* **ergátés** *s.m.* ALDM III h. 1476/5. Muncitor.

Et.: *εργάτης*.

éri *vezi ierî.*

eriyén *vezi irgén.*

Erigon *n.pr.* Cap¹ 6/6. Ierihon, vechi nume al râului *Țârna*.

érți *vezi iérti.*

es¹ *vezi iés.*

es² *vezi sam.*

esáp *vezi isáp.*

están *adv.* Can¹ 178 s.v. *an*¹. An, anul trecut.

Et.: *éstu* + *an*¹.

éstu, **ǵastă** *pl.* **éști**, **ǵásti** *pron.* și *adj. dem.* (în Țárnareca) Cap 123, 309 s.v. *țista*; AtaM 218/13; ALDM III h. 1711/7. Acesta, ăsta. *Lă éstu a' dădǵám páni s-măncă sal cân a' rămăncă lă argát.* (Acestuia îi dădeam să mănânce pâine

numai când le rămânea argașilor.) Cap² 106/38; *Éstu țivá nu lucrá.* (Acesta nimic nu lucra.) Cap² 106/35; *Căn nǵársi vúlpea la éșlu tru váli éstu-l' dǵáți.* (Când merse vulpea la arici la râu, acesta îi zice.) AtaM 366/1; *Étu, tru iástă căsă șǵáde Mușáta lóclui.* (Iată, în casa asta stă Frumoasa locului.) Cap² 108/21; *Ísta-ı di ilímu.* (Acesta e de când lumea.) Dms s.v. *ilímu*; *Dáț-lă lă iéstu uom tánti pári, cáti a' dǵádiț lă țel mai mári argát.* (Dați-i acestui om atâția bani câți i-ați dat celui mai mare argat.) Cap² 106/39; *Tri ți voi lucrát la éstu ágru, aı, mo in iț căbúl, fırtát căbátǵa.* (Pentru că voi lucrați la ogorul acesta, hai, acum sunt de acord, [v-am] iertat vina.) Cap² 111/44; *Éstu zlátár [...] aı fǵási iástă cloșcă cu pul.* (Acest argintar [...] făcu această cloșcă cu pui.) Cap² 107/36; *Țárlu gri la éstu uom.* (Împăratul îi zise acestui om.) Cap² 106/33; *Nu vedz țı pot șu cu iáști lǵámni!* (Nu vezi ce pot să fac și cu aceste lemne!) Cap² 107/33; *Tru iástă căsă șádi mușáta loclúı.* (În această casă locuiește frumoasa locului.) Cap² 108/22; *Bra cal, țı-i iástă di tını?* (Măi, calule, ce-i asta la tine?) Cap² 113/3; *Cu iástă sibépi șu móșlă vizúră áři.* (Cu această ocazie și bătrânii se pricopsiră.) Cap² 106/14; *Nisirbırǵa la dúsi an sta úrdini.* (Nemunca îl aduse în această situație.) Kats 83/12; *Și éșcă [vúlpea și éșlu] móți ștııá cáleǵa.* (Și aceștia [vulpea și ariciul] acum știau drumul.) AtaM 365/11; *Șıu éșcă [vúlpea și éșlu], că si stimní, trăgnira lanculóți, nerc la ină.* (Și aceștia [vulpea și ariciul], dacă s-a întunecat, porniră încolo, merg la vie.) AtaM 365/20.

Var.: **iéstu**, **ístu**, **stu**.

Et.: lat. **istus*, *ista*.

eș *vezi ej.*

étcă *interj.* Pap² 78; Cap 123; Dms. Iată, uite. *Dúpu țe ișó [muráru], étcă vizú lángă búcă un sindúk.* (După ce ieși [morarul], iată că văzu lângă ulucul morii un cufăr.) Pap M² 143/31; *Étcă lă strătéști un deđ cu bárba álbă.* (Iată că îi întâmpină un moș cu barba albă.) Pap M² 166/5; „Cum șa?”; „Étcă șa”. („Cum așa?”; „Uite așa.”) Cap² 75/39; *Și étcă-la țela uómu ți si căță cu lui mulári.* (Și iată-l pe acel om care se iubea cu nevasta lui.) Cap² 25/36.

Et.: din *étu* + *că*.

étimp *adv.* În fiecare an. *Ácu puń étimp pátáti, nu fáti; trubăiaști si puń un timp pátáti, un timp grón.* (Dacă pui [= plantezi] în fiecare an cartofi, nu e bine; trebuie să pui un an cartofi, un an grâu.) AtaM 388/26.

Et.: din *e* + *timp*.

étiși, *pl. étișes* *s.* ALDM III h. 1472/2–7. Cerere.

Et.: *αίτηση*.

étu *interj.* Iată, uite. *Étu, tru iástă căsă șgåde Mușáta lóclui.* (Iată, în casa asta stă Frumoasa locului.) Cap² 108/21; *Étu, mo ári tricútă nóuă șu un mes di đáli.* (Iată, acum au trecut nouă [ani] și o lună de zile.) Cap² 107³; *Étu, tru iástă căsă șgåde Mușáta lóclui.* (Iată, în casa asta stă Frumoasa locului.) Cap² 108/21.

Et.: bg. *ето*.

Éva *n.pr.* Dms. Eva. *Adám și Éva si șitájés án ráj.* (Adam și Eva se plimbă în rai.) Dms s.v.

éva *interj.* Dms. Vai. Strigăt care exprimă durere, deznădejde, milă etc. *Évaa! ți pătóái.* (Vai! ce am pățit.) Dms s.v.; *Évaa! çoat sám bucurós.* (Vai! cât sunt de bucurós.) Dms s.v.

Et.: tc. *eyvah*.

évana *vezi évála.*

évála *interj.* Dms. Gata. *Évála, nu mi ámburoás.* (Gata, nu mă lupt.) Dms s.v.; *Zi „évála”, ácu țer s-ti las.* (Spune „vai”,

dacă vrei să te las.) Dms s.v.; *Cőan ziț „évála”, árdiț moánli.* (Când spui „gata”, ridici mâinile.) Dms s.v.; *Evanaaa [...] mi cmo?* (Vai [de mine], dar acum?) DP 63/35.

Var.: **evana**.

Et.: din tc. dial. *evala* (BER I 474) (tc. *eyvalla*).

éxtra *adv.* AtaM 47/21. Extra.

Et.: mac., bg. *екстра*, gr. *έξτρα* (lat. *extra*).

éza *adv.* Dms. Adesea, mereu, totdeauna. *Éza nă vedčám.* (Ne vedeam adesea.) Dms s.v.; *Éza cóla ra.* (Totdeauna acolo era.) Dms s.v.; *Țčári éza sá-l dai.* (Trebuie mereu să-i dai.) Dms s.v.

Et. nec.

ézero *s.m.* AtaM 287/30. Lac.

Et.: mac. *ezero*.

ezúgă *vezi izuuă.*

F

fac, fáțiri, feș, fat *vb.* III. *Tranz.* și *refl.* Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 393; Cap 123; ALR II, 1, h.3/012; ALR II s.n. 3, h. 770/012; ALR II s.n. 5, h. 1421/012; ALR II s.n. 6, h. 1627/012, h. 1644/012; Cerna A/715, 1294, 1845, 1930, 2008; Wild, h. 252/1, 2, 4–6; ALDM III, h. 1660, 1661, 1662, 1665/1–7; Dms. **1.** A(se) face. *Țista n-ăi lucrú, licșuór lucrú fac.* (Acesta îmi e lucrul, ușoară treabă fac.) AtaM 392/23; *Gállna fáti uoy.* (Găina face ou.) ALDM II, h. 850/1–7; *La noi vem, adét dirép Cărcún, fac mulérli un puclón.* (La noi există [un] obicei, în ajun de Crăciun, femeile fac un plocon [= gătesc o mâncare rituală de Crăciun].) Can T² 105/18; *S-ti fac zíniri!* (Te voi face ginere!) MP 20/2; *Cőnili ca s-fácă cay, cay, [...] iel s-fúgă.* (Când câinele va face ham, ham, [...] el va fugi.) W 61/22; *Nápcum la blagosloví și la zisi: créștiț și iț mulț [și va fáțit mulț].*

(Apoi îi blagoslovi și le zise: creșteți și vă înmulțiți [și vă faceți mulți].) Pap M² 147/34; *Dúpu bričõre tinirlui, fac unêc gambúș.* (După bărbieritul mirelui, fac o mică petrecere.) Can T² 118/20; *Ăn țca zúuă ăn Óșin si fătçá tuótă zúua pănăğır.* (În acea zi în Óșin se făcea târg toată ziua.) AtaM 389/28; *Flaj un siğim, la zgripîj ăn un, țela siğimu nu junđă; la feș ăn doi, băia prukó.* (Găsi o sfoară, îi dădui drumul în una [= neîndoită], sfoara aceea nu ajungea; o făcu în două, aproape ajunse.) Cap² 104/28; *La fiăs io sta lucrú.* (Eu am făcut lucrul ăsta.) Kats 76/24; *Și căzúú luoș și ram la nusucumiu, la buólniță, și mi feș inhriși.* (Și am căzut bolnav și eram la nusucumiu, la spital, și m-am operat.) AtaM 392/7; *Cøn si fêsi nunta, sçarli răđă, nóriI plănđău și bõrça cãntă di mări bucuriIă.* (Când se făcu nunta, soarele râdea, norii plâneau și vântul cânta de mare bucurie.) Pap M² 139/38; *Ai fiási un culác di bãrniță și la cuđpsi an cãnúșă.* (Îi făcu un colac de mei păsăresc și îl coapse în cenușă.) MP 156/24; *Con si prukó cola, uzó glásur di draț, cum si fãlçău cãri ți ări fat.* (Când se apropie acolo, auzi voci de draci, cum se lăudau care ce a făcut.) DP 173/30; *Ți bun țer să-ț fac?* (Ce bine vrei să-ți fac?) Cap² 28/1; *Șarpili, ți bun póti să-ț făcă?* (Șarpele, ce bine poate să-ți făcă?) Cap² 39/30; *Io si va ancurún cã nãpcum să fãțit fãmçáI.* (Eu o să vă cunun ca apoi să faceți copii.) Cap² 76/9; *Tricú [...] pristi púnte di țer fătă di țeráru nóstru.* (Trecu [...] peste puntea de fier făcută de fierarul nostru.) Cap² 146/16; *Ăncă trei aň ări di fãțirça ăskirlõc.* (Încă trei ani are de făcut serviciul militar.) Cap² 91/24; *Știău toáti țe au di fãțirça.* (Știau toate [lucrurile] pe care le au de făcut.) Cerna T. 2. A deveni, a se preface, a se

transforma. *Țel si fçasi un rãslán, si burórá cu pórku toátă zúua.* (El se prefăcu în leu [și] se luptară cu porcul toată ziua.) Cap² 73/22; *Țéla doi mǎxõh [...] si fêsiră dçu tăpóli și mult raų buni.* (Cei doi copii [...] se transformată în doi plop și erau foarte frumoși.) Cap² 57/8; *Țel nu vru să scúltă, biú și si fêsi țerb.* (El nu vru să asculte, bău și se prefăcu în cerb.) Pap M¹ 14/30; *Si pugudi blăstému cã Ștefán, cum ra fêtă, si fêsi fiçór.* (Se nimeri [= se împlini] blestemul, ca Ștefan, cum era fată, se transformă în băiat.) Cap² 151/11; *Aų bluguvisi ápa și ună uáră si fêsi ápa bluguvisitã rakiiă.* (Binecuvântă apa și deodată apa binecuvântată se transformă în rachiu.) Cap² 53/3; *Mo, táti, io ai să mi fac un zăgár.* (Acum, tată, eu hai să mă fac [= să devin] un ogar.) Cap² 50/8; *Sóra-sa aI zisi s-nu be cã, ácu be, sa si făcă țerb.* (Soră-sa îi zise să nu bea că, dacă bea, o să se facă cerb.) Pap M¹ 14/29; *Țista nu-ı fat ăncă uom.* (L i t. Acesta nu a devenit [= nu s-a făcut] încă om. = Se spune despre cineva care nu s-a maturizat.) Pap M¹ 18/14. 3. A se preface, a lăsa apranțele (că). *Ună zúuă din zóli s-fiási ilu lu ampirátuluı ca fızi la luáf.* (Într-una din zile, fiul împăratului se prefăcu că pleacă la vânătoare.) MP 132/7; *Góna fiási ca z-dúsi la gruăp.* (Gheorghe se prefăcu că se duce la mormânt.) MP 234/18. 4. A naște. *Rámăș grıăuă și aň fiăș un fiçúár.* (Rămăsei grea și născui un fecior.) MP 96/28; *La viça fat múm-sa an bitãrniță.* (Îl născuse mamă-sa la bătrânețe.) MP 12/3; *Țișta gózbă dăráu, cã si vça fat un lupçác și si gustçáu.* (Aceștia făceau chef, că se născuse un pui de lup și se ospătau.) DP 126/12. 5. A face, a valora. *Cãlõačca și tăpúzu nu fãțçá dóuau pári.* (Paloșul și măciuca nu făcea [=nu valorau] două parale.) DP 88/8. 6. A se

întâmpla. *Nu pătura si-nvițăță ți s-fășara.* (Nu putură să înțeleagă ce s-a întâmplat [cu ei].) MP 12/10; *Ca uzó ampirátu, mult rou a l vini și zisi: lăgát, vidét țe si fêsi, bra.* (Când auzi împăratul, se supără mult și zisi: bre, alergați, vedeți ce s-a întâmplat.) Pap M² 137/39; „*Mai vēm un frāti*”, zisi, „*da nu ștu țe si fêsi*”, zisi. („Mai aveam un frate”, zise, „dar nu știu ce s-a întâmplat [cu el]”, zise.) Cerna T; *Iğa spúsi tot cum si fêsi.* (Ea spuse tot cum s-a întâmplat.) Pap M¹ 16/23; *Ia țe si fğáti ăñ văcôtu çon fiçóru si jucá cu fêsu.* (Iată ce se întâmplă în vremea când băiatul se juca cu fesul.) Cap² 77/2; *Si fáti că zătripniú unęc.* (Se întâmplă că adormii puțin.) Pap M² 164/13. **7.** A încerca; a (se) pregăti; a (se) apuca; a vrea. *Fêsiră si dișclldă úșa, nu si dișclldă.* (Încercară să deschidă ușa, nu se deschidea.) Pap M² 159/10; *Fğási si turçáscă cu tuřăcu.* (Se pregăti să tragă cu pușca.) DP 123/34; *Lámha fğási si priznğáscă.* (Balaurul încercă să se uite.) DP 92/32; *Con fiási s-la cáță piăștili, di s-la púnă an cuăș, piăștili zăzburó.* (Când încercă să apuce peștele, ca să-l pună în coș, peștele începu să vorbească.) MP 176/4; *Tamán fğási s-la ncálică, iel si fğási lèpuri.* (Tocmai când vru să-l încalece, el se prefăcu iepure.) Cap² 128/1; *Că biú, fiçóru, fğási si iásă și vizú că-l la vğa lăsát căpácu.* (După ce bău, feciorul încercă să iasă și văzu că-i lăsase capacul.) Cap² 90/40; *Ișó áñtru iel un țerb și iel fğási si trágă.* (Îi ieși un cerb în față și el vru să tragă.) Cap² 125/37; *Ună zuă fêsi prin păzăriști.* (Într-o zi o apucă prin târg.) W 69/25. **8.** A (se)porni, a se repezi. *Ca fêsi să da cu còrnili-n pórtă, si zalipiră di catran.* (Când se repezi să dea cu coarnele-n poartă, se lipiră de smoală.) Can T¹ 279/21; *Ca la flo, si fêsi saibu pri iel.*

(Dacă-l găsi, gospodarul se repezi la el.) Pap M² 156/26; *Fiçóru [...] si fğási pri iáli.* (Feciorul [...] se repezi asupra lor.) Cap² 65/44. **9.** A se ascunde. *L-u lo tórba, aș scúnsi și si fğási și el dúpu únă șúmă lă știtári.* (Îi luă traista, o ascunse și se ascunse și el după un copăcel la așteptat [= să aștepte.] DP 70/33. **10.** A se apropia. *Muiăr-sa la viruí; s-făși păn di iel.* (Femeia lui îl crezu; se apropie de el.) MP 114/3.

Ăn ți fáti. A i se părea, a-și închipui. *Ăl ți fáti că nç-ári ca iel.* (I se pare că nu [mai e nimeni] ca el.) Cap² 178/22; *Ai ți-fățică ca ra fiătă, áma nu pătú s-la cunuășcă.* (I se părea că e fată, dar nu putu să-l recunoască.) MP 70/1; *Al ți fğási că fiçóru [...] umiză cu țela țe la vğa șutnit ăñ Vardár.* (I se păru că băiatul [...] semăna cu acela pe care îl aruncase în Vardar.) DP 32/13. **N-u di fáțirğa.** A-i arde, a avea chef. *Nu l-u di fáțirğa ni bun, ni nibún.* (Nu îi arde să facă nici bine, nici rău. = Se spune despre cei care se decid greu să facă ceva.) Cap² 178/17. **Nu fáti.** Nu e bine, nu se cade. *Nu fáti să si cáta cu uglindála.* (Nu e bine să se uite în oglindă.) Pap M² 102/6; *Cu cățol și cu máța nu fáti să si joacă.* (Nu e bine să se joace cu cățel și cu pisica.) Pap M² 102/9; *Tátu-su al zițcă că nu fáti tári pașalarésc fiçór să ansoră dúpu tári fétă fóră mon.* (Tatăl său îi zicea că nu se cade ca un astfel fecior de pașă să se însoare cu așa fată fără mâini.) Pap M² 142/8; *Nu fáti si bğai ca ácu bğai s-ti faț térbu.* (Nu e bine să bei [apă] căci, dacă bei, o să te faci cerb.) DP 203/6. **(Nu) si fáti.** (Nu) se poate (spune). *Aș la lăsó fiçóru și fuzi çot nu si fáti mai bucurós.* (Îl lăsă pe fecior și plecă cât nu se poate mai bucuros.) Cap² 127/4; *Si púsi pri un múnti nalt, çoat ra nalt nu si fáti.* (Se sui pe un munte înalt, atât era de înalt cât nu

se poate spune.) DP 47/19; *Vizú únă fǵătă lişnică di cota s-nu s-făcă vikim mai mult.* (Văzu o fată frumoasă cât nu se poate mai mult.) Cap² 119/23; *Vǵa únă fǵătă că vrină túrtură şi sirbiçoásă cǵáta si fáti.* (Avea o fată ca o porumbiţă şi cât se poate de muncitoare.) DP 78/3. **E-u fac.** A o porni, a pleca. *Ca işó la lov, fićóru I-u fěsi di cǵla cútru iúndi vizú.* (Dacă plecă la vânătoare, feciorul o porni (plecă) de acolo încotro văzu (cu ochii).) Cap² 149/12. **Fac cum fac.** Fac ce fac. *Lúpu [...] fǵási cum fǵási şi zămutri nsus.* (Lupul [...] făcu ce făcu şi se uită în sus.) Cap² 117/29. **Fac ágru.** A lăzui. Cerna A/1294. **Fac ápă.** A urina. *Dǵdoli, lás-mi năfără si fac ápă.* (Moşule, lasă-mă afară să urinez.) W 65/24. **Fac bésă.** A jura credinţă. Dms s.v. *bésă.* **Fac bitărnǵáta.** A-şi vedea de bătrâneţe. *Muo-u fac bitărnǵáta şi mi şătăies prin drum.* (Acum îmi văd de bătrâneţe şi mă plimb pe drum.) AtaM 392/9. **Fac blăstém.** A blestema. *Cáru, an drímu físta cǵa, pri múnti, si spársi şi ţela túntǵa fěsi blăstém.* (Carul, pe drumul dincoace, pe munte, se rupse şi atunci acela a blestemat.) Pap M² 156/39. **Fac cuduşlǵc.** A turna, a pârî, a codoşi. Cerna A/1845. **Fac căbát.** A greşi. (vezi *căbát*). **Fac dăvíǵă.** A face plângere. *Túcu nu fǵ davíǵa.* (Numai nu face plângere.) Cap² 46/3. **Fac laf.** A face o înţelegere, a se vorbi. *Doi fur fǵásiră laf ca si la fúrá boi!* (Doi hoţi se vorbiră să fure boii.) Cap² 83/3. **Fac lúcru.** A munci, a face treabă. *Că ra mult muǵş şi nu putiǵă s-făcă lúcru, nu la vriǵu.* (Pentru că era foarte bătrân şi nu putea să muncească, nu-l voiau.) MP 226/6. **Fac pázáre.** A face o înţelegere. *Noi [...] vem fat pázáre, ca să nu nă anvirinóm.* (Făcuserăm înţelegerea, ca să nu ne supărăm [unul pe altul].) Cap² 35/21. **Fac pujár.** A defrişa prin ardere. Cerna

A/2008. **Fac cu căpu.** A da din cap, a arăta spre cineva sau ceva. ALR II, 1, h.3/012. **Fac cu mǵna.** A face semn cu mâna, a arăta. „*Pri ua lúpa moártǵa*”, şi-*l fǵási cu mǵána.* („Pe aici a luat-o moartea”, şi-i făcu semn cu mâna.) DP 25/13. **Fac cu ócli.** A face cu ochiul.

Lísiǵa a l fǵási cu ókli. (Vulpea îi făcu cu ochiul.) Cap² 132/27. **Foc mi fac.** A se supăra, a se face foc. *Cǵan uzǵá árá, ámpirátu foc si fǵási.* (Când auzi din nou, împăratul se făcu foc.) DP 132/33. **Di cap án fac.** A face după propriul cap, după cum te duce capul. *Sfáca di cap ş-fáti.* (Fiecare îşi face de cap [= îşi face după cum îl duce capul].) Pap M² 64/14. **(Mi) fac ázǵr.** A (se) pregăti. *Fǵ-ti azǵr di nuntă.* (Pregăteşte-te de nuntă.) Cap² 147/44; *Bégu [...] puvillit-ǵu la duoi izmikár si făcă duoi buń cai ázǵr.* (Beitul [...] a dat ordin la două slugi să pregătească doi cai frumoşi.) AtaM 380/7. **Mi fac án zinúcli.** A îngenunchea. Cerna A/390. **Mi fac áncóla.** A pleca, a se depărta. *Fá-ti ncóla!* (Dă-te încolo, du-te!) ALR II s.n. 5, h. 1421/012. **Mi fac (mai) áncǵá.** A se apropia. *Fǵ-ti mai áncǵá.* (Apropie-te.) Pap M² 136/27; *Fǵá-ti mai áncǵá şi priznǵá prin ǵǵa gáură.* (Apropie-te şi priveşte prin gaura aceea.) DP 60/28. **Mi fac únă (cu).** A se uni, a se înţelege, a se întovărăşi. *Si-fǵási únă cu picuráru şi aǵ zisi: móini dimniǵáta s-la trimiǵt ziniru si-ţ dúcă póini.* (Se înţelese cu ciobanul şi îi zise: mâine dimineaţă am să-l trimit pe ginere să-ţi aducă pâine.) MP 208/28; *Si fǵásiră únă şi kinisiră dói!* (Se întovărăşiră şi porniră amândoi.) DP 61/25.

S-fáti nõápti. A se înnopta. ALR II s.n. 3, h. 770/012. **Si fáti vácótu.** A veni vremea (momentul). *Si fáti vacótu diríp işǵre băsericǵlla.* (Vine vremea (momentul)

dinaintea ieșirii [= oamenilor] de la biserică.) Can T² 117/14.

♦ *Biľuc fără picurăr nu si făți.* (Turmă fără păstor nu există.) Cap² 167/41; *Foc și plámin si fčasí.* (Foc și pară se făcu. = S-a supărat rău.) Cap² 178/25; *Și cucóti! a! fac uáúă.* (L i t. Și cocoșii îi fac ouă. = Se spune despre cineva căruia îi merg bine treburile.) Cap² 178/20; *Cápu făți, cápu trázi.* (Capul face, capul trage.) Pap M² 64/27; *Si fčasí dá la tot ăń jos.* (L i t. Se făcu de la tot în jos. = Se spune despre cei decăzuți cu desăvârșire, care s-au făcut de rușine, de ocară lumii.) Cap² 178/28; *Rópă s-ti faț!* (Să te faci piatră! = Să înțepenești!) Pap M² 59/41; *Sup tîni sá faț!* (L i t. Să [ajungi să] faci sub tine! = Să ologești!) Pap M² 59/39; *Dúpu cápu lui fčasí.* (A făcut după capul lui.) Cap² 170/22.

Et.: lat. *facere*.

facfón s.m. Dms. Aluminii. *Licșór cá facfón.* (Ușor ca aluminii.) Dms s.v.

Et.: tc. *fakfon*.

fáčcă vezi **cfáčcă**.

fag, pl. **faj** și **faz** s.m. Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 392; Cap 124; Cerna A/1321, 1322; Dms. Fag. *Si púsi fičóru pri un fag și țéla fágú si zăclătínó.* (Se sui băiatul într-un fag și fagul acela începu să se clatine.) Cap² 36/33; *Bátú di un gurgășlîf fag.* (Întâlni un fag scorbuos.) Cap² 25/3; *Si dúsi, ligó, ligó toátă zúua faz un di lánți.* (Se duse [și] legă, legă toată ziua fagi unii de alții.) Cap² 140/21; *L'i zăligái ăa toț fází! úna-di-úna.* (Începui să leg aici toți fagii unul de altul.) Cap² 44/11; *Ĭel amú niți un fag nu puté sá ardícă.* (Acum el nici [măcar] un fag nu putea să ridice.) Cap² 44/8; *El, țî nu putcă si dúcă niți un fag, și zițcă că toátă curia su u árdícă.* (El, care nu putea să ducă nici [măcar] un fag, și zicea că o să ridice toată pădurea.) DP

28/18; *Vîțam múnti cu mulț faș.* (Aveam munte [acoperit] cu mulți fagi.) AtaM 370/18; *Múnti di faj.* (Făget.) Cerna A/1322.

Et.: lat. *fagus*.

Fágu-di-Crúți n.pr. Pap M² 176/16; Cap 125 s.v. *fag*. Nume de loc în *Óșiń*.

Fágu-lu-Cúli n.pr. Pap M² 176/17; Cap 125 s.v. *fag*. Nume de loc în *Óșiń*.

fágă s.f.col. Can² 392; Cap 125 s.v. *fag*; Dms. Frunze de fag. *Cón anvirdăști fága, sfáca om [...] nțápă căti únă vėjcă an méjlucu di ágru.* (Când înverzesc frunzele de fag, fiecare om [...] înfîge câte o nuia în mijlocul ogorului.) Can T² 106/36; *Cu fágă li rănčá vítli.* (Hrănea vitele cu frunze de fag.) Dms s.v.

♦ *A! anțápó fágă.* (I-a înțepat frunze de fag. = A isprăvit cu el, nu se mai interesează de el.) Cap² 178/30.

Et.: de la *fag*.

fájdă vezi **fájdă**.

fájdă, pl. **fáidi** și **fóidur** s.f. Cap 125;

Dms. Folos; dobândă. *Țista timp nu vu fájdă din vítli.* (Anul acesta nu a avut folos de pe urma vitelor.) Dms s.v.; *Mi ănditái și nu-ń ăa fájdă.* (M-am împrumutat și nu mi-a luat dobândă.) Dms s.v.

Nu ári fájdă. Degeaba, în zadar; n-are rost. *Fičóru [...] la cunoscu drácu, bun mă nu vu fájdă, ca drácu dčádi mai múlti pári di toț și la cumpăró [calu].* (Tânărul [...] îl cunoscu pe drac, bine dar degeaba, căci dracul dădu mai mulți bani decât toți și îl cumpără [calul].) Pap M¹ 22/21, Cap² 127/45; *Ai, n-óri fájdă, ai țéstă séră sá la tălcóm cu báltiți.* (Degeaba, hai, deseară să-l omorâm cu securile.) Cap² 43/33; *Mi știu, cum nu, túcu țivá nu ári fájdă.* (Păi, știu, cum nu, numai că n-are rost.) DP 40/22.

Var.: **fájdă**.

Et.: tc. *faiide* (mac. *fajde*, bg. *fajda*).

fáiron *interj.* AtaM 261/18. Gata, s-a terminat.

Et. nec.

fakír, fakírcă, *pl. fakír, fakírki* *adj.* și *s.m* și *f.* Pap² 79; Can² 392; Cap 124; Dms. Biet, sărman, sărac. *Și șa, la fakíru uráču [fúri!]' a!' la furără șimidói!' boi.* (Și așa, sărmanului agricultor [hoții] îi furară amândoi boii.) Pap M¹ 26/16; *Și țga fakírca țe si fácă? la șcǎsi [mijlucánu fráti]' ántru iel.* (Și ea, biata, ce să facă? îl scoase [pe fratele mijlociu] în fața lui.) Cap² 128/44; *Ie!, fakíri!, Dómnu la vça dat sáldi un fičór.* (Ei, bieții de ei, Domnul le dăduse numai un fecior.) Cap² 60/30; *Fakíru, níți că u lipǎști di rost álba.* (L i t. Sărmanul, nici că lipește rachiul de gură. = Se spune despre cineva care este bețiv.) Cap² 165/17; *Si čudǎu cum si la pǎrǎ fakíru di fičór, cári nu vça níti un cabát.* (Se întrebau cum să-l omoare pe bietul băiat, care n-avea nicio vină.) Cap² 74/25; *Țǎstǎ fǎkírca, ți-u flo, cum s-nu spúnă?* (Aceasta, biata, care a aflat [secretul], cum să nu spună?) AtaM 394/11; *Mulǎrça si zǎčudi, fǎkírca.* (Femeia se miră, biata de ea.) Cap² 91/11; *Fikíru, la țista [drácu] níți-un nu-! príndi vrúnǎ luminári.* (Bietul de el, la acesta [= acestui drac] nimeni nu-i aprinde o lumânare.) Can T¹ 280/10; *Fikíru di čerkéz [...] lǎ lǎșǎ tágǎrgǐcu plin di líri.* (Bietul cerchez [...] lășă traista plină de lire.) DP 29/1; *Fikírca, și ia au ári bătút muráru.* (Sărmana, și pe ea a bătut-o morarul.) MP 84/10; *Kírca, ári mǎmǎ máșterǎ.* (Sărmana, are mamă vitregă.) Dms s.v. *mășterǎ.*

Ăn fakír. Supărat. *Bǎrbátu [...] au vçádi mulǎri-sa ăn fikir.* (Bărbatu-său [...] o vede pe nevastă-sa supărată.) Cap² 66/45. **Sam ăn fakír.** A sta pe gânduri, a

fi trist. *Ampíratu ra ăn fikir.* (Împăratul era trist.) Cap² 72/18.

♦ *Blǎstēmili lu fakíru pri uscát nu cad.* (Blestemele săracului nu cad pe uscat [= se împlinesc].) Pap M² 63/5.

Var.: **fǎkír** (Cap 124 s.v.; Dms s.v.), **fíkír, fíkírcă, kírca.**

Et.: tc. *fakír* (mac., bg. *fakír*).

falácru, falácrǎ *pl. falácri* *adj.* Wild h. 146/3. Chel.

Et.: gr. *φαλακρός.*

fálagǎ *vezi fǎlǎgǎ.*

fǎlǎgǎ *s.f.* Can² 392; Cap 125; Dms. Falangǎ. *Fičóri!' cári si duțeu [la dǎscal] spunǎu ca la púni an fǎlagǎ.* (Copiii care se duceau [la dascăl] spuneau că îi pune în falangǎ.) Can T¹ 267/2.

Var.: **fǎlagǎ.**

Et.: gr. *φάλαγγα* (mac., bg. *falanga*).

fǎlbǎ, *pl. fǎlbi* și **fǎlbur** *s.f.* Cap 125;

AtaM 287/31; Dms. Laudǎ, falǎ; elogiu. *Sǎl fǎlbur di el.* (Numai laude pe el [= Tot timpul se laudǎ].) Dms s.v.

♦ *Fǎlbǎ multǎ și tórbǎ dǎșártǎ.* (Laudǎ multǎ și traistǎ goalǎ.) Cap 125 s.v.

Et.: mac. *falba.*

fǎlcǎ, *pl. fǎlț* și **fǎlki** *s.f.* Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 392; Cap 125; ALR I, 1, h. 23/012, 013; Cerna A/147, 163; Wild h. 155/1, 3-6; ALDM I, h. 90/ 2, 3, h.106/2-6; Dms. Falcǎ, obraz. *Di dinti ǎ! ți ănfloǎ fálca.* (Din cauza dintelui i s-a umflat falca.) Dms s.v.; *Si ăngrǎșǎ, fǎsi fǎlț că lu pórca.* (S-a îngrășat, a făcut fálci ca ale porcului.) Dms s.v.; *Fǎlkili di fǎțǎ.* (Fálciile feții.) ALR I, 1, h. 23/013.

Ănflum fálca. A se bosumfla. *Ți u- ănfliș fálca?* (De ce te bosumfli?) Cerna A/147.

Et.: lat. **falca.*

falés *vezi fǎlés.*

familǎ *vezi fǎmeǎlǎ.*

fanělă vezi **fănelă**.

fant, *pl. fanț și fanğ* *s.m.* Dms. [La jocul de cărți] Valet. *Aț viniră mulț fanğ, flumindra nu mi bățcăi.* (Ți-au venit [= ți-au intrat] mulți valeți, altminteri nu mă băteai.) Dms *s.v.*

Et.: it. *fante* (bg. *fante*).

fára vezi **fără**.

farăș *f* vezi **fărăș**.

fără¹, *pl. fări și for* *s.f.* Can² 392; Cap 125; Dms. Neam, rasă. *Di țe fără-î și iel.* (Din acel neam e și el.) Can² 392 *s.v.*; *Fără di gupc.* (Neam de țigan.) Dms *s.v.* F i g . Demnitate.

♦ *Fára ți ti ari.* (Fi-ți-ar neamul ce te are! [= căruia îi aparții].) Dms *s.v.*; *Ai pără, ai fără.* (L i t. Ai bani, ai neamuri. = Ai bani, ai trecere.) Can T² 111/41.

Et.: gr. *fará*, alb. *farë*.

fără² vezi **fără**.

fără³ vezi **năfără**.

fərbă, *pl. fărbi* *s.f.* AtaM 289/31. Vopsea.

Et.: mac. *farba*.

farfará *s.m.* Dms. Palavragiu, om neseros; farfara. *Un tári farfará cări lă viruíaști.* (Pe un asemenea om neseros cine îl crede.) Dms *s.v.*

Et.: tc. *farfara* (gr. *φαρφαράς*, bg. *farfara*).

fáric, **fáricári**, **fáricái**, **fáricát** *vb.* I. *Tranz.* Pap² 79; Can² 392; Cap 125; Cerna A/1762, 2335; ALDM III, h. 1497/1–6; Dms. I. A potcovi. *Ácu-ń dai ócłł' toł' si-ų fáric iápa, áră nu, nu-ų fáric.* (Dacă-mi dai ochii tăi, o să potcovesc iapa, iar [dacă] nu, nu o potcovesc.) Can T² 108/33; *Móni dimnéta le-u iápa din aór [...] și-ų fárică, díntru ca di nóuă an di zóli nu-î fáricátă.* (Mâine dimineată ia iapa din grajd [...] și potcovește-o, că de nouă ani de zile nu e potcovită.) Can T² 108/30; *S-mi duc s-la fáric cálu.* (O să mă duc să potcovesc calul.) MP 30/10; *Z-dúsi la*

nalbántu și la rugó ca si-ų fárică [iápa] virisia. (Se duse la potcovar și îl rugă să o potcovească [iapa] pe datorie.) Can T² 108/32; *Țel dğádu si dúsi la clinčáru că s-la fárică măgáru.* (Bătrânul se duse la potcovar să-i potcovească măgarul.) Cap² 89/15. 2. A bate cuie; a închide, înclua, a fereca. *Toátă zúua fáricái cărfi.* (Toată ziua am bătut cuie.) Dms *s.v.*; „*Ia antră ânúntru [ân sindúki] si vidém poț si la dișłz [...]?*”; *iel antró, ára Jéji la fáricó capácu.* („Ia intră înăuntru [în cufăr] să vedem, poți să-l deschizi [...]”?; el intră, iar Jéji ferecă [= închise] capacul.) Cap² 97/19; *Áu fáricái úșa di cútru drum.* (Am bătut în cuie ușa dinspre drum.) Dms *s.v.*

♦ *Sánátós ti firicáră.* (L i t. Bine te-au potcovit. = Bine te-au aranjat.) Pap M² 70/3.

Var.: **féric** (Pap² 79).

Et.: lat. *fabricare*.

farină vezi **fărină**.

farmacopiós vezi **farmacupiós**.

farmacopós vezi **farmacupiós**.

farmacupiós vezi **farmacupiós**.

farmacupiós, *pl. farmacupii* *s.m.* ALDM I, h. 381/2–7. Farmacist.

Var.: **farmacopiós** (ALDM I, h. 381/6), **farmacopós** (ALDM I, h. 381/4), **farmacupió** (ALDM I, h. 381/7).

Et.: gr. *φαρμακοποιός*.

farmačíu vezi **farmačíu**.

farmačío vezi **farmačíu**.

farmačíu, *pl. farmačía* *s.n.* ALDM I, h. 380/2–7. Farmacie.

Var.: **farmačíu** (ALDM I, h. 380/2, 3), **farmačío** (ALDM I, h. 380/6).

Et.: gr. *φαρμακείο*.

fartát vezi **fártát**.

fășă, *pl. fșș, fșșur și făși* *s.f.* Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 393; Cap 126; ALR II, 1, h. 148/012; Cerna A/2011; Dms. Fașă; fășie îngustă (de piele, pământ etc.);

bucată, căpătâi. *Mămúșa sta lângă Țel [mămúșu] cu rubičkili și cu fășa.* (Nașa stă lângă el [nașul] cu hăinuțele și cu fășa.) Can T² 117/15; *Fičóru nõ-ári fășă.* (Copilul n-are fășă.) Dms s.v.; *Cári si pișmăndisescă să scoátim únă fășă din gorb.* (Cui o să se supere o să-i scoatem o fășie de piele de pe spinare.) Cap² 31/13; *Toj să-ț scot únă fășă din gorb.* (Stai să-ți scot o fășie de piele de pe spinare.) Cap² 32/21; *Din únă fășă scoási trei zágij di upinț.* (Dintr-o fășie [de piele] scoase trei perechi de opinci.) Dms s.v.

Et.: lat. *fascia*.

fășiică, pl. fășički s.f. Can² 393; Cap 126 s.v. *fășă*; Dms. Fașă mică.

Et.: din *fașă* + *-iică*.

fătă, pl. fâti s.f. Dms. Faptă. *Cári ti púsi să faț tári fătă.* (Cine te puse să săvârșești o astfel de faptă.) Dms s.v.

Et.: lat. *facta*.

făță, pl. fâti, făt și fôtur s.f. Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 393; Cap 126; ALR II s.n. 6, h. 1798/012; Cerna A/145; Wild h. 153/2, 3, 6, 7, h. 155/3, 7; ALDM I, h. 88/1, 3, 7, h. 90/1, 7, h. 89/1, 7, h. 106/1, 7; Dms. Față, chip; obraz; falcă. *Táta-su nu Ța putcă cunoástiri ca vça tricút molt vácót și fičóriř rau criscút și rau izminít la fătă.* (Tatăl lor nu putea să-i recunoască, deoarece trecuse multă vreme și băieții crescuseră și se schimbaseră la față.) DP 188/26; *Ți Ț-ai ligát cápu, Tóșu [...], făță-mpuvinită?* (De ce Ț-ai legat capul, Tóșu [...], față veștejită?) Cap² 18/15; *Lisíta [...] Ț-u mănćo toátă cășa lu muráru, si únsi și pristi făță cu cășă și ișo năfără.* (Vulpea [...] îi măncă toată ciulamaua morarului, se unse și pe față cu ciulama și ieși afară.) Pap M¹ 24/26; *Nęua cupiręsti [...] ágrili cu álbă făță.* (Zăpada acoperă [...] ogoarele cu față albă.) W 78/11; *Făță lungvğățită.* (Față lunguiață.) Dms s.v.;

uom cu dóuă fôtur. (Om cu două fețe.) Cap² 178/44.

Án nigrés făta. A se face de răs. *Aș nigri făta.* (L i t. Își înnegri față. = S-a făcut de răs; a ajuns de răsul lumii.) Cap² 191/28. **Scot fôtur.** A face fețe, fețe.

Turlj turlj di fôtur scutcă di rușóni. (Fel de fel de fețe scotea de rușine. = Făcea fețe, fețe de rușine. Se spune despre cineva care se rușinează peste măsură.) Cap² 178/41. **Án fătă. 1.** Fățiş. ALR II s.n. 6, h. 1798. **2.** Înainte. *Țapa lu Ásán túcu án făță.* (Țapa lui Ásán [e] întotdeauna înainte.) Dms s.v. **Din fătă.** Dinainte. *Lă Ța din făță.* (Ți luă [= trecu] dinainte.) Dms s.v. **Pri fătă.** Fățiş, pe față. *Pri fătă Ț-u spúsi.* (Ț-a spus-o pe față.) Dms s.v. **Fătă cu.** În față, vizavi, peste drum de. *Si-ń dărát un cunác mai mári di lu ampirátului, făță cu lui.* (Să-mi făceți un palat mai mare decât al împăratului, vizavi de al lui.) MP 166/23; *Ca ncriscú suáрили, ampirátu vizú un cunác, făță cu lui, și mai mári.* (Când răsări soarele, împăratul văzu un palat, peste drum de al lui, și mai mare.) MP 166/28.

♦ *La scoási cu făta tăváltă.* (L i t. Ți scoase cu față mánjită. = L-a făcut de răs.) Cap² 178/39.

Et.: lat. *facia*.

fățică, pl. fățički s.f. Can² 393; Cap 126; Dms. Fețișoară. *Áu sárutoá pri fățică.* (O sărută pe fețișoară.) Dms s.v.

Var.: **fățică.**

Et.: din *făță* + *-iică*.

fățiri, pl. fățir s.f. Pap² 79; Dms. Facere, naștere.

Fățiręa lúmilă. (Facerea lumii.) Pap M² 147/17.

Et.: vezi *fac*.

fávrică, pl. fóvriř s.f. Dms. Fabrică.

Et.: it. *fabbrica* (mac., bg. *fabrika*).

fázla adv, di ~ loc. adv. AtaM 105/22, 297/31; Dms. De prisos; în plus;

inutil. *Vem fázla gípt.* (Avem cereale de prisos.) Dms s.v.; *Țista şeî âi di fázla ȳa.* (Acest lucru este în plus aici.) Dms s.v.; *Ți fâțim sa di fázlă.* (Ceea ce facem este inutil.) Dms s.v.

Var.: **fázlă.**

Et.: tc. **fázla.**

fázlă vezi **fázla.**

fădúl vezi **fudúl.**

fădulăță vezi **fudulăță.**

fădulés vezi **fudulisés.**

fădulít vezi **fudulít.**

făguleță, *pl. făguleț s.m.* Can² 392; Cap 125 s.v. *fag*; Dms. Făguleț, fag mic. *Mécca nu mi vizú că mi vşam stărtít dúpu un făguleță.* (Ursul nu mă văzu căci mă pitisem după un făguleț.) Dms s.v.

Var.: **fănguleți** (Can² 392).

Et.: der. de la **fag.**

făguveță *s.m.* Dms. Pădure de fag; făget.

Et.: der. de la **fag.**

făguvină, *pl. făguvín s.f.* Cap 125 s.v. *fag*; Dms. Lemn de fag. *Nóstru urmán âi goálă făguvină.* (Pădurea noastră este numai lemn de fag.) Dms s.v. F i g . (Om) vânjos. *Nu ti căță că-î făguvină.* (Nu te prinde [= nu te lua la întrecere cu el] că este [om] vânjos [= e tare precum e lemnul de fag].) Dms s.v.

♦ *Făguvină uluvótă.* (L i t. Lemn de fag care crește drept și fără noduri. = Se spune despre oamenii nevrednici, care nu se pricepe la nimic.) Cap² 168/27.

Et.: der. de la **fag.**

făkír vezi **fakír.**

fălbăgiă, *pl. fălbăgi s.m.* Dms. Lăudăros.

Et.: mac. **falbagja.**

fălbós, **fălbósă**, *pl. fălbós, fălbósi* *adj.* Cerna A/Supl; Dms. Lăudăros, fălos.

Var.: **fălbúós** (Cerna A/Supl).

Et.: din **fălbă** + **-ós.**

fălbúós vezi **fălbós.**

fălcós, **fălcósă** *pl. fălcós, fălcósi* *adj.*

Can² 392; Cap 125 s.v. *fălcă*; Dms. Fălcós; cu fălci mari.

Et.: din **fălcă** + **-ós.**

fălés, **făliri**, **făli**, **fălít** *vb.* IV. *Refl.* Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 392; Cap 125; ALR II s.n. 7, h. 1861/012; Cerna A/860; Dms. A se făli, a se lăuda, a se mândri. *Lisíța, ca uzó că lúpu si fălăști di junílla lui, la priștitó an drum.* (Vulpea, dacă auzi că lupul se laudă cu voinicia lui, îl întâmpină în drum.) Pap M¹ 18/6; *Con si prukó cola, uzó glásur di draț, cum si fălău cări ți ári fat.* (Când se apropie acolo, auzi voci de draci, cum se lăudau care ce a făcut.) DP 173/30; *Io știu că eș mult júni, amá júnilu nu si fălăști níți únă óará.* (Eu știu că ești foarte voinic, dar voinicul nu se laudă niciodată.) Pap M¹ 18/8; *Únă zúuă li flo șóáțili lui la cészma, cări si fălău cum fráțil' lor la vșau cumpărát lucrí.* (Într-o zi la cișmea le întâlni pe prietenele ei, care se lăudau cum frații lor le cumpăraseră lucruri.) DP 195/31; *Mi fălám că la cățăi Jéji.* (Mă mândream că l-am prins pe Jéji.) Cap² 97/2; *Andóji si fălé, andóji si plândé di fičóri' lor.* (Unii se mândreau, alții se plângeau de copiii lor.) Cap² 138/3; *S-nu ti fălés că știț tu ma mul minčúň di míni.* (Să nu te lauzi că tu știi mai multe minciuni decât mine.) AtaM 366/4; *El [lúpu] cățó sá si fălăscă la toț că cu lui dinț póati, nu sáldi s-li spără vitili, amá póati s-li dispărăscă și s-li mánăncă.* (El [lupul] începu să se laude la toți că poate cu ai lui dinți nu numai să sperie animalele dar poate să le sfășie și să le mănânce.) Pap M¹ 18/4; *Țéla ampirátu mult slăgăiá că nu vș fičór ca si fălăscă și țel.* (Împăratul se tot gândea că nu avea fecior ca să se fălească și el.) Cap² 138/4; *Rápu li flo căpitili turíti di li ló ca si fălăscă cu éli.* (Arapul găsi capetele

aruncate și le luă ca să se laude cu ele.) Cap² 56/14.

♦ *Făli-pârda*. (L i t. Laudă-bese. = Se spune despre fanfaroni, care se laudă cu gura dar la fapte dau îndărăt; laudă-mă gură!) Cap² 178/33.

Var.: **fălés**.

Et.: sl. *hvaliti* (mac. *fali*).

făliri, pl. **fălir** s.f. Lăudăroșenie. *Jûnsi ampîrât și tûcu bun tricú cu fălîre lui*. (Ajunse împărat și numai bine o duse cu lăudăroșenia lui.) Cap² 141/10.

Et.: vezi **fălés**.

fălítór, **fălítóri**, pl. **fălítór**, **fălítóri**

adj. Cap 125 s.v. *fălés*; Dms. Lăudăros. *Ună uără ra un uom mult mincînós și fălítór*. (Era odată un om foarte mincinos și lăudăros.) Cap² 139/29; *Nu poț s-ti viruieș că șimidouăli sa fălítóari*. (Nu poți să te încrezi căci amândouă sunt lăudăroase.) Dms s.v.

Et.: de la **fălés**.

fălsificát, pl. **fălsificáti** s.n. AtaM 100/19. Copie.

Et.: mac. *falsifikat*.

Făltóna-călflor n.pr. Pap M² 176/20.

Nume de fântână în *Óșin*.

Făltónă n.pr. Pap M² 176/19; Cap

125. Nume de fântână în *Óșin*.

fămęál'ă pl. **fămęál'** și **fămél'** s.f. Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 392; Cap 125; Wild h. 453/6, 7; ALDM I, h. 422/1; Dms. 1. Familie. 2. Copil, descendent, urmaș; copii. *Jo si va ancurin că nápcum să fátiț fămęál'*. (Eu o să vă cunun ca apoi să faceți copii.) Cap² 76/9; *Ácu-ı fiçór si-n iță fumejă, ácu-ı feătă si-n iță ilă*. (Dacă-i băiat să-mi fie urmaș, dacă-i fată să-mi fie fiică.) DP 192/37; *Je! [...] si dúsiră si-ș ubidęască fămęál'*. (El [...] se duseră să-și caute copii.) Cap² 73/39; *Fiçórlu vizú că nu poáti si leătă ăncap cu fumejăla*. (Tânărul înțelese că nu o

poate scoate la capăt cu copiii.) Cap² 106/21; *Ra únă óară un ampîrât cári nu vęa fumejălá*. (Era odată un împărat care nu avea copii.) DP 49/14; *Mulăręa multu jălęá ca nu vęa fumejălá și únă zúuă si zărugó la Dómnú*. (Nevasta mult se jelea că nu avea copii și într-o zi începu să se roage la Dumnezeu.) DP 183/2; *Aș fóst-au un bărbát cu únă mulări și raș mult an găilé, că nu viău fumiălá*. (Au fost odată un bărbat și o femeie și erau foarte amărâți că nu aveau copii.) MP 96/15; *Cóti mili an Nónti, cóta fumejla z-va da Dómnú*. (Câți oameni drăguți [sunt] în *Nónti*, atâția copii frumoși să vă dea Dumnezeu.) Can T² 122/5; *Cóati fámél'it fuzíti din Lúnęin?* (Câte familii ați plecat din *Lúnęin*?) Dms s.v. P. e x t. Gospodărie. *Nóstru cătún ári unęáti fámél'*. (Satul nostru are puține gospodării.) Dms s.v.;

♦ *Tátu dróbu ș-la da di fămęál'ă*.

(L i t. Tatăl își dă ficatul pentru copii. = Părintele își dă și bucățica de la gură pentru copii.) Cap² 178/34; *Astrét să ieș di fámél'ă!* (L i t. Să fii lipsit de copii! = Să n-ai copii!) Pap M² 61/14; *Pi ti fámél'ă!* ([Jur] pe familia ta [pe copiii tăi]) Pap¹ 44 s.v.

Var.: **familă** (Wild h. 453/6), **fámél'ă**

(Can 392), **fumejăia**, **fumejălá**, **fumél'ă**

(Wild h. 453/7), **fumél'ă**, **fumiălá**.

Et.: lat. *familia*.

fámél'ă vezi **fămęál'ă**.

fámiliă, pl. **fámilij** s.f. ALDM I, h. 422/1. Familie.

Et.: mac. *familija*.

făndarík vezi **făndarík**.

făndarík, pl. **făndaríkă** s.n. DP 233/6; Dms. Salon, cameră de oaspeți. *Duóau ălăitki, cu săltánát, lă dúsiră ăncap*

fândarik. (Două curtene, cu [mare] fast, îi duseră în camera de oaspeți.) DP 83/5; *Țeastă udăiă ai că vrin fândărik*. (Odaia aceasta e ca un salon.) Dms. s.v.

Var.: **fândarik**.

Et. nec.

fândóc, *pl. fândócur s.n.* Cap 125; Dms. Bobârnac.

Et. nec.

fănelă, *pl. făneli s.f.* Can² 392; Cap 125; Dms. Flanelă. *Lă noi sâldi dascălu purtă fănelă*. (La noi numai învățătorul purta flanelă.) Dms s.v.

Var.: **fanelă** (Can² 392).

Et.: mac., bg. *fanela* (it. *flanella*).

fănguleți vezi **făguleți**.

Fântăneali (**An** ~) *n.pr.* Pap M² 176/21; Cap 125 s.v. *fântână*. Nume de loc în *Nônti*.

Var.: **Fântăneali** (Pap M² 176/21).

Fântăneali vezi **Fântăneali**.

fântână vezi **fântână**.

fântână¹, *pl. fântâni s.f.* Pap² 79; Can² 392; Cap 125; Dms. Fântână. *Si dâsi șa ân jos ângă ună fântână și còla flo ună fêtă țe plândcă*. (Se duse așa la vale și lângă o fântână întâlni o fată care plângea.) Pap M² 149/12; *Făta ra șizută lângă ună fântână*. (Fata se așezase lângă o fântână.) Cap 125 s.v.

Var.: **fântână** (Dms s.v.), **fintână** (Can² 392 s.v.)

Et.: lat. *fontana*.

Fântână² (**An** ~) *n.pr.* Pap M² 176/23. Nume de loc în *Nônti*.

Fântâni *n.pr.* Pap¹ 45. Nume de localitate în Meglen.

fâr vezi **fără**.

fărăș, *pl. fărășă s.n.* Pap² 79; Can² 392; Cap 125, 129; Cerna A/737; Dms. **1.** Fărăș. **2.** Sertar de păstrat lingurile și furculițele. **3.** Vătra (de dus jarul) Cerna A/737.

Var.: **farăș** (Can² 392), **frășă** (s.f. Cap 129).

Et.: tc. *farăș* (bg. dial. *farăș*).

fără *prep.* Pap² 79; Can² 392; Cap 125; ALR II s.n. 4, h. 932/012, 5, h. 1472/012, 6, h. 1645/012; Dms. Fără. *Că vini sërta, fi pirdûi toț căfl' și viniș căsă fără ca!* (Când veni seara, am pierdut toți caii și m-am întors acasă fără cai.) Cap² 29/23; *Izmițaru [...] si dâsi ân un cătîn turțes fără să spună la stăpônu lui*. (Argatul [...] se duse într-un sat turcesc fără să-i spună stăpânului său.) Cap² 77/8; *Dêduli, fiçóru na criscú, si fêsi mări, cupilăș, cum si âmnă șa, for tacôm!* (Moșule, copilul nostru a crescut, se făcu mare, tânăr, cum să umble așa, fără haine!) Pap M² 139/9; *Piștaru, fără să si pucată napôj, ca si prukô di căsă, proșăpô*. (Pescarul, fără să se uite înapoi, când se apropie de casă, începu să strige.) Pap M¹ 24/5; *Pôamili [...] stau fără di frunzi*. (Pomii [...] stau fără frunze.) W 77/11; *Pătru fără ună fac trej*. (Patru fără unu fac trei.) ALR II s.n., 4, h. 932/012; *Grăuă sam, ân mof nu mi pot cățari, âma fără mini, niți un lucr nu si făți*. (Grea sunt, în mâini nu mă pot prinde, dar fără mine niciun lucru nu se face. [Ghicitoare: Apa].) Pap M¹ 9/6; *Fiçóru criilât li nvițô toți, fără ca să zică vrină ôară: știu*. (Feciorul isteț le învăță pe toate, fără ca să zică vreodată: știu.) Pap M¹ 20/32; *Urăcu [...] si pûni pri tumbă fôră ca să pucată la boj*. (Plugarul [...] se urcă pe deal fără să se uite la boi.) Pap M¹ 26/6; *Coș fără mătîță*. (Stup fără matcă.) ALR II, s.n., 1, h. 268/012; *Todúr nalt, fâr di coști*. (*Todúr* [n. pr.] înalt, fără coaste. [Ghicitoare: Fumul].) Pap M² 50/24; *Vîțol vini la mini, bou să fûgă, țivă nu nvițô, că âri cap fără criel*. (Vițel veni la mine, bou o să plece, nimic n-a învățat, căci are cap fără minte.) Pap M¹ 20/36.

Fâr di. Fără. *Fâr di tâtă, fâr di mîmă*. (Fără (de) tată, fără (de) mamă.)

Dms s.v.; *Să spuî, mă făr di ănfurlitúr.* (Să spui, dar fără exagerări.) Dms s.v. *ănfurlitúră.*

♦ *Camila ubidé cõrni, aș ramási și fâra urécfl.* (L i t. Cămila căuta coarne [și] rămase și fără urechi. = Cine aleargă după doi iepuri nu prinde niciunul.) Can T² 124/9; *Biłic fără picurár nu si fáti.* (Turmă fără păstor nu se face [= nu poate exista].) Cap² 167/41; *Vitã fõrã criél.* (L i t. Animal fără minte. = Prost.) Pap M¹ 18/7.

Var.: **fâra**, **fâră** (Pap² 79), **fâr**, **for** (Pap² 79; Cap 125), **fõr**, **fõrã**.

Et.: lat. **foras**.

fărcăres, **fărcăriri**, **fărcărîi**, **fărcărît**

vb. IV. *Intranz.* Cap 125; Dms. (Despre cal) A fornăi; a strănuta. *Cálu fărçărğăști cu nórli con vini lúpu.* (Calul fornăie pe nări când vine lupul.) Cap 125 s.v.; *Vítali fărçărğáu ăn aiõár și noi fuçám sub pucrów.* (Vitele fornăiau în grajd și noi sforăiam sub pătură.) Dms s.v.; *Cálu, cõan picásğăști țivá, zácáțã sã fărçărğăscã.* (Calul, când simte ceva, începe să fornăie.) Dms s.v.

Et.: bg. **hărkam**.

fărculăș vezi **truculăș**.

fărçõas vezi **fuçõs**.

fărçõs vezi **fuçõs**.

făricătúră, *pl.* **făricătúr** *s.f.* Can² 392; Cap 126 s.v. *făric*; Dms. Potcovire; ferecătúră.

Et.: din *făric* + *-ătúră*.

fărinár, *pl.* **fărinár** *s.m.* Can² 392; Cap 126 s.v. *fărină*; Dms. Vânzător de făină, făinar. *Ăcu vini fărináru, sã-ń spuî și lã míni.* (Dacă vine vânzătorul de făină, să-mi spui și mie.) Dms s.v.

Et.: din *fărină* + *-ár*.

fărinát, **fărinátă**, *pl.* **fărinát**, **fărinátí** *adj.* Cap 126 s.v. *fărină*; Dms. Făinos.

Et.: din *fărină* + *-át*.

fărină, *pl.* **fărińur** *s.f.* Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 392; Cap 126; ALR II s.n. 1, h. 93/012; Cerna A/1416, 1417; Wild h. 1–7; ALDM III h. 1205/1–7, h. 1206/1–7; Dms. Făină. *Únã õrã, ca si fęsi únã sũșã di tõi ăpili sicnirã și birikét ič nu si fęsi, [...] si fęsi únã scămpuțã, di óca di fărínã ra doi altălõț și ărã nu putęi flári.* (Odată, când fu o secetă de au secat toate apele și nu se făcu deloc recoltă, [...] fu o scumpete, de era ocaua de făină doi piaștri și tot n-o găseai.) Can T¹ 276/28; *La trimęsi [fičõru] únã zũyã la moárã sã mãținã fărínã.* (Îl trimise [pe băiat] într-o zi la moară să macine făină.) Cap² 29/3; *Lúspili sã li burvęș cu fărínã și sã-! li dai la ıápã.* (Solzii să-i amesteci cu făină și să i-i dai iepei.) DP 34/14; *Aș lo pri únã põińi fărínã.* (Își luă făină pentru o pâine.) MP 160/5; *Fęta ra scũnsã an crõbla di fărínã.* (Fata se ascunsese în putina de făină.) W 66/12; *Únã đũyã, un cãtuńđan pitricú doi fičõr la moárã șiu si turnárã fărã fărínã.* (Într-o zi, un țăran trimise doi feciori la moară și [ei] se întoarseră fără făină.) AtaM 362/16; *Farínã di gărnișõr.* (Făină de porumb; mălai.) ALR II s.n. 1, h. 93/012.

♦ *Nu dar fărínã cu ıel.* (L i t. Nu faci făină cu el. = Nu faci nici o ispravă, nici o treabă cu el; Nu faci casă bună cu el.) Cap² 178/36.

Var.: **farină**.

Et.: lat. **farina**.

fărinós, **fărinósă**, *pl.* **fărinós**, **fărinósi** *adj.* Dms. Făinos, ca făina.

Et.: lat. **farinosus**.

fărlıiã vezi **tărleğauã**.

fărlăccã *s.f.* Wild h. 385/3; ALDM II, h. 1097/7. Suveică.

Var.: **frălăccã** (ALDM II, h. 1097/7).

Et.: mac. **frlačka**.

fărlă vezi **tărleğauã**.

fărmățã vezi **parmác**.

fărmăcișă *pl. fărmăciș* *s.f.* Cerna A/437. Farmacie.

Et.: dr. *farmacie*.

fărmăcișt *pl. fărmăcișt* *s.m.* Cerna A/438. Farmacist.

Et.: dr. *farmacist*.

fărmăzón, *pl. fărmăzón* *s.m.* Dms. Persoană decăzută, cu apucături dubioase. *Fărmăzónuli, ácu ti lçau di ti bǎpñés, sǎ vez tu!* (Stricatule, dacă te iau și te dau de pământ, să vezi tu!) Dms s.v.

Et.: gr. *φαρμαζόμενος* (bg. *farmason*. **fărnigă** vezi **furnigă**).

fărsișă vezi **virisișă**.

fărtát, *pl. fărtát* *s.m.* Pap¹ 44, 45; Pap² 79; Can² 392, 393; Cap 126; Cerna A/Supl.; ALDM I, h. 417/1-7; Dms. Fărtat, prieten. *Bégu ǎn L'umnișă vút-ǎu un fărtát* și cu *ǐál si dús-ǎu la luov*. (Beiul din *L'umnișă* avea un prieten și cu el a plecat la vânătoare.) AtaM 379/10; *Bini aflóm furtát*. (Bine te-am găsit, fărtate.) W 68/21; *Țe țop, bra, fărtát*? (De ce țipi, bre, frate?) Cap² 83/8; *Nu ti spári, furtát*. (Nu te speria, fărtate.) W 67/15; *Íundi, ǐun-ti duș, fărtát*? (Unde, unde de duci, fărtate?) Can T³ 166/25; *Bólin Dúičin ve trei fartát: un nalbánt, un cuțutár și un dukanğia*. (*Bólin Dúičin* avea trei prieteni: un potcovar, un cuțitar și un negustor.) Can T² 108/27; *Laiņ* *fărtát la țăněu lu nivéstǎř cal*. (Ceilalți prieteni țineau calul nevestei.) Cerna T; *Cǎlisira tuǎț fărtát* și *zuntuniș*! (Îi poftiră pe toți fărtății și neamurile.) MP 204/5; *Fǎrti Cristi!* (Fărtate Cristii!) Cerna A/Supl.; *Fǎrti Risti, zǎél si-ț spun un lucrú*. (Fărtate Risti, vino să-ți spun un lucru.) Cap 126 s.v.

♦ *Ca di fărtát la dǎrǒ*. (L i t. Îl făcu ca de fărtat. = L-a bătut bine; l-a aranjat bine.) Cap² 178/38.

Var.: *fartát*, **fǎrti**, **fărtát**, **furtát**.

Et.: din *frate* + *-át*.

fărtáteă, *pl. fărtátki* *s.f.* Cap 126 s.v. *fărtát*; Dms. Surată.

Et.: din *fărtát* + *-că*.

fărtátčuc vezi **fărtátčuc**.

fărtát vezi **fărtát**.

fărtatlóc vezi **fărtatlóc**.

fărtáčuc vezi **fărtátčuc**.

fărtátčuc, *pl. fărtátčúť* *s.m.* Can² 393; Dms. Prieten mai mic.

Var.: **fărtátčuc** (Can² 393), **fărtáčuc** (Cap 126 s.v. *fărtát*).

Et.: de la *fărtát* + *-čuc*.

fărtátlǒac vezi **fărtátlǒac**.

fărtátlǒc, *pl. fărtátlǒťi* *s.n.* Can² 393; Cap 126 s.v. *fărtát*; Dms. Frăție, camaraderie.

Var.: **fărtatlǒc** (Can² 393), **fărtátlǒac** (Dms).

Et.: din *fărtát* + *-lǒc*.

fărtátǐľă, *pl. fărtátǐľ* *s.f.* Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 126 s.v. *fărtát*; Dms. Prietenie strânsă, camaraderie; frăție de cruce.

Et.: din *fărtát* + *-ľă*.

fǎrti vezi **fărtát**.

făśălóc *s.* Aventură, peripeții; treabă. *Acmuǎ s-la spun și miǎu făśălóc*. (Acum să vă spun și peripețiile mele.) MP 254/30.

Et. nec.

făśărișă, *pl. făśăriș* *s.f.* ALDM I, h. 171/2-7; Dms. Gălăgie.

Et.: gr. *φασαρία*.

făśóľi vezi **făśúľ**.

făśulíe vezi **făśúľ**.

făśúľ, *pl. făśúľă* *s.n.* Pap² 79; Can² 393; Cap 126; ALR II s.n. 4, h. 1097/012; ALDM II, h. 983/7; Dms. Fasole. *Făśóľi tǎrótă*. (Fasole bătută.) ALR II s.n. 4, h. 1097/012; *Bob si zǐťi la făśulíe*. (*Bob* se spune la fasole.) Cerna T.

Var.: **făśóľi**, **făśulíe**.

Et.: gr. *φασούλι* (bg. *fasul*).

fășăniță vezi **fășiniță**.

Fășănițur *n.pr.* Pap M² 176/25; Cap 126. Nume de loc în *Nônti*.

Var.: **Fășănițur** (Cap 126).

Et.: **fășăniță**.

fășiniță, *pl. fășiniți, fășinițur s.f.* Can² 393; Cap 126 s.v. *fășă*; ALR II s.n. 1, h. 8/012; Dms. Fășie. *Fășiniță di pimînt*. (Fășie de pământ.) ALR II s.n. 1, h. 8/012; *Cu únă fășiniță di pimînt si slăgăia urác*. (Cu o fășie de pământ se credea agricultorilor.) Dms s.v.

Var.: **fășăniță** (Can² 393; Dms).

Et.: der. de la **fășă**.

Fășănițur vezi **Fășănițur**.

făt vezi **fut**.

fătút vezi **futút**.

fătîccă vezi **fătîccă**.

fășamin, fășamină (fășamini) pl. fășamiń, fășamini *adj. și s.f.* Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 126; ALR I, h. 495/012; Cerna A/Supl; ALDM II, h. 753/1-6, h. 774/1-5, 7; Dms. (Fiintă) de sex feminin. *oăia fitoă un ínel fășamin*. (Oaia a fătut o mieluță.) Dms s.v.; *Multăș vrșă să-l rudășcă fășamină*. (Mult își dorea să-i nască fată.) Dms s.v.; *Căfcu fêsi fêmini?* (Ce fel de fete făcu?) Cerna A/Supl; *Nă! fîșmine*. (Mieluțe.) Cap 126 s.v.; *Fășamini vițol*. (Vițelușă.) ALDM II, h. 753/2-5; *Fășamini mănču*. (Mânză.) ALDM II, h. 774/1, 7.

♦ *Iapa fășamină-l rudí*. (L i t. Iapa îi fătă un mănz de sex feminin. = Se spune despre cei care încearcă ceva, dar nu reușesc.) Cap² 179/1.

Var.: **fășmin, fîșmin**.

Et.: lat. **feminus, femina*.

fășărică¹, *pl. fășăriț s.f.* Can² 393; Cap 126; Dms. Ferigă. *Fičóru [...]ampłó un fșăli și la dărără di coăja di bou și la turi ăń fășărică*. (Băiatul [...] umplu un burduf pe care îl făcură din piele de bou și-l aruncă în ferigă.) Cap² 142/25; *Cusiră undou brăți di fășărică și dărără dușéc di*

durmít. (Cosiră câteva brațe de ferigă și făcură saltea de dormit.) Dms s.v.

Var.: **fășărică¹** (Can² 393).

Et.: lat. *filix, -licem*.

Fășărică² (*Ăń ~*) *n.pr.* Pap M² 176/26; Dms. Nume de loc în *Lúnđń*. *Ăń Fășărică și noi vșam ágri*. (În Fășărică aveam și noi terenuri agricole.) Dms s.v.

Var.: **Fășărică²** (Pap M² 176/26).

Et.: **fășărică¹**.

fășătă, *pl. fășăti s.f.* Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 127; ALR I 2, h. 191/012, h. 192/012, 013, h. 245/012, 013; ALR II s.n. 2, h. 6, h. 1656/012; Cerna A/50, 55, 509-513; Wild h. 447/7, h. 461/1-7; ALDM I, h. 453, 456/1-7; Dms. *Fată, fiică; copilă. Au lo căulu țel di lemń șu fuzi să-u căfiă fșăta țea mai mușăta di lúmi*. (Luă calul de lemń și plecă să o caute pe fata cea mai frumoasă din lume.) Cap² 108/12; *Dú-ti fșătu, s-ti mănăncă că murim di ápu*. (Du-te, fătó, să te mănănce, că murim de apă [= sete].) Cap² 120/3; *Am [...] únă fșăta nosocómă*. (Am [...] o fiică infirmieră.) AtaM 390/15; *Fičúru, ca z-dúsi căsă, lo un fustán di cadafé și di mătási și z-dúsi s-uu priminiășcă fiăta*. (Tânărul, dacă se duse acasă, luă o rochie de catifea și de mătase și merse s-o îmbrace pe fată.) MP 124/1; *Si dúsi șa ăń jos ángă únă fântónă și cóna fló únă fșăta țe plăńđcă*. (Se duse așa la vale și lângă o fântână acolo întâlni o fată care plângea.) Pap M² 149/12; *Ácu mi lșă ămpirátu di mullári, ió si-í rudés un fičór cu șóarli ăń frúnti și únă fșăta cu lúna-n képtu*. (Dacă împăratul mă ia de nevastă, eu o să-i nasc un băiat cu soarele în frunte și o fată cu luna-n piept.) DP 191/3; *Țista [găidația] priúnă cu ómini! lu cupilășu si duc sfiríndurle la fșăta cu puclóni, cu rászint și cu girdánu di furliń*. (Acesta [cimpoierul] împreună cu oamenii tânărului se duc, cântând din cimpoi, la

fată cu pocloane, cu argint și cu salba de bani de aur.) Can T¹ 274/32; *Văca ună fșată că vrină turtură și sirbičôsă çoata si fâți.* (Avea o fată ca o turturică și cât se poate de harnică.) DP 78/3; *Fóst-au ună oară ună mullări cu doăuă fėti.* (Era odată o femeie cu două fete.) W 59/3; *Să vinim mōni să-ū trantim tapōla di să-ū lom fēta.* (O să venim mâine să doborâm plopul și să luăm fata.) Pap M¹ 16/4; *Kīnisi si miărgă și bātú pri ună fătă crālășcă.* (Porni la drum și întâlni o fată de împărat.) MP 18/17; *Ca si dășfăși çuála, flo triăi fătii.* (Dacă se coborî acolo, găsi trei fete.) MP 16/26; *Fătii țiali cătara s-plongă.* (Fetele acelea începură să plângă.) MP 18/1; *U scuási çuája [di capră] di pri ia, s-făși fătă.* (Scoase pielea [de capră] de pe ea, [și] se făcu fată.) MP 128/7; *Bună și criilătă fșată am.* (Frumoasă și deșteaptă fată am.) DP 69/5; *Fșată mări.* (Fată mare.) ALDM I, h. 456/1-7; *Rușone fětăllă.* Nume de plantă; rușinea fetei. Can² 393. P. e x t. Logodnică, mireasă. Wild h. 447/7.

Var.: **fětă, fătă.**

Et.: lat. *feta*.

fșaticcă, pl. fșaticki s.f. Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 127 s.v. *fșată*; ALDM I, h. 454/1-6; Dms. Fetiță. *Uzōai că si pirdú ună fșaticcă.* (Am auzit că s-a pierdut o fetiță.) Dms s.v.

Var.: **fșaticcă** (Cap 127 s.v. *fșată*), **fėtiică** (Can² 393), **fėtiică** (Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393 s.v.), **fitiică** (Cap 127 s.v. *fșată*).

Et.: din *fșată* + *-iică*.

fșaticcă vezi **fșaticcă**.

februăr vezi **februáriiă**.

februáriiă s. Cerna A/1546; ALDM III, h. 1310/1-7. Februarie.

Var.: **februăr** (ALDM III, h. 1310/1), **februáris** (ALDM III, h. 1310/6),

februários (ALDM III, h. 1310/7), **februáriu** (ALDM III, h. 1310/2-5).

Et.: dr. **februarie**.

fes, pl. fésur și fési s.n. Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 127; Dms. Fes, căciulă. *Țéla ai la lără fésu din cap.* (Aceaia îi luară fesul din cap.) Cap² 47/26; *An luăc di çuávă, ai diădira un fșas din cap s-la ampîă di ápu.* (În loc de cofă, îi dădură un fes din cap să-l umple cu apă.) MP 36/25; *Fésu la nșară cu furlin.* (Fesul îl împodobesc cu bani de aur.) Can T¹ 266/9; *An vro pri fes pun fétili și tipilóc di răzint.* (În vârful căciulii fetele pun și tipilóc de [acoperământ brodat cu] argint.) Can T¹ 266/9; *Fésu la pörtă tiniri/ómiñ.* (Fesul îl poartă oamenii tineri.) Can T¹ 265/9.

Var.: **fșas**.

Et.: tc. **fes** (mac., bg. **fes**).

fet, fitári, fitái, fitát vb. I. Tranz. și refl. Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 127; ALR II 2, h. 328/012; Dms. A fâta. *Iapa fitó doï moanç.* (Iapa a fâtat doi mânji.) DP 34/18; *Tunțea țea lámhă țirçá si fșată.* (Atunci, zmeoaica era pe punctul de a fâta.) Cap² 143/24.

Nu-ñ țî fșată capu. A nu-l duce capul. *Si çudçá drácu cum di pugudí pri tári uom țî ič nu-l fșată capu.* (Se mira dracul, cum de nimeri peste așa un om, pe care nu-l duce capul.) DP 118/33; *Cu țî ári grișóat fista fakír di țçăști li trázi și să-l da Dómnu tári mullári, țî lă țivá nu-l fětă.* (Cu ce a greșit amărâțul acesta de le trage [toate] astea și [ca] să-i dea Domnul o așa femeie, [pe care] nu o duce capul la nimic.) DP 56/30.

♦ *A' țî fitó bóu.* (L i t. I s-a fâtat [= a fâtat] boul. = Se spune despre cineva care se bucură fără motiv.) Can T² 111/21.

Et.: lat. **fetare**.

februáris vezi **februáriiă**.

fevruários vezi **februáriã**.

fevruáriu vezi **februáriã**.

fëmin vezi **fëámin**.

fëric vezi **fáric**.

fërică^{1,2} vezi **fëárică**^{1,2}.

fëtã vezi **fëátã**.

fëtiçcă vezi **fëátiçcă**.

fëtișcă vezi **fëátiçcă**.

fiát *s.n. invar.* Dms. Pret, valoare.

Et.: tc. **fiyat**.

fiãs vezi **fes**.

fiãtã vezi **fëátã**.

fiç *s. În expr. Cu fiçlu.* Numele unui joc de copii. Pap M² 91/16.

Et. nec.

fiçór, *pl. fiçór s.m.* Pap² 79; Can² 393; Cap 127; ALR I 2, h. 185/012, 013; ALR II 1 h. 53/012; ALR II s.n. 5 h. 1476/012; Cerna A/55, 509, 515–517; Wild h. 459/1–7, h. 460/1, 3–7; ALDM I, h. 452, 458/1–7; Dms. Fiu, băiat; copil, fecior; flăcău, tânăr. *Fiçór mic.* (Băiețel.) Cerna A/516; *Si çudçáu cum si la pçără fakíru di fiçór, cãri nu vça niçi un cabát.* (Se întrebau cum să-l omoare pe bietul flăcău, care n-avea nicio vină.) Cap² 74/26; *Micu fiçuór lã am cãsã, sirbçãști și iãl cã filaca.* (Băiatul cel mai mic este acasă, lucrează și el ca paznic.) AtaM 390/15; *Vem fiçuór cãri cãntãra și ișóra dascã!*, *cãtihitéi, iãtroi.* (Avem băieți care au învățat și au ieșit dascăli, profesori, medici.) AtaM 390/13; *La fișta fiçuár fiçari mângã.* (Copilului ăsta îi trebuie mâncare.) Kats 70/2; *Am [...] un fiçuór, la zaharoplastiu sirbçãști.* (Am [...] un fiu, lucrează la cofetărie.) AtaM 390/15; *Únã táifã ș-vçã șãpti fiçór.* (O familie avea șapte copii.) DP 202/20; *Únã zúuã tátu și múma si lãfiãu çot ãi angrășát fiçóru.* (Într-o zi tata și mama vorbeau cât s-a îngrășat feciorul.) Pap M¹ 14/7; *Cațãrã fiçóri! sã vinã un cãti un și sã țerã cãti únã muçcãtã di bibã.*

(Începurã copiii sã vinã unul câte unul și sã cearã câte o îmbucãturã de carne.) Can T¹ 277/19; *Vin toãti námurli di cùtru fiçór cu çoti un bãcsis, ã! duc la rãmásnica lu fiçóru.* (Vin toate neamurile din partea tânãrului cu câte un dar, îl duc logodnicei tânãrului.) Cerna T; *Tãt-su fiçóru! scóti Kési și púni pri pugãcã çótiva líri și lánti pári.* (Tatãl tânãrului scoate punga cu bani și pune pe pâine câteva lire și alți bani.) Can T² 118/11; *Çoãda lu cálu lu fiçór lu cãțó múntili.* (Muntele agãțã coada calului feciorului.) Cap² 136/34; *Fiçóru si dúsi la ápu și amp!ò un fçáli ți la dãrãrã di çoãja di boi.* (Feciorul se duse la apă și umplu un burduf pe care îl făcurã din pielea bouului.) Cap² 142/24; *Fã tu un còdru și sã-l trimet fiçóru sã ñu-l dúcã.* (Fã tu o plãcintã și sã-l trimiți pe bãiat sã mi-o aducã.) Cap² 115/36; *La fçãtã ã! si fçesi milã di fișta fiçór și, çon nu ra drãcu còla, ã! zisi la fiçór.* (Fetei i se făcu milã de acest bãiat și, când dracul nu era acolo, îi zise bãiatului.) Pap M¹ 20/23; *Fișta fiçúrii si ia bat cã nu mi scúltã.* (Pe copiii aceștia o sã-i bat cã nu mã ascultã.) Kats 70/4; *Fiçórlã antrãrã tru únã urmãni múltu dçãsã și culó si scúmsirã.* (Copiii intrãrã într-o pãdure foarte deasã și acolo se ascuserã.) Cap² 105/20; *Fiçóri! ți colidisés si zic colidãr.* (Copiii care colindã se numesc colindãtori.) Can T¹ 268/14; *Tãta-su nu ia putçã cunçãștiri ca vça tricút molt vãcót și fiçórii raç criscút și raç izminít la fãțã.* (Tatãl lor nu putea sã-i recunoascã, deoarece trecuse multã vreme și copiii crescuserã și se schimbaserã la fațã.) DP 188/26; *Țéla ampirãtu mult slãgãiã cã nu vç fiçór ca si fãlçãscã și iel.* (Împãratul se tot gãndea cã nu avea bãiat sã se fãleascã și el.) Cap² 138/4; *Mçãrte [...] ã! lç súflitu la fiçór și fuzi.*

(Moartea [...] îi luă sufletul băiatului și se duse.) Cap² 23/6; *Ūnă zúuă, ca ișóra fićúrii la luăf, nu s-turnára cásă.* (Într-o zi, dacă plecară feciorii la vânătoare, nu se [mai] întoarseră acasă.) MP 12/8; *Fićóri! antrără an un urmán mult des.* (Copiii intrară într-o pădure foarte deasă.) Pap M¹ 14/26; *Ra un qără un tátă și únă múmă cări veu mulț fićór.* (Era odată un tată și o mamă care aveau mulți copii.) Pap M¹ 14/2.

Fac fićór. A naște. ALDM I, h. 468/1.

♦ *Fićóri! mánancă prúni, la tátón la strépijă dinți!* (L i t. Copiii mánancă prune, iar părinților li se strepezesc dinții. [= Dezmățul copiilor ce îl suportă părinții].) Pap M² 69/41.

Var.: **fićuăr** (Cap 127 s.v.; ALDM I, h. 452, 458/3; Dms s.v.), **fićuór, fićúr.**

Et.: lat. **fetiulus*.

fićórel vezi **fićurél.**

fićoríš, pl. fićoríš s.m. Fecioraș, copilaș. *Kínisi cu dójlă fićoríš mulărğa lui.* (Femeia lui porni [la drum] cu cei doi copilași.) DP 36/17.

Et.: din **fićór** + **-iș.**

fićorlác vezi **fićurlác.**

fićuăr vezi **fićór.**

fićuór vezi **fićór.**

fićúr vezi **fićór.**

fićureğami s. col. Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 128 s.v. *fićór*; Dms. Feciorime; tineret. *Noi, fićurğamça, că nă sculám dimineąta, dunám prácki di čárníč și dărám foc.* (Noi, tinerii, când ne sculam dimineața, adunam crengi de dud și făceam focul.) AtaM 360/20; *Múltă fićurğami vizúi còla.* (Mult tineret am văzut acolo.) Dms s.v.

Var.: **fićurými** (Pap² 79; Can² 393).

Et.: din **fićór** + **-ğami.**

fićurğăști adv. Dms. Copilărește. *Júdică fićurğăști.* (Judecă copilărește.) Dms s.v.

Et.: din **fićór** + **-ğăști.**

fićurél, pl. fićurél! s.m. Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 128 s.v. *fićór*; Dms. Băiețel; tinerel. *Fóst-au vrínă qără un fićórel.* (Era odată un băiețel.) Cerna T.

Var.: **fićórel.**

Et.: din **fićór** + **-él.**

fićurés, fićurğască, pl. fićurést adj. Can² 393; Cap 128 s.v. *fićór*; Dms. Fecioresc, copilăresc.

Var.: **fićurésce** (Can² 393; Dms).

Et.: din **fićór** + **-ésc.**

fićurésce vezi **fićurés.**

fićurými vezi **fićurğami.**

fićuríc, pl. fićurít s.m. Cap 128 s.v. *fićór*; ALDM I, h. 459/1. Băiețel; copilaș.

Et.: din **fićór** + **-ic.**

fićurilă s.f. col. Dms. Feciorime; tineret.

Et.: din **fićór** + **-ilă.**

fićurlác, pl. fićurlát s.m. Can² 393; Cap 128 s.v. *fićór*; Cerna A/516; ALDM I, h. 459/1-6; Dms. Copilaș, tinerel, fecioraș; băiețel. *[Picuráru] vğádi un fićurlác.* ([Păstorul] vede un copilaș.) AtaM 395/17; „*Fićurlácu s-lă frízit*”, *zisi móșu, „di cu scrum s-mi ung di sa-ń trğácă*”. („Să frigeți copilașul”, zise moșul, „ca să mă ung cu scrum și să-mi treacă”.) DP 40/28; *Țista fićurlácu mult criștğá, çan ra di un an ra că di zğáți.* (Copilașul acesta creștea mult, când era de un an era ca de zece.) DP 105/34; *Áți la grăbni țela fićorlácu și la turi ń Vardár.* (Și-l apucă pe fecioraș și-l aruncă în Vardar.) DP 32/5; *An țğa noąpti mulărğa ăș rudí un fićorlác.* (În acea noapte femeia născu un copilaș.) DP 32/1.

Var.: **fićorlác.**

Et.: din **fićór** + **-lác.**

fićurlğác vezi **fićurlğc.**

fićurlğc, pl. fićurlğți s.m. Can² 393; Dms. Timpul copilăriei; copilărie.

Var.: **fićurlğác** (Dms).

Et.: *din fiĉor + -lĉ.*

fidán, fidáncă *pl. fidán, fidánki* *s.m.* și *f.* Cap 127; Cerna A/1309; ALDM II, h. 1118/1, 4, 5, 7; Dms. Lăstar, mlădiță. *Ca si-n la lĉau, mámu móri, Góna lu Ménța [...], fidán di trindáfil.* (Că-l voi lua, mamă, măre, pe Góna lui Ménța [...], lăstar de trandafir.) Cap 18/13.

♦ *Ca vrin fidán.* (L i t. Ca un lăstar = Se zice despre un tânăr chipeș și voinic.) Dms s.v.

Et.: tc. **fidan** (mac., bg. **fidan**).

fiĉmin vezi **feámin**.

fikír vezi **fakír**.

filaca *s.m.* Paznic. *Mícu fiĉuór lă am căsă, sirbĉáști și iăl că filaca.* (Pe băiatul cel mai mic îl am acasă, lucrează și el ca paznic.) AtaM 390/15.

Et.: gr. **φύλακας**.

filádă, *pl. filóz* *s.f.* Can² 393; Dms.

1. Abecedar. *Dica-ŭ anvítă „crúte-jútă”, a'l dădě filádă.* (După ce învăță „Cruce-ajută”, îi dădea abecedar.) Can T¹ 266/37; *Áu scoási filáda.* (A terminat [= de studiat] abecedarul.) Dms s.v.; *Că pri ápu cǎntă filádă.* (Citea abecedarul ca pe apă [= cursiv, fluent].) Dms s.v.

2. Foaie, foiță. *Dĉan únă filádă să-n dar únă țigără.* (Dă-mi o foiță să-mi fac o țigară.) Dms s.v.

Et.: gr. **φωλλάδα**.

fildiș, *pl. fildiș* *s.m.* Cap 127; Dms. Dinte sau os de elefant; fildeș.

Et.: tc. **fildiși**.

Filĉa *n.pr.* Cap 127. Nume de persoană. *Ĭel ș-u lĉ, mámu móri, Filĉa di lu Vínĉa.* (El și-o ia [în căsătorie], mamă dragă, pe Filĉa a lui Vínĉa.) Cap² 21/2.

filĉán *pron. neh.* Pap² 79; Can² 393; Cap 127; Dms. Cutare. *Stróinicu spúni ca-ĭ vinít să la-ŭ țéră fĉta dúpu filĉán cupiláš.* (Pețitorul spune că a venit să le-o ceară fată după cutare tânăr.) Can T¹ 274/7; *Să furóm pári di la filĉen ĉurbaĝĭa.* (O să furăm bani de la cutare

bogătaș.) Cap² 33/25; *Si uzó la ampirátu că la filĉán ĉéșmă raŭ doi ráslán.* (Se auzi la împărat că la cutare fântână erau doi lei.) Cap² 75/28; *Trimĉási doi suvariĭ sa-l spúnă că ĉilibi ámpirát nărănĉáști să si dúcă án filán cazá.* (Trimise doi jandarmi să-i spună că nobilul împărat poruncește să se ducă în cutare district.) DP 73/38.

Ān filĉán văcót. (Odată, de mult, la un moment dat; nu știu când.) Cap² 26/14.

Var.: **filĉen, fil'án.**

Et.: tc. **filán**.

filĉen vezi **filĉán**.

filĭă, *pl. filĭ* *s.f.* Can² 393; Cap 127;

Cerna A/809; ALDM II, h. 727/1-7; Dms. Felie. *Únă filĭă di pĉáni.* (O felie de pâine.) Dms s.v.; *Filĭă di lubiniță.* (Felie de pepene verde.) Dms s.v.; *Tăló únă filie.* (Tăie o felie.) Cap² 75/3; *Áră óspiĭl' pri únă filĭa di pĉáni anțápă cáti un mitilic.* (Iar oaspeții înfig câte un bănuț pe o felie de pâine.) Can T² 118/22.

Var.: **filĭă, filie.**

Et.: gr. **φελί** (bg. **filija**).

filĭă vezi **filĭă**.

filie vezi **filĭă**.

filíz *s.m.* AtaM 297/32. Lăstar, mlădiță.

Et.: tc. **filiz** (bg. **filiz**).

fil' (**fil**), *pl. fil'* *s.m.* Elefant. *Fráti'l' vĭăŭ cățát și un fil' mult mári.* (Frații prinseseră și un elefant foarte mare.) MP 244/1.

Et.: tc. **fil**.

fil'ál *adv.* Dms. Imediat, numaidecât. *Fil'ál să vină.* (Să vină imediat.) Dms s.v.; *Fil'ál lă floa ĝuiápu.* (A găsit răspunsul imediat.) Dms s.v.

Et. nec.

fil'án vezi **filĉán**.

fimirídă, *pl. fimirídi* *s.f.* ALDM III h. 1465/2-7. Ziar.

Et.: gr. *εφημερίδα*

Fină *n.pr.* Pap² 79. Nume de cățea.

finér, *pl. finșără* *s.n.* AtaM 78/1, 139/16; Dms. Felinar. *Țări s-ti ubidim cu finéru.* (Trebuie să te căutăm cu felinarul.) Dms s.v.

Et.: tc. *fener* (mac., bg. *fener*).

fintónă vezi **făntónă**.

fiócă, *pl. fióki* *s.f.* AtaM 287/31; ALDM II, h. 697/1. Sertar.

Var.: **fiócă** (AtaM 287/31).

Et.: mac. *fioka*.

firă, *pl. firi* *s.f.* Dms. Lipsă, pierdere în greutate. *Grôanu vu firă mări.* (Grâul [= bobul de grâu] a avut pierdere mare în greutate.) Dms s.v.; *Nu mi zăușoái, ân dçádi firă.* (N-am fost atent, mi-a dat lipsă [la cântar].) Dms s.v.

Et.: gr *φύρα* (mac., bg. *fira*).

firăunlúc, *pl. firăunlúti* Dms. Perfidie, răutate, intrigă. *Săldi firăunlúc ái bun.* (Numai de intrigă e bun.) Dms s.v.

Et.: din *firiôn* + *-lúc* [= *lœc*].

firés, **firiri**, **firi**, **firit** *vb.* IV. *Refl.* Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 127; Dms. A se feri, a se păzi; a se ascunde. *Firé-ti si nu ti calcă calu.* (Ferește-te să nu te calce calul.) Can² 393 s.v.; *Mi firés s-nu țivá s-mi vçádă.* (Mă ascund să nu cumva să ma vadă.) Dms s.v.; *Dómnu s-ti firçască.* (Să te păzească Dumnezeu.) Dms s.v.

♦ *Si firçăști ca drăcu di tãmóñă.* (Se ferește ca dracul de tãmâie.) Cap² 207/10.

Et.: lat. **ferire*.

firiôn, *pl. firiôn* *s.m.* Dms. Om rău, perfid, intrigant. *Țista-î mări firiôn.* (Acesta e mare intrigant.) Dms s.v.; *Fuî di ȳa firiônuli!* (Fugi de aici răule!) Dms s.v.

Et.: din tc. *firavun*.

firisés vezi **furisés**.

firisít vezi **furisít**.

firmán *s.* Ordin, decret; firman. *Priună cu șiățira cázú și un firmán.* (Împreună cu secera căzu și un ordin.) MP 202/20; *Ți pișiiá firmánu?* (Ce scria în decret?) MP 202/22.

Et.: tc. *ferman* (bg. *ferman*).

firtés vezi **firtuies**.

firtués vezi **firtuies**.

firtuies, **firtuiri**, **firtui**, **firtuit** *vb.* IV. *Tranz.* ALDM III, h. 1522/1–4, 6, 7. A însăila.

Var.: **firtés** (ALDM III, h. 1522/5, 6), **firtués** (ALDM III, h. 1522/1–3).

Et.: nec.

firusés, **firusiri**, **firusi**, **firusit** *vb.* IV. *Intranz.* Dms. A scădea în greutate, a slăbi; (despre lichide) a se evapora. *Din zúuă, zúuă firusçăști.* (Zi de zi scade în greutate.) Dms s.v.; *Ácu ver broánđa s-nu firusçască, să-u țoan ân prăsól!* (Dacă vrei ca brânza să nu scadă [= să nu piardă din greutate], să o ții în saramură.) Dms s.v.; *Dicoán si ânlușoá, firusi fákíru.* (De când s-a îmbolnăvit, a slăbit sârmanul.) Dms s.v.; *Di țí âmbitărñçăști, firusçăști.* (Pe măsură ce îmbătrânește, slăbește.) Dms s.v.; *Ápa çoan iarbi, firusçăști.* (Când fierbe, apa se evaporă.) Dms s.v.

Et.: gr. *φυραίνο*.

fisúnă, *pl. fisúnes* *s.f.* ALDM III, h. 1492/5. Foale, burduf.

Et.: gr. *φυσούνα*.

fișéc, *pl. fișçáti* *s.n.* Cap 127; Cerna A/1694; AtaM 297/32; Dms. Cartuș. *Un sindúk plin di fișçáti.* (O ladă plină cu cartușe.) Dms s.v.; *Cu un fișéc, ti mănâncă lupi!* (L i t. Cu un [singur] cartuș, te mănâncă lupii. = Dacă nu ești bine înarmat, te omoară dușmanii.) Dms s.v.

♦ *Ca fișéc.* (Ca [un] cartuș.) = Se spune despre cineva care are o ținută elegantă.) Cap² 179/9.

Et.: tc. *fișec* (mac., bg. *fišek*).

fișicloc vezi **fișicloc**.

fișicloc, *pl.* **fișiclociți** și **fișiclocur** *s.n.*

Dms. Cartușieră. *Cu fișiclocățili pricruțati amnă.* (Umbla cu cartușierele încrucișate.) Dms s.v.

Var.: **fișicloc**.

Et.: tc. **fišeklik**.

fișicliță, *pl.* **fișicliți** *s.f.* AtaM 108/16. Cartușieră.

Et.: din **fișec** + **-liță**.

fit *adv.* În expr. **Sam fit**. Dms. A fi chit. *Im fit, n-ai să-n dai, n-am să-ț dau.* (Sântem chit, n-ai să-mi dai, n-am să-ți dau.) Dms s.v.

Et.: tc. **fit**.

fitătoară, *pl.* **fitătoări** *s.f.* Can² 393; Cap 127 s.v. *fet*; Dms. (Despre oaie, vacă) Fătătoare.

Et.: din **fet** + **-ăttoară**.

fițeăști *adv.* Can² 393; Dms. Ca fetele.

Var.: **fițești** (Can² 393).

Et.: din **fețuță** + **-ăști**.

fițească, *pl.* **fițești** *adj.f.* Pap² 79; Can² 393; Dms. Fetesc, de fată (de fete). *Cățară un fițor, măscuri, la priminiră an fițească rubă.* (Prinseră un băiat, voinic, și-l îmbrăcară în haine de fată.) Pap M² 156/6; *Scot gipt și la duc la moară cu cōntiță fițești.* (Scot grâu și-l duc la moară cu cântece de fete.) Can T² 118/4.

Var.: **fițească**.

Et.: din **fețuță** + **-esc**.

fițească vezi **fițească**.

fițești vezi **fițeăști**.

fitică, *pl.* **fitiki** *s.f.* Cap 127 s.v. *fețuță*; ALR I 2, h. 191/013; ALDM I, h. 454/7. Fetiță, copilă.

Et.: din **fețuță** + **-ică**.

fitică, *pl.* **fitiki** *s.f.* Cap 127 s.v. *fețuță*; Dms. Fetiță.

Var.: **fitică** (Cap 127 s.v. *fețuță*).

Et.: din **fețuță** + **-ică**.

fitil, *pl.* **fitilă** și **fitilur** *s.n.* AtaM 297/33; Dms. Fitul. *Fitil di lămbă.* (Fitul de lampă.) Dms s.v. Fig. Intrigă. *Țela-ț cu fitilur.* (Acela e cu intrigi.) Dms s.v.

Pun un fitil. A băga intrigi. Dms s.v.

Et.: din tc. **fitil** (mac. **fitil**, **fitilj**, bg. **fitil**).

fitilă *s.f.* Dms. Fetie, feciorie. *Fitilla ați scoampă lă fețati.* (Fetia e scumpă la fete.) Dms s.v.

Et.: din **fețuță** + **-ilă**.

fitimi *s.f. sg.t.* Dms. Mulțime de fete. *Cōtă fitimi nu vcam vizut.* (Atăta mulțime de fete nu [mai] văzusem.) Dms s.v.

Et.: din **fețuță** + **-imi**.

fițișcă vezi **fițișcă**.

fițișcă vezi **fițișcă**.

fițișcă vezi **fițișcă**.

fițișcă, *pl.* **fițișcă** *s.f.* Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 393; Cap 127 s.v. *fețuță*; ALR II, 1, h. 140/012; Cerna A/511; ALDM I, h. 455/1-7; Dms. Fetiță; fetișcană.

Var.: **fițișcă** (Pap² 79; Can² 393; Dms), **fițișcă** (Cap 127 s.v. *fețuță*; ALR II, 1, h. 140/012).

Et.: din **fețuță** + **-iș** + **-că**.

fitloc vezi **fitloc**.

fitloc, *pl.* **fitloci** *s.n.* Can² 394; Dms. Fetie, timpul petrecut ca fată.

Var.: **fitloc** (Dms).

Et.: din **fețuță** + **-loc**.

fitoană vezi **fitoană**.

fitoană, *pl.* **fitoan** *s.f.* Cap 127 s.v. *fețuță*; Dms. Fetișcană. *Din prātucălă ieșō ună fitoană mult bünă.* (Din portocală ieși o fetișcană foarte frumoasă.) Cap² 137/2.

Var.: **fitoană** (Dms.)

Et.: din **fețuță** + **-oană**.

fiu¹ *s.m.* Pap² 79; Cap 128; Dms. Instrument folosit de argintari.

Et. nec.

fiu² în **fiu**, **fiu** *interj.* Hai, hai, încet-încet, pâș-pâș. *Fičóru li pridunóá cáprili și fiu, fiu Ța șa ncóla.* (Feciorul adună caprele și hai, hai, o luă așa încolo.) DP 65/4.

Et.: onomatopoe.

flamúnt vezi **flámúnd**.

flat, **flátă** *pl. flați, fláti* *adj.* Can² 394. Găsit. P. e x t. Vitreg. *Fráti flat.* (Frate vitreg.) Can² 394 s.v.; *Flátă múmă.* (Mamă vitregă.) Can² 394 s.v.

Et.: vezi **áflum**.

flátki vezi **platki**.

flământăță vezi **flámundăță**.

flământetă vezi **flámundetă**.

flámúnd, **flámúndă**, *pl. flámúnd* (**flámúngă**, **flámúinț**), **flámúndi** *adj.* Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 394; Cap 128; Cerna A/317, 318, 591; Wild h. 227/7, h. 227 a /2, 4–7; ALDM I, h. 260, 261/1–7; Dms. Flământ. *Áğaba veț, bra kiraği, únă mučcátă di pőini, ca sam flamúnd.* (Poate aveți, bre chirigiilor, o bucată de pâine, că-s flământ.) Pap M² 157/2; *Flaț hélu ca țápă an turiști flámúndu.* (Am găsit mielul că țipă în turiște (stână) flământ.) Can T² 128/2; *Áldi táti și dóda mári lágáú dúpu găłń s-li cáță că s-nă vem mánčári áncłóți, s-nu im flámúngă.* (Alde tata și sora mai mare alergau după găini să le prindă ca să avem de mâncare pe unde ne duceam, să nu fim flămânzi.) AtaM 359/27; *An țga vrçami, ȝa-la vini și fičóru, cări [...] ra umărót și flámúnd.* (În acel timp (moment) veni și feciorul, care [...] era obosit și flământ.) DP 186/14; *Țo calu si-l' la las flámúndu únă săptámónă.* (Eu o să i-l las calul flământ o săptămână.) DP 172/13; *Nu viăm cu nuț pőini: im flámúinț.* (Nu avem pâine cu noi: suntem flămânzi.) MP 104/28; *Nu puáti z-vină până ȝa, că i flámúnt.* (Nu poate să vină până aici, că e flământ.) MP 20/6;

Măčócu si săturá din misúru lu bába, da bába ș-ra flámúndă. (Pisoiful se sătura din blidul babei, dar baba era [= rămânea] flământă.) Cerna T; *Că li vizú pópa uóili flámúndi, a' zisi la lúde: mult sa flámúndi uóili.* (Când văzu popa oile flământe îi zise prostănacului: tare sunt flământe oile.) Cap² 31/19.

Săm flámúnd di ápu. A-i fi sete. Cerna A/591. **Flámúnd di apă.** Însetat. Wild h. 227/7.

♦ *Sátulu nu li viruéști flámúndu.* (Sătulul nu-l crede pe cel flământ.) Pap M¹ 13/2.

Var.: **flamúnt** (Wild h. 227 a /4, 5), **flámúndu** (ALDM I, h. 260/1), **flámúnt**.

Et.: lat. **flammabundus*.

flámundăță *s.f.* Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 394; Cap 128 s.v. *flámúnd*; Dms. Foame, foamete. *Mo, că ámbitrini, mi guni și mi lásă să mor di flámundăță.* (Acum, dacă îmbătrâni, mă izgoni și mă lasă să mor de foame.) DP 97/36; *Di flámundăță nu mor, ma di mánčári multă mor.* (De foame nu mori, însă de mâncare multă mori.) Dms s.v.; *Án cávgă văçqát aȝ flámundăță.* (În timp de război e foamete.) Dms s.v.; *Mor di flámundăță.* (Mor de foame.) Cap 128 s.v. *flámúnd*.

Var.: **flământăță**, **flământetă** (Pap² 79), **flámundetă** (Pap² 79), **flomondetă** (Wild h. 227 a/1).

Et.: din *flámúnd* + **-țúță**.

flámundetă vezi **flámundăță**

flámundós, **flámundósă**, *pl. flámundós*, **flámundósi** *adj.* Pap¹ 45; Pap² 79; Can² 394; Cap 128 s.v. *flámúnd*; Dms. Flământ.

Et.: din *flámúnd* + **-ós**.

flámúndu vezi **flámúnd**.

flámundós vezi **flámundós**.

flámúnt vezi **flámúnd**.

flámuntăre *s.f.* Wild h. 227 a /6. Foame(te).

Et.: din *flămúnd* + *-áre*.

flămunzés vezi **flămunzós**.

flămunzoxás vezi **flămunzós**.

flămunzós, **flămunzóri**, **flămunzói**, **flămunzót** vb. IV. Intrans. Can² 394; Cap 128 s.v. *flămúnd*; Dms. A flămânzi.

Var.: **flămunđós** (Pap² 80), **flămunzés** (Cap 128 s.v. *flămúnd*), **flămunzoxás** (Dms).

Et.: din *flămúnd* + *-ós*.

flămúr, pl. **flămúr** s.m. ALDM II, h. 1138/4, 5. Tei.

Et.: gr. *φλαμούρι*.

flevitidă s.f. ALDM I, h. 392/4, 5. Varice.

Var.: **flivites** (ALDM I, h. 392/4).

Et.: gr. *φλεβίτιδα*.

flingán, pl. **flingáni** s.n. Pap¹ 45; Pap² 80, 116; Can² 394, Can⁴ 194, 197; Cap 128; Dms. Cească (de cafea). *Fçátılı [...] punçáu la cap únă luminári și la piçóari un flingán cu șirbét*. (Fetele [...] puneau la cap o lumânare și la picioare o ceașcă cu sirop.) Cap² 72/6; *An camára disúpra di țel pun un sfulgán*. (În dulapul din perete de deasupra lui pun o ceașcă.) Can T² 117/25; *Al dúsi fița un sfaldán di ápu*. (Fata îi aduse o ceașcă de apă.) MP 26/27.

Var.: **sfaldán**, **sfilgán** (Pap² 116; Can² 394 s.v., Can⁴ 197; Dms s.v. *flingán*), **sfingán** (Can⁴ 194), **sflingán** (Dms s.v.; Can⁴ 197 s.v.), **sfulgán**.

Et.: tc. dial. *filgan* (mac., bg. *filgan*).

flivites vezi **flevitidă**.

flóri, pl. **flor** s.f. Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 394; Cap 128; ALR II s.n. 1, h. 244/012; Cerna A/Supl; Dms. **1**. Floare. *Flórlí sa spárti*. (Florile sunt sticcate [= veștejite].) W 77/12; *Au dáră curúna tçótă niriditá [...]cu kítki di flor*. (Fac cununa toată împodobită cu buchete de flori.) Can T² 118/7. **2**. Strat de mucegai care se formează la suprafața unor

lichide; floare. *Vínu fáți flúor*. (Vinul face floare.) ALR II s.n. 1, h. 244/012.

Var.: **flóri** (Can² 394).

Et.: lat. *flos*, *-orem*.

floc, pl. **flot** s.m. Can² 394; Cap 128; Dms. Floc.

Et.: lat. *floccus*.

Flóra n.pr. AtaM 93/8. Nume de femeie, Flora.

flórcă, pl. **flórki** s.f. Cap 128; Dms. Fluier. *Un fiçór ářră picurár, aș vça únă flórcă șu áș șuřră*. (Un băiat era cioban, avea un fluier și fluiera.) Cap² 109/28.

Et.: din **flóer* (cf. alb. *floere*) + *-că*.)

florícă, pl. **florícchi** s.f. Can² 394; Cap 128 s.v. *flóari*; Dms. Floricică.

Var.: **flurícă** (Dms).

Et.: din *flóri* + *-ică*.

flótuc, pl. **flótuți** s.n. Can² 394; Cap 128; Dms. Clăbuc de săpun; floc, smoc de lână. *Birbėru [...] dunç spúmă, di-! pucni un flótuc ăñ uóclí*. (Bărbierul [...] a adunat spumă, și i-a aruncat un clăbuc în ochi.) Cap² 70/18.

Et.: din **flot* (sg. refăcut de la pl. *flot*) + *-úc*.

flomondęță vezi **flămundęță**.

flóri vezi **flóari**.

flurícă vezi **florícă**.

flurínă vezi **furlină**.

flóri vezi **fóli**.

flóară vezi **năfără**.

flóarfică, pl. **flóarfít** s.f. Pap² 80; Can² 394; Cap 128; ALR II, 2, h. 429/012; ALR II s.n. 6, h. 1653/012; Cerna A/794, 2306, 2310; Wild h. 434/1-7; ALDM II, h. 714/1-7; ALDM III, h. 1671/1-7; Dms. **1**. Foarfecă. *Li lę flóarfítli și-! táľă la cázútu çóti unęc per din tçóati lócurli*. (Ia foarfecele și-i taie celui bolnav [de epilepsie] câte puțin păr din toate locurile.) Pap M² 103/33; *Cu flóarfítli au cusés iarba*. (Cu foarfecele cosesc iarba.) Cap² 41/33. **2**. Semn la

urechea oii și unealtă cu care se face gaură în urechea oii; furcuță. Cerna A/2306, 2310. **3.** Urechelniță. Cap 128.

♦ *Ca din fărfitș.* (L i t. Ca din foarfece. = Se spune despre cei îmbrăcați frumos și elegant; ca scos din cutie.) Cap² 179/13.

Var.: **fōrfiți** (Can² 394), **fuărfică** (ALDM II, h. 714/2, 3).

Et.: lat. *forfex, -icem.*

foc, *pl. fōcur s.n.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 394; Cap 128; Cerna A/729; Wild h. 428/1-7; ALDM I, h. 383/1-6; ALDM II, h. 656/1-7; Dms. **1.** Foc. *Zăpucătō zīniru lu ampirātu, vizū un mări foc.* (Ginerele împăratului aruncă o privire și văzu un foc mare.) Cap² 56/18; *Pūsi apă pri foc si ancălzăscă.* (Puse apă pe foc să se încălzească.) Cap² 116/17; *Căftără ānsūs, căftără ānjōs ŝu vizūră dīndi di vālī un foc.* (Se uitară în sus, se uitară în jos și văzură peste râu un foc.) Cap² 109/3; *Au pūsiră căldăre pri foc și lără s-la dără băcădărnīcu.* (Puseră căldarea pe foc și începură să facă mămăliga.) Cap² 31/44; *S-mi duc la fuăc si-l zic s-ti ardă.* (O să mă duc la foc să-i zic să te ardă.) Cap² 122/22; *Fuăc, fuăc, iēla s-u arđ băltīja!* (Focule, focule, vino să arzi securea!) Cap² 122/23; *Lă punčām țela lēmmu pri fuoc.* (Puneam lemnul acela pe foc.) AtaM 388/8; *Di bucuriă, călu din nuăr scutčă fum și din pičūări fuăc lăsă.* (De bucurie, calul scotea fum din nări și din picioare [= în urma lui] lăsa foc.) MP 42/17. **2.** Febră. ALDM I, h. 383/1-6. F i g. Dor, durere, chin. *Mīfl', am mări fuăc di si vin pân di vuăi.* (Dragilor, am mare dor [= mi-e foarte dor] să vin până la voi.) MP 150/2; *Am un foc la buric.* (Am un dor la inimă.) Dms s.v.

Foc mi fac. A se face foc, a se supăra tare. *Cōan uzōă āră, āmpirātu foc si*

fčăsi. (Când auzi din nou, împăratul se făcu foc.) DP 132/33.

♦ *Vrin foc s-ti ardă, dă-ni-n ti ārdiri!* (Vreun foc să te ardă, dar-ar să te ardă!) Pap M² 59/9; *Fōcu s-ti ardă!* (Să te ardă focul!) Pap M¹ 13/7.

Var.: **fuăc, fuoc, fuoc** (Wild h. 428/2).

Et.: lat. *focus.*

fōcčic, *pl. fōcčič s.n.* Can² 394; Cap 128 s.v. *foc*; Dms. Foc mic.

Var.: **focčic** (Cap 128 s.v. *foc*).

Et.: din *foc* + *-čic*.

focčic vezi **fōcčic**.

for vezi **fără**.

fóro s. ALDM II, h. 911/2-7. Impozit.

Et.: gr. *φόρος*.

fórtămă vezi **fórtumă**.

fórtumă, *pl. fórtumi s.f.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 394; Cap 129; ALR II, 1, h. 182/012; Dms. **1.** Funie, frânghie. *Țela ve đou fórtumi.* (Acela avea două funii.) Cap² 33/11; *Maī mīcu frāti au dănó álba fórtumă.* (Fratele mai mic strânse funia albă.) Cap² 33/13; *Tu s-la lez puómu cu fórtăma.* (Tu să legi pomul cu funia.) DP 193/4; *Ligăt-mi cu ună fuărtămă di miăjluc.* (Legați-mă cu o funie de mijloc.) Cap² 119/8; *Iă' au lăsără fuărtăma la juăsu și la nčăpó lámna.* (Ei lăsară funia în jos și balaurul îl înțepă [= înfipse cu colții].) MP 36/29. **2.** Unitate de lungime; cot. *Si sculó țela pust di măgăr și rusčasi treī fórtumi anált.* (Se sculă pustia de măgar și rosese [rădăcina] pe o lungime de trei coți.) Cap² 104/27.

Var.: **fórtămă, fuărtămă**.

Et.: gr. *φόρτωμα*.

fórtă, *pl. fórti s.f.* Dms. Putere.

Et.: gr. *φόρτα* (it. *forza*).

fōli, *pl. fol, fōl' și fōlur s.n.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 394; Cap 128; ALR II, 2, h. 430/012; Cerna A/311, 312, 924, 1757; Wild h. 179/4, 6, 7; ALDM I, h.

254/1, 4–6, h. 255/1–3, 6, h. 259/1–6, ALDM II, h. 812/2, 3; ALDM III, h. 1492/1–4, 6, 7; Dms. **1.** Pântece, burtă, foale. *Mi dore fõlili.* (Mă doare burta.) Cerna A/312; *Si fõsi rõpã põnã la fõãlili fiçõrului.* (Se făcu [stanã] de piatrã pãnã la burta feciorului.) Pap M² 145/4; *Frãti, mutrã si dai pri fõãli cã io ştucniũ multu.* (Frate, fii atent sã dai [= sã cazi] pe burtã cã eu mã înfundai rãu.) Cap² 115/12; *Am un cal, şãua sub fõãli u põãrtã.* (Am un cal, poartã şeaua sub burtã. [Ghicitoare: Leagãnul].) Cap² 156/30; *Îel ştiã cã fãta ãri ãn fõãli ãncã doi şõarp fraş.* (El ştia cã fata are în pântece încă doi şerpi fraşi.) DP 78/38; *Tũndi sup fõãli.* (Tuşineazã [oile].) ALR II, 2, h.430/012. **2.** Burduf. *Io şer sã-n dai un fõãli di bõvul di cãrni şi un fõãli di bõvul di ãpu.* (Vreau sã-mi dai un burduf de bivol cu carne şi un burduf de bivol cu apã.) Pap M² 149/26; *Un fõãli di ãpu nu-n jũnđi nişu la minu, mi la toş.* (Un burduf cu apã nu-mi ajunge nici mie, dar la toşi.) DP 28/10; *Umplãrã trei fõãli di ãpã.* (Umplurã trei burdufuri cu apã.) Cap² 110/31; *Am un fõãli plin di alb mãccãş.* (Am un burduf plin de bucãşi albe [Ghicitoare = Fãinã de grãu alb].) Cap² 155/8; *Ãbra dõdu, na fõlili, dũ-ti şi tu di lõ unõc ãpu.* (Bre, moşule, na burduful, du-te şi tu de ia un pic de apã.) Cap² 43/41; *S-lõãşu triãşu fõãli di ãpu şi triãşu fõãli di cãrni.* (Sã iei trei burdufuri cu apã şi trei burdufuri cu carne.) MP 20/10; *Ca vinirã ţõla noş, lãrã undõu fõlur.* (Când venirã cei nouã [oameni], luarã cãteva burdufuri.) Cap² 45/11. **3.** (La fierãrie) Foale. *Fõãli di suflãri.* (Foale cu care se suflã.) Pap M² 30/17; *Fõãli di rãstupõri rãzõntu.* (Foale pentru topirea argintului.) Pap M² 30/18.

Ãmnum pri fõli. A umbla pe brãnci. Can² 394 s.v.

♦ *La dãrãrã fõãli.* (L i t. L-au fãcut burduf.= L-au bãtut zdravãn.) Pap M² 70/8; *Au dõãdi di fõãli.* (L i t. A dat-o de burtã [= a fãcut burtã].)= A scãpat de sãrãcie; şi-a arãnjat lucrurile în aşa fel încãt nu-i mai pasã de nimeni.) Cap² 179/11.

Var.: **fõãli, fõãli** (ALDM I, h. 259/2,3).

Et.: lat. **follis.**

fõr vezi **fãrã.**

fõrã vezi **fãrã.**

fõrfiti vezi **fõarficã.**

fõrgã s.f. Cap 129; Dms. Fragã.

Et.: lat. **fraga.**

Frãjil' n.pr. Pap M² 176/29; Cap 129 s.v. *frãgã.* Nume de loc în *Nõnti.*

Et.: *pl.art.* de la **frãgã.**

frãngã, *pl. frãngi* s.f. Cap 129; Dms. Monedã franţuzeascã de aur, napoleon. *La vindurã şi tufõcu şi lãrã unã frãngã.* (Vãndurã şi puşca şi luarã un napoleon.) Cap² 146/39; *Mi duc sã-ũ leũ cõtura sã li mirim frãngõli.* (Mã duc sã iau banişã sã mãsurãm monedele de aur.) Cap² 147/15; *Sa scõãmpi ţõãsti uãuã, unu şinţ frãngõ.* (Sunt scumpe aceste ouã, unul – cinci napoleoni.) DP 70/13.

Et.: gr. **φράγκο.**

frãngõlã, *pl. frãngõli* s.f. Dms.

Franzelã.

Et.: tc. **francala.**

frãsim vezi **frãsin.**

frãsin, *pl. frãsin* s.m. Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 394; Cap 129; Cerna A/1331; ALDM II, h. 1136/1–7; Dms. Frasin. *Ãrcu-ũ un tuiãg di lemn di frãsim õli di zilimcã.* (Arcul e un bãţ din lemn de frasin sau de iederã.) Pap M² 33/17.

Var.: **frãsim, frãptãn** (ALDM II, h. 1136/3), **frãptin** (ALDM II, h. 1136/1, 7).

Et.: lat. **fraxinus.**

frãşã vezi **fãrãş.**

fráti, *pl. fraț s.m.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 394; Cap 129; ALR I, 2, h. 159/012, 013; ALR II s.n., 6, h. 1674/012, h. 1676/012; Cerna A/473, 475, 2021, 2146; Wild h. 463/1-7; ALDM I, h. 416, 418/1-7; Dms. 1. Frate. *Únă uără rau doi fraț și rau picurár.* (Erau odată doi frați și erau ciobani.) Cap² 26/23; *Ai la casa mça iúndi sa tátóhi!*, *fráti!* și *surórlí mçáli.* (Hai la casa mea unde sunt părinții, frații și surorile mele.) Cap² 94/34; *Únă sută di fraț án un brón anținș.* (O sută de frați încinși într-un singur brâu. [Ghicitoare: Gardul].) Cap² 156/2; *Am pátru fraț án únă cămçáșă.* (Am patru frați într-o cămașă. [Ghicitoare: Nuca].) Cap² 157/27; *Am doi fraț, un múnti la dispárti; túcu si sigáies si si vçádă și nu si pot vidçári.* (Am doi frați, un munte îi desparte; mereu încearcă să se vadă și nu se pot vedea. [Ghicitoare: Ochii].) Cap² 162/10; *Ți cóta ieș slab, bra fráti?* (De ce ești atât de slab, măi, frate?) Cap² 26/34; *Un fráti cu únă sóră di vçac si putirés, nu si pot cățári.* (Un frate și o soră de veci se gonesc [și] nu se pot prinde. [Ghicitoare: Soarele și luna].) Pap M¹ 10/15; *Am un fráti, toátă zúua din cur án cap mçárzi.* (Am un frate, toată ziua merge din cur în cap. [Ghicitoare: Arșinul (de măsurat lungimea)].) Cap² 164/3; *Fráti sa ancłș an apsaná.* (Frații sunt închiși în închisoare.) MP 14/3; *Z-dúsi la lu fiçúrułi fraț.* (Se duse la frații băiatului.) MP 56/30; *Únu fráti muri án Silístra.* (Un frate muri în Silistra.) Cerna T; *Fráti bun.* (Frate bun, născut din aceeași părinți.) Dms s.v.; *Fráti bliznác.* (Frate geamăn.) Dms s.v.

2. *Pl.* Ramificații care se formează la baza tulpinii plantelor; frați. *Gărnișóru dçádi fraț, s-lă curçám.* (Porumbul dădu frați, să-l curățăm.) Dms s.v.

♦ *La călcó fráti-su.* (L i t. L-a călcat pe frate-său. = Nu a respectat prioritatea

fratelui mai mare, s-a căsătorit înaintea fratelui mai mare.) Cap² 218/14.

Et.: lat. *frater*.

frăc, *pl. frăcur s.n.* Dms. Bucată. *Cu un frăc di kirmidă nă-u cupirim çála cu báčlá.* (Cu o bucată de olan acoperim oala cu fasole.) Dms s.v. *kirmidă*.

Et. nec.

frăcnés, **frăcníri**, **frăcníj**, **frăcnít vb.**

IV. *Tranz.* și *intrans.* Cap 129; Dms.

1. A lovi. *Țivá nu-ı, pándi ruçóc s-lă frăcním toț.* (Nu-i nimic, până-n prânz îi vom lovi pe toți.) DP 86/27. 2. A tăia, a rețeza; a decapita. *Á! lă frăcní çápu.* (I-a rețezat capul.) Dms s.v.; *Fiçóru nu lă dçádi di mánár și-l lă frăcní [lu lámhá] çápu.* (Feciorul nu-l luă în seamă și-i rețeză capul [balaurului].) DP 101/15; *Isín Beg lă frăcníră án Birísláv.* (Pe Isín Beg l-au decapitat în Birísláv.) Dms s.v.

3. A distruge, a înfrânge. DP 233/7.

F i g . A se îmbrăca bine, a se dichisi. (Dms).

Et.: mac. *farkam* (Cap 129).

frăcnít, **frăcnítă**, *pl. frăcnítj*, **frăcnítí** *adj.* AtaM 78/9. Lovit. F i g . Bine îmbrăcat, elegant. *Cári-ı frăcnít că el.* (Cine [măi] e îmbrăcat bine ca el.) Dms s.v.

Et.: vezi *frăcnés*.

frăçós vezi **fuçós**.

frăçúc, *pl. frăçúț s.m.* Can² 394; Cap 129 s.v. *fráti*; Dms. Frățior.

Var.: **frătçúc** (Can² 394), **frătúç** (Dms).

Et.: din *fráti* + *-çi* + *-úc*.

frădél vezi **sfărdăl**.

frăláčcă vezi **fărláčcă**.

frămínt vezi **frimínt**.

frámte vezi **frúnti**.

frăn vezi **frøn**.

frănár, *pl. frănár s.m.* Can² 394. Persoană care ce vinde frăuri.

Et.: din *frøn* + *-ár*.

frăng vezi **frong**.

frăngătură, *pl. frăngătúr s.f.* Can² 394; Cap 130 s.v. *frong*; Dms. Frântură, spărtură; hârb, ciob.

Var.: **frântătură** (Can² 394; Cap 129 s.v. *frong*; Dms.), **frântură** (Dms).

Et.: din *frong* + *-ătură*.

frăngesc vezi **frințesc**.

Frăngiia *n.pr.* Dms. Franța.

frăntătură vezi **frăngătură**.

frântu vezi **front**².

frântură vezi **frăngătură**.

frăntuțeaști *adv.* AtaM 253/23. Franțuțește.

Et.: din **frăntuț* + *-eaști*.

frășcă vezi **prăccă**.

frășcăies vezi **prăccăies**.

frășnés vezi **prăccăies**.

frășnitură, *pl. frășnitúr s.f.* Dms. Lovitură de nuia.

Et.: din *frășnit* (s.v. *prăccăies*) + *-ură*.

frătčuc vezi **frăčuc**.

frătuč vezi **frăčuc**.

frățăies, **frățăiri**, **frățăii**, **frățăit** *vb.*

IV. *Tranz.* și *intrans.* A ciopârți. *Çan zăcățoă s-la tálă, lă frățăiă di lálta párti di gúșă.* (Când începu să-l taie, îl ciopârtea din cealaltă parte a gâtului.) DP 114/39; *Lə s-la frățăiăscă cu múcłla di cuțoát.* (Începu să-l ciopârtească cu muchia cuțitului.) DP 115/4.

Et. nec.

frățești *adv.* Cap 129 s.v. *fráti*; Dms. Frățește, ca frații.

Et.: din *fráti* + *-ești*.

frățes, **frățescă**, *pl. frățest* *adj.* Cap 129 s.v. *fráti*; Dms. Frățesc.

Var.: **frățesc** (Dms s.v.).

Et.: din *fráti* + *-esc*.

frățesc vezi **frățes**.

frățilă, *pl. frățil* *s.f.* Dms. Frăție.

Et.: din *fráti* + *-ilă*.

frășcă vezi **frășcă**.

frec, **fricári**, **fricái**, **fricát** *vb.* I. *Tranz.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 394; Cap 129; Dms. A freca; a freciona. *Mi fricó că ram loș.* (Mă frecă (pe corp), căci eram răcit.) Cap 129 s.v.; *Au tálčóra lámhá și la scuásara fičúru din ruást și la fricára cu biica.* (Omorără balaurul și îl scoaseră pe fecior din gura [lui] și îl frecară cu buruiana de leac.) MP 38/17; *İuă si dun niăc biit și z-vin cuála s-la fricóm fičúru.* (Eu o să adun câteva buruieni de leac și o să vin acolo să-l frecăm pe fecior.) MP 38/13; *Căț s-li frēcă un di lalt.* (Încep să le frece unul de altul.) Can T¹ 270/14. F i g . A-i freca ridichea. *Frēcă-la s-l vină criélu.* (Frecă-i ridichea să-i vină mintea [la cap].) Dms s.v.

Et.: lat. *fricare*.

frenc, *pl. frenț (frend) s.m.* Pap² 80; Can² 394; Cap 129; ALR II 3 s.n. h. 879/012, Dms. Francez. *Până nu raū viniț frénđi! prin nōstri lócúr, młlti pári cazandisēm.* (Până nu veniseră francezii prin locurile noastre, adunam mulți bani.) Can T¹ 275/32; *Vinără, la lără tati di cōla frénđi.* (Veniră, îl luară pe tata de acolo francezii.) Cerna T; *Frénđi! au flát-au țesta pisăitură an vrină rōpă.* (Francezii au găsit această inscripție pe o stâncă.) Pap M² 18/21; *Vizui un freng.* (Am văzut un francez.) Dms s.v.; *Draț ómin raū frénđi!* (Francezii erau oameni răi.) Can T¹ 276/16.

Var.: **frenđ**¹.

Et.: tc. *frenk*.

frenđ¹ vezi **frenc**.

frenđ², *pl. fréngur s.f.* Cerna A/685; ALDM II, h. 623/3; AtaM 81/17; Dms.

1. Încuietore metalică la ușă; broască.

2. Clanță. ALDM II, h. 623/3. *Ușa voastră ári freng, noastră cluč.* (Ușa voastră are broască, a noastră zăvor.) Dms s.v.

Var.: **fréngu** (AtaM 81/17).

Et.: **freng** (s.v. **frenc**).

fréngu vezi **freng²**.

frențești vezi **frindești**.

frenzesc vezi **frindec**.

fric vezi **frig¹**.

frică s.f. Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 394; Cap 129; Dms. Frică. *S-nu-ț ie frică, că meș fičór aș ancrielát.* (Să nu-ți fie frică, pentru că băiatul meu e deștept.) W 69/21; *Dintru frică, țoti cătuničkili si dunără an țista loc iundi-ı cmo.* (De frică, toate sătucurile se adunară în acest loc unde este acum.) Can T¹ 263/14; *Izmikári' și ălăitkili [...] li ămplără izmēnili di frică.* (Slugile și însoțitoarele [...] le umplură izmenele [= făcură pe ei] de frică.) Pap M² 144/8; *Muľerli angľtără di frică.* (Femeile înghețară [= încremeniră] de frică.) DP 176/19.

Trag frică. A se speria, a trage o frică. *Čtča-sa, di frica țe-u trási, si anlușó.* (Unchiu-său, de frica ce o trase, se îmbolnăvi.) Cap² 78/23. **Ăń ăi frică.** A-i fi frică. *I ra frică s-nu la lăsă an drum.* (Îi era frică să nu-l lase în drum.) MP 20/16; *La pădăr ăi ra frică.* (Pândarului îi era frică.) Cap² 38/2.

♦ *Di țe ț-u frică, nu scap.* (De ce ți-e frică nu scapi.) Cap² 179/15; *Frica véglă vińa.* (Frica păzește via [= pepenii].) Pap M² 70/16.

Et.: gr. **φρίκη**.

fricătură, pl. **fricătúr** s.f. Can² 395; Dms. Frecătură.

Et.: lat. **fricatura**.

fricós, **fricósă**, pl. **fricósș**, **fricósi** adj. Can² 395; Cap 129 s.v. *frică*; Dms. Fricos; care produce frică, periculos, înfricoșător, de temut. *Dğádi di niști lócur fricóasi, cáfcu nu vęa vizút.* (Dădu de niște locuri înfricoșătoare, cum nu [mai] văzuse.) DP 75/4; *Țista lucr-u-ı mult fricós.* (Acesta e lucru [foarte] periculos.) Can T² 102/25; *Si ivi an cătunu lor un rap mult fricós, cări fătęá*

múti nibuni' la cătunęán. (Apăru în satul lor un arap foarte de temut, care făcea multe rele la săteni.) Can T³ 169/11; *S-na dűțim pri mai prűápili [drum], áma mai fricuás.* (Ne vom duce pe [drumul] mai apropiat, dar mai periculos.) MP 224/16.

♦ *Fricósu și di úmbra luș si spără.* (Fricosul se sperie și de umbra lui.) Cap² 213/36.

Var.: **fricuás**.

Et.: din **frică** + **-ós**.

fricuás vezi **fricós**.

friél vezi **sfriél**.

frig¹, pl. **frígur** s.n. Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 130; ALDM I, h. 383/1, 4-6; Dms. Frig. *Călčónli și ubélli [...] și li pun barbáti' pri pičóri iárna cón aș mult frig.* (Căltunii și obielele [...] și le pun bărbații în picioare iarna când e foarte frig.) Can T¹ 264/33; *Di frig n-oı angľtát.* (De frig am înghețat.) ALR I, 1, h. 150/012; *Ápa angľtęđ di fric.* (Apa îngheță de frig.) W 78/5; *Fric mult si fátı niști or iárnata.* (Uneori, iarna, se face foarte frig.) W 77/17; *Fric mári, și cădę di brúmă prástă noi.* (Frig mare și cădea bruma peste noi.) Cerna T.

Ń-ăi frig. A-i fi frig. *Ń-u fric.* (Mi-e frig.) Cerna T; *Muľ siromăș óamiń nu au lémni, niți rúbi și dintru țe la-ı fric.* (Mulți oameni săraci nu au lemne, nici haine și de aceea le e frig.) W 78/3.

Var.: **fric**.

Et.: lat. **frigus**.

frig², **fridiri**, **friș**, **fris** vb. III. Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 130; ALR I, 1, h. 150/012; ALR II, 6, h. 1649/012; Wild h. 356/1, 3, 5; Dms. *Tranz. și refl.* A (se) frige. *Nu ștu țe mi frisi.* (Nu știu ce mă fripse.) Pap¹ 45 s.v.; *Góșca s-frizi.* (Gâșca se frige.) Can T² 113/32; *N-Crăčún frizčám bibă și męcám.* (De Crăciun frigeam carne și mâncam.) AtaM 388/11; *Micu z-dúsi*

s-biça apu și mării u friziță zărcădeça. (Cel mic se duse să bea apă și cel mare frigea căprioara.) MP 244/31; *La dunó piăștii, la dūsi an piăștiri și, ca frisi, mănco mult și si săturó.* (Adună peștii, îi duse în peșteră și, dacă fripse, mănca mult și se sătură.) MP 82/17; *La lq bōu [...], la biliră, la frisiră.* (Luă bou [...], îl jupuiră, îl fripseră.) Cap² 142/22; *Fičóru si la friz, di cu scrúmu si mi ung și si-ń tręcă.* (Să frigi feciorul, că o să mă ung cu scrumul și o să-mi treacă.) Cap² 60/26; *Mi cmo cări s-na la frigă [birbățili]?* (Dar acum cine ni-l va frige [berbecul]?) Cap² 93/44; *Curún si mi friț.* (Să mă frigi mai repede.) Cap² 113/13; *Ĭel la lq și si dūsi căsă s-la frigă [peștili].* (El îl luă și se duse acasă să-l frigă [peștele].) Cap² 137/15; „*Fičurlăcu s-lă friziț*”, *zisi moșu.* („Să frigeți băiețelul”, zise moșul.) DP 40/28; *Çon la frizé [peștili], sări únă lúspi pri báză ńn grădină.* (În timp ce îl frigea [peștele], sări un solz, prin deschizătura podului, în grădină.) Cap² 137/15.

Et.: lat. *frigere*.

friguri, *pl. frigur s.f.* Pap¹ 45; Cap 130 (s.v. *frig¹*); Dms. 1. Friguri, malarie. *Mi cățó di tuntea únă frigur[i].* (Mă apucă de atunci malarie.) Cap² 62/43; *Di únă săptămână lă gmicăști friguręa.* (De o săptămână îl zguduie frigurile.) Dms s.v. *friguri*. 2. Nume de insectă. *Personificat, în basme. Friguręa.* Gerilă. *Știi ıo cări sam? ıo sam Friguręa.* (Știi cine sunt eu? Eu sunt Gerilă.) Cap² 68/43; *Friguręa la lăsó birbėcu.* (Gerilă dădu drumul berbecului.) Cap² 69/3; *Friguręa, rațămintu și ángilu.* (Gerilă, răceala și îngerul.) DP 98/21.

Et.: sg. refăcut de la *pl. frigur*.

frigorós, frigurósă, pl. frigurós, frigurósi *adj.* Can² 395; Cap 130 s.v. *frig¹*; Dms. Friguros. *Frigurós că tată-su.* (Friguros ca tatăl său.) Dms s.v.;

Noastră udăiă ăi friguroasă. (Odaia noastră e friguroasă.) Dms s.v.

Et.: lat. *frigorosus*.

frijél vezi **sfiél**.

frimint, frimintări, frimintăi, frimintát *vb.* I. *Tranz.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 130; Cerna A/1430; Wild h. 355/1-7; ALDM III, h. 1216/1-7; Dms. A frământa. *Mămu, ți frăminț?* (Mamă, ce frământți?) Kats 64/16; *Lútu di pódniță si frimintă cu pičóarli.* (Lutul pentru țest se frământă cu picioarele.) Dms s.v.; *Con u frămintă póiņęa, la fețăt-ı' rămási ninėlu ńn póiņi, ăma ıa nu picási.* (Pe când frământa pâinea, fetei îi rămase inelul în pâine, dar ea nu simți.) DP 186/10; *Lă frimintăi lófu.* (Îl frământai aluatul.) Dms s.v.;

Ăń lă frimint criėlu. A-și frământa mintea. Dms s.v.

Var.: **frămint** (Wild h. 355/1-3, 5, 6).

Et.: lat. **fragmentare*.

frimintătúră, pl. frimintătúr s.f. Can² 395; Cap 130 s.v. *frimint*; Dms. Frământătură.

Et.: din *frimint* + *-ătúră*.

frinđești *adv.* Cap 129 s.v. *frenc*; Dms. Franțuzește. *Curóan ńnvițó frinđești.* (A învățat repede franțuzește.) Dms s.v.; *Lușutiță zisă frenzcăști.* (Boală numită franțuzește [= în limba franceză].) Cap 129 s.v. *frenc*.

Var.: **frenzcăști**.

Et.: din *frenđ¹* + *-căști*.

frinđesc, frinđescă, pl. frinđest *adj.* Cap 129 s.v. *frenc*; Dms. Franțuzesc. *Că la lără tati ăskirimęa frănđescă, noi arămásim singur tos tréıłi fičór.* (Când îl luară pe tata armata franțuzească, noi am rămas singuri toți cei trei copii.) Cerna T; *Știc frinđesc.* (Baionetă franțuzească.) Dms s.v.

Var.: **frănđesc, frenzesc** (Cap 129 s.v. *frenc*).

Et.: din *frenđ¹* + *-esc*.

fringîiă *s.f.* sgt. Cap 129 s.v. *frenc*.

Sifilis.

Et.: din *freng*¹ + *-iă*.

Fringîstán *n.pr.* Dms. Franța.

Fringîța vezi **Fringîță**.

Fringîță *n.pr.* Pap M² 176/31; Cap 129 s.v. *frenc*. Nume de loc în *Úmă*.

Var.: **Fringîța** (Pap M² 176/31).

friptură, *pl.* **friptúr** *s.f.* Can² 395. Friptură.

Et.: din *fript* + *-ură*.

fris, **frisă**, *pl.* **friș**, **frisî** *adj.* Fript, prăjit. *S-mi mársés, ma si mánánc purțél fris.* (O să mă spurc, dar o să mănânc purcel fript.) Cap² 198/16; *uómu, di atór, și gálñă frisă mánáncă.* (Omul, de hatâr[ul cuiva], mănâncă și găină friptă.) Can T² 110/12; *Cárni frisă.* (Carne friptă.) ALR II, 6, h. 1649/012; *Nápcum uómu ișó náfără si dúsi și cumpáro ună póini, culéi friș și unșác caș.* (Apoi omul ieși afară se duse și cumpără o pâine, cârnați prăjiți și puțină brânză.) DP 181/22. *Substantivizat.* Friptură. *Máncăi un fris.* (Am mâncat o friptură.) Dms s.v.

Et.: vezi *frig*².

frisătura vezi **frisitură**.

frisitură, *pl.* **frisitur** *s.f.* Can² 395; Cap 130 s.v. *frig*; ALR II, 6, h. 1649/012; Dms. Friptură. *La ei l-aî bun frisitura.* (Lor le place friptura.) ALR II, 6, h. 1649/012.

Var.: **frisătura** (Can² 395).

Et.: din *fris* + *-ătură*.

frișcă vezi **frășcă**.

frășcăiri, **frășcăii**, **frășcăit** *vb.* IV.

Tranz. și *intrans.* Pap² 80; Can² 394; Cap 129; Dms. A lovi cu nuiaua; a scutura (praful). *Coătă mánă ra, că coádili lu cáll, çon si frășcăiáu, si uzáu că boárça din Zónă.* (Atâta liniște era, încât cozile cailor, când se loveau [unele de altele], se auzeau ca vântul de pe muntele Zónă.) DP 89/11; *Aș púsi Cúsi-cucóti pri grindă*

și la frășcăi pøn li scoási toáti párii. (Îl puse pe Cocoșelul-fără-coadă pe grindă și îl scutură până scoase toate paralele.) Pap² 138/28; *La púsi pri grindî, béłki áł fáti și lă ia furlîn, ámə că lă frășcăi, frășcăi, fikiru di cucót muri.* (Îl puse pe grindă, poate-i face și ei bani de aur, dar dacă-l lovi de-i merșeră fulgii, bietul cocoș muri.) DP 133/37; *Lai s-la frășcăies cu ună práccă di corn.* (Începui să-l lovesc cu o nuia de corn.) DP 133/33; *S-mi puî pri grindî s-mi frășcăies.* (Să mă pui pe grindă [și] să mă scuturi.) DP 133/19; *Lă frășni cu cămășicu.* (Îl lovi cu biciul.) Dms s.v.; *Frășcă-la [calu].* (Lovește [calul] cu nuiaua.) Can² 394 s.v.

Var.: **frășnés**.

Et.: der. de la **frășcă**.

frqan vezi **frqon**.

frqang vezi **frqng**.

frqant^{1,2} vezi **frqnt**^{1,2}.

fron vezi **frqon**.

frqon, *pl.* **frqoni** și **frqonur** *s.n.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 130; ALR II, s.n. 2, h. 293/012; ALDM II, h. 782/2; Dms. 1. Frâu. *Z-dășfiási, ał dunó zingúli și cu frónu.* (Descălecă, strânse șaua și frâul.) MP 22/21. 2. Hăț. (ALR II, s.n. 2, h. 293/012).

Var.: **frăn** (Pap¹ 45), **frqan** (Dms), **fron**.

Et.: lat. *frenum*.

frqnc vezi **frqng**.

frqng, **frqndiri**, **frqns**, **frqnt** *vb.* III.

Tranz. și *refl.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 130; Cerna A/1230; Dms. A (se) sparge, a (se) frânge; a rupe, a deteriora. *Fétili frqng căti pátru ținț uóli.* (Fetele sparg câte patru-cinci oale.) Can T¹ 270/4; *L-ți frqndi lărița.* (I se rupe plugul.) Can T¹ 268/26; *Ácu ra tícfa çuóla și ácu cădçá, căpu vrça să-n lă*

fróngă. (Dacă era dovleacul acolo și dacă ar fi căzut, mi-ar fi spart capul.) AtaM 397/24; *Si frónsi ticfa, fuziră șoariți!*. (Se sparse dovleacul, fugiră șoarecii.) Pap M² 139/4; *Ai frónsira uăuă cu caș*. (Îi sparseră [= îi gătiră] ouă cu brânză.) MP 230/6; *Lă un căti un, lă li fronaș căpitili ăn ună triușă*. (La unul câte unul le-am spart capetele într-o bătătură.) DP 48/8; *Ĭel, că la frónsi [rôpa], vizú un gérmi*. (El, când o sparse [piatra], văzu un vierme.) Cap² 50/36; *Și, ca si anvirinó izmikáru, că la mǎinești cărligu, la li frónsi piçóarili la uoi*. (Și, dacă se supără sluga, când azvârle cu cărligul, le rupse oilor picioarele.) Cap² 34/40; *Căn căzú di gós, ă! ți fránsiră șamindqáuli piçóari din zánuc!*. (Când căzu jos, i se frânseră amândouă picioarele din genunchi.) Cap² 115/9; *Să nu-ț lă fronđ dínfi!*. (Să nu-ți rupi dinții.) Pap M² 161/40; *La țe căsă rau frónți tóti lucriri*. (În acea casă erau deteriorate toate lucrurile.) Cap² 49/3; *Frónzi-la!* (Sparge-!) Cap² 50/35;

F i g. A pleca, a-și lua tălpășița. *Si frónsi di ăa*. (Și-a luat tălpășița de aici.) Dms s.v. A refuza. *Nu lă frónđi, că-î om bun*. (Nu-l refuza, că-l om bun.) Dms s.v. **2.** A melița. Cerna A/1230. **3.** A (se) supăra. *Si fronc unéc, ăma ără nu spun așkeré*. (Se supără puțin, dar iară nu o arată pe față.) Can T² 123/28; *Nipótu, s-nu lă fróngă, si cándási și ișóără*. (Nepotul, ca să nu-l supere, se învoi și ieșiră.) DP 85/11. **4.** A încălca, a nesocoti. *Nărăncătúra ămpirătăscă nu si frónđi*. (Porunca împărătească nu se încălcă.) DP 75/15.

♦ *Frónđi-ț gúșa*. (Frânge-ți gâtul!, du-te dracului [= Ia-ți tălpășița!]) Cap² 179/16; *Frónđi jăgól!*. (L i t. Frânge țepușe. = Se spune despre cineva care stă degeaba, nu are nici o ocupație, nu face nimic; taie frunză la câini.) Cap² 179/19; *Lă fronaș di kutéc*. (L-am rupt în bătaie.) Dms s.v.

Var.: **frong** (Dms), **fronc**.

Et.: lat. *frangere*.

front¹, *pl. frónți s.n.* Dms. Ban, lețcaie; mărunțiș. *Frónți ai ăli no-ăi?* (Bani ai sau n-ai?) Dms s.v.

Var.: **front¹**.

Et.: vezi **frong**.

front², **fróntă** *pl. fronț, frónți adj.* Frânt, rupt, spart. *Tuiág fronant*. (Toiag rupt.) Dms s.v.; *Stómnă frónantă*. (Ulcior spart.) Dms s.v.; *Ĭam fronant*. (Geom spart.) Dms s.v. *Că-l vizú țal cu fránti piçóarili, căță si máncă di ăl, crăț, crăț*. (Când îl văzu pe cel cu picioarele frânte, începu să mănânce din el: cranț, cranț.) Cap² 115/19. F i g. Frânt (de oboseală). *Fronant umăróat*. (Obosit frânt.) Dms s.v.

Var.: **front²**, **frántu** (AtaM 44/21).

Et.: vezi **frong**.

frónză vezi **frúnză**.

fruglăță vezi **fruglîță**.

fruglîță, *pl. fruglîți s.f.* Can² 395; Cap 131, 132 s.v. *fúrcă*; Dms. Steag roșu care se poartă la nuntă (împodobit cu flori, legat la extremitatea de sus cu o batistă iar în vârf având o cruce). *Ăntru călu mămúșului un fiçór pórta fruglăța*. (Înainte de calului nașului un tânăr duce steagul.) Can T² 119/27.

Var.: **fruglăță**, **furglîță** (Cap 132 s.v. *fúrcă*; Dms), **furuglîță** (Dms s.v.).

Et.: mac. *fruglica*.

frulină vezi **furlină**.

frúnđă vezi **frúnză**.

frúnđičcă vezi **frúnzičcă**.

frúnti, *pl. frunț și frunță* (la ALDM I, h. 37/1) *s.f.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 131; Cerna A/94; Wild h. 146/2; ALDM I, h. 37/1-7; Dms. Frunte. *Ăcu mi lă ămpirátu di mulári, ăo si-î rudés un fiçór cu șóarli ăn frúnti și ună fçătă cu lúna-n képtu*. (Dacă împăratul mă ia de soție, eu o să-i nasc un băiat cu

soarele în frunte și o față cu luna-n piept.) DP 191/3; *Âñ am un bou br̄az ăñ frúnti.* (Îmi am un bou breaz în frunte.) Cap² 159/2; *Ĝáspili [...] a'l ți anțápó ăñ frúnti.* (Viespea [...] i se înfipse în frunte.) Cap² 28/44. F i g . Sg. col. Oameni importanți, fruntași. *Frúntța cătínului ĩ ancĭsiră ăñ upțána.* (Pe fruntașii satului îi închiseră în pușcărie.) Cerna T; *Miri și drept ăñ frúnti lă pugudí.* (□inti și drept în frunte îi nimeri.) Dms s.v.; *Ĭúndi s-ti zăpucát, el ăñ frúnti.* (Unde te-ai uita, el primul.) Dms s.v.; *Lă vínurj si dăñcá frúntța.* (La vii s-a strâns fruntea.) Dms s.v.

Frúnti goálă. Chel. Wild h. 146/2.

♦ *Ăncă cu frúntța páști.* (L i t. Încă cu fruntea paște. = Se spune despre cei trecuți ca vârstă, dar cu mintea încă de copil.) Cap² 179/23.

Var.: **frámte** (ALDM I, h. 37/7).

Et.: lat. **frons, -ontem.**

frúntičcă, pl. frúntički s.f. Can² 395; Cap 131 s.v. *frúnti*; Dms. Frunte mică.

Var.: **frúntičcă** (Cap 131 s.v. *frúnti*).

Et.: din **frúnti** + **-ičcă**.

frúntičcă vezi **frúntičcă**.

frúnză, pl. frúnzi s.f. Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 131; Cerna A/758, 1005, 1301, 1302; Wild h. 45/4-7; h. 341/1, 4-6; ALDM II, h. 1111/1, 3-6; Dms. **1.** Frunză. *Poámili [...] stau fără di frúnzi.* (Pomii [...] stau fără frunze.) W 77/11; *Io laj únă frúnză di núcă.* (Luai o frunză de nuc.) Cap² 29/41; *Púni niști frúnđă di ticfă pri ĩel.* (Pune pe el niște frunză de dovleac.) Cerna T. **2.** Foaie. *Al dădě únă frúnđă.* (Îi dădea o foaie de hârtie.) Can T¹ 266/36; *Al'loa únă frúnđă pisăită și lu dğădi lă páșă.* (Îi luă o coală de hârtie scrisă și i-o dădu pașei.) DP 36/35.

♦ *Ti ári pisăit an frúnđa di zmăřcă.* (L i t. Te-a scris pe frunza de ienupăr.= Îți poartă sâmbetele.) Pap M² 70/22;

Anturnó frónza. (L i t. Întoarse foaia. = S-a schimbat, nu mai este cum a fost.) Cap² 179/21.

Var.: **frónză, frúnđă.**

Et.: lat. **frondia.**

frúnzičcă, pl. frúnzički s.f. Can² 395; ALDM II, h. 1112/1-4; Dms. Frunzuliță.

Var.: **frúnđičcă** (ALDM II, h. 1112/1, 3).

Et.: din **frúnză** + **-ičcă**.

frunzós, frunzósă, pl. frunzós, frunzósi adj. Can² 395; Cap 131 s.v. *frúnză*; Dms. Înfrunzit.

Et.: din **frúnză** + **-ós**.

frúto, pl. frúta s.n. ALDM II, h. 1001/5. Fruct.

Et.: gr. **φρούτο** (it. **frutto**).

ftári vezi **tári**.

fuáli vezi **fóli**.

fuárfică vezi **foárfică**.

fuác vezi **foc**.

fuártămă vezi **fórtumă**.

fuc vezi **fug**.

fucará vezi **fucără**.

fucără, pl. fucărăi adj. Can² 395; Cap 124 s.v. *fakír*; Wild h. 394/5, 6; Dms. Sărac. *Niști or dunáu pári di la toț și li dăděu la un fucără.* (Uneori adunau bani de la toți și îi dădeau unui sărac.) Can T¹ 275/5; *Rau mai fucărăi și la ĩel nu ve cōta zălúm.* (Erau mai sărmani și la ei nu era atâta jaf.) Can T¹ 263/22; *Ra únă úará un ūom mult fucará.* (Era odată un om foarte sărac.) Cap² 24/7; *Ĭel aș ve únă fětă și mult ra fucará.* (Avea o față și tare era săracă.) Cap² 38/9; *Rau únă úará trei fraț fucărăi.* (Erau odată trei frați săraci.) Cap² 32/28.

Var.: **fucará.**

Et.: tc. **fukara** (bg. **fukara**).

fucărăresc vezi **fucărăs**.

fucărăs, fucărăscă, pl. fucărăst adj. Dms. De sărac; săracăcios.

Var.: **fucărăresc** (Dms s.v.), **fucărăesc** (Dms).

Et.: din **fucără** + **-és(c)**.

fucărăesc vezi **fucărăs**.

fucărîmi *s.n.* Dms. Sărăcime, lume săracă. *Cútru Pázari ăi multă fucărîmi.* (Înspre Pázari e multă săracime, lume săracă.) Dms s.v.

Et.: din **fucără** + **-îmi**.

fucărîlac vezi **fucărîloc**.

fucărîloc, *pl.* **fucărîlôți** *s.n.* Cap 124 s.v. *fakír*; Dms. Sărăcie. *Tátă-su scăpô din fucărîloc.* (Tată-su scăpă de săracie.) Cap² 39/2; *Lă floa fucărîlacu.* (A dat sărăcia peste el.) Dms s.v.

Var.: **fucărîlac**.

Et.: tc. **fukaraluk**.

fučós, **fučóri**, **fučói**, **fučót** *vb.* I. *Intranz.* Pap¹ 44, 45; Pap² 79, 80; Can² 392, 395; Cap 134; Cerna A/938; ALDM II, h. 708/1, 3–6; Dms. A sforăi; a gâfâi; (despre șerpi) a sâsâi; (despre porci) a grohâi. *Ampirátu si fătçá cã durmçá și cãțó si fučásçã.* (Împăratul se prefăcea că doarme și începu să sforăie.) Cap² 86/28; *Țela lă spunçá cum fučáști drácu și cum si printoárnã ăn son.* (Acela le spunea cum sforăie dracul și cum se răsuțește în somn.) DP 59/37; *Șárpili fučáști.* (Șarpele sâsâie.) Pap¹ 45 s.v.; *Țe șa frăčós la durmírçã?* (De ce sforăi așa când dormi?) Cap 134 s.v.

Var.: **fărăçós** (Dms), **fărăçós** (Pap¹ 44; Pap² 79; Can² 392; Cap 134 s.v. *fučós*, conj. IV), **frăčós**, **frăčés** (ALDM II, h. 708/4, 5), **hrăčés** (ALDM II, h. 708/1).

Et.: mac. **fuči**, bg. **fuča**.

fudúl, **fudúlă**, *pl.* **fudúl'**, **fudúli** *adj.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 131; Dms. Fudul, lăudăros, mândru, arogant. *Mult ș-u fãdúl.* (E foarte mândru.) Dms s.v. *fãdúl*; *Fãdúl și dispriminít.* (Fudul și dezbrăcat.) Dms s.v. *fãdúl*.

Var.: **fãdúl**.

Et.: tc. **fodul** (bg. **fudul**).

fuduleățã *s.f.* Dms. Mândrie.

Var.: **fãduleățã** (Dms s.v.).

Et.: din **fudúl** + **-ățã**.

fudulisés, **fudulisîri**, **fudulisîj**, **fudulisít** *vb.* IV. *Refl.* Dms. A se fuduli, a se fãli, a se îngâmfã. *Șa și uómu, nu trubuçãști sã si fudulisçásçã, cã pațãști și iel ca lupu.* (Așa și omul, nu trebuie să se fãleascã, pentru cã pãțește și el ca lupul.) Pap M¹ 18/24; *Ți cõãta ti fudulisés?* (Ce te fudulești atât?) Dms s.v.

Var.: **fãdulés** (Dms s.v.).

Et.: de la **fudúl**.

fudulít, **fudulitã**, *pl.* **fudulít**, **fudulítii** *adj.* Dms. Fudul, lăudăros, mândru, arogant.

Var.: **fãdulít** (Dms s.v. *fãdúl*).

Et.: vezi **fudulisés**.

fuduloác vezi **fudulóc**.

fudulóc, *pl.* **fudulôți** *s.n.* Dms. Mândrie; aroganță.

Var.: **fuduloác** (Dms).

Et.: tc. **fodulluk**.

fufutęști, **fufutîri**, **fufutî**, **fufutít** *vb.* IV. *Intranz.* Pap² 80; Can² 395; Cap 131; Dms. (Despre foc) A dudui, a bubui. *Fufutęști fõcu.* (Focul duduie.) Dms s.v.

Var.: **fufutęști** (Pap M² 97/15),

furfutęști (Dms s.v.).

Et.: onomatopee.

fufutęști vezi **fufutęști**.

fug, **fuzîri**, **fuzîj**, **fuzít** *vb.* IV. *Intranz.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 396; Cap 131; Cerna A/531–538, 541, 542; ALDM I, h. 474–478, h. 480–486/1–7; Dms. A fugi; a pleca, a se duce. *Cãñl sã-n ñ caț și io fug.* (Sã ai grijã de caii mei și eu plec.) Cap² 24/17; *Cãri na la fãți izmiãtu ca fuc iuã?* (Cine îmi face treaba când plec eu?) MP 130/6; *Cõți fuz di nu stai ȳa sã mãțîn?* (De ce pleci și nu stai aici să macini?) Cap² 29/7; *Fó-ti ca fus*

la lucrul, la ágru. (Fă-te că pleci la lucru, la câmp.) MP 130/7; *Ăș le băstínu și-ș fuzi la băserică.* (Își ia bastonul și pleacă la biserică.) Cerna T; *Dădără ručós și fuc sfăca căsă.* (Termină de prânzit și fiecare pleacă acasă.) Can T² 118/7; *Io, niști or, fuzém di la sculb.* (Eu, uneori, fugeam de la școală.) Can T¹ 267/15; *Sčárta lúmça aș fuzcă căsă.* (Seara lumea pleca acasă.) AtaM 389/28; *[Moártça] vini únă séră, a' lq súflitu la fičór și fuzi.* ([Moartea] veni într-o seară, îi luă suflul feciorului și plecă.) Cap² 23/6; *Au lo călu țel di lemn șu fuzi să-u căftă fčáta țca mai mușátă di lúmi.* (Luă calul cel de lemn și plecă să o caute pe fata cea mai frumoasă din lume.) Cap² 108/12; *Lo fičúru și fuzira.* (Îl luă pe fecior și plecară.) MP 22/5; *Ca fuzit-au țgáli lántili surór [múmă-sa] l-u dát-au [mčára] la țca mai mică fčátă.* (Dacă celelalte surori au plecat, [mamă-sa] i l-a dat [mărul] fetei mai mici.) Cap² 101/13; *Sămuvila ve fuzit dúpu mănčari.* (Zâna plecase după mâncare.) Cap² 150/4; *Șos módru, cu nu, lumínțrea s-fuc.* (Stai [= fii] cuminte, dacă nu, altfel o să plec.) Kats 77/22; *Ĥuă s-fuc la ágru.* (Eu voi pleca la câmp.) MP 130/9; *Vițól vini la míni, bou să fúgă,* (Vițel veni la mine, bou o să plece.) Pap M¹ 20/35; *Țer să fuz căsă?* (Vrei să pleci acasă?) Cap² 24/21; *Fráti-su, fuĵ dúpu el curqán.* (Frate-său, fugi [= dă fuga] repede după el.) DP 35/33; *Tu su-u caț únă fčátă di per [...], s-u puň pri cal și nápcum fuĵ.* (Tu să prinzi o fată de păr [...], să o pui pe cal și apoi fugi.) DP 193/31; *Stoĵi, ca ĵo sam, nu ti spári, nu fuĵ!* (Stai, că eu sunt, nu te speria, nu fugi!) Can T² 104/40; *Fuĵ și le-ț te țer.* (Du-te și ia-ți ce vrei.) Cap² 39/18; *S-nu fuz!* (Nu fugi!) ALDM I, h. 485/1-7; *Fuziț, túrți!* (Fugiți, turcilor!)

Cap² 44/20; *Nu fuziț!* (Nu fugiți!) ALDM I, h. 485/1-7; *Móșu ra fuzit di căsă.* (Moșul era plecat de acasă.) DP 69/17; *Cu fuziri.* (Fugind.) ALDM I, h. 486/4-6; *Fuđčái ki.* (Fugind.) (ALDM I, h. 486/7).

♦ *Fúĵă-ț cu tınıĵă, până ĵeș cald!* (L i t. Pleacă cu cinste, cât ești cald. = Pleacă cu cinste, atâta timp cât ești o persoană onorabilă.) Cap² 169/38; *Á' fug ócfl!* (L i t. Îi fug ochii. = Se spune despre cineva care pofteste când vede ceva bun, frumos.) Dms s.v.

Var.: **fuc.**

Et.: lat. **fugire.**

fugát, pl. fugát s.m. Pap² 80; Dms. Fugit, fugar; evadat, dezertor. *Lu fugátu múmă alb purtát-au.* (L i t. Mama celui fugit a purtat alb. = Mama dezertorului n-a purtat doliu.) Pap M² 76/41; *Di fugát s-nu vă prukát.* (De dezertor să nu vă apropiați.) Dms s.v.; *Aptánája ra plină di fugát.* (Închisoarea era plină de fugari.) Dms s.v.

Et.: vezi **fug** (cu schimbare de conjugare).

fúgă s.f. Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 131; Dms. Fugă; plecare. *Ántru fúgă la dărués óspiți! cu căti únă zígíă di čaróp și záníță.* (Înainte de plecare le dăruiesc oaspeților câte o pereche de ciorapi și o cingătoare.) Can T² 118/13; *La fúgă a' țiréu la săĵbia și dișparasi (pári pri dinț).* (La plecare îi cereau gospodinei și dișparasi, bani pentru dinți.) Can T¹ 275/29; *Lă fúgă ampirátu si čudi di ĵúndi tári mčásă.* (La plecare împăratul se miră de unde o asemenea masă.) Cap² 89/41; *Și că țrăpniră ápu, la fúgă, çóada lu călu lu fičór l-u cățó múntili.* (Și după ce luă apă, la plecare, muntele agăță coada calului feciorului.) Cap² 136/34.

La fúgă. Fuga, repede. *Si primini cu rúbă di ampirát și la fúgă la nivčasta lui.* (Se îmbracă cu haine împărătești și fuga la nevasta lui.) Cap² 75/44. **Leau fúga.** A fugi, a o lua la fugă. Pap¹ 45 s.v.

Et.: lat. *fuga*.

fulinár, **fulinárcă**, *pl.* **fulinár**, **fulinárki** *adj.* Dms. Pântecos, burtoș.

Et.: der. de la *foáli* sau de la **fulină* ‘burduf’ (cf. ar. *fulnā* ‘burduf’ < lat. *follina*) + *-ár*.

fulinicaf vezi **fulinicăv**.

fulinicăv, **fulinicăvă**, *pl.* **fulinicăv**, **fulinicăvi** *adj.* Can² 395; Cap 128 s.v. *foáli*, 131; ALR II, 1, h. 63/012; Dms. Pântecos, burtoș.

Var.: **fulinicaf** (Cap 128 s.v. *foáli*, 131), **fulnicaf** (Cap 128 s.v. *foáli*), **fulnicav** (ALR II, 1, h. 63/012).

Et.: der. de la *foáli* sau de la **fulină* ‘burduf’ (vezi **fulinár**).

fulnicaf vezi **fulinicăv**.

fulnicav vezi **fulinicăv**.

fulíc, *pl.* **fuliĉ** *s.m.* Dms. Burduf mic.

Et.: din *foáli* + *-íc*.

fuló, *pl.* **fulórá** *s.n.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 131; Dms. Fuior, caier. F i g . Minte. Pap² 80.

Et.: lat. **folliolus*.

fum¹, *pl.* **fúmur** *s.n.* Pap¹ 45; Pap² 80; Can² 395; Cap 131; Dms. Fum. *Ca-l’ ți dúsi fúmu di tāmóhá, a’ tricu dintili.* (Dacă i se duse [= ajunse la el] fumul de tāmāie, îi trecu dintele [= durerea de dinți].) Cap² 30/42; *Ți raṽ țéli fúmur di cóla?* (Ce erau acele fumuri de acolo?) Cap² 148/7. F i g . Aere; fumuri. *Țéla cóțva cári sa ambităt di fúmu grătésce, tóțfurli lor nu știă grătésți.* (Neamurile celor cățiva care sunt îmbătați de fúmurile grecești nu știu grecește.) Can T 112/34.

♦ *Fuzira ca fum.* (L i t. Fugiră ca [un] fum. = Fugiră [iute] ca vântul.) MP 26/3.

Et.: lat. *fumus*.

fum², **fumári**, **fumái**, **fumát** *vb.* I. *Tranz. și refl.* Pap² 80; Can² 395; Cap 131; Wild h. 229/3; Dms. A afuma. *Bra*

Lúdi, ți țer si-ț fac că mi fumăș di-n tricú dintili? (Bre Ludi, ce vrei să-ți fac că mă afumași [cu tāmāie] de-mi trecu dintele [= durerea de dinți]?) DP 159/25; *Cóșu di álbiñ lă fumoám cu báligă.* (Stupul îl afumam cu baligă.) Dms s.v.; *Si fumoá zidu.* (S-a afumat peretele.) Dms s.v.

Et.: lat. *affumare*.

fumát, **fumátă**, *pl.* **fumát**, **fumáti** *adj.* Can² 395; Cap 131 s.v. *fum²*; Dms. Afumat. F i g . *s.m.* Măgar. F i g . Beat, afumat. Can² 395.

Et.: vezi *fum²*.

fumătúrá, *pl.* **fumătúr** *s.f.* Can² 395; Cap 131 s.v. *fum²*; Dms. Afumătură; fumeğătură.

Et.: din *fum²* + *-úrá*.

fumeáiiă vezi **fămeálă**.

fumeálă vezi **fămeálă**.

fuméle vezi **fămeálă**.

fuméřă vezi **fămeálă**.

fumiálă vezi **fămeálă**.

fund, *pl.* **fúndur** *s.n.* Pap¹ 45; Pap² 81; Can² 395; Cap 131; Dms. Fund. *An fund di picól.* (În fund de iad.) Pap¹ 45 s.v.; *Ăn fúndu lu mári.* (În fundul mării.) Pap² 81 s.v.; *Ăn fúndu lu gárdina.* (În fundul grădinii.) Dms s.v. P. e x t. Grajd pentru vite construit în fundul curții sau al casei. Pap¹ 45; Pap² 81; Cap 131; Dms.

Et.: lat. *fundus*.

fúndă *s.f.* Wild h. 35/3. Floare.

Et.: gr. *φοβνρα*.

fundúc, *pl.* **fundút** *s.m.* Cap 132 s.v. *fund*; Dms. (În *Úmă*) Mâncău, mâncăcios. *Țe fundúc mári.* (Ce mare mâncăcios.) Cap² 219/8.

Et.: din *fund* + *-úc*.

fúni vezi **fúňă**.

fuňár, *pl.* **fuňár** *s.m.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 395; Cap 132 s.v. *fúni*; Dms. Persoană care colecționează (și vinde) funii; funar.

Et.: din *fúňă* + *-ár*.

fúňă, pl. **fuň** s.f. Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 395; Cap 132; ALR II s.n. 1, h. 56/012; Cerna A/893, 1224; Dms. Funie, frânghie; sfoară. *Antîndim únă fúňă négră*. (Întindem o sfoară neagră.) Can T² 115/3; *Légă-mi cu únă fúni*. (Leagă-mă cu o funie.) W 65/28; *Strînzi fúnça, dúnă lçámni*. (Strânge funia, adună lemne. [Ghicitoare: Pepenele verde].) Cap² 157/23; *Lyoá únă fúňă lúngă si dúsi ân urmán*. (Luă o frânghie lungă [și] se duse în pădure.) DP 28/17.

Var.: **fúni** (Pap² 81; Cap 132), **fúni**.

Et.: lat. **funis**.

fúni vezi **fúňă**.

fúni vezi **fúňă**.

fúničcă, pl. **fúnički** s.f. Can² 395; Cap 132 s.v. *fúni*; Dms. Sforicică, frânghiuță.

Var.: **fúničcă** (Cap 132 s.v. *fúni*).

Et.: din **fúňă** + **-ičcă**.

fúničcă vezi **fúničcă**.

fuc vezi **foc**.

fuc vezi **foc**.

fur¹, pl. **fur** s.m. Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 395; Cap 132; Wild h. 396/1-7; ALDM III, h. 1576/1-7; Dms. Hoț, tâlhar. *Ni fúru póti s-la fúrá, ni fócu póti s-la árdă*. (Nici hoțul nu poate să-l fure, nici focul nu poate să-l ardă.) Can T¹ 263/6; *Ári un fur: túcu s-anclz, nu s-anclídi*. (Există un hoț; oricât ai încuia, nu se [poate] încuia. [Ghicitoare: Soarele].) Cap² 160/2; *Di iúndi stăté, túcu vizú niști fur iúndi vin*. (De unde stătea, numai ce văzu niște hoți că vin.) Cap² 47/9; *Doi fur fçásiră laf ca si la fúrá boi!*. (Doi hoți se vorbiră să fure boii.) Cap² 83/3; *Ţéla fúri! [...] șizúrá toț cóla*. (Hoții [...] șezură toți acolo.) Cap² 47/11.

♦ *Fúru fçră calaúz nu pçáti sirbiri*. (L i t. Hoțul fără călăuză nu poate lucra. = Cine se aseamănă se adună.) Pap M² 70/29; *Ca di fur dunátă-i*. (L i t. Ca de

hoți e adunată [casa]. = [În casă] nu e nimic, este numai săracie [de parcă ar fi fost călcată de hoți].) Cap² 179/26.

Et.: lat. **fur**, **-em**.

fur², **furári**, **furái**, **furát** vb. I. Tranz. Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 395; Cap 132; Dms. A fura. *Tu ieș țea cări fur mǎncárça*. (Tu ești cea care furi mâncarea.) Cap² 86/30; *Aň au furáră mçása*. (Mi-au furat masa.) Cap² 90/4; *Cálu zǎnicflzçá și zisi: „Dorm tu, dorm stǎpçáni, árá Gǎğa va s-mi fúrá”*. (Calul începu să necheze și zise: „Dormi tu, dormi, stăpâne, iar Gǎğa o să mă fure”.) DP 91/15; *Cum furát vuăi cu táti, șa si furóm și nuăi*. (Cum furați voi cu tata, așa vom fura și noi.) MP 210/10; *Ioș să mi duc să fur gǎln*. (Eu o să mă duc să fur găini.) W 74/7; *Dú-ti sa fur di cásă un káptini și un brič*. (Du-te să furi din casă un pieptene și un brici.) Pap M¹ 14/13; *Tuğáru la trimési să fúrá pári di la cumiț*. (Negustorul îl trimise să fure bani de la comitagii.) Cap² 51/19; *Ai să na dúțim să furóm pári*. (Hai să ne ducem să furăm bani.) Cap² 33/24; *Doi fur fçásiră laf ca si la fúrá boi!*. (Doi hoți se vorbiră să fure boii.) Cap² 83/3; *Ţçástă fçátă ra furátă di draț*. (Această fată era furată [= fusese furată] de draci.) Pap M¹ 20/20.

Mi fúrá sónu. A ațipi. Can² 395 s.v.

Et.: lat. **furare**.

furáč, pl. **furáč** s.m. Cerna A/1846. Hoț.

Et.: din **fur¹** + **-áč**.

furári s.f. Can² 395; Cap 132 s.v. *fur*; Dms. Furat. *Stoț tu șa că io s-mi duc la furárça*. (Stai tu aici că eu o să mă duc la furat.) Cap² 141/40; *Tuăță nuăptça ray la furárça*. (Toată noaptea erau la furat.) MP 142/12.

Et.: vezi **fur²**.

furărăsc vezi **furés**.

furătúrá, *pl. furătúr s.f.* Can² 395; Cap 132 s.v. *fur²*; Dms. Furt, hoție. *Din furătúrá sa dunáti.* (Sunt strânse din furt.) Dms s.v.

Et.: din *fur²* + *-ătúrá*.

fúrcă, *pl. furț, fúrți și fúrki s.f.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 132; Cerna A/1241; ALDM II, h. 1063/1-7; Dms. Furcă; furcă de tors. *Au laj [uáia] di-u puș ăm fúrcă s-nu si pōată culcári.* (O luai [oai] de o pusei în furcă să nu se poată culca.) Can T² 127/38; *Cot li dai fúrțili?* (Cu cât dai [= vinzi] furcile?) MP 70/20; *Ĭăl zițgá: únă zaruádiri, únă fúrță.* (El zicea: un surâs, o furcă.) MP 70/20; *Ancărcó pri un cal duáúă sindúk di fúrți.* (Încărcă pe un cal două cufere cu furci.) MP 70/18; *La púsi cáiru pri fúrcă.* (Puse caierul în furca de tors.) Cap 54 s.v. *cáir*; *Ari un uom ua [...], vindgá niști fúrși, câtă cōti fúrși-n dğádi.* (E un om aici [...], vindea niște furci, uite câte furci mi-a dat.) DP 198/37.

Var.: **fúrsă**, **fúrță¹**.

Et.: lat. *furca*.

furculiță *pl. furculiți s.f.* Pap² 81; Can² 396; Cap 132 s.v. *fúrcă*; Dms. (În Țărnareca) Furculiță.

Et.: din *fúrcă* + *-uliță*.

furgăști *adv.* Dms. Hoțește. *Lisîta furgăști li lęa gállnli.* (Vulpea ia găinile hoțește.) Dms s.v.

Et.: din *fur²* + *-găști*.

furés, **furgăscă**, *pl. furéșt adj.* Dms. Hoțesc. *Furés lucru.* (Faptă hoțescă.) Dms s.v.

Var.: **furărăsc** (Dms s.v.), **furésc** (Dms).

Et.: din *fur²* (*furári*) + *-és(c)*.

furésc vezi **furés**.

Furéscă *n.pr.* Pap M² 176/15; Cap 132. Nume de râu în *Cúpă*.

Var.: **Furéscă** (Pap M² 176/15).

Et.: din din *fur²* + *-éscă*.

furézmă, *pl. furézmi s.f.* Can² 396; Cap 132 s.v. *furisít*; Dms. Afurisenie, blestem.

Et.: gr. *αφορισμός*.

Furéscă vezi **Furéscă**.

furfutegăști vezi **fufutegăști**.

furglițar, *pl. furglițar s.m.* Cap 132 s.v. *fúrcă*; Dms. Băiatul care poartă *fruglița* la nuntă.

Et.: din *furgliță* + *-ar*.

furgliță vezi **frugliță**.

Fúriř *n. pr.* Pap¹ 46; Pap² 81; Dms. Numele constelației Carul mare.

Et.: vezi *fur¹*.

furilă, *pl. furil s.f.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 132 s.v. *fur*; Dms. Furtișag, hoție. *S. col.* Hoți. Can² 396.

Et.: din *fur¹* + *-ilă*.

furisés, **furisiri**, **furisii**, **furisít** *vb.*

IV. *Tranz.* Can² 396; Dms. A afurisi; a blestema. *Ăi furisít di vládica.* (Este afurisit de episcop.) Dms s.v.;

Et.: gr. *αφορίζω*.

furisít, **furisită**, *pl. furisít, furisíti adj.* Cap 132; Dms. Afurisit; rău. *Nu-n la voi Píti furisítu.* (Nu-l vreau pe Píti afurisitul.) Cap² 19/16; *Furisít fičór.* (Afurisit copil.) Dms s.v. *Substantivat.* Ticălos. *Furisítuli, dósta minčunáš.* (Ticălosule, destul ai mințit.) Dms s.v.

Et.: vezi *furisés*.

furkétă, *pl. furkėti s.f.* Dms. Ac de siguranță.

Et.: it. *forchetta*.

fúrkičcă *pl. fúrkički s.f.* Can² 396; Cap 132; Dms. Furcă mică.

Var.: **furkičcă** (Cap 132 s.v. *fúrcă*).

Et.: din *fúrcă* + *-ič(că)*.

furkičcă vezi **fúrkičcă**.

furlijă vezi **turlijă**.

furlină, *pl. furlin s.f.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 132; Cerna A/1854; ALDM III, h. 1584/1-7; Dms. 1. Aur. *Vęau cásă un puț și fătgá i zúúă căti un*

uău di furlină. (Aveau acasă o găină ce făcea în fiecare zi câte un ou de aur.) DP 186/32; *Dără ună cloăccă cu 12 di pu' di flurină.* (Făcu o cloșcă cu 12 pui de aur.) Cap² 107/29; *Lemn s-cațat, frulină.* (Lemn dacă veți prinde [= atinge], aur [se va face].) Can T² 122/4; *Si-l' daț [...]* *ș-ună vârgă di furlină.* (Să-i dați [...] și o vargă de aur.) Cap² 63/6. **2. Pl. P. e x t.** Bani de aur, galbeni. *Çon s-mi spel ȳo, si cādă furlină.* (Când o să mă spāl eu, o să cadă bani de aur.) Cap² 86/43; *An cōrni [lu străbăgōscu] flo ună lçăică plină di furlin.* (La rădăcina [coacăzului] găsi o tigvă plină cu bani de aur.) DP 177/36; *La pūsi pri grindī [cucōtu], béłki ā' fāți și lă ȳa furlin.* (ȳl puse pe grindă [pe cocoș], poate-i face și ei bani de aur.) DP 133/37; *Țista [gaidăgia], priună cu ȳmini' lu cupilāșu, si duc sfirindurle la fētă cu puclōni, cu rāzint și cu ġirdānu di furlin.* (Acesta [cimpoierul], împreună cu oamenii mirelui, se duc cântând din cimpoi la fată cu plocoane, cu argint și cu salba de bani de aur.) Can T¹ 274/32; *Noi s-ț dōam un ġirdān di furlin.* (Noi o să-ți dăm o salbă de galbeni.) DP 87/20; *Fēsu la nșāră cu furlin.* (Fesul îl împodobesc cu bani de aur.) Can T¹ 266/9; *Lō [...] cācūȳa lu fiçōru mic anșārātă cu furlin.* (Luă [...] căciula împodobită cu bani de aur a copilului mic.) Cap² 66/245.

♦ *Cumāt di furlină.* (Bucată de aur. = Se spune despre un om bun la suflet.) Cap² 179/28; *Că furlină.* (Ca aurul. = Se spune despre o fată frumoasă.) Dms s.v.

Var.: flurină, frulină.

Et.: bg. *florin* (cf. it. *fiorino*).

furlincă, pl. furlincki s.f. Cap 133; Dms. Ban de aur, galben. *Măgaru lu Őģa furlincki cācā.* (Măgarul lui Nastratin Hogeacă galbeni.) Dms s.v.

Et.: din *furlină* + *-cā*.

furlōac vezi **furlōc**.

furlōc, pl. furlōți s.n. Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 132 s.v. *fur*; Dms. Hoție, furat. *Māmu, și ȳo s-mi duc cu viūci la furlōc.* (Mamă, și eu o să mă duc cu unchiul la furat.) Cap² 142/6.

Fac furlōc. A fura. *ȳo nu pot să fac furlōc.* (Eu nu pot să fur.) Cap² 47/23; *Țista ȳom āri fat mult furlōc.* (Acest om a furat mult.) Pap¹ 46 s.v.

Var.: furloac (Dms).

Et.: din *fur*¹ + *-lōc*.

furnă, pl. furni s.f. Pap² 81; Can² 396; Cap 133; ALR II s.n. 4, h. 1057/012; Cerna A/1438; ALDM III, h. 1222/1-7; Dms. Cuptor. *Un fiçōr, sālđi un la mūmă ȳe-ȳ, s-la āruș ān furnă.* (Un copil, care-i numai unul la mamă, o să-l ard în cuptor.) Cap² 99/1; *Mullarea aȳ ārdi furna.* (Nevasta încinge cuptorul.) ALR II s.n., 4, h. 58/012; *Aȳ ārsiră furna și la lāră fiçōru, la bāccāră și la turiră ān furnă.* (ȳncinseră cuptorul și luară copilul, îl sărutară și îl aruncară în cuptor.) Cap² 99/5; *ȳe' aȳ ārsiră furna.* (Ei încinseră cuptorul.) Cap² 60/28; *ȳo ā si ner lă bisărcă, tu s-ȳ ārdă furna.* (Eu o să mă duc la biserică, tu să încingi cuptorul.) Cap² 113/9; *Șāpti-opt furni di pōȳni.* (Șapte-opt cuptoare de pâine.) Cerna T; *Că si stāfsçā luțōlu, lă punçām ān puādniță ili ān furnă cu lupāta.* (Când dospea aluatul, îl puneam în țest sau în cuptor cu lopata.) AtaM 385/4. P. e x t. Brutărie. AtaM 124/5.

Et.: mac., bg. *furna*.

furnăgi vezi **furnăgiȳă**.

furnăgiȳă, pl. furnăgiȳi s.m. Cap 133 s.v. *furnă*; Cerna A/1797; ALDM III h. 1530/1-7; Dms. Brutar. [*Cadiȳa*] *z-dūsi la furnuģōȳa și la ntribō:* „Cōȳi pōȳna mirușāști ca di la muārť?” ([Judecătorul] se duse la brutar și-l întrebă: „de ce miroase pâinea a mort?”) MP 186/2.

Var.: **furnăgőia** (Cap 133 s.v. *furnă*; Dms s.v.), **furnăgőia** (ALDM III h. 1530/2), **furnăgii** (ALDM III h. 1530/7), **furnuőia**.

Et.: mac., bg. *furnağja*.

furnăgőia vezi **furnăgii**.

furnăgőia vezi **furnăgii**.

furnică vezi **furnigă**.

furnigăr, *pl.* **furnigără** *s.n.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 133 s.v. *furnigă*; Cerna A/1400; ALDM II, h. 1193/4; Dms. Furnicar.

Et.: lat. **formicarium*.

furnigărnic, *pl.* **furnigărniți** *s.n.* Can² 396; Cerna A/1400; ALDM II, h. 1193/1–3, 6; Dms s.v. Furnicar.

Et.: din *furnigăr* + *-nic*.

furnigărniță, *pl.* **furnigărniți** *s.f.* ALDM II, h. 1193/5. Furnicar.

Et.: din *furnigăr* + *-niță*.

furnigă, *pl.* **furníz** *s.f.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 133; Cerna A/1399; Wild h. 123/1–7; ALDM II, h. 1192/1–7; Dms. Furnică. *Çon trițea pri drum vizú únă furnigă.* (Când trecea pe drum văzu o furnică.) Cap² 71/31; *Bătú pri un cup di furniz.* (Întâlni un mușuroi de furnici.) Cap² 27/42; *Jel dğadi di niști furníz iúndi si țirtáu pri únă nicúrá di póni.* (Dădu peste niște furnici care se certau pe o fărâma de pâine.) Cap² 91/31; *Işó ampirátu lu furnizli.* (Ieși [= apăru] împăratul furnicilor.) Cap² 27/43; *Cásă di furniz.* (Furnicar.) Can² 396 s.v.

♦ *Çot poártă furniga.* (Cât duce furnica. = Foarte puțin.) Pap M² 70/26.

Var.: **fărnigă** (Wild h.123/2), **furnică** (Cap 133; Dms s.v.).

Et.: lat. *formica*.

furnigós, **furnigósă**, *pl.* **furnigósș**, **furnigósi** *adj.* Can² 396; Cap 133 s.v. *furnigă*; Dms. Plin de furnici.

Et.: din *furnigă* + *-ós*.

furníg iēcă, *pl.* **furníg iēcki** *s.f.* Can² 396; Cap 133; Dms. Furnicuță.

Var.: **furníg iēcă** (Cap 133), **furníkiēcă** (Dms).

Et.: din *furnigă* + *-iēcă*.

furníg iēcă vezi **furníg iēcă**.

furníkiēcă vezi **furníg iēcă**.

furníkítă, *pl.* **furníkíti** *s.f.* Cap 133 s.v. *furnigă*. Furnicuță.

Et.: din *furnică* + *-iță*.

furnófcă, *pl.* **furnófki** *s.f.* Pap² 81; Can² 396; Cap 133 s.v. *furnă*; Dms. Lopată care se întrebuițează la cuptor.

Et.: vezi *furnă*.

furnuőia vezi **furnăgii**.

fúrsă vezi **fúrcă**.

fúrsă vezi **fúrță**².

furt, *pl.* **fúrtur** *s.n.* Cap 132 s.v. *fur*; Dms. Furt, hoție.

Et.: lat. *furtus*.

furtát vezi **fártát**.

furtúă, *pl.* **furtú** *s.f.* AtaM 294/27. Încăcătură pe cal; grămadă. *Din un ágru işáu căti zçáti-douazăť di furtú di gănăşór.* (De pe un ogor ieşeau câte zece-douăzeci de grămezi de porumb.) AtaM 351/1.

Et.: gr. *φορτίο*.

furtumăr, *pl.* **furtumăr** *s.m.* Cap 129 s.v. *fórtumă*; Dms. Vânzător de funii. F i g . Escroc, sforar. *Cári-ı lant furtumăr şa că tını?* (Cine [mai] e alt sforar așa ca tine?) Dms s.v.

Et.: din *fórtumă* + *-ăr*.

furtună, *pl.* **furtúnur** și **furtúni** *s.f.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 133; ALR II s.n. 3, h. 788/012; AtaM 294/28; Dms. Furtună, vijelie. *Vini ploăia cu furtúnă mári.* (Vine ploaie cu furtună mare.) ALR II s.n. 3, h. 788/012; *Pri furtúnă s-nu kiniséş.* (Pe furtună să nu pornești la drum.) Dms s.v. F i g . Agitație; tulburare; furtună. *Ți*

furtună ári dúpu míni! (Ce furtună este [= vine] după mine!) Pap¹ 46 s.v.

Et.: lat. **fortuna**.

furtunós, **furtunósă** *pl.* **furtunós**, **furtunósi** *s.f.* Can² 396; Cap 133 s.v. *furtună*; Dms. Furtunos. F i g . Violent, aprig, nestăpânit. *Ți eș cqáta furtunós?* (De ce ești atât de violent?) Dms s.v.

Et.: din *furtună* + *-ós*.

fúrță¹ vezi **fúrcă**.

fúrță², *pl.* **fúrți** și **furț** *s.f.* Cap 133; ALR II, 1, h. 291/012; Cerna A/1241; Dms. 1. Perie (de ghetete, de haine). *Să-n cumpăr cõyli, ma și fúrță*. (O să-mi cumpăr ghetete, dar și perie.) Dms. s.v. 2. Bidinea. *Fúrșă di var*. (Bidinea pentru var.) ALR II, 1, h. 291/012.

Var.: **fúrșă**.

Et.: cf. mac. *frča*, tc. *fırça*, gr. *βούρτσα*.

furtărés vezi **furțués**.

furțiséz vezi **furțués**.

furțués, **furțuiri**, **furțuîi**, **furțuít** *vb.* IV. *Tranz.* Cap 133 s.v. *fúrță*; ALR II s.n. 7, h. 1875/012; Cerna A/1891; Dms. A peria (haina sau ghetetele).

Var.: **furtărés** (Dms), **furțiséz** (Cerna A/1891), **furtusés** (ALR II s.n. 7, h. 1875/012).

Et.: din *fúrță* + *-és(c)*.

furtusés vezi **furțués**.

furugl'ítă vezi **frugl'ítă**.

fus, *pl.* **fúsi** *s.n.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 133; Cerna A/1243; Wild h. 376/1, 2, 6; ALDM II, h. 1065/1-7; Dms. 1. Fus; cantitate de lână pe un fus. *Flără fúsu lu mãmă-sa și al láră*. (Găsiră fusul mamă-sii și îl luară.) Cap² 116/34; *Tõrsi bába dou fúsi*. (Baba a tors două fuse.) Can T¹ 272/16; *Íúndi-î Rõpa nãpátă?* *La Fúsu di mõră*. (Unde-i Piatra găurită? La Fusul morii.) Can T¹ 272/34; *Fus di rudán*. (Fusul morii.)

Pap¹ 46 s.v. 2. (La roată) Butuc. Wild h. 376/1, 2, 6.

Fúsu-bábăllă. Nume de plantă și de insectă; fusul babei. Pap¹ 46 s.v.; Pap² 81 s.v.; Cap 133 s.v.

Et.: lat. **fusus**.

fusár, *pl.* **fusár** *s.m.* Cap 133 s.v. *fus*; Dms. Vânzător de fuse.

Et.: din *fus* + *-ár*.

fúscă, *pl.* **fúski** *s.f.* Cap 133; ALR II s.n. 4, h. 1178/012; Cerna A/1512-1514; AtaM 101/2, 171/14; Dms. Fustă; rochie. *Mulțrãșca rúbă ra, áră, fustán ili fúscă, lúnđă pãnă pri sub zãnúclu, și prigác*. (Portul femeiesc era, de asemenea, rochie sau fustă, lungi până sub genunchi, și șorț.) AtaM 352/24; *Gúra di la fúscă*. (Deschizătura fustei.) Cap 133 s.v.

Et.: gr. *φούστα* (bg. *fusta*).

fúscic vezi **fusčuc**.

fusčic vezi **fusčuc**.

fusčuc, *pl.* **fusčúť** *s.m.* Can² 396; Cap 133 s.v. *fus*; Dms. Fus mic.

Var.: **fúscic** (Can² 396; Dms s.v.), **fusčic** (Cap 133 s.v. *fus*), **fúscuc** (Dms).

Et.: din *fus* + *-čuc* (*-čic*).

fúscuc vezi **fusčuc**.

fustán, *pl.* **fustáni** *s.n.* Pap¹ 46; Pap² 81; Can² 396; Cap 133; Cerna A/1510; ALDM III, h. 1277/1-7; Dms. 1. Rochie. *Íel să-n dáră [...] fustán di mătási*. (El o să-mi facă [...] rochie de mătase.) Cap² 22/10; *Meu fráti-n cumpuró fustán*. (Fratele meu îmi cumpără rochie.) DP 195/33; *[Fçáta] aș lo cõtiva fustáni cu ía și fuzi di cásă*. ([Fata] își luă cu ea câteva rochii și plecă de acasă.) DP 184/33; *Mulțrãșca rúbă ra, áră, fustán ili fúscă, lúnđă pãnă pri sub zãnúclu, și prigác*. (Portul femeiesc era, de asemenea, rochie sau fustă, lungi până sub genunchi, și șorț.) AtaM 352/24; *Ficúru, ca z-dúsi cásă, lo un fustán di cadafě și di mătási și z-dúsi s-uu*

priminiăscă fiăta. (Tânărul, când se duse acasă, luă o rochie de catifea și mătase și merse s-o îmbrace pe fată.) MP 124/1; *Ūnă cadână priminită cu ună miță di fustáni.* (O turcoaică îmbrăcată cu o mie de rochii. [Ghicioare: Găina].) Can T² 126/8; *Mămúșa ari lat di un fustán, la púni di gúșă la mirgása și la tíniru.* (Nașa a luat [= a cumpărat], [material] de o rochie, îl pune de gâtul miresei și al mirelui.) Cerna T. 2. Haină bărbătească, fustanelă. *Tăcúni! si fěsiră doī cupilăș ăn fustáni.* (Tăciunii se făcură [= transformă în] doi copilași în haine bărbătești.) Cap² 57/46; *Ca si-n la ləau, mámu móri, [...] țela uminéu, mila, cu fustánu mári.* (Că-l voi lua, mamă dragă, [...] pe cel din Ūmă, dragă, cu fustanela mare.) Cap² 18/7. 3. Nume de floare mirositoare. Cap 133.

Var.: **fustáni** (Cap 133).

Et.: tc. dial. **fustan** (mac., bg. **fustan**, gr. **φουστάνι**).

fustáni vezi **fustán**.

fustănlă, *pl. fustănlî* *adj.* De forma fustanelei. *Pișin la priminés tíniru cu ună caméșă fustănlă.* (Mai întâi îl îmbracă pe mire cu o cămașă ca o fustanelă.) Can T² 119/6.

Et.: din **fustán** + **-lă**.

Fústani *n.pr.* Cap 133. Numele unui sat bulgăresc în apropiere de *Nónti*.

fúști, *pl. fușt* *s.m.* Pap² 81; Can² 396; Cap 133; ALR II s.n., 2 h. 487/012; Cerna A/370, 2268; ALDM III, h. 1759/1-6; Dms. 1. Cârcel de viță; vrej, lujer de dovleac. *Ácu nu áflii crăstăviăti cu fúști, móini dimniăța s-ti junglóm.* (Dacă nu găsești castravete cu cârcel, mâine dimineața te vom omorî.) MP 152/31; *Un cuărin di lubinîță ra mult cuviltliă și tinsi un fúști și tricú dițindă di Vărdăr.* (O rădăcină de pepene era foarte puternică și întinse un vrej care trecu dincolo de Vardar.) MP 200/32.

2. Cârlig de împletit ciorapi. Pap² 81;

Can² 396; Cap 133; Dms. 3. Băț ascuțit, care servește drept frigare. *Ău anțăpoă [jába] pri un fúști și ləa s-u nvărtășcă pri foc.* (O înfipse [broasca] pe o frigare și începu s-o învârtășcă pe foc.) DP 54/6. 4. *Pl.* (La războiul de țesut) Vergelele trecute printre firele de urzeală. Pap² 81; Can² 396; Cap 133; Dms.

Et.: lat. **fustis**.

Fúștiń *n.pr.* Pap² 81; Can² 396; Dms. Numele unui orașel din Meglen, locuit de turci și bulgari turciți.

Et.: din **fúști** + **-ń**.

fústinét, *pl. fústinét* *s.m.* Dms. Locuitor din *Fúștiń*.

fut, **futeări** și **fútiri**, **futú**, **futút** *vb.* II, III. *Tranz.* Pap² 81; Can² 396; Cap 134; Dms. A futa.

♦ *Con mērđi plôia cu sóri, si fut lěpuri! cu lisîta.* (Când plouă cu soare se fut iepurii cu vulpea.) Can T² 115/28; *Și casa ársi și la șóriț la ți fătúră!* (Și casa arse și la șoareci li s-a făcut de futut. = Țara arde și baba se piaptănă.) Can T² 124/16; *Fútă-l máica!* (Futu-i mă-sa!) Cap² 43/39; *Fútă-ni-ț pústa!* (Futu-ți-aș necazul!) Cap² 41/15; *Fútă-ni-ț vérça!* (Futu-ți-aș credința! = Înjurătură la adresa turcilor care erau de altă credință.) Dms s.v.

Var.: **făt**.

Et.: lat. **futuere**.

futáč, *pl. futáč* *s.m.* Can² 396; Cap 134 s.v. *fut*; Dms. Futăcios.

Et.: din **fut** + **-áč**.

futáčós, *pl. futáčós* *adj.* Dms. Futăcios.

Et.: din **fut** + **-áčós**.

futéľă, *pl. futéľ* *s.f.* AtaM 289/32. Fotoliu.

Et.: mac. **fotelja**.

Fuzeáti, **An** ~ *n.pr.* Pap M² 176/19; Cap 134. Nume de loc în *Óșin*.

Var.: **Fuzéti** (Pap M² 176/19).

Fuzéti vezi **Fuzeáti**.

fuzindăre *adv.* ALDM I, h. 486/1–3.
În fugă, fugind.

Var.: **fuzindira** (ALDM I, h. 486/2),
fuzindurle (ALDM I, h. 486/1).

Et.: de la *fug* + *-ind* + *-ăre* (*-ira*, *-rle*).

fuzindira vezi **fuzindăre**.

fuzindurle vezi **fuzindăre**.

fuziri *s.f.* Dms. Acțiunea de a pleca;
plecare. *La fuzirca, ampirátu a' zisi la*
mămă-sa s-nu la da scându. (La plecare,

împăratul îi zise mamă-sii să nu dea
tronul.) Cap² 86/33; *La fuzire la dăruia*
dăscalu cu cărop. (La plecare îi dăruiau
dascălului o pereche de ciorapi.) Can T¹
266/26; *La fuzire din cătun, Văigant la*
zis-au la niști moș. (La plecarea din sat,
Weigand le zise unor bătrâni.) Can T¹
267/26.

Et.: vezi *fug*.

OBSERVAȚII ASUPRA ELEMENTULUI LATINO-ROMANIC ÎN MORFOLOGIA DIALECTELOR ROMÂNEȘTI SUD-DUNĂRENE¹

TEODORA-NICOLETA TOROIPAN

1. Articolul de față are ca punct de pornire lucrul la proiectul *Convergențe lingvistice balcano-romanice în dialectele românești sud-dunărene*, în curs de realizare la Institutul de Lingvistică din București și condus de CS I dr. Manuela Nevaci.

Prin acest proiect urmărim să evidențiem concordanțele lingvistice ale dialectelor românești sud-dunărene din perspectiva trăsăturilor romanice și a celor balcanice. Originalitatea proiectului constă, printre altele, în faptul că vom lucra (și) cu material dialectal recent, actual – texte culese în urma anchetelor lingvistice efectuate în special de cercetătorii Manuela Nevaci (la aromânii și meglenoromânii din Balcani) și Ionuț Geană (la istoromânii din Croația). Acest corpus de texte transcrise va fi atașat lucrării noastre împreună cu un suport audio. Merită subliniat faptul că realizarea corpusului de texte dialectale este un lucru foarte important și necesar pentru cercetările comparate, reprezentând un material nou și autentic.

În studiul nostru, vom avea în vedere particularitățile dialectelor la toate nivelele limbii – fonetic, lexical, morfologic, sintactic, iar faptele vor fi raportate la dacoromână, la contextul balcanic și la limbile romanice occidentale. Acestea sunt, de fapt, cele două aspecte esențiale pe care le vom urmări: caracterul romanic al dialectelor istorice ale românei, în ce măsură acestea sunt conservatoare sau continuatoare ale unor tendințe romanice, și problema contactului cu limbile balcanice, inovațiile și influențele externe.

2. În cele ce urmează, voi încerca să pun în evidență, pe baza bibliografiei, doar câteva aspecte latine și romanice din domeniul morfologiei în dialectele aromân, meglenoromân, istoromân, pentru a ilustra ideea că, din anumite puncte de vedere, dialectele sud-dunărene sunt mai apropiate de idiomurile romanice occidentale decât dialectul dacoromân, ele reprezentând o fază mai arhaică în evoluția limbii române. De fapt, caracterul mai vechi, arhaic al dialectelor se poate urmări foarte bine, după cum se știe, mai ales la nivel fonetic și lexical sau al

¹ This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-2523, title of the project: *Balkan-Romance Convergences in South-Danubian Romanian Dialects (BALKROM)*.

evoluției sensului (de exemplu, în aromână, *fumeále* păstrează sensul lat. *familia*, pe când în dacoromână lexemul *femeie*, din același etimon, este o evoluție semantică).

2.1. O primă trăsătură conservatoare morfologică este forma originală feminină *ună* a articolului nedefinit existentă în dialectul aromân și în cel meglenoromân (*ună casă*; *ună feată*, *ună mul'ari*); în dialectul istroromân, articolul nehotărât la feminin are forma *o*, la fel ca în dacoromână, ceea ce este o inovație (v. Caragiu Marioțeanu 1975). Numeralul cardinal latin *unus*, *una* este moștenit în toate limbile romanice (și) ca articol nedefinit.

2.2. Altă formă etimologică este numeralul *yinyiț*, *yiyinț* ‘20’, din lat. *viginti*, păstrat numai în aromână.

De asemenea, la numeralele ordinale, în meglenoromână se consideră că s-a moștenit forma *prima* (lat. *primus*, *prima*), spre deosebire de dacoromână, unde *prim*, *primul* este un împrumut savant, și de aromână, unde se utilizează un element din greacă – *prót*^u, *prótă* (Caragiu Marioțeanu 1975: 280); acest împrumut se adaptează la sistemul limbii, întrucât primește articol și are forme de plural: *prótlu*, *próta*, pl. *prótl'i*, fem. *prótili* (Nevaci 2013: 49). Caragiu Marioțeanu notează însă pentru aromână și forme provenite din lat. **antaneus*, ca în dacoromână – *întâiul*, *întâia* (cf. și Iordan, Manoliu 1965). De asemenea, și pentru numeralul *al doilea*, *a doua*, Manuela Nevaci înregistrează și forme provenite din greacă. Utilizarea (sau cel puțin existența) în paralel a două cuvinte pentru același sens, unul latin, moștenit și altul extern, împrumutat (balcanic, în acest caz) este o trăsătură specifică limbii române în general. În ce privește limbile romanice occidentale, aici s-au transmis doar lat. *primus*, **primarius*.

În dialectul meglenoromân, ca și în dacoromână, regional, s-a mai păstrat forma *anțărț*, devenită adverb („acum doi ani”), din lat. *anno tertio*.

Cât despre dialectul istroromân, influența externă, a limbii croate, a fost mult mai puternică asupra categoriei numeralului. În afară de unitățile de la 1 la 8, care sunt cele etimologice latinești, toate celelalte numerale cardinale sunt împrumuturi din croată (Caragiu Marioțeanu 1975: 201). La fel se prezintă situația și în cazul numeralului ordinal – sunt utilizate forme latinești și croate după un criteriu aleatoriu. De exemplu, pentru *întâi*(ul), *întâi*(a), există formele *pārvi*, *pārville* (m.), *pārǎ*, *pārva* (f.), din croată, dar cu articol enclitic românesc.

2.3. Alt aspect conservator în dialectul aromân și în cel meglenoromân este construirea superlativului absolut cu adv. *multum* – *multu bun*, *mult bun*, exact ca în spaniolă, portugheză, italiană, franceza veche și dacoromâna veche (sp. *muy hermoso*, *muy bonita*; pg. *muito grande*; it. *molto grazioso*; v. fr. *molt grand*; v. rom. *mult frumos* – v. Iordan, Manoliu 1965). În dacoromâna modernă, *mult* a fost înlocuit de *foarte* (lat. *fortis*), iar în franceză de *très* (lat. *trans*).

2.4. Dintre problemele privind substantivul, semnalăm în dialectul meglenoromân realizarea cu mijloace analitice a cazului dativ, cu prepoziția *la*, și la substantivele comune, și la cele proprii; acest fapt este, de asemenea, o apropiere de tiparul romanic de realizare a dativului, cu prepoziții provenind din lat. *ad*: fr. *Il*

achète des fleurs à une belle jeune fille; sp. *Compra flores a una muchacha hermosa* (Reinheimer Rîpeanu 2001: 141). De asemenea, în dialectul aromân au fost menționate (Nevaci 2013: 44) construcții de tipul *nipot" di nipot"*, *hi" de-ampirat*, genitiv prepozițional, cu valoare posesivă, realizat cu ajutorul prepoziției *de* – prepoziție care s-a generalizat în limbile romanice pentru exprimarea genitivului, în lipsa mijloacelor flexionare: it. *i fiori di questa ragazza*; fr. *les fleurs de cette jeune fille* (Reinheimer Rîpeanu 2001: 140).

2.5. Multe exemple pentru păstrarea unor trăsături latinești sau continuarea unor tendințe romanice pot fi găsite și în morfologia verbului.

2.5.1. Astfel, în dialectul aromân, s-a conservat *condiționalul sintetic*, creat în româna comună prin confundarea formelor de conjunctiv perfect latin în *-verim* și ale viitorului anterior în *-vero* (Caragiu Marioțeanu 1972: 119), forme identice, în cea mai mare parte. De asemenea, unii cercetători iau în calcul și conjunctivul imperfect latin pentru formarea condiționalului sintetic în aromână (de exemplu Ivănescu 1980, Maiden 2004, citați de Nevaci 2013: 56), mai ales pe baza unui argument de natură semantică: modul condițional din aromână exprimă valoarea de ireal a conjunctivului imperfect din latină.

De fapt, modul condițional-optativ este o creație romanică, el neavând un corespondent formal în latină; conținutul său ipotetic, deziderativ exista însă, fiind exprimat de timpurile conjunctivului. În limbile romanice occidentale, condiționalul este, în prezent, o construcție sintetică, formată pe baza sintagmei infinitiv + *habere* (v. Reinheimer Rîpeanu 2001: 287).

Condiționalul sintetic din aromână este însă, după cum am spus, moștenit din latină; este un fapt de română comună, întrucât a fost semnalat în dacoromâna veche, în textele din secolul al XVI-lea, și există și în istroromâna actuală (cu valoare de viitor, fiind numit și „restrictiv”) (v. ILR 1978: 320–321; Nevaci 2013: 56).

Viitorul anterior indicativ din latină care stă la baza condiționalului sintetic în dialectele aromân și istroromân s-a mai transmis doar în spaniolă și portugheză, ca viitor al subjonctivului (Reinheimer Rîpeanu 2001: 232).

În aromână, modul condițional are de fapt trei timpuri – un timp sintetic (prezentul) și două timpuri analitice (perfectul și mai-mult-ca-perfectul), care nu sunt bine fixate din punctul de vedere al funcției lor (Nevaci 2013: 56). Condiționalul prezent sintetic are următoarea structură: conjuncția *să* (*si*, *s-*, *z-*) + radical + sufixul imperfectului + sufixul condiționalului: [-ri-] + desinențele: *s-aflarim"*.

În ce privește formele analitice, acestea au fost puse în legătură cu formele verbale compuse din limbile balcanice, în special cu cele din neogreacă și albaneză (Saramandu 1969: 159).

În dialectul meglenoromân, actualmente, nu este atestat condiționalul sintetic. Conform unui studiu mai recent (Atanasov 2002), modul condițional are în acest dialect două timpuri și este analitic; prezentul se formează cu ajutorul auxiliarului *vr̥a* (<*vr̥ari* „a vrea”) + conjunctiv prezent: *vr̥a si, să fac*, iar condiționalul trecut – cu același auxiliar *vr̥a* + conjunctivul perfect compus: *vr̥a si, să am făt(ă)*

(Atanasov 2002: 251). Este vorba însă despre forma verbului din propoziția regentă; în propoziția subordonată condițională, introdusă prin conjuncții cu sensul „dacă” împrumutate din slava macedoneană, verbul este la indicativ sau conjunctiv (prezent și imperfect). Se confirmă deci ideea mai veche potrivit căreia, în meglenoromână, condiționalul nu există ca mod propriu-zis, independent, neavând forme specifice (v. de exemplu Caragiu Marioțeanu 1975).

2.5.2. Un element romanic cu influență balcanică este *conjunctivul perfect și mai-mult-ca-perfect* din aromână, timpuri analitice, la fel ca în limbile romanice. Conjunctivul este un mod foarte frecvent în aromână, cu patru timpuri: prezent, imperfect, perfect, mai-mult-ca-perfect. Formele de conjunctiv sunt precedate de morfemul *să* (<lat. *si*), care se utilizează și cu timpurile condiționalului, menținându-și caracterul condițional din latină. Această situație a fost semnalată și pentru dacoromâna veche (v. Nevaci 2013); în dacoromâna actuală, *să* este doar marcă a conjunctivului.

În dialectul aromân, conjunctivul perfect este o structură compusă din verbul *a avea* la conjunctiv prezent și participiul verbului de conjugat: *s-am^u lucrată*. Mai-mult-ca-perfectul conjunctiv este format la fel, cu auxiliarul *a avea* la conjunctiv imperfect și participiul verbului: *s-avęam^u lucrată*. Modelul este specific unor limbi balcanice, după cum a arătat Saramandu 1969. Însă aceste structuri compuse la conjunctiv perfect și mai-mult-ca-perfect cu *a avea* la prezent și imperfect și participiul verbului există, după cum se știe, și în limbile romanice occidentale. Exemple pentru conjunctiv perfect – fr. *que j'aie chanté*, it. *che io abbia creduto*, sp. *haya cantado* (Lausberg 1988, apud Nevaci 2013: 55). Crearea formelor compuse la conjunctiv poate fi considerată, așadar, după cum semnaleză autoarea, „o tendință romanică, dezvoltată în context balcanic”.

2.5.3. Un timp gramatical apropiat de modelul romanic este și *mai-mult-ca-perfectul indicativ* din dialectele aromân și meglenoromân. Acesta este o construcție perifrastică, formată cu ajutorul auxiliarului *a avea* la indicativ imperfect și participiul verbului de conjugat: arom. *avęam^u lucrată*; megl. *vęam kântat*. Modelul este romanic: de exemplu fr. *j'avais chanté*, it. *avevo cantato*. Dar și limbile vecine cu care aromâna și meglenoromâna sunt în contact au acest tip de structură (greaca, slava macedoneană, albaneza), fapt pus pe seama fenomenului „uniunii lingvistice balcanice” (Atanasov 2002: 246–247).

În dacoromâna actuală, mai-mult-ca-perfectul indicativ este sintetic (moștenit din mai-mult-ca-perfectul subjonctiv latinesc), dar perifraze cu *a fi* la perfectul compus sau imperfect și participiul, cu valoare de mai-mult-ca-perfect, au fost frecvente în limba veche: *a fost venit, era venit, s-a fost deschis*. În prezent, aceste structuri sunt regionale, existând numai în varietățile nordice (v. Gramatica Oxford 2013; Chivu 2015).

În dialectele aromân și meglenoromân, mai-mult-ca-perfectul analitic este singura modalitate de exprimare a acestui timp.

În istroromână, nu s-a păstrat mai-mult-ca-perfectul indicativ. De fapt, dintre timpurile trecutului se utilizează numai perfectul, compus cu auxiliar și participiu,

la fel ca în celelalte dialecte; perfectul simplu nu s-a păstrat nici el, iar imperfectul este pe cale de dispariție (Caragiu Marioțeanu 1975: 202).

2.5.4. Dintre alte caracteristici ale verbului care apropie dialectele sud-dunărene de limbile romanice mai enumerăm:

– nepăstrarea supinului latin, în toate dialectele, la fel ca în limbile romanice; tiparul *de* + supin este specific doar dacoromânei. Structurile corespondente din celelalte limbi sunt realizate cu infinitivul:

a. it. *Dormire, dormo poco* (in Maiden, Robustelli 2007: 365)

b. arom. *Ti dureari, nu mi doari multu* (DIARO)

(exemple citate în Gramatica Oxford a limbii române).

(Pentru meglenoromână, în Atanasov 2002, au fost semnalate forme de supin, însă rar și nesistematic.)

– conservarea infinitivului lung latinesc cu sufixul *-re* în dialectele aromân și meglenoromân: *cantare, facere* > arom. *cântare, fațiri*, megl. *cântari*. În româna actuală, infinitivele lungi (*facere, cântare*) au numai valoare nominală, infinitivul verbal fiind redat doar prin formele scurte, cu vocala tematică. Existența numai a formelor lungi de infinitiv în aromână și meglenoromână duce la concluzia că pierderea lui *-re* în dacoromână a avut loc după separarea dialectelor. Inovații asemănătoare, de reducere fonologică a infinitivului, sunt prezente și în alte varietăți ale României – Byck 1967, citat de Gramatica Oxford: în varietăți retoromane, în dialectele italiene și în dalmată.

În aromână, infinitivul lung are aproape numai valoare substantivală; câteva cazuri rare de utilizare cu valoare verbală sunt înregistrate recent, de exemplu după verbele *va* sau *lipsăști*: *ñelu va mâcări* („mielul trebuie mâncat”), *ñelu lipsăști mâcări* (Saramandu 1984: 428). În meglenoromână, valoarea verbală a infinitivului este mai bine păstrată; de asemenea, există și forme de infinitiv scurt, utilizate însă foarte rar, într-o singură perifrază, *vă* + infinitiv (cu valoare afectivă, care exprimă un blestem) și la alegere cu infinitivul lung (v. Atanasov 2002: 228–232). În istroromână, a dispărut infinitivul lung, forma scurtă folosindu-se cu valoare verbală într-o măsură mult mai mare decât în dacoromână, de exemplu în locul conjunctivului: *n-a vrut zițe* „n-a vrut să zică” (Caragiu Marioțeanu 1975: 207).

Infinitivul este utilizat, de asemenea, cu rol de supin în toate dialectele românești sud-dunărene, ca în limbile romanice.

Multe alte exemple mai pot fi aduse în sprijinul ideii bine-cunoscute că varietățile românești sud-dunărene sunt mai arhaice și mai asemănătoare cu tipul romanic comun decât dialectul dacoromân: flexiunea nominală mai apropiată de româna comună sau de latina dunăreană, menținerea perfectului simplu „tare”, cu accentul pe radical, în dialectele aromân și meglenoromân, nemarcarea obiectului direct „personal” cu prepoziția *pe*, ca în dacoromână etc. De asemenea, faptele teoretice trebuie aprofundate și ilustrate pe baza corpusului de texte dialectale recente.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Atanasov 1984 = Petar Atanasov, „Meglenoromâna”, în Rusu, V. (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București, Editura Academiei Române.
- Atanasov 2013 = Petar Atanasov, *Concordanțe lingvistice între meglenoromână și istroromână*, în „Cuvinte potrivite”. *Omagiu doamnei Maria Marin la aniversare*, București, Editura Academiei Române (coordonatori: Daniela Răuțu; Adrian Rezeanu; Dana-Mihaela Zamfir).
- Capidan 1932 = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932.
- Caragiu Marioțeanu 1972 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *La romanité sud-danubienne: L'aroumain et le mégléno-roumain*, în *La Linguistique*, Vol. 8, Fasc. 1, Linguistique Fonctionnelle et Grammaire Transformationnelle, pp. 105–122. Published by: Presses Universitaires de France. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/30248202>
- Caragiu Marioțeanu 1975 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Chivu 2015 = Gh. Chivu et al. (editori), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Gramatica Oxford 2013 = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- ILR 1978 = Florica Dimitrescu (coord.), *Istoria limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Iordan, Manoliu 1965 = Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Kovačec 1984 = A. Kovačec, *Istroromâna*, în Rusu, V. (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Nevaci 2013 = Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române (colecția Aula Magna).
- Reinheimer Rîpeanu 2001 = Sanda Reinheimer Rîpeanu, *Lingvistica romanică. Lexic – Fonetică – Morfologie*, București, BIC ALL (All Universitar).
- Saramandu 1969 = Nicolae Saramandu, *Sistemul formelor verbale compuse în aromână*, „Fonetică și dialectologie”, VI, p. 155–162.
- Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, „Aromâna”, în Rusu, V. (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei Române.

NOTES SUR LES TRAITS LATINS ET ROMANS DANS LES DIALECTES ROUMAINS SUD-DANUBIENS

RÉSUMÉ

Dans cet article, on a essayé d'examiner quelques traits morphologiques latins et romans présents dans les dialectes sud-danubiens du roumain, afin de prouver que ces variétés archaïques sont, d'un certain point de vue, plus proches des langues romanes occidentales que le dialecte dacoroumain.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

ASPECTS DE L'EMPLOI DU VOCATIF DANS LA VILLE IASSY¹

ADRIAN TURCULEȚ

1. INTRODUCTION

1.1. Le vocatif est, du moins dans les langues européennes recherchées, une catégorie sémantique (lexicale), grammaticale et prosodique complexe, située dans la zone d'interférence des aspects systématiques et pragmatiques du langage. En marquant les relations interpersonnelles entre le locuteur et l'interlocuteur, le vocatif fait partie des moyens linguistiques les plus adéquats pour établir des corrélations avec les variables psychosociologiques des locuteurs.

Dans la grammaire roumaine traditionnelle, le vocatif est considéré un cas à part, indépendant du point de vue syntaxique, ayant des désinences héritées du latin *-e* (masc. sg.) : *frate, Ioane*, empruntées du slave : *-o* (fém. sg.)² *Ano, frumoaso* ou bien créées en roumain : *-ule* (masc. sg.) et *-lor* (pl.) : *domnule, fetelor* (Gramatica 1966: 68–71). Dans notre corpus se retrouve, plus rarement, l'utilisation de la forme ancienne et régionale des noms propres féminins inarticulés comme forme du vocatif opposée à la forme articulée (de nominatif et de vocatif) : *Ană* vs *Ana*, *Marie* vs *Maria*. Pour les substantifs qui désignent des parents proches, assimilés aux noms propres, on utilise encore au vocatif la forme articulée : *mama, tata, bunica*.

Les variétés orales du roumain possèdent un système développé de formules d'adresse au centre duquel se trouvent les formes du vocatif des substantifs (appellatifs et noms propres), des pronoms et des adjectifs. Le vocatif s'associe fréquemment à d'autres éléments allocutifs : impératif, lexèmes spécialisés pour désigner la personne à qui on s'adresse (noms génériques de personne, termes désignant les relations de service : occupations, fonctions, titres professionnels ou honorifiques), interjections d'adresse /interpellation, formules de salutation ou de souhait, avec lesquels il forme des syntagmes appellatifs complexes qui renforcent les fonctions phatique, conative (persuasive), expressive et de marqueur

¹ Ce travail a été financé en partie par une subvention de l'Autorité Nationale roumaine pour la recherche scientifique et l'innovation, CNCS – UEFISCDI, Numéro du projet PN-II-RU-TE-2014-4-2298

² Nos sujets n'ont pas utilisé de vocatifs en *-o*. Bien que la langue littéraire, où elle est obligatoire pour le vocatif des adjectifs substantivés l'ait acceptée, la désinence *-o* est surtout utilisée dans le sud du pays.

sociolinguistique. L'association avec la deuxième personne du singulier/pluriel du pronom (*tu, dumneata /mata, dumneavoastră*) et du verbe (le pluriel de politesse) est, elle-aussi, très importante (cf. Gramatica 2005, II, 842–853). La nouvelle édition de la grammaire de l'Académie présente, dans le chapitre *Limba română vorbită* (La langue roumaine parlée), les valeurs et les fonctions du vocatif, inclusivement celle de marque sociolinguistique³. L'intonation du vocatif a été décrite par Laurenția Dascălu Jînga dans le chapitre *Organizarea prozodică a enunțului* (L'organisation prosodique de l'énoncé) (Grammatica 2005: 902–946).

La marque constante du vocatif c'est l'intonation, ce qui explique d'ailleurs la possibilité d'utiliser la forme du nominatif au vocatif, ce syncrétisme étant fréquent en roumain actuel. Par exemple, dans notre corpus, la forme avec désinence du vocatif *Ioane* apparaît 32 fois, alors qu' *Ion* comme vocatif apparaît 54 fois, avec des oscillations chez le même sujet.

En fonction des conditions universelles de la distance en l'espace et des intentions du locuteur, les vocatifs peuvent être de *rapprochement*, d'*insistance* et de *distance*. Ce sont ces types de vocatif qui ont été particulièrement poursuivis dans les questionnaires des projets AMPROM et SoRoEs (cf. infra).

Dans la littérature de spécialité, on parle aussi d'un vocatif d'*appel* (*call vocativ*) et d'un vocatif d'*adresse*. La catégorie la plus large (supra-ordonnée) est celle de l'adresse, vu que toutes les formes de vocatif sont des adresses, des appels, le vocatif étant, par son essence même, un acte linguistique (*speech act*) de l'adresse. Les vocatifs d'*appel* se distinguent en tant que groupe à part à la fois par leur fonction spécifique déterminée par l'intention et l'attitude du locuteur que par leur position dans le contexte: l'utilisation isolée, comme substitut de proposition/phrase ou au début d'un énoncé (Zwicky 1974). Nous allons parler plus bas aussi d'un vocatif impératif et d'un vocatif interrogatif.

2. INFORMATEURS, CORPUS, METHODOLOGIE

Nous allons présenter dans cette communication les formes de vocatifs recueillies dans la ville de Iași chez 19 locuteurs : trois enquêtés au cadre du projet AMPROM et 16 sujets au cadre du programme SoRoEs.

³ L'approche sociolinguistique de l'intonation roumaine est à peine à ses débuts : certaines informations se retrouvent dans les communications de A. Turculeț 2015 et 2016 ; une première communication au cadre du projet SoRoEs est celle de Anca-Diana Bibiri, Mihaela Mocanu, Adrian Turculeț 2016. En revanche, pour d'autres langues romanes, l'espagnol, en particulier, la sociologie de l'intonation est devenue pendant ces dernières décennies une direction de recherches bien délimitée. A partir de l'argumentation de l'existence de une ou plusieurs fonctions sociolinguistiques de l'intonation par A. Quilis (1993), F. Moreno Fernández (1997, 1998, 2012) a proposé un ample projet de recherche socio-intonative des variétés de l'espagnol en utilisant la méthodologie AM (autosegmentale métrique) et des programmes spéciaux d'informatique. Des études applicatives basées sur une méthodologie adéquate, nous mentionnons P. Martín Butrageño (2011), J. Lopez Bobo y M. Cuevas Alonso (2014), Joan Borràs-Comes, Rafèu Sichel-Bazin, Pilar Prieto (2015, 2016).

Informateurs : 9 femmes (indiquées par des nombres impairs) et dix hommes (nombres pairs), encadrés d'âge : 25–30 ans (1–2) : quatre sujets ; 40–45 ans (3–4) : 10, 50–60 ans (5–6) : cinq, ayant fait des études générales (a) : cinq, des études secondaires (b) : quatre et des études supérieures (c) : 10.

Au cadre du projet AMPROM, on a enregistré les vocatifs des noms propres *Ana !* et *Ion /Ioane !* (les questions 35–38) obtenues comme premier appel, appel insistant (induite par l'indication : « on ne t'a pas répondu, insiste ! ») et appel à distance, ainsi que dans les propositions impératives : *Ana, dă-mi un măr (te rog) !* et *Ion /Ioane, dă-mi un măr (te rog) !* À ces formes, on a obtenu du moins trois répétitions prononcées à des moments différents. Au cadre du projet SoRoEs, on a enregistré les formes de vocatifs : *Ana !*, *Marina !*, *Ion /Ioane !*, *Vasile !* et la phrase *Ana, dă-mi un măr (te rog) !* (les questions 86–92).

Les vocatifs isolés que l'on a enregistrés, comme énoncés en soi, sont des vocatifs d'*appellà proximité* (par l'appel et sa répétition : appel *insistant*) et d'*éloignement*, prononcés dans trois situations différentes suggérées par l'enquêteur :

– Le locuteur s'adresse à une personne se trouvant près d'elle, qu'il désigne comme interlocuteur, attirant son attention par un message qui peut être paraphrasé par 'je m'adresse à toi, te désignant par X' plus des énoncés implicites, comme 'fais attention', 'qu'est-ce que tu fais là', 'viens ici', etc.

– L'adressé n'a pas répondu à la première question (il ne l'a pas entendu ou il hésite de répondre) et le locuteur la reprend de façon plus insistante.

– Le locuteur essaie d'établir le contact avec un interlocuteur, d'obtenir une confirmation de sa présence (lorsque celui-ci se trouve en dehors de l'aire visuelle du locuteur) ou de réception du message-appel (lorsque l'adressé se trouve à une plus grande distance).

Dans le projet SoRoEs, on a enregistré plusieurs noms propres au vocatif : *Mihai !*, *Mihaela !*, *Maria !*, *Maricica !*, *Cristina !*, *Monica !*, *Andreea !*, *Andrei !*, *Sorine !*, *Costel(e) !*, ainsi que des vocatifs de certains appellatifs représentant des termes de parenté ou de désignations de professions et de fonctions précédées de termes d'adresse tels *domnu(le)*, *doamna* (voir les exemples infra). L'interview pour le projet SoRoEs s'est proposé l'induction des formules de salutation (accompagnées fréquemment par des vocatifs) dans certaines situations de parole informelles et (semi-)informelles aussi : des rencontres habituelles, dans la rue, avec des collègues, des amis, des anciens professeurs, des présentations de personnes, des invitations pour prendre un café ou « u verre », des vœux quand on cogne les verres, des visites chez les parents, les grands-parents, au guichet public, dans le train, chez le médecin de famille, quand on est demandé(e) par le chef dans son bureau parce qu'on a été en retard au service. On a demandé aux sujets des informations sur l'emploi de salutations un peu plus particulières, comme « *săru-mâna* » (je vous baise les mains) ou « *să trăiți* » (que vous viviez).

La méthodologie de collecte de données combine la méthode traditionnelle de « conversation guidée » avec le nouveau procédé *Discours Completion Task*

(Blum-Kulka *et al* 1989; Kasper et Dahl 1991; Félix-Brasdefer 2010; Prieto et Roseano 2010).

On a analysé auditivement et acoustiquement (utilisant le programme d'ordinateur Praat : <http://www.fon.hum.uva.nl/praat>) les 411 formes de vocatif identifiées :

– en position isolée, comme énoncé unique ou séparé d'autres énoncés par une pause : 287 exemples ;

– en position initiale d'une phrase impérative : 40 exemples et devant une proposition interrogative partielle, totale ou assertive, deux exemples pour chacune (voir les exemples plus bas) ;

– en position finale, après une formule de salutation ou de souhait, après une question, après un impératif : 75 exemples.

– intercalées dans un énoncé : trois exemples.

Les modèles d'intonation des vocatifs seront présentés dans le § 2 en fonction de leur position dans le contexte ou bien isolée (en dehors de tout contexte).

3. ASPECTS SEMANTIQUES, PRAGMATIQUES, SOCIOLINGUISTIQUES

Le vocatif est un acte de parole par lequel le locuteur appelle/désigne un personne en attirant son attention où il s'adresse à une personne, l'indiquant comme destinataire d'un message impératif, interrogatif ou assertif (cf. Gramatica 2005, p. 68, 71, 149). La manière de s'adresser institue la relation psychosociale entre le locuteur et l'interlocuteur : le degré de connaissance, la statut socioprofessionnel (chef-subalterne), les relations de rôle, l'âge, le degré de parenté, mais reflète également de facteurs de nature expressive-émotive et de nature contextuelle : proximité vs. distance, au sens physique, spatial, mais aussi dans le sens conceptuel de « langue du rapprochement » vs. « langue de la distance » (Koch/Oesterreicher 1990, Kabatek 2016).

3.1. Situations de communication informelles

La majorité de nos exemples de vocatif sont conçus pour des situation de parole informelles, où le locuteur et l'interlocuteur se retrouvent sur un plan égal : collègues de travail, connaissances proches, amis, parents. C'est ce qui explique le ton léger, familier, l'utilisation des prénoms ou du pronom *tu* et de la IIe personne du sg. ou du pluriel, inclusivement des verbes à la Ire personne du pluriel (comme dans le premier exemple qui suit).

– *Vasile, mergem la o cafea ?* (4a) (Vasile, allons-nous prendre un café ?)

– *Ioana, un-te duci ?* (4a) (Ioana, tu vas où ?)

– *Bună, tu ! Mi-era dor de tine !* (5a) (Bonjour, toi ! Je m'ennuyais de toi !)

– *Salu-Vasile !* (6a)

- l'emploi de formes diminutives des prénoms :
 - *Ce faci, Costel ?* (4c) (Comment vas-tu ?)
 - *Bună, Maricica! Poți să-mi dai o adeverință?* (3c2)
- l'emploi de formes réduites du vocatif ou de la formule de salutation :
 - *Tu eș-Monic[a]*(5a) (C'est toi Monique ?)
 - *Bună, buni ! ~ Bună, bunica !* (avec la *forme articulée*, comme chez les noms propres féminins) (5a) (Bonjour, mamie !)
 - *Bună, Maria ! Ce faci ?* (3c) (Bonjour, Maria ! Comment vas-tu ?)
 - *Nmnița, Maria !* (5)
 - *Bun- Andrei* (1c)
- le vocatif précédé d'interjections d'adresse/interpellation :
 - *Măi Ioane ! Nu ne-am văzut de-un car de ani !* (6a) (Ioane, il y a belle lurette qu'on s'est pas vu !)
 - *Noroc ! Hai noroc, Vasile !* (6a)(Bonne chance, Vasile !)
 - *Alo⁴, domnu !* (4c2) (Allo, Monsieur !)
 - *Oho, salu-Mihai ! Ce mai faci ? De când nu te-am văzut !* (4c2) (Ooh, salut Mihai ! Comment vas-tu ? Depuis quand est-ce que je ne t'ai pas vu ?)
 - *Hai salut !Salut ! Ce mai faci ?* (2b) (Allez salut ! Comment vas-tu ?)
 - *Ei, ce faci ? Nu ne-am văzut de mult.* (3c) (Hé, comment ça va ? on ne s'est pas vu depuis long temps.)

Pour être entendu depuis une plus grande distance, le vocatif peut être suivi d'une interjection qui, dans les patois de Moldavie, est *măi>hăi>ăi>ei*. Dans notre corpus, nous avons trois exemples de vocatifs *criés*, dans lesquels l'interjection postposée *-ei* fait corps commun avec le vocatif : *Ioanei !* (4c,4a2) et *Vasilei* (4c).

Comme terme d'adresse, *fată* (fille) est familier entre jeunes filles, entre étudiantes (même quand elles parlent sur leur portable) :

– *Ce faci, fată ? nu vii la ore ?*

Une jeune de 29 ans, doctorante, affirme qu'elle s'adresse à ses camarades aussi en utilisant *găl !* (engl. *girl*).

3.2. Situations de communication (semi)formelles

Les lexèmes d'adresse habituels qu'on emploie au vocatif comme formules de respect (et qui se combinent avec les pronoms de politesse : *dumneavoastră* (vous) et le pluriel de politesse du verbe) sont *domnule* (moins formellement *domnu, dom-*) et *doamnă*. Elles sont utilisées seules (sans déterminations) quand on s'adresse à des étrangers, par ex. à des fonctionnaires :

– *Bună ziua, domnu ! Îmi dați și mie un formular ?* (6a)

– *Bună ziua, doamnă ! Îmi dați și mie un formular ?* (3c)

⁴ Interjection appellative par laquelle commencent d'habitude les communications téléphoniques.

Quand au guichet se trouve une dame, les hommes ont l'habitude de la saluer par *săru-mâna*, par courtoisie, mais aussi en nourrissant l'espoir qu'ils seront traités avec un plus de bienveillance:

– *Sărut mâna, doamnă ! Îmi dați un formular ?* (6a, 2b)

Quand il s'agit d'une personne connue, pour qui le locuteur éprouve du respect grâce à son état social ou à sa profession où par rapport à qui il est subordonné à son travail, on utilise les appellatifs *domnule*, *doamna* (rarement *doamnă*, courant quand on l'utilise seul, sans nom propre ou autre appellatif) ; les formes brèves du masculin *domnu* et *dom* apparaissent fréquemment, mais celle du féminin : *doam-profesoară* n'apparaît qu'une seule fois chez l'informateur 2c. Ces termes d'adresse sont accompagnés de lexèmes qui marquent la profession ou le statut professionnel de l'interlocuteur⁵ :

– *Bună ziua, domnule profesor! (Mă mai țineți minte?)* (1c,3c2)

– *Bună ziua, domnu profesor ! (Mă bucur să vă revăd)* (3c, 4cd)

– *Bună ziua, dom-profesor !* (4a, 4c, 5a)

– *Bună ziua , doamna profesoară!* (1c,4a,5a)

– *Bună ziua, doamna doctor !* (1c, 3b, 3c, 4c, 5a)

– *Bună ziua, doamnă doctor! Am venit după rețetă.* (4a)

(Lorsque la patiente est une parente de la dame qui est médecin, elle lui adresse la parole familièrement :- *Bună, Maricica! Poți să-mi dai o adeverință?*)

– *Bună ziua, șefu! Mă scuzați, am întârziat, recunosc. Am greșit. N-o să se mai întâmple.* (5a)

– *Bună ziua, doamna șefă! Am întârziat. Îmi pare rău.* (4a)

– *Bună ziua, șefu! Domnu director, mă scuzați ! Am întârziat un pic. Dar n-o să se mai repete.* (4c2)

Lorsque le chef est une personne plus gentille et plus jeune, une subalterne peut utiliser, même pour lui demander pardon, le prénom – niveau intermédiaire entre le très formel *doamna șefă* (Madame le chef) et le plus familier *Cristina*:

– *Bună ziua, doamna Cristina! Promit că n-o să mai întârzi.* (3b).

Dans les situations de communication (semi)formelles, lorsque le locuteur est un homme et s'adresse à une femme à l'égard de qui on a un respect particulier, on utilise fréquemment comme salutation *săru(t)-mâna* avec un accent secondaire sur le premier terme) suivie de la désignation de la profession ou du rôle social :

– *Sărut mâna, doamna profesoară* (2c, 4b, 6a)

– *Sărut mâna, doamna doctor!* (2c, 4b, 6a)

Sărut-mâna est aussi une salutation respectueuse fréquemment utilisée par les enfants (souvent, surtout après avoir atteint à leur tour l'âge adulte) à l'égard des parents, des grands-parents, des tantes, des oncles du parrain et de la marraine, des témoins du mariage, et tout autre parent de genre féminin plus âgé; par extension on l'utilise aussi pour toute dame âgée ; de même pour les religieuses. Chez les

⁵ Nous considérons que les constructions du type *domnule profesor, doamna doctor, doamna Prisăcaru* forment intégralement un syntagme idiomatique de vocatif.

locuteurs moldaves, cette salutation se combine avec le pronom familier de politesse *mata(le)* (< *dumneata(le)*)

– *Săru-mâna, mamă!* (4a, 6a)

– *Sărut-mâna, mamă!* – *Bună dimineața, mamă!* (1c)

– *Săru-mâna, tată!* (4a, 6a)

La salutation et le terme d'adresse pour le prêtre de la paroisse ou pour tout autre prêtre ou moine, lorsque le locuteur se trouve à l'église ou dans un monastère, est :

– *Săru-mâna, părinte !* (mon père) (4a)

Le nom de famille est utilisé lorsque la désignation de la profession de l'adressé est plus difficile à formuler, par ex. administrateur/manager, chef du service de ressources humaines, comptable-chef, économiste ou bien lorsque le locuteur ne la connaît pas exactement :

– *Sărut mâna, doamna Prisăcaru !*

– *Să trăiți, domnu Constantinovici !* (6a)

Dans certains groupes professionnels plus restreints, dont tous les participants se connaissent, les hommes ont l'habitude de s'adresser aux hommes qui ont une position supérieure dans la hiérarchie institutionnelle par la salutation (d'origine militaire) *să trăiți* :

– *Să trăiți, dom-inginer !* (6a)

– *Să trăiți, șefu! Am greșit. Vă rog să mă iertați.* (6a)

– *Să trăiți, domnule Rector!* (6a)

L'appellatif *domnu(le)* est parfois utilisé ironiquement (cf. Gramatica 2005, 847), par exemple, au cas où l'interlocuteur – un collègue /ami que l'on rencontre dans la rue est très élégant (« tiré à quatre épingles ») ; le sens ironique est soutenu par le contexte (avec le pluriel inclusif du verbe à la 1re personne) :

– *Alo ! Salut, domnu ! Suntem îmbrăcați bine ! Unde mergem.... La recepție ?* (4c2)

– *Mm ! Bună ziua, dom inginer ! Ți-ai cumpărat haine noi?* (2c)

L'appellatif *colega* a lui-aussi un sens ironique dans le contexte :

– *Ziua bună, colega ! Vai, ce elegantă ești ! Un-te duci ?* (5a)

4. L'INTONATION DES FORMES DU VOCATIF

4.1. Le vocatif isolé

Les 287 exemples de vocatif isolé enregistrés comme énoncés en-soi ou séparés par une pause effective de l'énoncé suivant, obtenus des 19 locuteurs yassiotis, présentent six types de contours d'intonation (modèles, *patterns*) que nous allons énumérer dans l'ordre descendant de leur fréquence :

(1a) L+H* !H%(82), (1b, c)L+H* !H%(61) : 144 exemples; voir fig. 1a : *Ana !*, fig. 1b : *'A₁na*, fig. 1c : *'O₁on!*

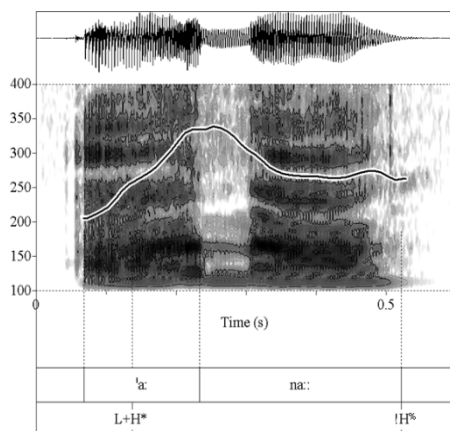

Fig. 1a : 'Ana!

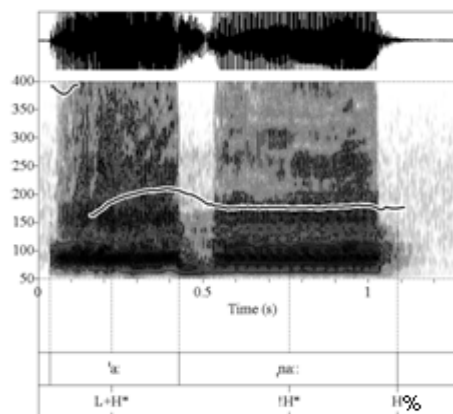

Fig. 1b : 'Aṅa!

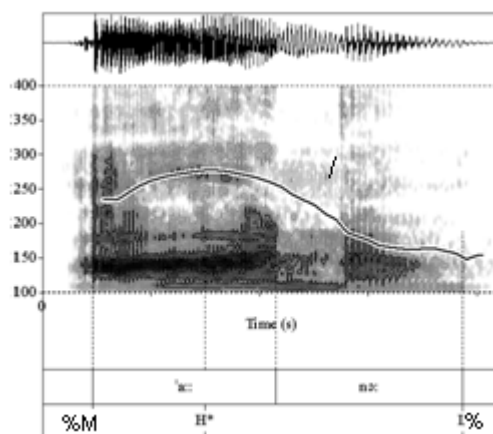

Fig. 1c : 'ʔo-on!

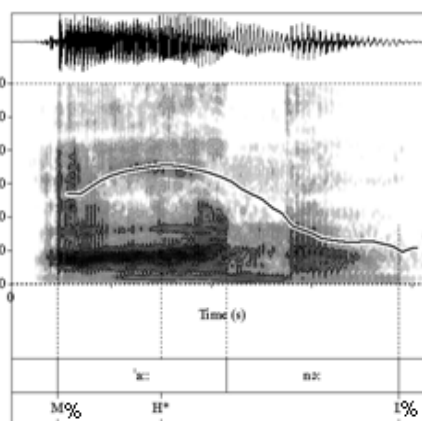

Fig. 2 : 'Ană!

Dans certains cas (surtout lorsque l'énoncé commence par voyelle accentuée : *Ana !*) le contour f_0 débute sur le niveau tonal moyen ou haut du registre du locuteur) : %M ou %H, le premier accent tonal étant H*(voir fig.2). Le ton final descend parfois vers le niveau moyen M%, ce qui arrive d'habitude chez l'inf. 4a. Le registre tonal (*pitch range*) s'étale sur deux niveaux avec une différence de 10 à 65 Hz entre la première et la dernière voyelle. Les deux voyelles, surtout la dernière, sont allongées : dans la fig. 1a et 1b le premier *a* dure 169 ms.; respectivement, 388 ms., alors que le deuxième 210 ms. et 554 ms. L'intensité se maintient à un niveau approximativement égal, avec une légère descente entre les deux voyelles. Dans des cas isolés, f_0 se maintient sur la syllabe finale au niveau tonal atteint à la fin de la voyelle accentuée ou le dépasse même légèrement; le vocatif gagne dans ce cas une nuance d'attente tendue.

Au cas où le vocatif est monosyllabique ou oxyton, la voyelle (finale) s'allonge et se divise en deux voyelles ayant le même timbre⁶, un accent secondaire étant perceptible sur la deuxième voyelle ; dans la fig. 1c : L+H* !H*M%, les deux voyelles dissociées durent ensemble 520ms., entre elles se trouvant une petite portion avec un affaiblissement des formants et une descente légère de l'intensité qui remonte ensuite.

Le modèle d'intonation 1(a,b,c), qui existe dans bien des langues, est nommé dans la littérature de spécialité « contour chanté », « vocative chant », « chanted tune » (Ladd 1978 ; Dascălu 1985, 2001, 2005 ; Gussenhoven 2004) étant parfois identifié, à notre avis improprement, avec le vocatif à rôle d'appel (*call vocative*) en général. Il est décrit comme une séquence de deux tons rapprochés, formé de deux marches, la première à un niveau plus haut, la deuxième à un niveau légèrement plus descendant, jusqu'au niveau moyen, maintenues pendant la durée prolongée de la voyelle accentuée et, surtout, sur la voyelle finale, en rapport avec l'insistance de l'appel. En fonction du prolongement du ton de la voyelle finale⁷ on peut distinguer la variante (1a) :L+H*H% de la variante (1b,c) : L+H* !H*H% ; chez cette dernière, le prolongement de la voyelle finale détermine l'apparition d'un accent secondaire perceptible, musical avec prépondérance, basé sur le maintien prolongé du ton (cf. Gussenhoven 2004, 57, 314, Ladd 2008,145).

(2)L+H*L% : 74 exemples : voir fig. 2 : *Ană !*

Le ton descend décidément sur la deuxième syllabe et finit par atteindre le niveau minimal. La voyelle accentuée a la durée la plus longue : dans la fig. 2 : 166 ms. vs.121 ms. C'est un vocatif impératif; son contour: pic élevé sur la syllabe accentuée suivie d'une descente du ton est semblable au modèle intonatif d'impérative.

(3) L+H* jH*L% 25 exemples : voir fig. 3a : *A'nă !*, 3b : *I,oa'ne !*

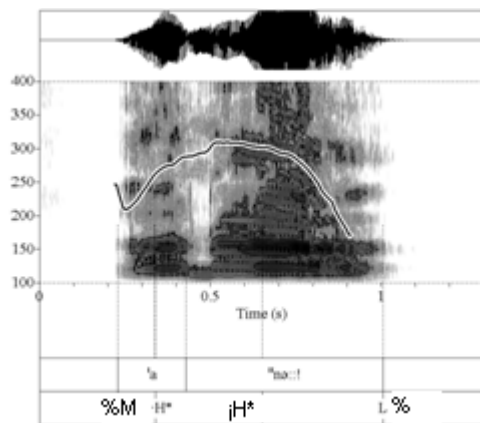

Fig. 3a : *A'nă !*

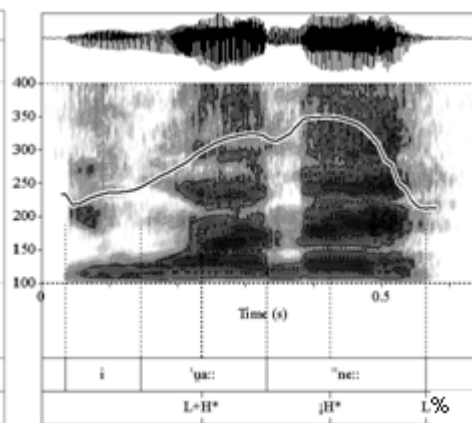

Fig. 3b : *I,oa'ne !*

⁶ En ce qui concerne la « scission » ou la « fendage » des voyelles, voir S. Pușcariu 1994, 142–143, 180.

⁷ Évidemment, on ne peut pas parler d'une limite de durée stable (par ex. 200–300 ms.), la différence effective étant donnée par la perception d'un accent secondaire sur la syllabe finale.

F0 monte légèrement sur la syllabe finale, formant un plateau haut, et ensuite descend vers le final. L'ascension du ton accompagnée, régulièrement, par la croissance de l'intensité et de la durée détermine l'apparition sur la dernière syllabe d'un accent tonal plus puissant que celui de la première syllabe. Ce contour est « chanté » lui-aussi et comparable au modèle (1b,c), mais, en raison du fait que le locuteur essaie de forcer la limite supérieure de son registre vocal, il devient en quelque sorte strident, permettant de parler d'un vocatif (d'appel) *crié*. L'accent secondaire, perceptible au contour (1) sur la voyelle post-tonique, devient l'accent principal de l'énoncé et domine l'accent tonal de la première voyelle, qui est aussi l'accent lexical du vocatif. Dans la fig. 3a la voyelle finale a le sommet tonal de 309 Hz, l'intensité de 87.32 dB et la durée de 500 Hw, par rapport à 288 Hz, 83.96 dB et 211 ms. de la première voyelle. Aux vocatifs avec désinence -e, la durée de la voyelle finale s'allonge chez les sujets 4a2 et 4c par la junction de la particule postposée *ei* (<hăi): *Ioanei!, Vasilei!*

Une variante du même contour intonational, réalisée dans un registre plus bas⁸, utilisée par le sujet 5c au deuxième appel, montre le lien étroit entre l'appel insistant de proximité (fig.3c) et l'appel insistant d'éloignement (3a, b). Ce type de vocatif insistant est basé sur le déplacement de l'accent principal de la voyelle qui porte l'accent lexical du mot sur la voyelle finale par l'accroissement de la hauteur et de l'intensité. Dans la fig. 3b la deuxième voyelle du vocatif *Ioane!* a le sommet tonal le plus haut : 350 Hz et l'intensité 76.5 dB par rapport aux 324 Hz et 75.5 dB de la première voyelle; la durée de la première voyelle est plus grande: 163 ms. vs 146 ms, ce qui contribue au maintien de l'accent lexical.

On peut également parler d'insistance à propos du contour intonational (1b), (1c) : L+H* ! H*H%, dont le ton final reste suspendu à un niveau haut ou moyen (intonation de continuation mineure), qui peut être prolongée jusqu'aux limites des possibilités vocales du locuteur. Mais, tandis que pour les contours L+H*H% et même L+H* !H*H% l'attitude du locuteur est d'attente tranquille (« prévisible » ou de « routine », selon Ladd 1978, 2008) de la réponse de celui qui vient d'être appelé, la « stridence » de la voix et le déclin final du ton dans le contour L+H*_iH*L% exprime une attitude d'impatience (Gussenhoven 2004, 314) et même l'énervement du locuteur provoqué par le retard de la réponse. D'ailleurs le rythme des deux contours diffère : lent, soutenu, trochaïque dans le premier cas, saccadé, iambique, manifesté également par une petite syncope de la fréquence fondamentale et de l'intensité entre les deux voyelles, dans le deuxième cas. Un contour tel L+H*_iH*H% est probablement physiologiquement impossible, vu que le locuteur a atteint le niveau supérieur de son registre tonal avant le ton de limite.

Les deux modèles d'intonation avec insistance ne sont pas spécifiques du vocatif de l'appel, étant donné qu'on les utilise aussi dans d'autres situations de communication à distance, par exemple le modèle L+H* !H*H% chez les vendeurs

⁸ Ce contour peut être nommé variante « parlée » du contour « chanté » précédent.

qui crient au marché, chez les vendeurs ambulants : *avem me :re ::!*, *pe :re bu :ne ::!* *Hai :ne ve ::chi (cumpără ::m) !*⁹ ou chez les ouvriers forestiers qui transportent des troncs d'arbres sur l'eau : *cá:rga ::!* 'încarcă '! (charge !), *va:rda ::!* 'atenție', mais aussi dans des appels comme ceux des parents qui s'adressent à leurs enfants qui jouent dehors : *veni ::ți la ma :să ::!* *re :pe de ::!* Le changement d'accent destiné à attirer l'attention est utilisé également dans les cris de publicité : *'co::v,rigi !* *ștrugu'ri :: -ștrugu'ri ::* (Pușcariu 1959, 105); le dernier exemple combine les contours $L+H^* !H^*H\%$ et $L+H^* !H^*L\%$.

(4) $L+H^*HL\%$: 20 exemples ; voir fig. 4 : *Ma'ri,na !*

Dans ce contour, qui a une position intermédiaire entre les contours $L+H^*L\%$ et $L+H^* !H^*L\%$ (crié), f_0 commence à descendre dès le début de la syllabe finale, mais la descente jusqu'au déclin final est lente ; nous avons noté cet ample mouvement du f_0 par le ton de limite $HL\%$ ¹⁰. On perçoit sur la syllabe finale un accent secondaire basé sur une durée et une intensité accrues ; dans la fig. 4 la voyelle finale a 88.64 dB et 409ms et la première voyelle a 87.36dB et 204ms ; le sommet tonal maximal se trouve sur la première voyelle qui porte l'accent principal. Ce vocatif est également impératif et *crié*.

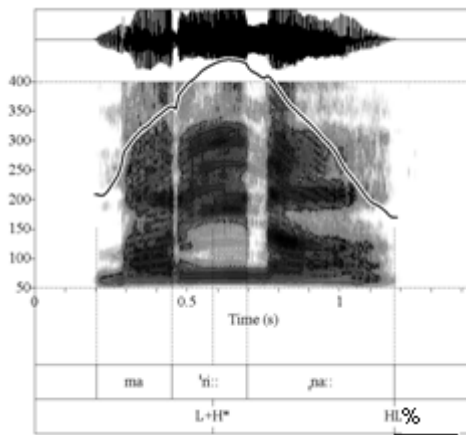

Fig. 4 : *Ma'ri,na!*

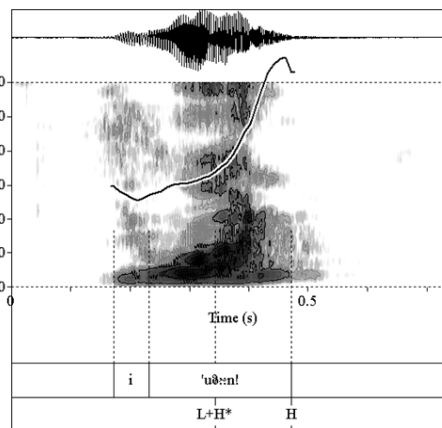

Fig. 5 : *I'on!*

⁹ Ladd 2008, 117 cite l'appel hollandais *uit-ko-men* avec descente du ton en escalier : $H^* !H !H$, mais d'autres formules aussi, par ex. la salutation britannique de séparation *bye* ; en roumain aussi, (*bună*) *ziua* ou *pa* peuvent être dit de façon chantée dans certaines situations, le dernier lorsqu'on s'adresse aux enfants surtout.

¹⁰ Notation prise de Sp_ToBI (Pilar, Prieto & Paolo, Roseano 2010).

(5) L+H*H% : 16 exemples ; voir fig. 5 : *Ion !*

L'ascension du ton sur la syllabe accentuée est continuée par le ton de limite H%.

(6) L*+H H% : 3 exemples ; c'est une variante du contour (5).

Dans le contour intonational 1 (a,b,c), le ton final reste suspendu au niveau haut ou moyen (intonation de continuation mineure) en attendant la réponse de l'interpellé.

Les contours (2), (3a, 3b), (4) ont le ton final descendant (intonation terminale), qui imprime au vocatif d'appel une note ferme, impérative: le locuteur est en train de sommer celui qu'il vient d'appeler de répondre ou de réagir.

Les contours (5) et (6) ont une intonation finale ascendante (de continuation majeure), montrant l'intention du locuteur d'initier un dialogue ou une action commune avec l'adressé; ces sont des vocatifs interrogatifs.

En ce qui concerne la distribution de ces six contours rapportée aux vocatifs de proximité, insistants ou d'éloignement, nous pouvons parler d'une spécialisation limitée (de certains contours) et de préférences de certains locuteurs.

Deux sujets présentent la même nature de contours pour les trois fonctions : l'informateur 2b a seulement des contours « chantés » L+H* !H% et l'informateur 5b a seulement des contours à final descendant : L+H*L% (à distance et L+H*HL% de deux fois et L+H* ;H*L% une seule fois).

Pour ce qui est des vocatifs *de rapprochement*, on utilise dans des proportions presque égales les contours L+H* !H% et L+H*L%. Il n'y a pas d'occurrence, on s'y attendait d'ailleurs, du contour «chanté» prolongé L+H* !H*H% et des contours « criés » L+H* HL% et L+H* ;H*L%. Certains sujets ayant un degré d'instruction générale et moyenne (3a, 3b, 4b,5a) utilisent aussi le contour final ascendant L+H*H%.

Les vocatifs d'*insistance* utilisent tous les six contours: l'insistance peut être réalisée de deux manières :

(a) Par l'intensification des paramètres acoustiques (surtout de l'intensité) de la voyelle accentuée, par ex. l'inf. 5b, qui a seulement des contours à final descendant, présente au vocatif *Ana !* prononcé comme vocatif *de rapprochement*, *d'insistance* et *d'éloignement* les paramètres suivants : 1) 311.84 Hz, 81.83 dB, 141 ms; 2) 313.51 Hz, 86.77 dB, 259 ms; 3) 337. 52 Hz., 90.59 dB, 253 ms; à la troisième répétition de la forme de distance apparaît le modèle L+H*HL%. Évidemment, on a utilisé comme vocatifs d'insistance les contours où l'insistance est impliquée dans la notation : L+H* !H*H% et L+H* ;H*L%.

(b) Par le déplacement du centre du poids (l'accent principal) sur la voyelle finale : L+H* ;H*L% dans un registre tonal bas. Ce modèle n'apparaît que chez l'informateur 5a, mais il est soutenu par son occurrence lors des vocatifs à distance enregistrés chez d'autres sujets.

Le rôle de déplacement de l'accent sur la syllabe finale (le cas b) est, premièrement, de maintenir la perceptibilité de la dernière partie du mot de vocatif (et d'autre cris) à distance; dans le cas (a), le final du mot affaiblit plus.

Les vocatifs à *distance* utilisent également en fonction de l'attitude du locuteur – d'attente ou décidée, les modèles L+H* !H*H% et L+H*L% à insistance sur la voyelle accentuée, L+H* HL% avec extension des paramètres de la voyelle accentuée sur la première partie de la voyelle finale, et le contour L+H* ;H*L% dont l'accent nucléaire se déplace sur la voyelle finale.

4.2. Le vocatif en position initiale

Dans cette position le vocatif a été enregistré dans 46 phrases, la plupart étant des propositions impératives obtenues comme réponses aux questions 39 et 40 du questionnaire AMPROM : *Ana, dă-mi (te rog) un măr!* et *Ioane, dă-mi (te rog) un măr!* et 92 du questionnaire SoRoEs : *Ana, dă-mi (te rog) un măr!*; on a noté également deux exemples pour chacun des cas de vocatif précédant des interrogatives partielles, des interrogatives totales et énonciatives.

Le vocatif est séparé par une pause réelle (« muette »), dont la durée est comprise entre 76 et 354 ms dans plus de la moitié des occurrences (cca 40%). Les « pauses » habituelles entre la voyelle finale du vocatif et la voyelle initiale du mot suivant durant entre 68 et 100 ms. sont parfois « remplies » par des vibrations plus faibles de la voyelle finale (*drawls*) et par l'occlusion un peu plus lente de la consonne suivante. La perception d'une « pause » est plus fréquemment déterminée par l'allongement léger de la voyelle finale qui porte l'accent de la phrase intonationnelle vocative : L-, M-, H- (plus rarement) et par un saut du ton qui relance la phrase intonationnelle suivante.

Le modèle intonatif le plus fréquent est (2) : (L+) H*L- (voir fig. 2). L'une des caractéristiques constantes du vocatif « lié » consiste dans le prolongement de la voyelle accentuée plus grand que celui de la voyelle post- tonique. Le sommet tonal de l'impératif dépasse celui du vocatif précédent, excepté le vocatif insistant à intonation finale ascendante : L*+H H%, comme dans l'énoncé : *Andreea! Ți-l prezint pe prietenul meu, Andrei*, où la locutrice attire l'attention de l'adressée qu'il y a quelque chose d'important à suivre.

En position initiale, le vocatif peut perdre la partie descendante du contour étant marqué seulement par l'ascension du ton sur la voyelle accentuée et par la durée; par ex., dans l'énoncé *Ioana, un-te duci?*, f 0 maintient le niveau haut sur la voyelle post-tonique avec l'accent de phrase H-, ensuite il y a une légère montée, en marquant le mot interrogatif *un[de]*, après quoi on descend jusqu'à la fin. Le contour du vocatif initial L+H*H- est courant chez l'informateur 4a.

L'informatrice 5c utilise avant l'impératif le modèle du vocatif insistant de la fig. 3b, avec le déplacement de l'accent nucléaire sur la syllabe finale : L+H* ;H*L%; voir fig. 7, où le vocatif est séparé de l'impératif par une pause.

L'accent tonal de la deuxième voyelle prédomine l'accent lexical de la première voyelle par la hauteur, l'intensité et la durée. Lorsque le vocatif est « lié » (sans pause), le contour devient $L+\rightarrow H^*HL-$ et la syllabe finale a un accent secondaire.

Nos données ne soutiennent pas l'opinion de Laurenția Dascălu Jînga (2005, 909) conformément à laquelle on peut distinguer le vocatif de l'appel du vocatif d'adresse en position initiale d'énoncé selon la manière d'utiliser les contours $L+H^* ! H$ et, respectivement, $L+H^*L$. Nous gardons notre opinion selon laquelle on utilise uniquement le vocatif à fonction d'appel en position initiale d'énoncé, lequel a d'habitude dans nos exemples le contour $L+H^*L\%$ (L-) et, plus rarement, le contour $L+H^* ! H\%(H-)$.

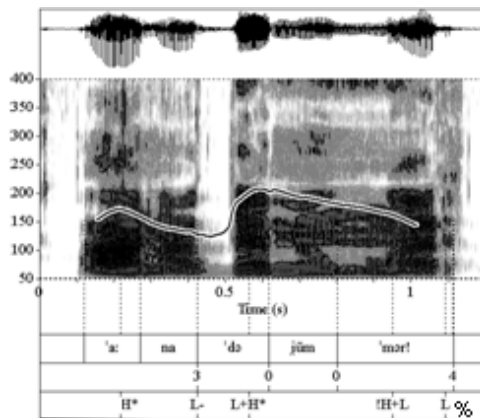

Fig. 6 : *Ana, dă-mi un măr!*

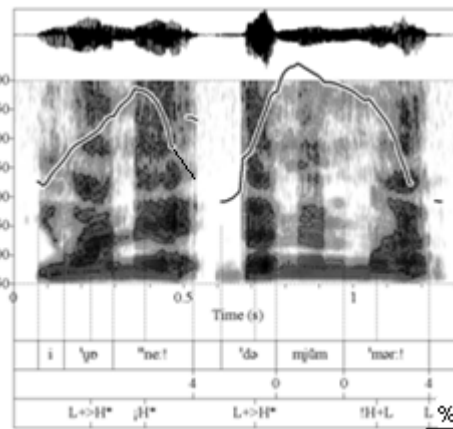

Fig. 7 : *Ioane, dă-mi un măr!*

4.3. Le vocatif en position finale

Le vocatif dans cette position apparaît dans 75 énoncés, précédé d'une formule de salutation (67 exemples), une question-salutation (4 exemples), un impératif et une interrogation totale (un exemple pour chacun des cas).

En général, en position finale, le vocatif s'encadre dans le contour généralement descendant de l'énoncé, se distinguant surtout par une plus grande durée, en prolongeant surtout la voyelle tonique.

Quand il est précédé d'une formule de salutation, c'est cette dernière qui porte l'accent principal de l'énoncé et se termine sur un ton de phrase haut ou moyen; le vocatif garde le même ton jusqu'à la voyelle accentuée finale, où f_0 tombe fermement, formant l'accent principal de la deuxième phrase intermédiaire : $H+L^*$, voir fig. 8, où le locuteur emphatise légèrement les syllabes du syntagme au vocatif. Vu qu'un constituant caractérisé par un sommet haut suivi d'une descente se trouve après, par exemple dans *Vino, Ana !*, la descente de l'impératif se réduit

par l'accent de phrase H- et le vocatif perd totalement sa partie ascendante, s'encadrant ainsi dans le déclin général de l'énoncé; son trait distinctif reste la descente plus ferme du ton sur la syllabe accentuée prolongée.

Au cas où le locuteur emphatise la fonction ou le titre honorifique de l'adressé, les lexèmes respectifs sont prononcés sur un ton plus haut, portant l'accent principal de l'énoncé, voir fig. 9.

Parfois, le vocatif a une intonation de continuité sur la voyelle finale prolongée : L*H% (fig. 10), ce qui montre le désir du locuteur d'initier une conversation.

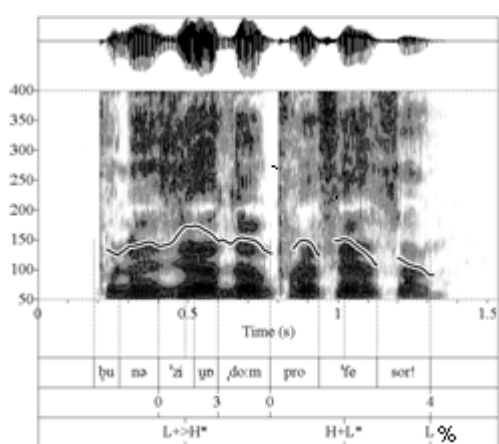

Fig. 8 : *Bună ziua, dom-profesor!*

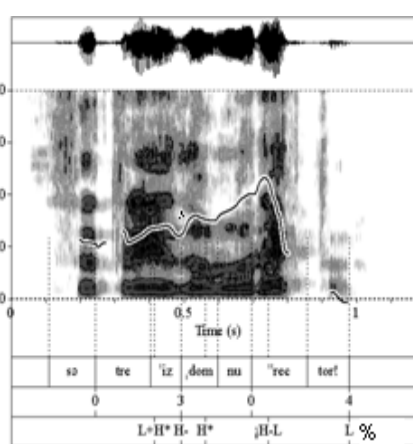

Fig. 9 : *Să trăiți, domnu Rector!*

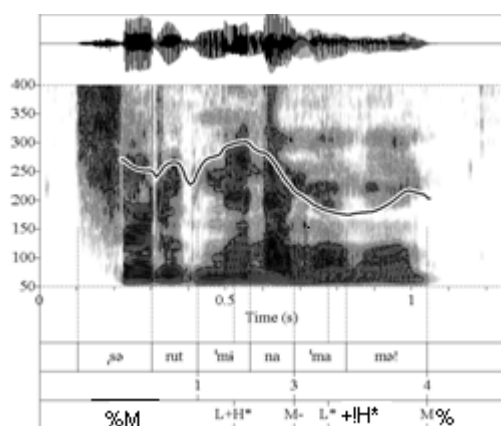

Fig. 10 : *Sărut-mâna, mama!*

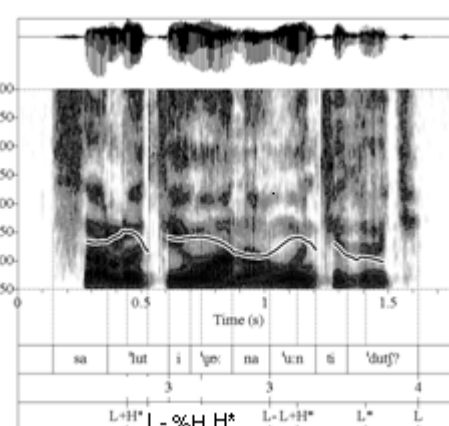

Fig. 11 : *Salut, Ioana, un-te duci?*

4.4. Le vocatif en position médiane

Encadré dans un énoncé, le vocatif a été enregistré dans trois exemples. Nous l'illustrons dans la fig. 11, qui présente un énoncé formé de trois phrases intonatives : une salutation, un vocatif et une interrogative partielle, chacune des phrases ayant son accent nucléaire. Les deux premières phrases se délimitent par l'accent de phrase L- suivi du redressement du ton au début de la phrase intermédiaire qui suit ; la dernière phrase a le contour spécifique des interrogatives partielles : sommet de hauteur sur le mot interrogatif et ensuite une descente abrupte. Le vocatif se distingue par un ton initial haut suivi d'une descente ferme et par le prolongement de la voyelle accentuée.

Les vocatifs en position médiane ou finale de l'énoncé sont des *vocatifs d'adresse*, qui ont le rôle de maintenir l'attention de l'adressé et de confirmer le fait que le locuteur lui adresse la parole d'une certaine façon, conformément aux relations psychosociales des deux locuteurs.

5. CONSIDERATIONS FINALES

Dans la première partie de cette recherche nous avons présenté des aspects de l'utilisation des formes du vocatif comme indicateurs des relations interpersonnelles des locuteurs dans quelques situations de communication informelles et (semi)formelles. Les fonctions sociolinguistiques des vocatifs sont dues à leur sémantisme, à la spécialisation pragmatique et à la combinaison avec d'autres moyens linguistiques d'adresse.

En ce qui concerne les contours intonatifs du vocatif roumain, outre les deux modèles décrits par L. Dascălu Jinga (2001, 2005), notés par le système de transcription ToBI par D. Jitcă, V. Apopei, O. Păduraru et S. Marușca (2015) : L+H*!H% et L+H*L%, nous avons identifié quatre modèles encore : L+H*_iH*L%, L+H*HL%, L+H*H% et L*H%. Nous avons distingué au cadre du vocatif « chanté » une variante prolongée, avec développement d'un accent secondaire en finale : L+H* !H* H% et, dans le cas du contour L+H*_iH*L% (avec le déplacement de l'accent nucléaire sur la syllabe finale), une variante insistante de rapprochement et une autre variante d'éloignement, « criée » ; les dernières deux se particularisent par le niveau plus haut atteint au cadre d'un registre tonal plus large dans la deuxième variante.

Les données dont nous disposons ne nous permettent pas un traitement statistique systématique des corrélations entre les modèles intonatifs établis et les variables situationnelles et psychosociales des sujets, mais uniquement quelques commentaires et hypothèses, basés, en partie, sur notre expérience de locuteurs natifs.

Nous avons observé plus haut que le vocatif interrogatif de rapprochement avec une nuance d'admonestation : L+H*H% est utilisé par des locuteurs qui ont

une instruction scolaire générale ou moyenne, surtout des femmes (trois vs un homme), davantage disposées à faire des remontrances aux enfants et aux maris moins obéissants. Dans des situations de parole avec des interlocuteurs qui se connaissent bien (femme – mari, amis ou connaissances proches) le vocatif insistant de rapprochement L+H* ;H*L% est également adéquat.

Le contour d'appel prolongé L+H* !HH% et, surtout, les contours « criés » L+H* HL% et L+H* ;H*L% sont indiqués pour les appels – impératifs adressés par les parents aux enfants qui jouent dehors (dans la cour ou dans le parc) ou aux groupes de travail dans la forêt (ouvriers forestiers, cueilleurs de fruits) ou aux excursionnistes/touristes, lorsqu'une personne s'est éloignée du groupe ou s'est égarée. Entre les membres d'un tel groupe, les relations sont d'égalité, quel que soit leur rang ou leur position sociale.

De larges corpus de données de langue parlée (comme l'AMPROM et, en partie, le corpus roumain pour SoRoEs) qui contiennent de nombreux aspects aux dépens des détails, constituent, premièrement, des sources importantes de matériel, mais aussi de thèmes et de suggestions pour des recherches applicatives ultérieures, portant sur les détails.

BIBLIOGRAPHIE

- Ahmed, Muhammed Badea 2007, «Vocatives: A Syntactic and Pragmatic Analysis», in *Tikrit University Journal for Humanities*, Vol. 14, No. 10, 31–45.
- Bibiri, Anca-Diana, Mihaela, Mocanu, Adrian, Turculeț (2016), «The Intonation of Romanian Greetings: A Sociolinguistic Approach», in *International Science Index. Conference Proceedings*, april 11–12, 653–661, Venice, Italy; vezi și <http://soro.es.ro/>.
- Blum-Kulka, Shoshana, House, Juliane, and Kasper, Gabriele (1989). «Investigating crosscultural pragmatics: an introductory overview», in S. Blum-Kulka, J. House, and G. Kasper (eds), *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood, NJ: Ablex, 1–34.
- Borràs-Comes, Joan, Rafèu Sichel-Bazin, Pilar Prieto 2015, «Vocative Intonation Preferences are Sensitive to Politeness Factors», in *Language and Speech*, Vol. 58 (1), 68–83.
- Borràs-Comes, Joan, Rafèu Sichel-Bazin, Pilar Prieto, *Vocative intonation in central Catalan: social & contextual Factors*, conféréncedans le Grup d'Estudis de Prosòdia (GrEP).
- Brown, R. W., Levinson S. C. 1987, *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulmas, F. 1981, *Routine im Gespräch. Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*, Wiesbaden, 1981.
- Cruttenden, Alan 1986, *Intonation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Daniel, Michael and Andrew Spencer 2009, «The vocative – an outlier case», in *The Oxford Handbook of Case*, Andrej Malchukov and Andrew Spencer (eds.), 626–634. Oxford: Oxford University Press.
- Dascălu, Laurenția 1984, *Asupra vocativului în limba română*, in SCL 35, 5, 410–451.
- Dascălu, Laurenția 1985, *Romanian Call Contours*, in RRL, 30, 4, 317–320.
- Dascălu-Jinga, Laurenția, *Melodia vorbirii în limba română*, București: Univers Enciclopedic, 2001.
- Dascălu-Jinga, Laurenția (1998), «Intonation in Romanian», in *Intonation Systems. A survey of Twenty Languages*, edited by Daniel Hirst and Albert Di Cristo, 239–260, Cambridge: Cambridge University Press.

- Félix-Brasdefer, J. César (2010). «Data collection methods in speech act performance: DCTs, roleplays, and verbal reports», in E. Usó Juárez and A. Martínéz-Flor (eds), *Speech Act Performance: Theoretical, Empirical, and Methodological Issues*. Amsterdam: John Benjamins, 41–56.
- Frota, Sonia and Pilar Prieto 2015 (eds.), *Intonation in Romance*, Oxford: Oxford University Press.
- Gramatica 1966 = *Gramatica limbii române*, vol. I–II, ed. a II-a, București: Editura Academiei Române.
- Gramatica 2005 = *Gramatica limbii române*, vol. I–II, *Enunțul*, București: Editura Academiei Române.
- Gussenhoven, Carlos, 2004, *The Phonology of Tone and Intonation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jitcă, Doina, Vasile Apopei, Otilia Păduraru & Samuil Marușca 2015, «Transcription of Romanian Intonation», in *Intonation in Romance*, edited by Sónia Frota and Pilar Prieto, 284–316, Oxford: Oxford University Press.
- Kabatek, Johannes 2016, *Grundfrequenz, Diskurstraditionen und sprachliche Ebenen*, conférence à Workshop organised in the project «Romanian and Spanish Contrastive Intonation Analysis. A Sociolinguistic Approach» (SoRoEs), Iași, 21–22 octombrie 2016.
- Kasper, Gabriele, and Dahl, Merete (1991), «Research methods in interlanguage pragmatics», in *Studies in Second Language Acquisition* 13: 215–247.
- Koch, Peter/Wulf Oesterreicher 1990, *Gesprochene Sprache in der Romania: Französisch, Italienisch, Spanisch*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Ladd, D. R. (1978), «Stylised intonation», in *Language* 54, 517–540.
- López Bobo, M^a J, Miguel, Cuevas Alonso, «Estratificación sociolingüística de la entonación cántara. La variable sexo», in *Fonética Experimental, Espacio Europeo de Educación Superior e Investigación*, vol. III, *Prosodia*, Madrid: Arco, 1050–1071.
- Martín Butragueño, Pedro 2011, «Estratificación sociolingüística de la entonación circunfleja mexicana», in Martín Butragueño, P. (ed.), *Realismo en el análisis de corpus orales: Primer Coloquio de Cambio y Variación Lingüística*, México: El Colegio de México, 93–121.
- Moreno Fernández, Francisco 1997, «Metodología del Proyecto para el Estudio Sociolingüístico del Español de España y de América» (PRESEEA), in F. Moreno Fernández (ed.), *Trabajos de sociolingüística hispánica*, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá.
- Moreno Fernández, Francisco 1998, «El estudio sociolingüístico de la entonación», in *Oralia*, 1, 95–117.
- Pilar, Prieto & Paolo, Roseano (eds.) 2010, *Transcription of Intonation of the Spanish Language*, Lincom Europa.
- Pușcariu, Sextil 1959, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București: Editura Academiei Române, ediția a II-a, 1994.
- Quilis, A. 1993, *Tratado de fonología y fonética españolas*, Madrid: Gredos.
- Sonnenhauser, Barbara & Patrizia Noel, Aziz Hanna (eds.) *Vocative* (sub tipar), «Introduction», 1–24.
- Turculeț, Adrian 2015, «Aspecte ale intonației vorbirii românești din Cernăuți», in *Simpozionul Internațional Grigore Bostan – 75. Probleme actuale de filologie română*, 427–438, Cernăuți: «Misto».
- Turculeț, Adrian, Anca-Diana Bibiri, *Modelul interogativ ardelenesc și avatarurile sale la intelectualii clujeni*, communication à al XVII-lea Simpozion internațional de dialectologie, Cluj-Napoca, 8–9 septembrie 2016.
- Vasiliu, Laura 1956, «Observații asupra vocativului în limba română», in *Studii de gramatică*, vol.1, București.
- Zwicky, Arnold 1974, «Hey, Whatsyourname!», in *Papers from the Tenth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society. April 19-21*, 787–801.

www.amprom

www.SoRoEs

ASPECTE ALE UTILIZĂRII VOCATIVULUI ÎN ORAȘUL IAȘI

REZUMAT

Introducerea cuprinde câteva considerații despre vocativul românesc, precum și date despre subiecți, corpusul folosit și metodologie. Scopul cercetării este descrierea formelor de vocativ înregistrate în cadrul proiectelor AMPROM și SoRoEs de la 19 informatori din orașul Iași, selectați după criterii de sex, vârstă și instrucție școlară.

În prima parte a cercetării (§ 2) se prezintă: a) forme de vocativ utilizate în situații de vorbire informale, familiare și b) în situații de vorbire (semi)formale. Formele de vocativ, cu trăsăturile lor particulare, utilizate în cele două tipuri de situații ilustrează funcția sociolingvistică a vocativului de marcare a interrelațiilor dintre locutor și adresat.

Partea a doua (§ 3) prezintă contururile intonaționale ale vocativului. Pe lângă cele două modele descrise anterior în lingvistica românească: „vocativul cântat” L+H*!H% și vocativul cu final descendent L+H*L%, sunt identificate alte patru modele, precum și o variantă insistentă de distanță, prelungită, a modelului „cântat” și două variante „strigate” ale vocativului de distanță.

Distribuția celor șase contururi intonaționale în funcție de tipurile principale ale vocativului: de chemare și de adresare, de apropiere, de depărtare și de insistență, precum și de variabilele sociologice ale subiecților luate în considerație: sex, vârstă, pregătire școlară, prezintă o specializare limitată și, mai ales, *preferințe* pentru anumite situații de vorbire dispuse pe axa *apropiere – distanță* fizică (spațială), cât și pe axa *apropiere – distanță* conceptuală, determinată de relațiile psihosociale ale vorbitorilor.

ATLASUL LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN, BAZĂ PENTRU CERCETAREA RAPORTURILOR AROMÂNNO-ALBANEZE

CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU

Ne propunem în cele ce urmează să continuăm prezentarea datelor¹ pe care le oferă *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (= ALAR)² asupra raporturilor lexicale și semantice dintre dialectul aromân și limba albaneză. Ne interesează cu precădere concordanțele semantice dintre cele două idiomuri.

1. Despre o serie de elemente din latină, moștenite de aromână și împrumutate de albaneză, care prezintă sensuri apropiate sau identice, se poate presupune că au evoluat semantic sau că și-au consolidat sensurile asemănătoare datorită vecinătății dintre aromâni și albanezi.

1.1. Frecvența cu care verbul *alag* (< lat. **allargare*, Papahagi DDA²) apare cu sensul „je vais, je marche” ca sinonim al verbului *imnu* (< lat. *ambulare*, Papahagi DDA²)³ s-ar putea explica și prin corespondența cu perechea de verbe din albaneză: *largoj* „a îndepărta” (refl. *largohe*) „mă îndepărtez, plec”, derivat în albaneză de la *larg* adv. „departe”, împrumut din latină⁴ și *ik* „a pleca, a merge” (de origine autohtonă)⁵. Hasdeu EMR s.v. *alerg* arată că și în dacoromână pentru *alerg* se pot găsi contexte în care este sinonim cu *merg* și *umblu*. Harta 220 *Umblu* din ALAR arată că *alag* este folosit singur în răspunsurile primite în două puncte de grai fărșerot din Albania (Fier, anchetă din 2008 și Dúcasi, anchetă din 2002) și alături de *imnu* în Pleasa (grai fărșerot; în răspunsul unui subiect ocazional; anchetă din 1968). *Aal'g^u* e singurul răspuns primit în două localități din Grecia, în grai

¹ Vezi Vătășescu 2015: 254–259, articol în care am atras atenția asupra inventarului și repartiției elementelor lexicale albaneze intrate în dialectul aromân, așa cum apar prezentate pe hărțile acestui prim volum al atlasului elaborat de N. Saramandu.

² Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I, Editor: Manuela Nevaci, București, Editura Academiei Române, 2014, LIII + 470 p. + 60 ilustrații + două hărți generale.

³ Papahagi trimite la expresia drom. *a-și găsi alargul*, de la care derivă verbul *a alerga*, Pușcariu 1943: 285.

⁴ Pentru comparația între drom. *a alerga* și alb. *largoj* vezi CDDE, nr. 952.

⁵ Pentru bibliografia explicațiilor etimologice vezi Orel 1998: 154; este foarte probabil un cuvânt autohton; lipsește la Demiraj 1997.

pindean (Vendiște⁶, anchetă din 1998 și Guduvazda, 1988) și este adăugat, alături de *imnu* din răspunsul informatorului chestionat sistematic, de un subiect ocazional în Túrria (grai pindean, anchetă din 1991). Tot în Grecia, *alag* apare alături de *imnu* în vorbirea aceluiași subiect și nu a doi subiecți diferiți, în localitățile de grai pindean Livádi Olimpou (anchetă din 1984) și Porói de Sus (anchetă din 1967). În Bujdóva, localitate din Bulgaria (grai grămostean, 1979), găsim *alác*^u în răspunsul ocazional, adăugat celui dat de informatorul obișnuit, care folosește *imnu*. Din cele 61 de puncte anchetate, în nouă apare *alag*. Ținând seama de răspunsurile obținute pentru atlas, menținerea utilizării, chiar cu frecvență destul de scăzută, a verbului *alag*^u cu sensul „plec, merg, umblu”⁷ s-ar putea explica și prin existența corespondenței cu albaneza.

1.2. Atlasul indică pe hărțile 57 *Fățã* (visage) și 58 *Obraz* (joue) o interesantă concordanță cu albaneza. Termenul pe care aromâna l-a moștenit din latină (*față*) și cel pe care albaneza l-a împrumutat din latină (*faqe*) au constant sensul „obraz” (vezi harta 58 „obraz”). Deși folosiți și cu sensul „visage”, atât arom. *față* cât și alb. *faqe*⁸ sunt concurați de sinonime. Urmărind harta 57, se poate observa că răspunsurile cuprind destul de frecvent – în loc de *față* – *prósup*^u, *suráte*, *gruít*^u, *bazarétã*⁹. În Papahagi DDA² nu apare cu evidență structura semantică a cuvântului. Sensul „obraz” nu este glosat și este greu de determinat concurența cu cele două sinonime la care se face trimitere, *prósup* și *suráte* (sinonimia cu *gruít* nu este indicată, deși cuvântul este glosat, iar *bazarétã* lipsește din dicționar). De reținut și situația de pe cele două hărți (58 și 59), care se referă la „joue”: pentru „obraz” se răspunde aproape compact, indiferent de grai, cu termenul *față* (totuși, în punctul 58, Selenița: *fățã nastânga*, *fățã nandrecãpta* și, la fel, în pc. 24, Corcea, grai fărșerot, notat în comentariile necartografiate, ALAR: 443; în pc. 59, Andon Poçi din Albania: *únã parti di față*, *dáu părțã di față* și, la fel, în pc. 18, Nijopole, Macedonia, grai fărșerot, notat în comentariile necartografiate, ALAR: 443; în pc. 36 Aminciu, din Grecia: *gumitate di față*), iar pentru „bucă obrazului”, pe harta 59, în răspunsurile primite apare aproape constant *bucã*. Excepție fac localitățile din Albania și cele din Macedonia și Grecia aflate la granița cu Albania, unde se răspunde *bulcîiã*, *mbulcîie*, cuvânt împrumutat din alb. *bulçi* „bucă obrazului”¹⁰: în graiul fărșerot (13. Beala de Sus, Macedonia¹¹, 14. Beala de Jos, Macedonia,

⁶ Ar fi interesant de stabilit originea toponimului care pare a fi format dintr-o bază (*vend* „loc”) și un sufix (*-isht,-e*) de proveniență albaneză; un apelativ *vendishte* (*vendishtë*), care să fi fost la baza toponimului, nu apare, însă, în dicționarele explicative albaneze, iar în prezentarea localității (nr. 44, p. XLVII) este consemnată întâi varianta *Verdiște* (un derivat de la *verde?*).

⁷ Caragiu 1997, s.v. *alergat*: *easti omu multu alâgatu, tu tutã lumea* „este om umblat, în toată lumea”; *doamnă alâgatã* „doamnă umblatã [în lume]”.

⁸ FS 1980 s.v. *faqe* dă ca prim sens „obraz”, iar sensul „față” îl consideră colocvial.

⁹ Răspuns primit în punctul 37, Diviaca, grai fărșerot din Albania, anchetă din 1999.

¹⁰ Çabej 1976: 362 consideră termenul greu de explicat etimologic, dar îl apropie de *bulç* „burtă, umflătură”.

¹¹ În note (ALAR: 443) este consemnată și sintagma: *umplu bulcîia* „umplu buca obrazului”; propoziția corespunde alb. *mbush bulcîtë* „umplu bucele obrazilor” (FS 1980, s.v. *bulçi*).

18. Nijopole, Macedonia, 20. Gramaticova de Sus, Grecia, 23. Pleasa, Albania, 24. Corcea, Albania, 25. Cândrova, Grecia, 37. Diviaca, Albania, 38. Fier, Albania, 58. Selenița, Albania), în graiul gabrovean (21. Nícea, Albania, 22. Greava, Albania), în graiul grămostean (27. Vlahoclisura, Grecia). Papahagi DDA² are numai adjectivul *bučícós* cu varianta *bulčícós* „plin, cărnos (despre față)”, pe care îl compară cu alb. *bullçi* „mascellare”¹². Atlasul documentează, astfel, răspândirea unui împrumut neînregistrat în dicționarul lui Tache Papahagi și dovedește o legătură strânsă între aromână și albaneză în vocabularul referitor la „față” și „obraz”.

1.3. Capidan 1922: 511 include denumirea *merlu di față* printre calcurile de sens și de construcție pe care aromâna le face după albaneză. Se îndoiește, totuși, de această explicație, din două motive: în *Dicționarul* lui Daniil lipsește expresia albaneză corespunzătoare, *mollë e faqesë*, ceea ce ar însemna că în graiul albanez din zona Moscopole nu exista; expresii asemănătoare sau identic construite există în limbile romanice (de ex. fr. *pomette*), ceea ce ar proba că e vorba de o metaforă general romanică¹³. Apariția în toate cele 61 de puncte anchetate pentru ALAR (vezi harta 60, *Umărul obrazului*) – și nu o pe o arie limitată la zona Albaniei și regiunile vecine – a sintagmei *mer^u di fățâ* este o dovadă în plus, importantă, că este vorba de o corespondență și nu de o influență semantică a albanezei¹⁴. Aici trebuie adăugate răspunsurile de pe harta 190, *Podul palmei*. În albaneză, denumirea pentru această parte anatomică este derivatul diminutival de la termenul *mollë* „măr”, *mollëzë* „merișor”, care se folosește și pentru umărul obrazului: *mollëza e pëllëmbës* (mărul (merișorul) palmei), *mollëza e gishtave* (merișoarele degetelor), utilizat și absolut, *e prek me mollëza* „îl atinge cu merișoarele”. Răspunsurile notate pe h. 190 sunt unitare: *mér^u di pãlmã* și, mai rar, *mër^u di la mânã*. Ele dovedesc o concordanță între dialectul aromân și albaneză, întărită de metafora inițială *merlu di față*, *mollë e faqesë*; se poate presupune că în aromână, după modelul albanezei, este completată perechea. De reținut că în punctele de grai fărșerot (14. Beala de Jos, Macedonia, anchetă în 1974, 25. Cândrova, Grecia, 1967, 55. Moscopole, Albania, 2011) și grămostean (8. Papaceair, Bulgaria, 1979)

¹² Nu este exclus ca varianta *bučicos* să se explice prin apropierea de *bucă*. Çabej 1976: 362 preia datele din Papahagi și nu observă nici el pătrunderea în aromână și a termenului de bază. De reținut existența dialectală în albaneză a unui adjectiv care trebuie să fi stat la baza adjectivului din aromână: *bulçik* „bucălat”, *i bulçikët* „(despre fructe) foarte copt” (Çabej, *loc. cit.*). Interesant este, de asemenea, sensul secundar, colocvial al cuvântului albanez: „îmbucătură, înghițitură, cantitatea de aliment sau de lichid pe care o cuprinde o parte a gurii” (FS 1980 s.v.). Aceleași sensuri, moștenite din lat. *bucca*, le are arom. *bucă*, *bucă* (Papahagi DDA², Caragiu 1997, s.v. *bucă*).

¹³ Nu trebuie uitat, însă, faptul că lat. *melum* (*malum*) s-a păstrat numai în română și albaneză, iar. lat. *pomus*: *poma*, conservat în celelalte limbi romanice cu sensul „măr”, a dezvoltat, tot numai în română și albaneză, sensul general „fructă”. Așadar, metafora s-a realizat în aromână și în albaneză cu material lexical diferit față de limbile romanice.

¹⁴ Pentru corespondența dintre alb. *mollët e faqeve*, cu diminutivul *mollëzat* (*e faqeve*), și drom. *merele obrazului* (= umerii obrazilor, pomeții), arom. *mearile di față* vezi Brâncuș 1999, nr. 152.

se răspunde chiar cu *mérлу di pulicár, mépu di pulicáp^u, mépu-a pulicápu, mérлу di pǎlicár^u*, care corespunde alb. *mollëza e gishtave* (= merișoarele degetelor).

2. O altă categorie de concordanțe este formată din evoluții semantice asemănătoare sau identice ale unor termeni de origini diferite în aromână și albaneză, dar referitori la aceleași obiecte.

2.1. Harta 256 *Febră* prezintă, pe o arie cuprinzând parțial Albania, Macedonia, Bulgaria și Grecia (în apropierea Salonicului), o rețea destul de strânsă de răspunsuri în care este utilizat termenul *foc*, pl. *fócăriⁱ, fócuriⁱ* (la care am adăuga și punctele în care s-a răspuns cu *căldură, căldurăⁱ*). Papahagi DDA² menționează utilizarea la plural, *focuri*, ca având sensul „temperatură, febră”. Nicolae Saramandu notează în *Atlas* câteva puncte în care s-a răspuns cu singularul: 7 (Ubovo, Macedonia, grai grămostean, anchetă din 1974), 19 (Livezi, Grecia, grai grămostean, 1967), 58 (Selenița, Albania, grai fărșerot, 1993, 1996). În albaneză, cuvântul *zjarr* „foc” are sensul „febră”, utilizat fiind la singular (așa cum precizează FS 1980). Urmărind materialul pe hartă, observăm că în Albania s-a răspuns cu pluralul *fócări* în Diviaca (pc. 37, anchetat în 1999) și cu singularul la Selenița. În estul Albaniei, către Macedonia, este o zonă compactă formată de *căldură* (sing.) (Greava pc. 22 anchetat în 2007, Pleasa pc. 23 în 1969, Corcea pc. 24 în 1986) și *căldurăⁱ* (pl.) la Nícea (pc. 21, anchetă din 2007). În celelalte puncte din Albania în care s-au primit răspunsuri apar *hávrră* și *temperatură*. În Macedonia și Bulgaria, mai rar în Grecia, de regulă s-a răspuns cu pluralul *focuri, foacări mari* (în graiul grămostean la Blagoevgrad, Razlog, Batac, Bachița, Bujdova – unde s-a folosit și *călduri* –, Șatra, Lopova, Târnova; în graiul fărșerot la Beala de Sus, Beala de Jos, Nijopole, Gramaticova de Sus, Cândrova; în graiul pindean la Turia și în Gopeș și Moloviște). Interesant este faptul că răspunsurile din Albania prezintă o zonă de centru și de vest, în care este folosit *hávrră*, zonă care este mărginită sus și jos de răspunsul *fócări* și *foc*. *Focuri* (și mult mai rar *foc*) caracterizează Macedonia și Bulgaria, unde nu s-au dat alte răspunsuri. La observații (ALAR: 461), N. Saramandu notează propozițiile explicative: *ársu tu fócure* „am ars în focuri [= am avut febră mare]”, în pc. 15 (Gopeș, Macedonia), *árdi focu* „arde ca focul”, în pc. 31 (Deniscu, Grecia, grai grămostean), *ári fócure* „are febră” în pc. 4 (Batac, Bulgaria, grai grămostean), *áre fócure* „are febră” în pc. 14 (Beala de Jos, Macedonia, fărșerot).

2.2. Sintagma *hícatu albu* (cu variantele *hícatu-ațel^u albu, albu hícat, hícatele ațele albele*), folosită pentru desemnarea plămânului (h. 151) corespunde denumirii din albaneză, unde *mëlçí*, termenul propriu pentru „ficat”, apare în sintagma *mëlçí e bardhë* (= ficat alb) „plămân”. *Atlasul* arată că în Albania s-a primit ca răspuns unic *hícat albu* în două puncte: Nícea și Greava (grai grabovean, anchete din 2007). În alte șapte puncte s-a dat răspunsul *pǎlmună, plemână* etc. (Diviaca, Fier, Selenița, Pleasa, Moscopole, Corcea, Andon Poçi, toate de grai fărșerot), iar în alte trei (Ducasi, Péștan, Cútali) nu s-au dat răspunsuri. Sintagma *hícatu albu*, corespunzătoare alb. *mëlçí e bardhë*, apare și în alte zece puncte din afara Albaniei:

în graiul grămostean, la Blagoevgrad (Bulgaria, anchetă din 1967), Úbavo (Macedonia, anchetă în 1974; aici este al doilea răspuns, după *plămân*, și este obținut la sugestia anchetatorului), Crușova (Macedonia, 1969); în cel fărșerot la Beala de Sus (Macedonia, 1974); în graiul pindean la Poroi de Sus (Grecia, 1967), Véria (Grecia, 1974) și Xirolivad (Grecia, 1967), ca și în Gopeș (Macedonia, 1978; primul răspuns a fost *lîcat*, la care subiectul a adăugat *lîcatu ațel^u albulu*) și Moloviște (Macedonia, 1997). Răspunsul *lîcatu albu* apare într-o zonă destul de bine delimitată: estul Albaniei, Macedonia și Bulgaria, Grecia (regiunea Salonicului). În toate celelalte puncte unde s-a răspuns, apare termenul *pălmună* (cu variante). Interesant este faptul că termenul *lîcat* este în aromână moștenit (Papahagi DDA² s.v.), pe când alb. *mëlçi* pare a fi un împrumut mai nou din italiană¹⁵. În albaneză, *mëlçi*, deși este termenul propriu pentru ficat, poate forma o sintagmă paralelă cu adjectivul „negru” pentru a desemna acest organ. Leotti 1937 înregistrează exclusiv cele două sintagme ca denumiri anatomice: *mëlçi e bardhë* (= ficat alb) „plămân”, *mëlçi e zezë* (= ficat negru) „ficat”; utilizarea fără adjectiv lipsește. Situația corespunde celei din meglenoromână: *alb drob* și *negru drob* (informație conținută de hărțile 151 *Plămân* și 179 *Ficat* din ALAR). În aromână, pe harta 179 *Ficat* găsim răspunsul *lîcatu-ațelu lailu* (*lîcat^u lai^u; lailu lîcatu* etc.) în aceleași două puncte din Albania, Nîcea și Greava, și în aceleași puncte din Macedonia, Bulgaria și Grecia în care pe harta 151 a fost notat răspunsul „ficat alb” pentru „plămân”; lipsește în Veria. Apare, în schimb, în trei puncte noi în care perechea „ficat alb” nu a fost înregistrată: Lopova (Bulgaria, grai grămostean, anchetă din 1967), Beala de Jos (Macedonia, fărșerot, 1974) și Avdela (Grecia, pindean, 1998).

3. Răspunsul *cără di dinț* din localitatea Diviaca (Albania, grai fărșerot, anchetă în 1999) traduce alb. *mishi i dhëmbëve* (= carnea dinților). În celelalte puncte de pe h. 117 *Gingie* se răspunde fie cu singularul, fie, mult mai frecvent, cu pluralul *qînçii*.

4. Prin *Atlasul* său, N. Saramandu aduce fapte care pot lumina corespondențe puțin cercetate până acum între dialectul aromân și albaneză, care presupun influența aromânei asupra albanezei. Harta 61 *Palid, om palid* este omogenă. În toate punctele s-a răspuns cu numele culorii: *galbăn, galbin* (și derivatele *gălbini, gălbănit, gălbinos*). Alb. *i, e gjelbër* (< lat. *galbinus*) are sensul „verde”, în vreme ce *i, e verdhë* (< lat. *viridis*) are sensul „galben”. Aromâna, ca și dacoromâna, continuă cele două adjective din latină cu sensurile proprii: „galben”, respectiv „verde”. De notat, însă, că FS 1980 explică *i, e gjelbër* ca având al doilea sens „albastru, verzui”, sens sub care este inclusă expresia populară *u bë gjelbër në fytyrë* (= s-a făcut galben (palid) la față). Nu poate fi neglijată posibilitatea ca utilizarea frecventă în aromână a descendentului lat. *galbinus* cu sensul „palid” să fi influențat asupra corespondentului alb. *i gjelbër*, adăugându-i sau întărindu-i acest sens.

¹⁵ Etimologia a fost propusă de Meyer EWA: 271–272 și acceptată de Orel 1998: 259.

5. *Atlasul* dovedește că vorbitorii au conștiința legăturilor dintre cele două idiomuri. În observațiile care însoțesc harta 249 *Spital* (ALAR: 249), N. Saramandu notează, de pildă, în pc. 13 (Beala de Sus, Macedonia) că „Subiectul afirmă că ar trebui să folosim termenul care provine din latină, pe care îl folosesc și albanezii: *spital*”, iar pentru pc. 21 (Nícea, Albania) precizează că „subiectul afirmă că același cuvânt îl folosesc și albanezii” (este vorba de *spital*). Răspunsurile cartografiate dovedesc răspândirea în Macedonia (deci și la Beala de Sus) a împrumutului slav *bólniță*, iar în Albania a neologismului romanic *spital*, recomandat de cei doi subiecți ale căror comentarii sunt notate.

6. În articolul de față ne-am propus să atragem atenția asupra unei serii de corespondențe semantice între aromână și albaneză, pe care așezarea pe hartă a materialului din graiurile aromâne le face evidente. De exemplu, hărțile despre *față*, *obraz*, *buca obrazului*, *umărul obrazului*, *ficat* și *plămân* dovedesc paralelisme de sens interesante. Considerăm că nu este vorba de influență, ci de contacte – al căror nucleu apare în zona graiurilor aromânești vorbite în Albania, Macedonia și Bulgaria (cu prelungiri în zonele apropiate din Grecia) – care întăresc conservarea unor sensuri moștenite în aromână și împrumutate de albaneză din latină.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 1999 = Gr. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Bibliotheca Thracologica, XXX, București.
- Çabej 1976 = Eq. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipës*, II, A–B, Tirana.
- Capidan 1922 = Th. Capidan, *Raporturile albano-romîne*, în „Dacoromania”, II, p. 444–554.
- Caragiu 1997 = Matilda Caragiu Marioteanu, *Dicționar aromân, A–D*, București, Editura Enciclopedică.
- CDDE = I.-A. Candrea – Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – Putea)*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Gr. Brâncuș, Editura Paralela 45, 2006.
- Demiraj 1997 = Bardhyl Demiraj, *Albanische Etymologien*, Amsterdam – Atlanta, Rodopi.
- FS 1980 = *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tirana, 1980.
- Hasdeu EMR = B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Gr. Brâncuș, București, Editura Minerva, 1972–1976.
- Leotti 1937 = Angelo Leotti, *Dizionario albanese italiano*, Roma, Istituto per l’Europa Orientale.
- Meyer EWA = G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strasbourg, Trübner, 1891.
- Orel 1998 = Vladimir Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden – Boston – Köln, Brill.
- Papahagi DDA² = T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*, ed. anastatică, București, Editura Academiei Române, 2013.
- Pușcariu 1943 = Sextil Pușcariu, *Etimologii și notițe etimologice: alerga*, „Dacoromania”, X, II, p. 285–286.
- Vătășescu 2015 = Cătălina Vătășescu, *Elemente albaneze pe hărțile Atlasului lingvistic al dialectului aromân*, „Fonetica și dialectologie”, XXXIV, p. 254–259.

**THE LINGUISTIC ATLAS OF THE AROMANIAN DIALECT AS A GROUND
FOR A COMPARATIVE RESEARCH WITH THE ALBANIAN LANGUAGE**

ABSTRACT

Our paper is intended to emphasize some semantic correspondences between Aromanian and Albanian, as shown by the linguistic maps of the most recently published source, ALAR (= *Linguistic Atlas of the Aromanian Dialect*).

Such correspondences are, in our opinion, the result not of the influence of one of the two idioms upon the other, but of the contacts established between the speakers in a central linguistic area comprising Albania, Macedonia and Bulgaria (with extensions in Greece). The revival of a series of Latin inherited words in Aromanian, upon an Albanian pattern (most frequently – but not always – filled with loanwords from Latin), is a consequence of those contacts.

Institutul de Studii Sud-Est Europene
al Academiei Române

NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

IULIA MĂRGĂRIT

BREÁZU', FIR-AR A(L) BREAZU'

Expresia din titlu, *fir-ar a(l) breazu* este centrată pe un nucleu antifrastric, definit prin cadrul imprecăției în care apare asamblat și prin raportare la *dracul* (*diavolul, necuratul*), nume omniprezent în contextele injurioase populare, sugerat de forma verbală. Construcția, de altfel inedită, se întâlnește în versurile lui Marin Sorescu. Epitetul devenit supranume, *breazul* „cal însemnat cu alb” individualizează ironic, prin cromatica de contrast, personajul „titular” menționat. Atribuirea adjectivului, exprimând o anumită calitate, asigură o denumire subtilă și derutantă: pe de o parte, se conferă un semn minuscul, de culoare contrastantă, constând dintr-o pată albă în frunte ori o dungă de aceeași culoare pe bot, specifice unor animale (mai ales cailor); pe de altă parte, se insinuează recunoașterea generală prin mărcile respective. Denumirea valorificată printr-un salt opozitiv, de la o extremă la cealaltă, în tabloul culorilor, realizează un „travesti” lingvistic necesar pentru protecția vorbitorului. Rostind-o, acesta se simte în afara oricărui risc. Numele de cod, construit în acest fel, cunoaște o anumită frecvență în vorbirea populară, reprodusă în opera lui M. Sorescu: – *Un' te duci, gagă? / – Ei, mi-a pus una cuțitu, / Fir-ar a breazu să fie, fir-ar a-nchilomănit!* / *Și mă duc la Cismăroaia să-mi întorcă ea cuțitu (La Lilieci, III, 26). Și dregea, dregea în curte. / – Nu-l dai deavu [dracului] să-ți faci un car de fier că ești un om avut! [...]* / *Toată lumea are cară de fier, tu te canonești breazu [dracului]* (id., *ib.*: 46). – *Mănâncă, să-ți dai gura la o parte, / Și la urmă să-ți vezi de treabă. / Fir-ar a breazu de gură / Bagi tu seara-n ea bine-ha, până nu mai poate, / Și dimineața cere iar* (id., II, 205).

În seria de nume atribuite dracului, *breazu* constituie unul dintre cele mai puțin cunoscute.

BUTUHÁN

LR, 11, nr. 3, 1962, 265 a înregistrat *butuhan* în cadrul expr. *a se face ~ „a se umfla”* (: *S-a făcut piciorul butuhan*), notată din fostul raion Craiova. Anterior, exclusiv ca s.m., *butuhan* „trunchi gros de lemn” fusese consemnat din aceeași zonă, fostul raion Băilești, reg. Craiova (*Lexic reg.* I, 28), iar în var. primordială *butucan*, din fostul raion Rădăuți, reg. Suceava (id., *ib.*: 113). Ulterior, Bărbuț,

Dicț. olt. atestă *butuhan* ca adj. invar., citatul corespunzător confirmând, la rândul lui, expresia: *s-a făcut butuhan* „s-a umflat la maximum”. La românii din Serbia, cuvântul circulă în var. *butufan*: *Omul cu dușmani / Ca codru cu butufani* (ap. Zanne, PVI, 373). Nucleul lexical, prin formant și prin semantism, constituie un derivat augmentativ, conform analizei: *butucan*. Varianta fonetică din titlu a rezultat prin modificarea velarei din tranșa finală, poate sub influența și atracția lui *burduhan*, emblematic pentru categoria „umflat, umflătură”. Mai departe, modificările fonetice [h] > [f] sunt absolut firești (cf. *burduh* > *burduf*).

CAJLÂP

Semnificând „bucată mare” [sic!], cuvântul *cajlâp* a fost cules din fostul raion Balș pentru rubrica *Vocabular regional* din LR, 8, nr. 1, 1959, 62: *un cajlâp mare de săpun*. Neînregistrat în dicționare și în alte glosare, *cajlâp* pare a fi consecința unei contaminării dintre *caș* și *calâp*, cel din urmă, în varianta veche muntenească, înregistrată în DA. Din punctul de vedere al aspectului, și *cașul*, și *săpunul*, ambele proprii gospodăriei țărănești tradiționale, se prezintă, ca produse finite, sub aceeași formă, *calup*: *Povățuind pe cășeri (ca) să-i facă cașcavalu* [= sortiment de brânză, preparat din caș] în *calupuri mari* (a. 1810) – după DA s.v. *Să se radă vreo câteva calupuri de sapon* – CADE s.v. Încrucișarea *caș/calâp* posibilă, prin apartenență la același domeniu de referință, ar fi dus la crearea unui cuvânt nou, *cașlâp*, cu sonorizare, *cajlâp*. Se cuvine să remarcăm glosa insuficientă pe care a oferit-o culegătorul și a acceptat-o redactorul. Prin definiția „bucată mare” am putea înțelege largă aplicabilitate a cuvântului. Dar nu este așa, *cajlâp* raportându-se, restrictiv, la preparatele finisate în formă de *calup(uri)*.

CĂRĂȘÉL

Notat în LR, 8, nr. 2, 1959, 51, din fosta regiune Pitești, *cărășel*, *cărășei* s.m. „bucățică de caș moale din jintiță; bucată de carne din ciorbă”, după aspect, ar putea constitui urmarea unei metateze. Cuvântul implicat pare a fi *cășărel*, formație lexicală ipotetică, creată analogic, poate, după *bulgărel*, formă posibilă de coagulare imediată a jintiței la fiert. Semantismul s-a extins, metaforic, și asupra bucăților de carne, nu prea mari, din ciorbă, corespunzând, ca dimensiune, structurii diminutivale a cuvântului.

Consemnat dintr-o altă zonă, fostul raion Tecuci, *cărășel* mai denumește „fructul bobului”: *Nu prea-s cărășei în borș* (Lexic reg., II, 95). Se poate presupune că, după aspect, leguma, cu rodul în formă de boabe albe, superioare dimensional celor de fasole, la fiert, ar fi atras aceeași metaforă (pe baza asemănării cu bulgării mici de caș), sub numele *cărășel*.

CÂȚURIE

Adj. f. din titlu, ca unică formă de atestare, figurează în versurile lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 170: *Cumnatu-său a reclamat-o, să-i ia pământul. S-au judecat / Zece ani. A câștigat procesul, ce-o fi ajutat-o piatra / Cățurie de la brâu, ce-o fi ajutat-o, bunătatea ei, că era o / Femeie bună?* Analizabil, în adjectivul anunțat, identificăm baza dialectală *căță* „bibilică”, termen specific graiurilor oltenești, dar cu „et. nec.”, conform dicționarilor. Modul de creare nu pune probleme (cf. *pricurii, infra*, nota omonimă), ca și semantismul „pestriț”, referitor la aspectul cromatic al unui obiect, prin raportare la *căță*: recurgându-se la derivarea analogică, după modelul preexistent citat.

CHIRÁN

Adjectivul asupra căruia ne-am oprit, *chiran* „rău la suflet” (*Nu vezi că e negru în cerul gurii de chiran ce e?*), a fost cules din Peștișani, fostul raion Târgu-Jiu pentru rubrica *Vocabular regional* din LR, 10, nr. 3, 1961, 237. Întrucât DLR nu l-a valorificat, ca variantă fonetică, cu semantism regional, în articolul *tiran*, îl semnalăm în consecință.

CIOSMĂȚI

Semantismul verbului-titlu anunțat este reliefat, fără dubii, de context: „– *Cribda cui te-a făcut, ori vrei să te ciufui? Te ciosmățesc! / Te fac bucăți, auzi! Răbufnea el.* (M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 182).

Formal și semantic, *ciosmăți* „evocă” *ciozvârți*, creație internă, atestat în DA și, recent, în DGS I. Analizabil prin *ciozvârță*, împrumut de origine slavă, mai apoi repetat din sârbă și bulgară, în cazul dat, presupunem că baza a suferit modificări fonetice în stadiile *ciozbârtă* > *ciozmârtă*, prin disimilare totală, *ciozmâtă*, *ciosmâtă*, virtuală bază derivativă verbală.

CIURCIUVÁSE, CIORCIOBOÁTE, CIOROBÚTE

Absent din dicționare și din alte glosare, primul dintre lexemele anunțate, *ciurciuvase*, figurează ca „atestare involuntară”¹ în Ciaușanu, *Vâlcea* s.v. *nanote*

¹ Prin sintagma instituită și tratată, practic, în Mărgărit 2011: 27–34; 2013: 95–102; 2014: 99–107; 2015: 559–567, 2016: 97–120, am denumit „lexemele colaterale, față de corpusul corespunzător al unor glosare dialectale, aflate în citate sau în glosele autorilor, dar susceptibile de a fi [fost], promovate în repertoriul lexical”.

(sg. neîntreb.) „lucruri încurcate, netrebnice, ciurciuvase, dănăni”. Prin structură, *ciurciuvase* amintește de *ciorciobute*, cu același înțeles, din *Gl. Munt.* și DGS I. Pentru a explica originea acestor cuvinte (*ciurciuvase*, *ciorciobute*), apelăm la sinonimul *cioroboaie* (v. *Gl. Munt.* s.v., DGS I s.v. *ciorciobute*), înregistrat în *Gl. Argeș*, în potențiala var. primordială: *ciobăraie* (*S-a umplut magazia de ciobăraie, încurcă locul degeaba*). Metateza ar explica modificarea *ciobăraie* > *ciorăbaie*, iar asimilarea vocalică progresivă [o] – [ă] > [o] – [o]: *ciorobaie*, urmată de propagare vocalică, ar duce la rezultatul *cioroboaie*. Dacă acceptăm și propagarea africateri inițiale [ç], atunci *cioroboaie* ar deveni *ciorcioboaie*. Varianta astfel creată ar fi susceptibilă de a suferi o schimbare în tranșa finală, printr-un fel de etimologie populară, mai precis, prin apropiere de *botă*, var. *boată* s.f. 1. „vas din doage în care curge rachiul la cazan”. 2. „doniță pentru păstrat laptele”. 3. „putină”, după cum atestă DGS I s.v. *botă*¹, eventual, *bute* ori chiar *vase*. Dacă prima parte a cuvântului rămâne, aparent, obscură, în realitate, o secvență cu metateză și alte modificări fonetice din s. colectiv *ciobăraie*, în partea a doua se pot recunoaște obiecte din gospodăria țărănească: *ciorcioboate*, *ciorciobute*, *ciurciuvase*. Comutarea *o/u* în cazul ultimului lexem s-ar explica prin atracția sinonimică, de exemplu, *ciuble*/**ciorciovase* (v. Ciușanu, *Vâlcea* s.v.).

COSOÁIE

Cu înțelesul „flori cusute cu lână colorată pe cojoace”, cuvântul-titlu a fost înregistrat din fostul raion Balș în LR, 8, nr. 1, 1959, 62. În MDA s.v. 9, figurează cu „et. nec.” și semantismul „cusătură mare, urâtă”, probabil, pe baza altor atestări. Anterior, *cosoaie* s.f. pl. „curele colorate folosite la ornamentarea șerpărelor” fusese consemnat din localitatea Sibiel, fostul raion Sibiu (*Lexic reg.* II, 58). Cu siguranță, este vorba de același cuvânt, în cazul căruia semantismul a evoluat de la „fire” (de lână sau de piele) pentru ornamentat anumite obiecte de port la „flori cusute cu firele respective”. În privința originii, propunem schimbarea de sufix în cadrul deverbalei *cusătură* > **cusoaie*, cu modificarea fonetică de rigoare (asimilare regresivă [u] – [o] > [o] – [o]). Referitor la sens, considerăm că derivatul reflectă relația specială dintre diminutive și augmentative, reperată și comentată de F. Dimitrescu 1968: 241–255, același derivativ cumulând ambele valori (cf. *căsoaie* 1. „căsuță, anexă în gospodărie, ori pe câmp”: *Niște haiduce! / Fir-ar ale păcatelor, dorm prin cimitir. Nu le e urât. / E o căsoaie la cimitir. Dacă le-apucă noaptea pe deal, ori / Le ceartă Trașcă, ele dorm acolo* – Sorescu, *La Lilieci*, III: 190. 2. „casă mare”, v. DEX s.v. 1.). Pentru determinarea valorică a derivatului, raportăm cusătura de pe cojoace sau șerpăre la cea de pe cămăși ori ii, comparația reliefează înțelesul augmentativ care rămâne în afara oricărei discuții.

COTÂRLIE

Neatestat până în prezent, *cotârlie* apare în opera lui M. Sorescu, *La Lilieci*, II, 209: *Și-n loc să mai puneți și voi mâna / Să-ntoarceți* [= să așezați în altă poziție] *o găscă* [care clocește] / *S-aduceți o cotârlie de lemne / Tot mereu călare pe haidea! / Câini de uși multe!* Cuvântul-titlu pare să definească un mijloc de transport la îndemâna copiilor, pentru a participa, după puterile lor, la rezolvarea multiplelor treburi gospodărești. În alcătuirea acestuia, *cotârlie*, recunoaștem secvențe din structura altor lexeme din același domeniu de referință, transportul, la nivelul comunităților sătești: *cotigă* și *târlie* „sanie trasă de om” (v. DGS III s.v.). Semantismul noului lexem astfel „asamblat”, s-ar decoda, variabil, în funcție de anotimp și de necesități, „cărucior” (vara) și „sanie, săniuță” (iarna).

DESTİNDE

Ca antonim pentru *întinde* „a îndrepta, a desfășura, trăgând de unul sau de ambele capete un lucru care poate fi strâns, încolăcit, înfășurat”, *destinde* nu figurează în dicționare. În privința originii, nu ridică probleme. Acestea se rezumă la identitatea lui nedescoperită până în prezent. Îl semnalăm cu atât mai mult cu cât l-am identificat într-un text al unui autor din Bibliografia DLR: *Petrecerile nunții ținură o săptămână întreagă, mesele nu se mai destinse cât ținut benchetuiala și, fiind și eu la una din ele, furai o lingură scurtă și o băgai în gură cui ascultă* (N. D. Popescu, *Antologie*, II, 381).

DNĂ, FIRE-AI A(L) DNĂ

Imprecația din titlu, inedită prin nucleul lexical cu totul aparte, *dnă*, se întâlnește în scrierile lui M. Sorescu (*La Lilieci*, IV, 55): – *Hai, fă, ce faci? Mâncăm odată ori nu? / – Ba! Că am treabă. / Vezi și tu ce e pe-acolo prin băjbe, pe / Corlată, pe la unghete. / – Fire-ai a dnă cu argeaua ta cu tot și cu băjbele tale!* Ca adresabilitate, în volumul citat, se întâlnește în raporturile dintre soți sau dintre părinți și copii (– *Ia pipota, Gogonele! / Ia pipota, n-auzi? / – Mă, n-auzi? Ia pipota, fir-ai al dnă cu znaga* [= puterea] *ta!*, *ib.*, III, 126), ceea ce nu înseamnă că se limitează doar la aceste relații.

Cu o structură paradoxală, *dnă* se dovedește un nume codificat pentru personajul titular al imprecațiilor construite cu formele verbale ale verbului *a fi*. Încadrându-se într-o anumită „politică lingvistică”, crearea aproape siglată a cuvântului răspunde atitudinii de a refuza rostirea termenului curent, pentru a nu stimula în vreun fel prezența „vrăjmașului”: *Diavolului nu i se spune mai niciodată pe nume, ci se numește iaca-cui, necuratul, naiba...* (Ciașanu, *Vâlcea s.v. floare 2.*).

În alcătuirea noului lexem, aproape o performanță din punctul de vedere al economiei de mijloace, s-au reunit, probabil, secvențe minime din sinonimele angajate în rostire: *deavu* și *naiba* ele însele nume de cad deja demonetizate. Primul, o refacere, *diavol* > *diavu* > *deavu*, după „tiparul” *dracu(l)*, figurează în DLR ca unică variantă (*diavu*), prin ignorarea multiplelor atestări din versurile lui M. Sorescu: *Bunicii mei, oameni îndărătnici, de! / A deavu țacă [= neam] de oameni, moi (La Lilieci, III, 55). – Voi ce, deavu, păziți, nu mergeți acas? (ib.: 84). – Fiți-ar năroji ai deavu, mumă! (ib., 152). – Și eu ziceam să-mi fac car! ... Să car... / – Să cari pă deavu... / Că de cum ieși din curte te pierzi (ib., 28). Cel de al doilea, *naiba*, preluat în suita de termeni conspirativi pentru *dracul*, ar proveni, după Al. Graur (BL, II, 175), din l. romă, unde *naibah* semnifică „ghinion” poate că, pentru capacitatea personajului *nomen odiosum* de a se identifica cu ghinionul, împrumutul a fost adoptat în seria multiplelor denumiri ale acestuia: *Fumul Ioancăi se ducea și intra pe coșul lui Dinică. / Naiba știe cum o cotea! (ib., IV, 15). – Nu le stați, mă, boilor în cale / Că să sperie, naiba, și vă amestecă aci cu gioavla [= noroiul] (ib., II, 130). Cuvântul nou, un construct deliberat ori rezultatul unei contaminații, a dezvoltat variante fonetice, de altfel explicabile. Mai întâi prin închiderea vocalei [ă] la [â] a apărut *dnâ*: – *Toată ziua jucară purceaua, fir-ar ai dnâ! se plângea / Câte un părinte, ținură vitele numai în gloduri! (ib., 218). Apoi, s-ar fi putut simplifica grupul consonantic *dn*, de altfel străin limbii române, tolerat pentru început tocmai pentru a asigura nerecunoașterea fostelor lexeme implicate în varianta abreviată. S-a recurs la procedeu, poate din intenția de a oculta forma primordială, ermetizând-o în acest fel: *Ciocea secera singur pe la Bocșă / Ce să facă el singur în trei pogoane? / – Cumnate, da' cumnata nu vine? / – Fir-ar a dă! Că nu vrea să vie! (La Lilieci, III, 15). Și s-a dus Ciocea la Păuna, fosta lui nevastă, / Și-a luat-o: / – Hai acasă, că n-am muiere. A plecat, fir-ar a dă, hai tu! (ib., 17). Varianta astfel abreviată intră în construcție și cu verbul *a se face*, ca și primitivul. *Ea îi tăia gura în fier și-n oșel, nu mai tăcea. Da' să se / Apropie, el amenință cu securea / – Păi dacă te-ai făcut a dă! Să vezi cum îți litroșesc tot. / Și ea a rămas goală (ib., 16).*****

Dacă pentru cunoscătorii graiului, varianta drastic redusă sub aspect formal, nu prezintă dificultăți, pentru cei neavizați, prin iminența omonimiei, se impune coprezența lexemului-bază de la care a fost coruptă. Prin structura sa precar-ambiguă, *dă* răspunde necesității de camuflare totală a maleficului personaj, sub nume cât mai „conspirative”. În parcurgerea treptelor, *dracul*, *diavolul*, *naiba*, *dnă*, *dă* se reflectă o anumită gradualitate de „protecție lingvistică” a vorbitorului. Termenul titular se actualizează în împrejurări extreme, când vorbitorul renunță la autocenzură, iar adresantul poate fi trimis, fără ezitare, „la dracu”, fiind străin, departe fizic, dar și sentimental, de acesta (*Am auzit că ăla / [Clemenceau, om politic], fir-ar al dracului, / S-a pus în capul trebii – La Lilieci, II, 58), ori aproape, dar, în relații conflictuale, și, de aceea, trebuie distrus cu orice preț: (... L-am crescut ca pe copilul meu, / Și acum se râde de mine... / Și el îmi ia vacile la*

obor... / Fir-ar al dracului / Nu mai zicea acum: al iaca-cui, al deavului / Fir-ar închinat, ori fir-ar mărturisit, ci-l drăcuia / Apăsând pe prima silabă că era mai sonoră – ib., II, 7). Crearea de substituenți (breazu, dnă, dă, chiar și deavu) atestă dependența vorbitorilor de limbajul-învectivă a cărui eficiență ar fi girată de prezența dracului, invocat sub orice nume, oricât de criptic ar fi.

GRÁBNIC

Reactivat în anumite contexte, de opera lui M. Sorescu, cuvântul *grabnic* atrage atenția prin semantismul special dobândit în limitele acestora. A fost semnalat și discutat de Brâncuș 2014, 107: *grabnic* adv., folosit cu un adjectiv, capătă valoare de superlativ: *Ioanea, nevasta lui Mărin al Florii, rămasese văduvă [...] / El era sărac și ca bogată, dar urâtă grabnic / Grabnic de urâtă. Și el era frumos (La Lilieci, IV, 13). Absent din dicționare, neînregistrat de MDA, *grabnic* prezintă un înțeles nou, necunoscut.*

În privința semantismului, DA s.v. 3. oferă o posibilă pistă de clarificare. În combinația *moarte grabnică*, calificativul devine sinonim cu *năprasnică*, aici un înțeles special, „care depășește cu mult limitele obișnuite, care iese cu totul din comun, extraordinar, fenomenal” (*Roma cea năprasnică, ajunsă la cădere – I. Văcărescu, P., 136/8; În fața noastră se ridică un munte înalt și drept ca un zid năprasnic – Vlahuță, RP, 55, după DLR*). Prin analogie, *grabnic de urâtă* ar avea înțelesul corespunzător „extraordinar, îngrozitor, fioros de urâtă”. Construcția din grai, prelungită din limba veche sau inovație, excelează prin gradul înalt de expresivitate.

ÎNCOTEȚI

În formația verbală inedită, *incoteți* „a prinde o pasăre de curte pentru tăiat”, consemnată din fostul raion Balș (LR, 8, nr. 1, 1959, 63), recunoaștem baza derivativă *coteț*, dar cu altă accepție decât cea de bază, „capcană din nuiiele, stuf sau trestie pentru prins pește” (v. DA s.v. *coteț* 4; MDA s.v. 16): *Am incotețit cocoșu după casă și l-am prins*. Optăm pentru semantismul menționat, datorită compatibilității acestuia cu operația în cauză.

ÎNDECOLTĂȚĂ

Adjectivul anunțat figurează în *Gl. Munt. / pct. 824, Mihăilești, Giurgiu*, în var. *indicoltată*, de unde a fost preluat în DGS I, ca atare. Variantă cu augment a neologismului *decoltată*, la nivel dialectal, *indecoltată* suscită interes ca mod de creare. A apărut, probabil, în contexte propice, respectiv, în construcții

prepoziționale pe baza conectivului omonim, de felul: *Foicică foaie lată, / Ieși, Marișo, pân la poartă / În cămașe decoltată [...] / Că mâine plec în armată* (Ciașanu, *Vâlcea*, 47/227). Cadrul penultimului vers ar fi favorizat absorbția prepoziției ca preverb.

ÎNDELICĂ

Verbul menționat, formație specifică graiurilor muntenești, a fost furnizat din localitatea Malu, jud. Giurgiu, în anchetele pentru atlasul lingvistic al zonei: *Pozânar? Nu mai zice nimeni așa, acu ne-am îndelicat* (ALRR – Munt. și Dobr., IV, h. 485, MN., pct. 835). Noua formație verbală reflexivă, atestată deja în perioada interbelică (cf. Ciașanu, *Vâlcea* s.v. *sârmos*, ~ *-oasă* „delicat, costeliv, firav, «îndelicat»”), a apărut, în urma afilierii adj. *delicat* la seria participiilor corespunzătoare verbelor de conjug. I prin falsă analiză. Interpretat astfel, *delicat* se află la baza unei creații verbale pseudopostparticipiale, care simultan a primit și prefixul *în-*: *îndelica*. Participiul *îndelicat*, ca formă morfologică corespunzătoare de la verbul cu augment, probează existența acestuia, cu evidentă valoare eventivă.

MIRÚG MIRIGÁI

Cu pl. *miruguri* și cu precizarea „mai ales la pl.”, însemnând „rămurele uscate, căzute prin pădure”, cuvântul figurează în *Lexic reg.*, II, 15. A fost cules din fostele raioane Drăgănești, Drăgășani, Râmnicu-Vâlcea, Slatina. Datorită înregistrării tardive, anul de apariție a sursei fiind identic cu cel al volumului DLR, *mirug* a rămas în afara corpusului. Ulterior, se regăsește în Bărbuț, *Dicț. olt.*, în aceeași formă: *mirug*, ~ *-uri*.

Ca origine, cuvântul pare o var. cu metateză de la *rămig*, ~ *-uri*, consemnat în ALRR – Munt. și Dobr., II, h. 208 / pct. 770, Ulmi, Milcov, jud. Olt. În DLR, el a fost notat, exclusiv, la pl., *rămiguri* (Păușești-Otăsău, Vâlcea) ca s.f., pe baza sursei documentare: Coman, *Gl. Bărbuț, Dicț. olt.* a reținut aceeași formă de pl., dar ca s.n.

Varianta în discuție presupune o bază modificată fonetic din *rămig*, mai probabil din *rumig*, creată prin acomodarea vocalei, cu labiala următoare, apoi, prin metateză, *mirug*.

La rândul lui, *mirug* ar putea constitui punctul de plecare al unui alt cuvânt, identificat în Oltenia, *mirigai*, ~ *-e* „bucată mică de lemn”, consemnat din fostul raion Balș (*Lexic reg.* I, 27), confirmat de Bărbuț, *Dicț. olt.* *Mirigai* ar fi apărut de la *mirug*, sub presiunea lui *putregai*, soluție ipotetică, în absența altei baze. Dar LR, 8, nr. 1, 1959, 65 confirmă *rimig*, ~ *-uri*, cu aceeași accepție, reținut din fostul raion Slatina. Virtuala metateză cu rezultatul *mirig*, ~ *-uri*, în același condiții, de apropiere, ca mod de prezentare, de *putregai* explică, fără dificultăți, *mirigai*.

Glosa „bucată mică de lemn” n-ar fi exclus să aparțină în totalitate informatorului, *lemn* desemnând, în acest caz, „vreasc” (posibil în stare mai puțin bună).

DLR a preluat, în schimb, *mirigai* din *Lexic reg.*, I, 27, fără să rezolve etimologia acestuia.

NĂRUNZÁT

Adjectivul variabil anunțat, semnificând „portocaliu”, consemnat din fostul raion Caracal (LR, 8, nr. 1, 1959, 63), nu ridică decât problema absenței dintre variantele enumerate s.v. *naramzat*, ~ -ă din DLR. Crearea variantei ar presupune acomodarea vocală/labială, [a] – [m] > [u] – [m] și disimilarea în contact [m/z], *nărunzat*.

PRICURÍI

Cuvântul *pricurii* s.m. pl. „pistrui” lipsește din dicționare. Cules din fostul raion Balș (LR 8, nr. 1, 1959, 63), după toate aparențele, trebuie pus în legătură cu adj. *picuriu*, ~ -ie, „pestriț”, consemnat pentru Oltenia (v. DLR s.v.), derivat de la *picur* (*id.*, *ib.*). Ca formă, s-ar explica prin anticiparea consoanei [r], iar din punctul de vedere al categoriei morfologice devenirea sa o explicăm prin conversiune. Substantivul astfel creat, în urma accidentului fonetic, nu a fost inclus în DLR.

ȘOPĂNEĂȚĂ

Lexem inedit, *șopăneață* se întâlnește în ciclul *La Lilieci*, III, 76, de M. Sorescu: *Una Mitra lui Tudoran, era cam șopăneață, / De-asta de vorbește mult și nu se știe ce vorbește, / Nu-i prinde gura de veste ce spune, / Femeie de un ban*. Din descrierea poetului, ar fi vorba de o categorie specială de guralivi, a celor iresponsabili în privința spuselor. A fost creat prin derivare, conform analizei, *șopăni* + suf. -e(a)ț(ă). Baza derivativă, un verb, la rândul lui neatestat, s-ar putea afla, ca variantă, de interjecționalului *șopăi*, analizabil prin baza *șopa!*, de obicei utilizată în structuri repetitive: *Ia culcați-vă, măi, și numai tot șopa-șopa la capul meu!* (SDLR). Vocea joasă a celor care *șopănesc* este însoțită de un debit impresionant, reprodus prin repetiție: *șopa-șopa*. Relația *șopăi* / *șopăni* se susține prin fluctuația -ăi / -ăni: *gherăi/gherăni* [d. animalele sălbatice] „a sfâșia cu ghearele și dinții” (DGS II s.v.), *plescăi* / *plescăni* [d. oameni] „a produce un zgomot caracteristic, la mâncare; a clefăi” (DLR); *horcăi* și *horcăni*, atestat chiar de M. Sorescu, *op. cit.*, 191: „– De, fir-ar a-nchilomănit”, *făcea Ioana*, „de ce n-o fi stând el / Să-și *horcăne* în casa lui”. Prin urmare, de la var. *șopăni* (cu afixul -eț, -eață), după modele virtuale (cf. *îndrăzneț*), s-ar fi creat derivatul din titlu.

TAROȘI

Ca formă și ca înțeles, verbul *taroși* reprezintă o var. pentru *tărăși*, deinterjecțional, analizabil prin *tara!* în structură repetitivă: **Tara, tara / Toată vara!** (Zanne, P II, 767). Regionalism, *tărăși* „a sta îndelung de vorbă, a sta la sfat” figurează în DLR cu multiple atestări din Oltenia: Boceanu, *Gl.*, Ploșor, C., 18, *Lexic reg.*, I, 57. Dar din sursa citată lipsește, nemotivat, var. din opera lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 99: „– Gagă, nu mai vorbi atâta, nu mai **taroși**, / Că mai atârnă și vorbele”; și motivat, prin apariția ulterioară a volumului de versuri, id. *ib.* IV, 35: *Nici nu știi ce dornice de vorbă sunt vitele! Când văd că le bagi în seamă, se îndeamnă la drum / Trasul carului încărcat cu saci e o jucărie [...] Boii înțelegători. Dacă nu-l mai simțeau mergând / Pe lângă ei și taroșind / Se odihneau și ei. Dormeau și ei.*

TRANCANĂ, TRĂNCĂNĂLE, TRANCANĂIE

Pentru *trancana*, pl. *trancanale*, regionalism semnificând „vorbă goală, palavră”, originea deinterjecțională nu presupune vreun risc. Mai precis, numele, ca derivat postverbal (*trancana* < *trăncăni*), se înscrie în aceeași familie lexicală cu nucleul *tranc(a)*! DLR distinge două sensuri pentru cuvântul comentat: 1. „vorbă goală”; 2. (la pl.) „lucruri casnice mărunte (îngrămădite sau în dezordine); catrafuse”. Relația sinonimică, ca și înrudirea cu *trancote*, *trancanaie*, sunt evidente. Numai că DLR, din punctul de vedere al etimonului, pentru *trancana*, pl. *trancanale* și var. (?) *trăncănaie* adoptă aceeași soluție „cf. *tranc*, *trăncăni*”, ca în cazul *trancotă*. Întrucât nu excludem posibilitatea unei schimbări a tranșei finale, în forma de plural *trancanale* > *trancanaie*, poate sub impulsul altor sinonime, *ciobăraie*, de pildă (*S-a umplut magazia de ciobăraie, încurcă locul degeaba* – *Gl. Argeș* s.v.), considerăm *trăncănaie* o var. în raport cu *trancanale*. Ciușanu, *Vâlcea* a înregistrat pluralul *trăncăni*, probabil prin pseudointerpretare: *o trăncănaie* s.f., pl. *trăncăni*.

TRĂNCOTĂ

DLR înregistrează *trancotă*, ca element regional, cu două accepții: 1. „vorbă de haz, glumă”, iar pentru pl. *trăncote* specifică înțelesul „vorbe răstite”, după Coman, *Gl.* 2. Și acest ultim sens corespunde, exclusiv, aceleiași forme de pl. „obiecte mărunte de tot felul, mai ales casnice; trancanale”: *Se-ntâlniră cu un cioban care mergea cu un măgar cu trancote d-ale stânei* (Rev. crit. I, 92, după DLR).

Pentru etimologie, dicționarul-tezaur se limitează la „cf. *tranc*, *trăncăni*”. Considerăm că sugestia DLR poate fi preluată și dusă mai departe, întrucât *trancotă* pare analizabil, ca formație deinterjecțională, prin baza *tranc(a)* + suf. *-otă* (ca în *Balotă* < *bală* „dihanie”, *Başotă* < *baş* „staroste al unei bresle”, *Barzotă*, *Calotă*, *Jacotă* < *jac* „jaf”, nume de familie – Pascu, *Sufixe*: 274; Jordan

DNFR –, majoritar, de la nume de ființe). În acord cu statutul de interjecție al bazei și, mai ales, al semantismului „zgomot puternic” este accepția reținută de Coman, *Gl.*

VIVÁRT

Descinzând din formula de origine latină *vivat!* prin care este aclamat cineva, cuvântul-titlu, împrumut din latină, dar penetrat și în vocabularul dialectal, în graiurile oltenești, circulă și în var. *vivart* (prin conversiune morfologică, substantiv), cu un semantism nou. Față de cel înregistrat în DLR „cântec săltăreț, vioi”, după Ciaușanu, *Vâlcea*, 210, *Lexic reg.*, II, 32, de altfel atestat în „Olt., prin Mold., prin Bucov.”, versurile lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 182 relevă conturarea unui nou înțeles, în filiație cu precedentele, „text, poveste, istorie”: „– *Tica meu a slujit orb la popa / Și-a făcut casa asta / Tu n-ai făcut nimic! / Nimic n-ai făcut! Tu auzi, mă! / Nea Florea tăcea / Ori n-auzea, ori se făcea că n-aude / Cunoștea el vivartul ăsta.* După DLR, ar fi doar o utilizare „fig.” a neologismului. Cu siguranță se poate spune și așa, fiind vorba de o „cântare”, dar nu de cea obișnuită, ci una cu vorbe grele, departe de a fi un omagiu, strămutând *vivartul* în registru conflictual. Un alt context din opera aceluiași poet confirmă schimbarea perspectivei: *Să-mi ia el mie vitele la obor?! / Fir-ar al dracului! / ... Din răsărit până-n apus / Și din apus până-n răsărit! / N-ar mai călca iarbă verde! / Nu i-ar mai muri mulți înainte! Pulberea să se-aleagă de casa lui! Să-i între viermii-n așternut / N-ar mai ajunge să-i cânte cucul / Să cânte cucumelele... / Dacă ai tu inima asta în tine... / Și-i făcea așa vivartul ăsta câte un prânz. Scotea lumea capul pe fereastră / Ba unii ... ieșeau la poartă / Că era frumos, ca la bălci!* (*La Lilieci*, II, 8). Vehemența „urărilor” confirmă caracterul antifrastic pe care îl comportă, de această dată, „numărul” special de *vivart*. Amplificarea fonetică a cuvântului s-ar explica prin contaminație. Specificul dinamic al cântului, „asemănător marșului” (v. DLR), cât și intonarea acestuia în momentele de încheiere a unui episod al petrecerii, coincizând, temporal, cu *marșul* (*Sub numele de vivarturi se înțeleg horele pe care lăutarii le cântă înainte de a face pauze în cântare* – Izv. XVIII, 308, după DLR) au favorizat suprapunerea *vivat/marș*, cu un virtual rezultat *vivart*.

LUCRĂRI ȘI IZVOARE DE REFERINȚĂ

- ALRR – Munt. și Dobr. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, București, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007.
- Antologie II* *Antologie de literatură populară*, vol. II. *Basmul*. [București]. Editura Academiei, 1956.
- Bărbuț, *Dicț. olt.* Dorina Bărbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
- BL „Bulletin linguistique”. Faculté des Lettres de Bucarest. Publié par A. Rosetti. București–Paris–Copenhague, 1933–1948.

- Boceanu, Gl.
Brâncuș 2014 Ion Boceanu, *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți*, București, 1918.
Gr. Brâncuș, *Expresie populară în ciclul La Liliaci*, de Marin Sorescu, București, Editura Academiei Române, 2014.
- Ciașanu, *Vâlcea* G. F. Ciașanu, G. Fira și C. M. Popescu. *Culegere de folclor din județul Vâlcea și împrejurimi*, cu un glosar. București, Cultura Națională, 1928.
- Coman, Gl. Petre Coman, *Glosar dialectal*. București, Monitorul Oficial și Imprimeria Națională, 1939 (Academia Română, Memoriile Secțiunii literare. Seria III, Tom IX, Mem. 5).
- DA Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
DGS I–III *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul I, literele A–C, București, 2009; volumul II, literele D–O, București, 2010; volumul III, literele P–Z, București, 2011, coord. Maria Marin.
- DLR Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 ș.u.
- Dimitrescu 1968 Florica Dimitrescu, *Note asupra relației dintre diminutive și augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul a 70 de ani*, 1968, p. 241–255.
- Gl. Argeș* D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*. București, Editura Academiei, 1967.
Gl. Munt. *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, Editura Academiei Române, 1999.
- Iordan, DNFR Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Izv. „Izvoarașul”, revistă muzicală și populară. Turnu-Severin. Tipografia și legătoria de cărți Victor P. Măldărescu. Anul I (1920) ș.u.
- Lexic reg., I–II *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
- LR „Limba română”, București, 1952 și urm.
Mărgărit 2011 Iulia Mărgărit, *Atestări involuntare*, FD, XXX, p. 27–34.
Mărgărit 2013 Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare”* (II), în FD, XXXII, p. 95–102.
Mărgărit 2014 Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare”* (III), în FD, XXXII, p. 99–107.
Mărgărit 2015 Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare”* (IV), în LR, LXIV, p. 559–567.
Mărgărit 2016 Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare”* (V), în FD, XXV, p. 97–120.
- MDA Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”; *Micul dicționar academic*, vol. I, literele A–C, 2001; vol. II, literele D–H, 2002; vol. III, literele I–Pr, 2003; vol. IV, literele Pr–Z, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Pascu, *Sufixe* Dr. G. Pascu, *Sufixe românești*. București, Edițiunea Academiei Române, 1916.
- Plopșor, C. [C.S.] Nicolăescu-Plopșor, *Ceaur. Povești oltenesti*. Craiova, Tiparnița „Craiova” 1928.
- Rev. crit. I „Revista critică literară”. Director Ar. Densusianu. Iași. Anul I (1893) ș.u.
Sorescu, *La liliaci* II–IV Marin Sorescu, *La Liliaci. Poeme*. [Cartea a II-a], București, Editura „Cartea românească”. 1977. [Cartea a III-a], București, Editura Cartea Românească, 1980. [Cartea a IV-a] Craiova, [Editura] Scrisul Românesc, 1988.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

PRIMELE MENȚIUNI PRIVIND DEOSEBIRILE DIALECTALE ÎN CADRUL LIMBII ROMÂNE

NICOLAE SARAMANDU

Observațiile privind diferențele dialectale în cadrul limbii române au o tradiție de peste trei secole și jumătate. Prima atestare în acest sens apare la 1648, în *Predoslovia către cetitori la Noul Testament de la Bălgrad*, semnată de mitropolitul Simion Ștefan. Preocupat de formarea limbii literare unice pentru toți românii, eruditul cărturar semnală faptul că „rumânii nu grăescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip”. Acestei situații i se dă o explicație de ordin extern: fiind răspândiți în mai multe „țări”, românii „și-au mestecat cuvintele cu alte limbi”¹.

O altă mărturie, tot din prima jumătate a secolului al XVII-lea, o găsim în *Lexiconul heptaglot de la Oxford*, a cărui datare se fixează între 1605–1645 (1655)², unde se menționează, pentru prima dată, repartiția geografică a unor termeni în dacoromână, delimitându-se două mari arii: *moldavă* (m) și *valahă* (v) [= munteană]: *ai* (m) – *ostroi* [= usturoi] (v), *curechi* (m) – *varză* (v), *țanut* (m) – *județ* (v)³. Menționăm faptul că în coloana românească a *Lexiconului* apar câteva cuvinte aromânești, între care *azboair* vb. ‘zbor’, (*mi*) *aștergu* ‘(mă) șterg’, (*mi*) *arup* ‘(mă) rup’, *arnisire* ‘negare, refuz’, *mes* ‘lună (de zile)’, studiate de Grigore Nandriș în *Elemente aromâne în Lexiconul heptaglot de la Oxford* (în „Noul album macedo-român”, Freiburg I. Br., 1959, p. 243–264)⁴. Întemeindu-se pe asemenea atestări, Grigore Nandriș consideră că autorul coloanei românești din *Lexicon* ar fi un aromân din Bucovina, unde în perioada respectivă exista o colonie numeroasă de aromâni⁵.

¹ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I (1508/1716), București, 1903, p. 170.

² Cf. G. Mihăilă, *Cel mai vechi glosar cuprinzând cuvinte aromânești*, în SCL, LVIII, 2007, nr. 1, p. 139.

³ Cf. Andrei Avram, *Cele mai vechi mențiuni referitoare la deosebiri dialectale din cadrul dacoromânei*, în SCL, XXX, 1979, nr. 6, p. 546–547.

⁴ Aceste cinci cuvinte au fost reexamine, fiind considerate „sigur românești” de G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 141–143.

⁵ „În Moldova de sus (Bucovina) a existat la finea secolului al 16-lea și prima jumătate a secolului al 17-lea o colonie numeroasă de albanezi (arnăuți) și aromâni”, Grigore Nandriș, *op. cit.*, p. 245. Originea aromână a autorului coloanei românești din *Lexicon* a fost admisă de G. Mihăilă: „Dintr-un astfel de mediu va fi provenit și autorul coloanei românești din *Lexicon*” (G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 143).

În prefața la o culegere de predici de propagandă calvină, *Sicriul de aur*, tipărită la Sebeș în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (1683), editorul, Ioan Zoba din Vinț, menționează că a folosit în text termeni din graiul local, semnalând, pentru câțiva dintre ei, corespondenții din alte regiuni: *în alian, hasnă, alduială* în graiul local, față de *împotrivă, folos, blagoslovenie* în alte graiuri⁶.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea datează primele mențiuni, datorate cronicarilor Miron Costin și Constantin Cantacuzino Stolnicul (care afirmă că i-a cunoscut personal pe cuțovlahi, adică pe aromâni) privind comunitatea de origine și de limbă a românilor din nordul și din sudul Dunării⁷.

La începutul secolului al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir rezervă spații largi, în operele sale scrise în română sau în latină, considerațiilor referitoare la limba română și dialectele ei. Amintindu-l ca sursă de informare pe scriitorul bizantin Laonic Chalcocondil, Dimitrie Cantemir relevă originea comună a românilor nord-și sud-dunăreni: „Cuțovlahii din țara grecească [...] dintr-aceiași romani ai lui Traian să fie, nu numai limba și graiul, ce și a tuturor vremilor istorie mărturisesc” (Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, citat după Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, Imprimeria Națională, 1932, p. 46).

În ceea ce privește româna vorbită în nordul Dunării, învățatul domn moldovean consideră că Transilvania și Muntenia se aseamănă sub raport dialectal, opunându-se Moldovei. El menționează câteva particularități fonetice și lexicale prin care graiul din Moldova se deosebește de cel din Muntenia: *g, đ (giur, Dumnedzeu)* față de *j, z (jur, Dumnezeu)*, formele moldovenești *acmu, acela*, față de cele muntenești *acuma, ahăla*. De asemenea, Dimitrie Cantemir menționează fenomenul palatizării labialelor, caracteristic graiului din Moldova și prezent îndeosebi în rostirea femeilor: „Femeile moldovence au o pronunțare deosebită de a bărbaților, căci schimbă silabele *bi* și *vi* în *ghi*, ca *bine* (bene) – *ghine, vie* (vinea) – *ghie; pi* în *chi: pizmă* (invidia) – *chizmă; piatră* (petra) – *chiatră; m* inițial la litera *ng*, de unii greu de pronunțat, ca *mie* (mihi) – *nghie* etc.” (Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere de G. Pascu, ediția a doua, București, 1938).

Constatările de felul celor de mai sus se îmbogățesc și se aprofundează la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, când apar primele scrieri științifice consacrate limbii române și dialectelor ei.

Dintre reprezentanții Școlii Ardelene, Samuil Micu (1745–1806) face referiri, cel dintâi, la situația dialectală din limba română, continuând preocupările în această direcție ale înaintașilor. În *Scurtă cunoștință a istoriei românilor* (1796), Samuil Micu, afirmând unitatea limbii române vorbite în nordul și în sudul Dunării, relevă unele particularități ale vorbirii aromânilor, numiți *țințari*, din cauză că rostesc *ți* în loc de *ci*. Deosebirile care se constată în lexic se explică prin împrumuturile din limbi străine: cuvinte „slavonești” la românii din nordul Dunării, grecești la cei din sudul Dunării.

⁶ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *op. cit.*, p. 273.

⁷ Cf. Grigore Brâncuș, *Informații despre aromâni în cultura noastră veche*, în „Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani”, București, Editura Universității, 2011, p. 141–143.

Format în ideologia Școlii Ardelene, învățatul de origine aromână Gheorghe Constantin Roja (1786–1847) afirmă, la rândul său, unitatea lingvistică a românilor nord și sud-dunăreni. În 1809, G. C. Roja publică la Buda, *Măestria ghivăsirii românești cu litere latinești, care sânt literele românilor ceale vechi*, în care se pronunță pentru o limbă literară comună și o scriere comună, cu alfabet latin, pentru românii din nordul și din sudul Dunării. În prefața lucrării, intitulată *Cuvânt către români*, după ce vorbește de faptul că limbile nu sunt unitare, în cadrul lor formându-se dialecte, Roja precizează că româna „în doao dialecte, adecă în cea dincoace de Dunăre și cea din colo de Dunăre se împarte, aceasta cu grecești, ceaia cu schiavonești cuvinte [...] e amestecată” (p. 6). În continuare, Roja ni se relevă ca un veritabil precursor al dialectologiei românești: „ci și aceste îmbe dialecte [...] ale sale iarăși desbinate dialecte au, precum e dialectu[l] voscopolitan, grabovean, gremostean, gopistan, mețovitean sau epirotean, moldovean, transilvănean, bănățean, cel din Ungaria pre lângă Criș și altele” (*ibidem*). În textul grecesc al prefeței apar în plus, dialectul „muntean sau din Valahia” (p. 7) pentru româna din nordul Dunării, dialectul moloviștean pentru româna din sudul Dunării. Semnalăm faptul că Roja folosește pentru prima oară termenul *dialect* și că a identificat, pentru dacoromână, patru din cele cinci subdialecte recunoscute în prezent: *moldovean*, *muntean*, *bănățean*, *crișean*. Revelatoare este și menționarea, pentru prima dată în istoria disciplinei noastre, a graiurilor dialectului aromân.

Considerații ample privind diferențele dialectale din cadrul limbii române întâlnim la Petru Maior în *Disertațiune pentru începutul limbei românești*, inclusă în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (Buda, 1812). Autorul subliniază caracterul unitar al limbii române din nordul Dunării, ai cărei vorbitori se înțeleg între ei chiar dacă există unele diferențe, îndeosebi de ordin fonetic: „Măcar că limba românilor e împărțită în mai multe dialecte, a căror osebire mai vârtos stă în pronunția sau răspunderea unor slove, totuși românii cei dincoace de Dunăre toți se înțeleg laolaltă”. Unitară este, în ciuda diferențelor dialectale, și româna vorbită în sudul Dunării: „Asemenea se întâmplă și întră românii cei dincolo de Dunăre, că și între ei sânt mai multe dialecte, măcar că ei întru pronunția toți sânt uniți”. Petru Maior consideră, la fel ca Samuil Micu, că dificultățile de înțelegere între românii din nordul Dunării și cei din sudul Dunării sunt determinate de „mulțimea cuvintelor celor grecești cu care e acoperit [dialectul românilor celor dincolo de Dunăre]”. În introducerea scrisă în limba latină la *Lexiconul de la Buda* (1825) vorbește de aromâni, pe care-i numește *Valachi Daciae Aurelionae*, alături de dacoromâni, numiți *Valachi veteris Daciae*, relevând câteva particularități din vorbirea celor dintâi: păstrarea diftongului *ea* (*feata*), *u* final plenison, fonetismele *tse*, *tsi*, *dze*, *dzi* pentru *ce*, *ci*, *ge*, *gi* etc.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

ATLAS LINGUARUM EUROPAE (ALE) – 50

NICOLAE SARAMANDU

Între 19–23 iunie 2017 a avut loc la Santiago de Compostela (Spania) al 50-lea Congres Internațional al „Atlasului limbilor Europei” (*Atlas Linguarum Europae* – ALE). A fost un moment aniversar: împlinirea unei jumătăți de secol de când, prin unirea eforturilor lingviștilor de pe continentul european, s-au pus bazele *celui mai amplu proiect de geografie lingvistică* realizat până în prezent.

Ideea realizării unui atlas al limbilor Europei data din prima jumătate a secolului trecut. La al IV-lea Congres Internațional al lingviștilor de la Copenhaga (1936), Roman Jakobson prezenta raportul *Sur la théorie des affinités phonologiques entre les langues* (publicat în Actele congresului, Copenhaga, 1938, p. 45–58), din care rezulta că particularitățile fonologice depășesc granițele dintre limbi. Pentru studierea unor asemenea fenomene, R. Jakobson solicita eforturile lingviștilor pentru realizarea unui atlas internațional al isoglozelor fonologice.

Ideea realizării unui atlas lingvistic european a fost reluată de Roman Jakobson care, împreună cu Emil Petrovici, a prezentat proiectul unui asemenea atlas la Colocviul de romanistică de la București din 1959 (cf. Emil Petrovici, *Les nouveaux atlas linguistiques de la Romania Orientale*, în „Actes du Colloque International de civilisations, littératures et langues romanes” (Bucurest, 14–27 septembre, 1959), București, 1962, p. 183–190); Roman Jakobson, participant la *Discussions*, în „Actes du Colloque International de civilisations, littératures et langues romanes”, p. 201.

Proiectul capătă contur la sfârșitul anilor '70 prin inițiativa unui grup de lingviști: Antoon Weijnen (Olanda), Mario Alinei (Italia), Ludwig-Erich Schmitt (Germania), Boris Cazacu (România), la care se adaugă, la scurt timp, W. Doroszewski (Polonia), Ruben Avanesov (URSS), Jaromir Belić (Iugoslavia), Pierre Gardette (Franța), Antoni Badia Margarit (Spania). În 1970 se organizează la Köln prima reuniune a Comitetului de redacție ALE, recent constituit. În anii următori numărul colaboratorilor crește în mod considerabil. Iau naștere Comitetele Naționale ALE (în număr de 45 în prezent) și se formează Comitetul Internațional ALE. În 1972 se constituie Comitetul Național Român ALE, condus de B. Cazacu. În perioada 1972–1975 se elaborează cele două Chestionare ALE (1. Lexic, 2. Morfologie, fonetică), se stabilește rețeaua ALE (peste 2500 de localități) și începe culegerea materialului dialectal pentru Chestionarul lexical.

Materialul dialectal este analizat și discutat în cadrul reuniunilor de lucru ale Comitetului de redacție (o dată pe an) și ale Comitetului Internațional ALE (o dată la doi ani).

În 1983 apare primul volum al *Atlasului limbilor Europei*, format din două părți separate: 1. mapa de hărți lingvistice; 2. comentarii la hărțile lingvistice. Până în prezent au apărut nouă volume ALE, tipărite în Olanda (vol. I–II), în Italia (vol. III–VII) și în România (vol. VIII, IX).

O contribuție determinantă au avut, la coordonarea activității Atlasului și la apariția volumelor, președinții ALE: Antoon Weijnen (1967–1983), Mario Alinei (1983–1998), Wolfgang Viereck (1995–2005). Din 2005 președintele ALE este Nicolae Saramandu, care s-a ocupat și de tipărirea în România a volumelor VIII și IX ale Atlasului.

2017 este un an aniversar nu numai pentru *Atlasul limbilor Europei*, care a împlinit 50 de ani, ci și pentru unul din președinții ALE, prof. dr. Wolfgang Viereck, care a împlinit, în 2017, vârsta de 80 de ani.

În 2002 prof. Wolfgang Viereck a făcut o vizită la Academia Română, fiind primit de acad. Eugen Simion, președintele Academiei Române și acad. Marius Sala, directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române. Cu acest prilej prof. Wolfgang Viereck a anunțat alegerea mea, la Congresul ALE de la Uppsala (2002), ca președinte ALE, funcție pe care am preluat-o în 2005.

Ioan Cipu, *Toracul Mare. Pagini de istorie. Vorbie din băbăluț* (Vocabular torăcean). Timișoara, Editura „Eurostampa”, 2012, 350 p.

Cartea dedicată localității natale, aflate în Serbia, *Toracul Mare. Pagini de istorie. Vorbie din băbăluț*..., de către Ioan Cipu, ne aduce în memorie numele regretatului lingvist Emil Petrovici, originar din Toracul Mic, comunități continue, compunând un tot, atât sub aspectul așezărilor, cât și al românității, dar cu inerente particularități lingvistice (subliniate, de altfel, în lucrare). Volumul de față, elaborat din dorința autorului de a da publicității graiul matern, prezintă următoarea structură: *Cuprins* (p. 5–6), *Cuvânt-înainte* (p. 7–9), *Abrevieri* (p. 10–11), *Reguli de redactare* (p. 11–12), *Partea întâi, Introducere*. Secțiunea A. *Câteva precizări preliminare*; Secțiunea B. *Puțină gramatică torăceană*. Secțiunea C. *Stilistică*. Secțiunea D. *Importanța cunoașterii vocabularului torăcean* (p. 13–111). Partea a II-a [sic!] *Vocabularul torăcean* (p. 112–349) și *Note* (p. 350).

De la început, Ioan Cipu mărturisește pregătirea sa de nespecialist în domeniu, fapt care nu l-a împiedicat să dea curs proiectului propus. Asumându-și eventualele critici, autorul a considerat că este mult mai important să facă cunoscut lexicul din Toracul Mare, supus înnoirilor și schimbărilor, datorită condițiilor (contemporane) de evoluție a societății, decât să se demobilizeze la ideea dificultăților unei astfel de acțiuni. Pasul respectiv a fost determinat și de existența unui antecedent: *Torăceanul Virgil Săcoșan, fiul preotului Iosif Săcoșan, pe când era „student” (= elev) al gimnaziului român de la Blaj, la îndemnul (solicitarea) profesorului său, Alexiu Viciu, a cules – între anii 1895–1897, deci în urmă cu peste o sută de ani – și a prezentat profesorului său câteva cântece (= „poezii populare”) și cuvinte specifice din Toracul Mare. Dintre cele 35 de cuvinte [...] peste o treime au ieșit din uz și cam tot atâtea se mențin, dar cu alt înțeles*. Cu acest imbold, autorul a trecut la realizarea *Vocabularului torăcean*, poziționat în carte după capitolele de familiarizare a cititorului cu anumite cunoștințe despre gramatica graiului (fonetica și morfologia), stilistica și vocabularul acestuia, asociat cu unele probleme teoretice considerate esențiale pentru lectura compartimentului respectiv: *Vocabularul torăcean, expresie a vieții și a concepției* [despre viață] *a torăcenilor*; ~ ~, *arheologie socială*; *Importanța științifică a vocabularului torăcean*.

Trecând la parcurgerea vocabularului propriu-zis, de la bun început, cititorul constată bogăția de termeni, fapt ce îl obligă să practice o lectură sistematică, adâncită asupra acestuia. În acest fel, are posibilitatea să identifice cuvinte moștenite din latină, cu circulație în epoca de început a culturii române, iar ulterior fixate, majoritar, în graiurile dacoromâne vestice: *cure* „a alerga” < *currere*, *lard* „slănină” < *lardum*, *fur* „hoț” < *furem*; cu semantismul de atunci: *bătrân* „vechi” (*litere bătrâne*) < *veteranus*, *carte* „scrisoare” < *charta*, *domn* „stăpân” < *dominus*, *nare* „nas” (înv. și reg. v. DLR s.v. *nare* 2.) < *narem* ori cu forma de atunci: *dimica* „a rupe în bucăți (un aliment)” < *demicare*, *scamn* „scaun” < lat. *scamnum*; derivate de la forme învechite de aceeași origine, *cânios* „câinos” < *câne* < *canem*, *bețic* „bețiv”, poate prin schimbare fonetică sau de sufix din *bețic* < *bibiticius*, *imală* „noroi” (< *ima* „a se noroi” < *im* < lat. *limus*) > *imăla* vb.), *imălos* adj. < *imală*, cu circulație în zonă; cu sufixe învechite: *greomânt* „durere sufletească”; „astmă” < *greu* < *grevis* + suf. -*ământ*. Nu lipsesc împrumuturile slave care au circulat în epoca veche a limbii române. Ne limităm la un singur exemplu de semantism din sec. al XVI-lea: *scump* „zgârcit” < sl. *skonpŭ*: *Omul scump nu cumpără nici ce-i de lipsă*. Cele mai numeroase împrumuturi externe ulterioare, în chip firesc, sunt cele din *sârbă*: *alvăluț* „aldămaș” < (*h*)*alvaluk*, *babaluț*, în expr. *din ~* „din moși-strămoși” < *babaluk*, *bedă* „necaz, calamitate” < *bedă*, *brăvar* „lăcătuș” < *bravar*, *burmă* „verighetă, inel” < *burma*, *căpară* „arvună, aconto” < *kapara*, *crișcă* „felie” < *kriška*, *cumet* „consilier comunal” < *kmet*, *dolap*, *dolaf* < *dolap*, *divăr* „vornicel” < *dever*, *gârclean* „gât” < *grkljan*, *gubav* „bolnav, bolnăvicios” < *gubav*, *iorgan* „plăpumă” < *jorgan*, *pecar* „brutar” < *pekar*, *pilar* „negustor” < *pilar*, *poneavă* „pătură, cuvertură” < *ponjava*.

Împrumuturile germane, pătrunse în cadrul social-istoric de evoluție a graiului românesc, reprezintă o realitate pentru lexicul acestuia: *bină* „scenă” < *Bühne*, *boactăr* „paznic de noapte” < *Wächter*, *crofnă* „gogoasă” < *Krofne*, *cuplărai* „bordel” < *Kuplerei*, *fartir* „gazdă” < *Quartier*, *gratula* „a felicita” < *gratulieren*, *maor* „zidar” < *Maurer*, *medișină* „medicament” < *Medicine*. Menționăm și câteva împrumuturi maghiare cu aceeași motivație: *faiță* „rasă” < *fajta*, *muncaci* „temniță” < *munkács*; *pontoș* „fix” < *pontos*.

Lexicul graiului din Toracul Mare deține numeroase creații interne inedite sau cu alt sens decât cel atestat de dicționare. Pentru formantul *-ar*, enumerăm câteva derivate mai mult ori mai puțin cunoscute: *fărbar* „boiangiu, vopsitor” < *farbă*, neatestat în dicționare sau glosare. Alte câteva figurează cu semantisme diferite: *focar* „pompiet”, față de „fochist” (DA), *mormântar* „gropar” (cf. DLR s.v. „cavou, criptă”), *uiegar* „geamlăc”, în DLR „dulăpior”; *-aș* apare în derivatul inedit *armonicaș* „cântăreț din *armonică*”; *cortelaș* „persoană care locuiește în gazdă la cineva” < *cortel* < magh. *kortély*, cuvânt învechit, inclus în *Lexiconul de la Buda*, iar ulterior, pentru Transilvania, atestat în opera lui Agârbiceanu; *doonaș* (= *duhănaș* „fumător”, după DLR < *duhan* < srb. *duhan*, circulă pe o arie largă „prin Maram., Transilv., Ban.”). În Toracul Mare a fost înregistrat în var. fonetică locală, creată prin afonizarea laringalei [h], ca și în alte situații înregistrate în *Vocabular: olde* [= holde] s.v. *ciocan*² (*porumb... vândut din oldă*), *iclean* [= *hiclean*, var. pentru *viclean*]; *irciog* [= hârciog], *irtie* [= hârtie]). Lista derivatelor s-ar putea extinde cu *făgădaș* „persoană care făgăduiește (ceva) cu ușurință” < *făgadă* (dacă nu cumva este un împrumut dialectal din maghiară).

În graiul din Toracul Mare au fost consemnate formații cu *-oi*, *-oaie*, în var. etimologică *-oni*, *-oane*, cu valori multiple: augmentativ: *aconi* „ac mare și gros, în raport cu cel obișnuit”, *bogătoni* „bogătaș (mare)”, *buboni* „buboi”, *căsoni* „casă mare, cazarmă”; *omănoni* „omănoi”; diminutiv *acroni*, „puțin acru, acrișor”, încadrându-se perfect în „relația dintre diminutive și augmentative în limba română” (cf. Florica Dimitrescu în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*. 1958, p. 241–255). Cu alte cuvinte, același afix poate cumula ambele valori; *păsăroni* „bărbătuș, mascul pentru *pasăre*”, cu evidentă valoare motională; în *lăturoni* sufixul atestă o valoare inedită, exprimând „locul, așezarea”, ca derivat de la *lature*. Derivatul definește „ganglionii (inflamați), aflați de o parte și de alta a gâtului”; formantul *-otcă* este reprezentat prin două derivate deja înregistrate pentru aria nordică, respectiv Transilvania: *fetelotcă* [peiorativ] „bărbat cu apucături de femeie”, creat prin schimbare de sufix de la *fătălău*, așa cum indică și autorul; *muierotcă*, sinonim, analizabil prin *muier*, pentru secolul trecut atestat în Transilv. și semnalat încă în *Anonymus Caransebesiensis*; cu suf. *-ie* s-au creat derivatele inedite *halie* „lăcomie la mâncare și avere” < *hală* „monstru, balaur” și sinonimul *lupie* < *lup*. Ambele, absente din glosare și dicționare s-ar părea că personalizează graiul din Toracul Mare. Dintre deverbalele cu *-ător*, *-ătoare*, *-itor*, *-itoare*, *cemător* „persoană care merge prin sat pentru a invita la nuntă”, analizabil prin verbul corespunzător, a fost atestat pentru Transilv. (v. DA s.v. *chema*), ca și *prânzitor* „sufragerie (cu analiza *prânzi* + ...), după DLR, înv. și reg., cu atestări în Transilv., față de care *gătătoare* „bucătăreasă”, raportabil, totuși, la *găti*, rămâne o formație inedită. Cele câteva creații verbale pe care le-am selectat, rezultate prin derivare cu sufixele *-i* sau *-a*, nu foarte numeroase, completează, prin consemnările din *Vocabular*, tabloul atestărilor la nivelul dialectal al limbii române: *bitângi* „a hoinări” < *bitang* „vagabond”, semnalat pentru Banat, fostul raion Sânicolaul Mare (*Lexic regional* II, 38), cu var. *bitângui* neatestată; *prăuri* (refl.) „a se prăfui” < *prau* „praf”, var. fonetică locală; probabil forma primordială *prăui* a devenit *prăuri* prin accident fonetic (propagarea vibrantei [r]): verbul *foma* „a îndura foame” completează atestarea din aria sudică (v. *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* II s.v.), iar *puia*, *puiezi* „a copili” cunoaște puține atestări (v. DLR s.v.); deverbalele cu prefixe sunt analizabile prin preverbele *în-* și *des-* în combinație cu baza respectivă; unele constituie formații analogice, valoarea prefixului fiind nulă: *îmbucura* refl. = *bucura*, după *îveseli*, altele au apărut din construcții prepoziționale prin sudarea acestora: *împrotocola* „a înscrie în protocol”, excepție de la aceste modalități, *împărea* a rezultat din fuziunea pronumelui cu verbul: *îmi pare* > *împare*, *descotropi* reprezintă o formație dialectală nu prin preverb, ci prin semantismul verbului *cotropi* „a acoperi”, *descumpăra* constituie tot o astfel de creație, de data aceasta prin prefix, în limba standard, cu aceeași valoare, funcționând *răs-*.

Cuvintele apărute prin compunere atestă două procedee: a) fuziunea părților componente, mai ales în cadrul adverbilor, în totalitate, proprii lexicului local, desigur în interpretarea și cu notația autorului: *calumea* „normal”, *dasneață* „de azi dimineață”, *dasnoapte* „de azi-noapte”, *dinbiu* „din belșug”. Aici alăturăm și fostele locuțiuni adverbiale cu prepoziția arhaică *a* < lat. *ad.*: *abărăbări* < *a bărăbări* „la același nivel, de aceeași calitate”, *abașca* „separat, izolat”, *abușălea* [despre mersul copiilor mici] „în mâini”; *amuncă* „cu chin, cu greu”, *asălă* „cu forța, de-a sila”; b) alăturarea părților componente: *casa satului* „primărie”, *casa mică* „locuința de zi cu zi” prin raportare la *casa mare*, *încălcire de mațe* „ocluzie intestinală”, *miere pudăr* „zahăr pudră” ș.a.

Prin volumul de față, Ioan Cipu se înscrie în tradiția culturală a intelectualilor bănățeni Sofronie Liuba, Aurelie Iana, Enea Hodoș, cărora li s-a alăturat bucovineanul Lucian Costin, prin activitatea sa în consens cu localnicii. Aceștia, cei dintâi, în spațiul românității, au fost atrași de vocabularul dialectal, au intuit valoarea acestuia și au inițiat acțiunea de culegere și publicare a patrimoniului lexical local. Ca și înaintașii săi, Ioan Cipu a adus un serviciu însemnat culturii române, în mod special, limbii române. Cartea sa constituie o demonstrație de cercetare atentă, cu pasiune, a graiului din localitatea natală, reușind să convingă că Toracul Mare reprezintă „o oază” de românităte autentică. Etnicii români și-au păstrat limba pentru că au continuat s-o vorbească. Este meritul lor nu numai de a o fi conservat, ci și de a o fi dezvoltat. „Vorbele din băbăluț” pe care autorul le-a colecționat cu grijă, de altfel, un material de mare preț, atestă, pe de o parte, apartenența vocabularului torăcean, în general, la ansamblul lingvistic de care, prin forța istoriei, a fost separat și, în special, la graiurile vestice ale dacoromânei. Pe de altă parte, lexicul acestui grai a continuat să evolueze conform tendințelor generale ale limbii române, încadrându-se în legile specifice ale acesteia. Formațiile inedite semnalate atestă vitalitatea graiului, forța lui creatoare de a absorbi împrumuturi externe și, în același timp, de a-și valorifica resursele interne.

Iulia Mărgărit

Marcu Mihai Deleanu, *Pune, Doamne, pace-n țară!* Culegere de scrisori în versuri din Primul Război Mondial. *Prefață* de Ioan Viorel Boldurean. Timișoara, Editura „David Press Print”, 2014, 510 p.

Publicarea volumului *Pune, Doamne, pace-n țară!* la împlinirea unui secol de la declanșarea Primului Război Mondial, nu este tocmai o întâmplare, ci un act deliberat din partea lui M. M. Deleanu, care, în acest mod, omagiază bănățenii căzuți pe front, în perioada 1914–1918. Și nu numai! Către sfârșitul cărții, la p. 505, autorul face o mărturie, voit, discretă: *Am lucrat la această carte, având în minte chipul bunicului, Marcu Mihail (1882–1953), fost prizonier în Rusia și fotografia tatălui, Marcu Mihail (1912–1942), căzut, pe front, la Sevastopol.* Nu este întâmplătoare nici structura cărții: [Prefață] *Un gând ce străbate veacul* (p. 5–12), sub semnătura lui Ioan Viorel Boldurean; un amplu *Studiu introductiv* (p. 13–151) justificându-și din plin numele; *Glosar* (p. 152–162) care, în concepția autorului, precedă textele propriu-zise; [o amănunțită] *Notă asupra ediției* (p. 163–166); *Abrevieri bibliografice* (p. 167–172); *Résumé* (p. 173–180) – o serie de rezumate în limbi străine (franceză, italiană, engleză, germană). Urmează, între p. 181–432, textele scrisorilor, repartizate după semnatarii lor, aceștia din urmă în ordine alfabetică. În *Anexe* (p. 431–480) figurează 3 autori, ale căror texte au fost reproduse în ortografia originală. Volumul se încheie cu o secțiune de *Fotodocumente* (p. 481–505), urmată de *Cuprins* (p. 507–510).

În *Studiul introductiv* se fac precizări absolut necesare pentru parcurgerea cărții cu un material mai puțin obișnuit: scrisori în versuri „adevărate caiete de folclor cătănesc”, expediate de pe front, descoperite, în stare de manuscris, în 1966, „în sertarele biroului de la casa lui George Cătană”. Transcrierea lor, în vederea publicării, a avut loc, în perioada 1966–1969. Autoritățile în drept nu au aprobat tipărirea, gest apreciat de M. M. Deleanu ca „binevenit”, având în vedere drastică operație de ciuntire a textelor la cenzură, specifică epocii de până la 1989. Pregătirile pentru tipar au permis identificarea intervenției lui G. Cătană în textele originale, conform concepției folcloristului, similară cu a lui V. Alecsandri și a lui I. Pop-Retegănuș, la publicarea pieselor folclorice, dar și a convenției dintre el și ostași, de „coregere” a scrisorilor. În legătură cu tipul de texte în versuri, C. Brăiloiu sublinia „valoarea lor istorică”: relatând fapte mărunte din viața de război, ele compun „o icoană vie a acelor timpuri” (p. 24). Pentru lingviști „oferă material de studiu pe seama subdialectului bănățean...” (p. 25). Pentru folcloriști, îmbogățesc „patrimoniul epistolografiei de cătănie” (*ib.*). Cât privește publicarea, acestea au fost tipărite, în mică măsură, prin selecție (*Cele mai frumoase cântece de război* – 1919). G. Cătană mărturisește că le-a cules „din gura soldaților”. Manuscrisele îl contrazic, dar se cuvine să menționăm că în epocă se proceda astfel. M. M. Deleanu constată că multitudinea scrisorilor în versuri „ne dă imaginea preocupărilor de masă pentru acest gen de creație folclorică (p. 31), nu numai din Banat, ci și din Transilvania și Bucovina (cf. volumele publicate *Frunzulite din război*, de Enea Hodoș, 1918, *Doine și strigături culese din gura soldaților...* de Teodor Cadar, Gherla 1916, *Cântece ostășești din regiunea Cohalmului*, jud. Târnava Mare, de Gheorghe Cernea, București 1936, pentru Moldova, *Cântece populare* – scrisori din timpul războiului din 1916–1918, în *Folclor din Moldova I*, București 1969. Aceleași preocupări, cu privire la publicarea folclorului de război, în Muntenia, se regăsesc în revista „Izvoarașul” 1935/nr. 4.

M. M. Deleanu insistă asupra aspectelor obiective și subiective în relatările de pe front (p. 80). În viziunea sa, scrisorile ostașilor au o dublă valoare documentară: [a] una relativă care privește aspectele obiective... pe care trebuie să le citim ca fiind impregnate de subiectivitatea oamenilor de rând...” [b] „versurile constituie un document în planul psihologiei populare, conținând un tablou al trăirilor... individuale și colective ale oamenilor simpli” (*ib.*). Cauza războiului, pentru soldați, rămâne cea prezentată oficial: atentatul de la Sarajevo, pentru care era vinovat regele sârbilor „mare drac”. Viziunea asupra conflagrației, o bătaie între feciori (nu o bătălie), cu dușmanii (rusul/muscalul, sârbul, italianul), poartă pecetea lumii satului din care provin ostașii. Chiar atitudinea în fața morții, ca și înmormântarea, este aceea din *Miorița*. Antidotul acestui flagel nu poate fi decât *pacea* pentru care, în majoritatea textelor, se adresează rugămintă împăratului și rugăciune către Dumnezeu de a (*se*) pune pace-n țară.

M. M. Deleanu face observații interesante asupra structurii literare a scrisorilor în versuri, compoziții lirice în care este cântat dorul de casă, de familie, de locurile natale (p. 116). Versificația și tropii aparțin literaturii folclorice, fapt explicabil prin ceea ce specialiștii au numit „caracterul coercitiv al liricii populare” (p. 120). Descrierea faptelor de război se face într-o optică specifică lumii satului, în modul de receptare: *Așa picau sârbii jos / Ca și grâul cel frumos / La vreme de secerat* (p. 121). Relația *ostaș / armă de luptă*, devenită frate/soră și soție, este prezentată metaforic, iar zgomotul luptei, bubuitul armelor, altfel de muzică decât aceea din locurile de baștină. Hiperbolele trădează același univers al satului: *Pică voinicii-n bătaie, / Sângele curge pâraie*. Scrisorile în versuri perpetuează motivele liricii populare: al dorului (de Banat), al lipsei de noroc (*Că acuma plec în foc /*

Că eu **n-am avut noroc** – p. 127), al blestemului (*Frunză verde, lemn uscat / Rău, mamă, m-ai blăstemat, Să n-am parte de-al meu sat, / Să trăiesc înstrăinat*, p. 129).

Scrisorile în proză excelează în stereotopii, formule de adresare, de încheiere, aceiași termeni și același fond al scrisorilor: îndrumări și indicații pentru munca pământului (*cucuruzu să-l culeagă și cucuruzul să-l dea-n parte* – p. 135).

Realizate la îndemnul învățătorului Catană, epistolele de pe front reprezintă autentice texte dialectale. Ostașii-țărani scriu așa cum vorbesc și ca și când ar sta de vorbă cu cei cărora li se adresează, de parcă n-ar fi plecat de acasă. În chip firesc, oralitatea devine o însușire evidentă: **Auză!** din șiruri mici / *Scrîindu-vă eu aici [...]* *Și plecând în Rusia / Cu nevasta, pușca mea* (p. 270), nu numai din partea expeditorului, ci și a respondentelor: **Auziți** ce eu vă scriu / *Aicea în poezi[i] / [...]* / *Eu vă scriu ca o nevastă / Ivan Domnița aleasă / Ce fac nevestele-acasă* (p. 275). Pentru „ostașul-plugar” a scrie = „a sta de vorbă”: „Că după un an și jumătate am vorbit numa în karte”. Uneori, versurile sunt însoțite de câteva rânduri în proză, în care, eliberați de rigorile poeziei, semnatarii își exprimă sentimentele profund religioase, adresându-se, concentric, „iubiților casnici”, vecinilor, oficialităților din sat: *Dau o mare mulțămîță lui bunul Dumnezeu, căci el m-au ferit de rău și voauă vă dau la toți Părinți, Iubită soție și micuț Copilaș Nică și Măriia vecini niamuri și săteni și la conducători din comună, Preoți și învățători, și la alți ec.* * (p. 134).

Ca orice texte dialectale, scrisorile ostășești prezintă interes pentru calitatea lor de documente lingvistice. În ansamblu, ele oferă imaginea graiurilor bănățene de la începutul sec. al XX-lea. Aici regăsim particularitățile dialectale din toate compartimentele limbii. Pentru fonetică menționăm păstrarea lui [ń] etimologic, în cuvinte de origine latină: *cuń* < *cuneum* (*Zbicele-n cuni mucezese / Plugurile ruginesc*); *vini, să* ~ < *venire* (*Dacă se poate să vini tu la mine*); *călcâne* < *calcaneum* (*Mi-i împușcat în piciorul stîng, au trecut plumbu din înceitură... în călcâne* – p. 378), dar și slavă: *pustin(ă)* < bg. *pustinja*: *Și neviăste or rămas / Cu micuț copilaș / Singure, pustine acas* (p. 193). În acest caz, se cuvine să subliniem și semantismul special: *pustine* „părăsite, fără sprijin”: *Inimuța rău mă doare / După draga mea soție / C-o rămas acas pustie* (p. 409).

În domeniul morfologiei, amintim, în cazul substantivelor, pentru feminine, vocativele *maico!*, *mamo!*, dar și pentru *tată*, *tato!*; tot pentru femininele terminate în *-că*, pluralele *maiche*, *pușche*; la categoria verbului, *a scrie* apare de conjug. a IV-a: (*Și eu așa le-am scriat / Și așa le-am mîngâiat* – 323), forme arhaice de condițional-optativ: *cu rias merge* (401); *rias veni* (*Iar când anul s-ar găta / Rias veni la casa mea* – p. 248); *rias cătăni* (*Că piciorul s-ar tocni / Și eu nu rias cătăni* – p. 254); forme verbale inverse, pentru viitor *fiu-i* „voi fi”: *Că nime nu mă-ntreba / Fiu-i flămînd eu așa* (p. 263); negație dublă: *Ea nimic nu lăcrăma* – p. 260; *Nimic nu m-o blăstămat* – p. 266.

În domeniul formării cuvintelor, semnalăm, pentru substantive, sufixul etimologic, de origine latină, *-on*, *-oane*, *petroane* „pietroaie”: *Unde picioru punia / Și petronele krepa* (p. 457); *sârboane* „sârboaice”: *La sârboane m-am uitat* (p. 210); suf. adj. *-os* în combinație cu teme din grai: *imos* „murdar, noroios” < *im* „noroii”, *rătos* [d. teren] „apătos” < *răt* „luncă”: *Că locurile is rătoasă / Și iarba mai puturoasă* (p. 209); suf. *-uică*, cu val. diminutivală: *soruică: jalnecă* [= dorită, cu dor] *sănătate lu soruica Ana* (p. 139); *păsaruiică*, pl. *pășaruichi: Pășaruichile zburând / Și zburând peste o nuia / Și tot plîng de mila tea* (p. 255).

* Am preluat grafia adoptată de M. M. Deleanu, atât în exemplul de față, cât și în cele următoare.

Pentru verb semnalăm câteva formații prefixate cu *în-*, în paralel cu formele simple: *îmbucura* (poate după *înveseși*): *Să-îmbucură* c-or veni / *Și averea ș-or găsi* (p. 265); *încâștiga* (*refl.*) „a reuși”: *Deloc m-am încâștigat* / *Și la redactor am dat* (p. 156); *îngăuri*: *Dumnezeu m-o ferit* / *De gloanțe nu-s îngăurit* (p. 403); *înforma*: *Acolo ne-[a]m informat* / *batalion...* (p. 343). Mai numeroase sunt formele fără prefix: *bătrâni* „îmbătrâni”: *Muica, taica au bătrânit* / *Și nu mai au mult de trăit* (p. 237); *flori*: *Floare albă aș fi florit* (p. 216); *grășa*: *Și pământu s-au grășat* / *De sânge cât s-o vărsat* (p. 193); *pușca*: *Eu nu sunt nici cum pușcat* (p. 403) *puși* „împuși”. *Că pământu s-au pușit* / *De oameni câți or murit* (p. 193). În domeniul formării cuvintelor menționăm aglutinarea în cazul adv. *mânezi*: *Pân mânezi am stat* (p. 445) ca, de altfel, în toată aria nordică, subst. *aplecăciune*, rezultat din construcția prepozițională corespunzătoare: *Vă salut cu aplecăciune* (p. 478), iar, prin alăturare, semnalăm *ostaș-plugar*, identificat în titlul unei autoprozentări: *George Bandu [din Homorici], Suferințele unui ostaș-Plugar...*, cu evidentă valoare emblematică pentru toți țărani bănățeni mobilizați în război (1914). Creat *ad-hoc*, compusul exprimă identificarea permanentă, *plugar*, asociată temporar cu aceea de *ostaș*. După cum remarcă M. M. Deleanu, „viața de cazarmă și războiul n-au reușit să desțărănizeze soldatul român care a dus cu el « imaginea satului »” (p. 111) împreună cu amintirea „ruperii” din mediul firesc de viață: *Iar pre drum și [pre]cărare / Curg lacrimi pârâu la vale [...] / Mamele își plâng feciori[i] / Nevestele soțiori[i] / Și fetele peșitori[i]* (p. 111). De fapt, proaspeții combatanți nu s-au desprins de problemele de acasă: *să îmi scri mie Carte ce au făcut cu prunili băgatulo în cadă or lior vândut că eu nici din pădure De-aș fi plecat și tot m-ar fi trimes carte...* (p. 138). Scrisorile sunt pline de astfel de indicații, căci soții, de la distanță, continuă să-și coordoneze gospodăriile. Îngrijorarea continuă îi îndeamnă să se adreseze Divinității (aproape fiecare la rândul său): *Pune, Doamne, pace-n țară / Să mergem acasă iară* (p. 341).

Textele scrisorilor abundă în elemente lexicale învechite, de origine latină: *crunt* adj. „însângerat, plin de sânge” < *cruentus*: *Cobor, Doamne, și te uită / Că aici e jele multă, / Că e iarba toată cruntă* (p. 367); *curat* adv. „într-adevăr, chiar”: *La varmege cât am stat / Nu pot ca să știu curat* (p. 436); *cura* vb. „a alerga” < lat. *currere*: *Văzui cătane curând / La noi iute alergând* (p. 210); *domn* s.m. „stăpân, conducător” < lat. *dominus*: *Trăbuit să fie așa / Cum domni[i] în porunca* (p. 307); *dor* s.n. „suferință fizică, durere, compasiune” < lat. *dolus* în expr. *a-(i) fi dor* „a-i fi milă”: *Au, Doamne, dar nu țî[-e] dor / de plânsu copiilor / Cari plâng după tata lor* (p. 420); *duios*, ~-oasă adj. „îndurerat” < *doliosus*, ~-e: *Lăsând muiărea duioasă / Încărcată nesânătoasă* (p. 306); *foale* s.f. „burtă” < lat. *follem*: *Că câți au stat în picioare / Picau pre spate și foale* (p. 345); *lemn* s.n. „copac, pom” < lat. *lignum*, adj. de care este însoțit, confirmând semantismul din sec. al XVI-lea: *Frunză verde lemn pilit* / *Patru ani am cătănit* (p. 395); *nea* s.f. „zăpadă” < lat. *nivem*: *Am ajuns amar de mine / La război în țări străine / Nis pe dealuri, pe munți, văi / La S[i]n Petru-i nea pe ei* (p. 425).

Alături de cuvintele moștenite din latină, întâlnim împrumuturi slave cu semantism arhaic: *cârcă* s.f. „spate” < srb. *krke*, considerat menținut, exclusiv, în expresii, *a duce, a lua în ~*, aici apare autonom: *Până al meu plumb veni / Și [i]n cârcă mă luvi* (p. 279); *pofti* vb. „a dăruși, a ura” < sl. *pohoteti*: *Apoi, onorate Domnule învățitori, / Îți poftesc voie bună și o sângeră sănătate dutali și lu învățatorița* (p. 21); *scârbă* s.f. < skrubi: *Frunză verde floricele / La mui[e]ri scârbă și jele / Că-n tot locu-s numai ele* (p. 423). Pe lângă acestea, se întâlnesc elemente neologice cu care ostașii s-au intersectat, prin forța împrumuturilor, de vreme ce au făcut cunoștință cu frontul. Cele mai multe sunt de origine germană și apar în variante corupte: *clenic* „clinică” < *klenik*: *am de gând să vin la pesta la vreun clenic, căci acolo mulți bolnavi s-au făcut buni* (p. 330); *farmir(e)* „gazdă” < *Quartier*: *Am mai stat prin*

Cernăuți / Prin **farmire** împărțiți (p. 307); răglută „recrut” < *Rekrut*: Frunză verde de cucută / Un an am fost ca **reglută** (p. 468); moment < *Moment*: Rog pe bunul Dumnezeu, că a mia scrisore să vă găsească la **momenturile** cele mai fericite ale sănătății! (p. 297); urlap „concediu” < *Urlab*: De domni[i] mei mă rugam / Și eu dacă m-am rugat / Eu **urlap** am căpătat (p. 308). Inseparabile de împrumuturile neologice, semnalăm câteva cazuri de etimologie populară: *introduci*: Domnule învețatori, George Cătană, te rog **să introduci** Dumeta unde no fi bine kintarea mia (p. 370); Sara Eva „numele orașului Sarajevo”: Că pre bunul Ferdinand / Cu bombe-l vor prăpădea / Și-n oraș Sara Eva / Au și săvârșit fapta (p. 343).

Textele epistolare relevă interesante semantisme, vechi și noi: *carte* „scrisoare”: Du-te, **carte**, du-te-n pace / Și le spune sănătate (p. 212), cu diminutivul corespunzător: Nu-mi plânge de mila mea, / Ci-mi scrie **o cărticea** (p. 255); *casnici* s.m. pl. „membrii ai unei familii”: Poftesc o dorită sănătate la toți **kasnîcii** lu Domnu învățator (p. 456); *jalnică* adj. f. „dorită” (probabil, sub influență sârbă): multă, dorită și fericită și **jalnică** sănătate lu soruica Floaria (p. 139); *cânta* „jeli”: Doamne, nu lăsa să mor / În țara dușmanilor / Că n-am soră **să mă cânce** / Dar nici frați să mă cum[ă]nge (p. 420); *loatra* [fig.] „șmechera” (poate după *hoța*): Jos cu țara Rusia / Și cu **loatra** Serbia (p. 238); *moșie* „pământ, avere”: C-am lăsat acas’ **moșie** / Și o-ntreagă familie (p. 281); *odină* „liniște, pace”: Oh, Doamne, cum, nu ți-i milă! / De trista noastră **odină**? (p. 232); *patimă* „suferință, durere”: Floricele de bujor / Scriu **patima** unui fecior (p. 293); *pofti* „a ura, a dori”: Ți poftesk și ție o dorite și fericită sănătate (p. 370); *lemn* „pom, copac” sens evident din asocierea oximoronică: Frunză verde **lemn uscat** (p. 338).

Ansamblul scrisorilor constituie, în esență, un corpus dialectal, extrem de interesant și de valoros. Spațiul tipografic ne-a constrâns la câteva spicuiuri. Pentru cine le parcurge, impresia de grai bănățean, scris și vorbit, este totală. Însuși îngrijitorul volumului, la un moment dat, se exprimă aidoma ostașilor de care, cu siguranță s-a atașat chiar și lingvistic: *Versurile... au fost trimise de pe front de Pavel Rusmir [...]. Când l-am cunoscut [...] era cantor, mai știa limba rusă și cânta nemțește* (p. 459).

Realizând prezenta ediție, prin pasiune și studiu asiduu, în sfârșit (*Habent sua fata libelli!*), M. M. Deleanu pune la dispoziția cercetătorilor, istorici, literați, lingviști, mai ales dialectologilor, un material inedit de certă valoare, pentru a cărui folosire adresăm invitația cuvenită.

Iulia Mărgărit

„*Harta sonoră*” a graiurilor dacoromâne vorbite în afara granițelor României, de Maria Marin, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Marilena Tiugan, București, Editura Academiei Române, 2016, 180 p. (lucrare însoțită de DVD)

Intitulată sugestiv „*Harta sonoră*” a graiurilor dacoromâne vorbite în afara granițelor României, lucrarea de față cuprinde texte dialectale înregistrate, după 1990, în localitățile cu populație românească situate în vecinătatea României. Spre deosebire de lucrările de același gen, culegerea de față este însoțită de un DVD, pe care a fost înregistrat materialul audio.

În introducere se explică necesitatea studierii graiurilor din afara țării (p. 7, 8, 10, 11). Cel mai important argument invocat este fenomenul de dispariție treptată a limbii române în zonele care au făcut obiectul cercetării (p. 10, 11). Totodată sunt trecute în revistă alte studii care au contribuit la cunoașterea acestor graiuri, prin prelucrarea materialului dialectal cules între 1990 și 2009 (p. 9, 10).

Sunt prezentate criteriile de selecție a materialului, care, după cum explică autoarele, provine din zone reprezentative pentru totalitatea graiurilor vorbite în jurul țării (p. 11). Sunt, de asemenea, ilustrate principiile care au stat la baza selecției informatorilor, reprezentați de femei și bărbați din generația a treia (p. 11).

De asemenea, sunt punctate probleme foarte diverse referitoare la transcrierea materialelor înregistrate. Rețin atenția precizările legate de felul în care au fost redată comentariile anchetatorilor și ale informatorilor ocazionali, precum și gesturile care însoțesc textele (p. 12, 16).

Tot în partea introductivă sunt ilustrate și câteva principii care au stat la baza literarizării textelor și care țin cont de particularitățile graiurilor (p. 13–16).

Partea finală a introducerii cuprinde explicații privitoare la transcrierea fonetică a textelor, lista caracterelor fonetice și a semnelor utilizate, precum și bibliografia lucrării.

Secțiunea consacrată textelor dialectale este precedată de o hartă a României și a țărilor învecinate, pe care sunt marcate, prin intermediul cifrelor, toate localitățile selectate. Aceste localități au fost reprezentate, de asemenea, cu ajutorul unor hărți detaliate care însoțesc textele și care surprind exclusiv punctele de anchetă și zonele de unde provin înregistrările.

În cazul fiecărui text au fost menționate numele localității și al regiunii unde s-a realizat ancheta, precum și anul înregistrării.

Textele au fost redată în transcriere fonetică și în transcriere literară, ceea ce permite consultarea materialului de către publicul larg.

Comparația fragmentelor înregistrate ne permite să observăm, de la o zonă la alta, diferențe importante în ceea ce privește stadiul de evoluție a bilingvismului. Dacă, în localitățile din Republica Moldova, din regiunea Cernăuți sau din Serbia, româna nu a suferit modificări substanțiale, sub influența limbilor cu care s-a aflat în contact (p. 37, 75, 79), constatăm că în Ungaria, Bulgaria și mai ales în anumite zone din Ucraina și din Federația Rusă, textele sunt „împânzite” de cuvinte sau de elemente gramaticale străine.

În anumite cazuri modificările au putut fi favorizate de asemănarea dintre cuvântul românesc și cuvântul străin (ex. rom. *metru* și ucr. *memp*, recognoscibil în formele de plural *metări* și *metăre*, din raionul Rahovo, regiunea Transcarpatia, Ucraina, p. 87).

Repetarea unor construcții în contexte specifice realității din spațiile locuite de români reprezintă un alt factor care a permis transferul. Amintim, de exemplu, construcțiile *Magdalinovski raion* sau *Leanina stanția*, unde ne atrag atenția topica specifică limbii ucrainene și folosirea neadaptată a substantivelor (raionul Rahovo, regiunea Transcarpatia, Ucraina p. 87, 89).

Frecvența împrumuturilor lexicale, fenomenul de înlocuire a elementelor care aparțin vocabularului fundamental (ex. *an*, înlocuit cu *hod*) sau chiar gramaticii (este cazul unor numerale sau adverbe, ex.: *soroc sedmoi* și *soroc vosemoi* pentru „patruzeci și șapte” și „patruzeci și opt”, *toje* cu sensul „de asemenea” – consemnat în numeroase graiuri din Ucraina) cu elemente aloglote relevă, cel puțin într-o zonă ca Odesa, tendința limbii române de a se retrage în favoarea limbii ucrainene. Ca formă extremă de manifestare a fenomenului, semnalăm schimbarea de cod la două vorbitoare din regiunile Kirovograd și Donețk, din Ucraina (p. 55, 59).

Presiunea exercitată de alte limbi asupra graiurilor românești din afara țării se manifestă pe două căi: pe de o parte, prin introducerea unor cuvinte noi și, pe de altă parte, prin întărirea unor cuvinte ocurente în limba veche precum și în graiurile din România. Un exemplu pe care ni-l furnizează lucrarea de față în acest sens este cuvântul *a (se) rodi*. Cu accepția „a (se) naște (despre oameni)”, verbul în discuție este considerat în DLR învechit și popular (DLR, s.v. *rodi* 2). De reținut este faptul că toate contextele menționate în dicționarul tezaur, cu excepția unui citat din opera lui Camil Petrescu, aparțin unor scriitori moldoveni. Regăsim acest sens vechi și regional, în raionul Kotovsk, din regiunea Odesa, Ucraina (p. 45).

În ansamblul lor, graiurile din afara țării prezintă o serie de caracteristici care, după cum remarcă autoarele, ilustrează „unitatea limbii române și a gândirii românești” (p. 9). Menționăm, printre elementele comune graiurilor din țară și din zonele învecinate, epenteza lui *-c-* în grupul consonantic *sl* (ex. *schugă*, p. 111), într-o localitate din Ungaria, formele verbale iotacizate, trecerea unor verbe de conjugarea a III-a la conjugarea a II-a (*făcem*) în graiurile din Bulgaria (p. 161),

utilizarea morfemului *și* cu valoarea conjuncției *să* - în graiurile din Ucraina și din Ungaria (p. 43, 45, 49, 97, 99)–, folosirea prepoziției *către* după verbele declarative – în județul Békés, din Ungaria (p. 107, 109, 111)–, forma arhaică de genitiv *mâni*, (însoțită de adjectivul posesiv) – în regiunea Krasnodar, din Federația Rusă (p. 67). Observăm că, pornind de la trăsăturile enumerate pentru graiurile din Ungaria și Ucraina, cele mai multe analogii se pot stabili în raport cu subdialectul crișean.

De asemenea, ne atrag atenția și câteva cuvinte și sensuri comune. Cuvântul *cocon* a fost consemnat atât în Maramureș, cât și în Transcarpatia (p. 91). Lexemul *brâncă*, specific Crișanei este înregistrat în județele Hajdú-Bihar și Békés, din Ungaria (p. 95, 101, 105, 107). În ultima zonă menționată, cuvântul *dirept*, păstrează sensul arhaic, „dreptate” (p. 101). În localitatea Bătania, din județul Békés, Ungaria, verbul *a ierta* este utilizat cu sensul „a permite, a da voie” (p. 119), mai apropiat decât sensul din româna standard de accepția latinescului *libertate*. Potrivit datelor din DA, această valoare semantică este consemnată atât în româna veche, cât și în secolul al XIX-lea (DA, s.v. *iertă* III).

În județul Hajdu-Bihar, din Ungaria a fost consemnată forma *arhaică, fărină* (p. 95, 97), care se găsește atât în graiurile din Maramureș, Bucovina și Moldova de nord, cât și în dialectele suddunărene (DA, s.v. *făină*)

Dintre particularitățile morfologice și morfosintactice ale acestor graiuri, menționăm utilizarea particulei *te* după adverbele *adică* și *atunci* (*adicâte, atuncite*) (p. 97, 109, 113) și folosirea anaforică a formelor pronominale atone în raionul Gorlova, regiunea Donețk și în regiunea Transcarpatia din Ucraina: *l-o cusută-lă, m-am dusă-mă, i-o făcută-i, ne-am dusu-ne* (p. 59, 87, 91).

Pentru toate motivele expuse mai sus, considerăm că această culegere este un instrument indispensabil pentru cercetătorii interesați de chestiuni referitoare la dialectologie, la istoria limbii și la lingvistica romanică. În plus, lucrarea poate fi folosită și didactic, prin faptul că e însoțită de DVD, ceea ce permite corelarea textelor scrise cu materialul audio.

Dincolo de chestiunile de natură lingvistică, cititorul va fi încântat să descopere textele dialectale și sub aspectul conținutului sau al bogăției lor stilistice. Tonul expunerilor nu este aproape niciodată neutru, iar, prin intermediul propriilor destăinuiri, informatorii retrăiesc, în general, experiențele care le-au marcat existența.

Mihaela-Mariana Morcov

Teodor Oancă, *Microsisteme antroponimice românești*, Craiova, Editura Grafix, 2016, 172 p.

Cartea *Microsisteme antroponimice românești* propune o analiză – realizată cu meticulozitate – a unor nume de familie, urmărită atât diacronic, prin coroborarea frecventă cu date istorice și sociale, cât și sincron, pe baza unei metode de cercetare, denumită de autor *geografia antroponimică*. Fiecare nume inclus în inventarul care totalizează 760 de unități este prezentat, pe baza unei statistici riguroase, din perspectiva repartiției pe regiuni geografice (Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Banat, Crișana, Transilvania, Moldova, București și Sectorul Agricol Ilfov constituit din o zonă aparte), respectiv, pe județe, și a frecvenței, pornind de la *Baza de date antroponimice a României* (BDAR).

Aceste unități de nume sunt reunite într-o varietate de microsisteme antroponimice referitoare, pe de o parte, la nume de funcții publice din diverse perioade, de meserii și ocupații, și, pe de altă parte, la nume care au la bază sensuri figurate ale unor apelative ce trimit la denumirile unor păsări și animale domestice, ființe sălbatice, pești, plante, inclusiv din câmpul lexical al viței de vie și al vinului, fiecărui microsistem fiindu-i dedicat, în genere, câte un capitol din cele nouă ale cărții, care sunt întregite de o parte introductivă și de una de concluzii – aceasta din urmă transpusă și în limbile franceză, italiană și engleză.

În partea introductivă a cărții sunt prezentate câteva principii metodologice care au stat la baza alcătuirii inventarului, o serie de particularități generale ale numelor incluse și o scurtă istorie asupra modului în care s-a instaurat numele de familie – reprezentând, după cum remarcă autorul, „rezultatul evoluției societății românești” (p. 7) – până la consacrarea acestuia prin *Legea asupra numelui* din 1895. O atenție specială este acordată, în cadrul fiecărui capitol, atât cuvintelor ieșite de uz, păstrate doar prin antroponimele celor care le poartă, cât și variantelor regionale – lexicale și/sau fonetice.

Numele de familie provenite de la nume de funcții publice sunt grupate în două capitole distincte, unul reprezentând denumirile din Evul Mediu românesc, iar celălalt din epoca modernă.

În primul capitol sunt reunite, așadar, nume care desemnau, la origine, atât funcții boierești din Moldova și Țara Românească (de tipul *Banu*, *Logofătu* etc.), cât și titluri nobiliare onorifice (adesea cumpărate) ale unor negustori din mica boierime (ca de pildă, *Comis(u)*, *Slujeru*, *Spătaru* etc.). De remarcat este faptul că aceste nume de funcții administrative figurau, atât în documentele redactate în slavonă, cât și în cele în limba română, ca apoziții (de ex.: *jupân Vlaicu clucer* [s.n.]), care, ulterior, au fost „antroponimizate” ca supranume și s-au impus mai târziu ca nume de familie.

În această categorie, autorul include 20 de nume de familie, provenite de la cuvinte care denumeau funcții administrative, prezentând, pentru fiecare în parte, date referitoare la etimologia și evoluția lor semantică, îmbogățite de informații legate de contextul istoric, social – limitat, adesea, la o anumită regiune – în care au activat acești termeni. Acest microsistem de antroponime se distinge, mai ales, prin faptul că termenii comuni care au stat la baza numelor au fost curenți într-o anumită epocă, dar astăzi sunt ieșiți din uz, o dovadă a existenței lor constituind-o păstrarea în cadrul numelor de familie (de ex.: *Cămărașu* < *cămăraș* însemna inițial ‘slujbaş la odăile domnitorului în special la camera de dormit’, apoi în secolul al XVI-lea–al XVIII-lea desemna ‘un slujitor al cămării (al visteriei domnești)’, devenind în secolul al XIX-lea ‘casier, intendent, iconom’ – p. 26). De asemenea, aceste nume de familie se remarcă și prin variantele lor regionale datorate, îndeosebi, unor particularități fonetice specifice graiurilor, ca de exemplu, fricativizarea africateri *ǵ* în aria Moldovei, care a generat transformarea *slujer* < *sluger*, tendința propagării analogice a lui *-i*, *-iu* (finale asilabice) în cazul numelor derivate cu sufixul *-ar* (de tipul *Pitari*, *Pitariu*), marcarea lui *-u* final, fără valoare fonologică, eliminat din norma ortografică veche pentru cuvintele comune, dar păstrat în cazul numelor proprii (de pildă, *Pitaru*, *Spătaru*) – ultimele două fenomene caracterizând, de altfel, toate microsistemele antroponimice discutate. Autorul constată că frecvența acestor nume este relativ mare în BDAR (mai ales în cazul unor nume precum *Ban(u)*, *Postelnicu*, *Spătaru* etc.), ceea ce se explică prin faptul că „dacă numele funcției dregătorești era identic cu numele unei funcții administrativ-teritoriale, creștea posibilitatea apelativului de a deveni supranume, astfel că supranumele a ajuns, prin sporul de populație înregistrat numai într-un secol, la câteva mii” (p. 22).

Datorită diversității de nume apărute în contextul dezvoltării societății, al doilea capitol este structurat în mai multe secțiuni, cuprinzând, pe de o parte, *Funcții administrative locale* și, pe de altă parte, *Funcții administrative de la nivelul plasei și al județului*.

Ca funcții locale, sunt înregistrate diferite categorii, în cadrul cărora menționăm doar câteva nume mai interesante din punctul de vedere al creării lor, al vechimii, al repartiției dialectale și/sau al frecvenței: 1. *Primari și consilieri* (*Birău* < *birău* ‘primar (la sat)’ – curent atât ca nume comun, cât și propriu în regiunile transcarpatice și doar ca nume de familie în nordul Olteniei, fapt explicabil prin migrația ardelenilor în zonă –, *Părgaru*, *Șoltuz(u)*, derivate cu sufixe de la *vornic*: *Vornicu*, *Vornicel*, *Vorniceanu*, *Vorniciuc*, *Vornicescu* ș.a.); 2. *Funcționari mărunți în primărie* (*Condicaru*, *Diacu*, *Grămăticu*, *Uricaru* etc.); 3. *Funcționari cu atribuții economice* (*Dijmărescu* – provenit dintr-un supranume *Dijmaru* < *dijmar* ‘perceptor’ –, *Sameș*, *Vameșu* etc.); 4. *Slujbași cu atribuții de comunicare*, dintre care frecvența cea mai ridicată o dețin *Crainic* și *Pristavu*, repartizați, conform hărților antroponimice, în NV țării, respectiv în NE teritoriului dacoromân; 5. *Slujbe care privesc ordinea publică și paza localităților*, unde sunt încadrate nume care au la bază termeni de origini diferite (derivate de la *armaș*: *Armașu*, *Armășelu*, *Armășescu*, *Armășoiu*, *Gardianu*, *Naziru*, *Stegaru* etc.) și, în sfârșit, 6. *Funcții judecătorești*, precum *Aprodu*, *Jude(le)*, *Notar(i)u* ș.a.

În cel de al doilea subcapitol sunt cuprinse antroponime ca *Aga*, *Ispravnic* (și *Ispravnicu*, *Isprăvnicelu*), *Pretorian*, *Zapciu* etc., subliniindu-se faptul că apariția supranumelor care stau la baza acestor nume de familie a fost favorizată de o serie de factori psihosociale și culturali.

Cel mai amplu capitol al lucrării îl constituie, atât prin numărul mare de unități de nume pe care îl conține (362, corespunzând la 788 842 de persoane), cât și prin varietatea problemelor pe care le ridică, de natură istorică, socială, lingvistică etc., *Numele de familie provenite de la nume de meserii și ocupații*. În ceea ce privește scrierea numelor, autorul menționează că acestea respectă grafia din documentele de stare civilă, fapt explicabil, după cum a fost precizat și în partea introductivă, fie prin păstrarea variantelor grafice care redau pronunțiile locale, regionale, fie ca urmare a nivelului de intruire a celui care redacta actul de naștere al copilului (vezi, de exemplu, *Olar – Olaru – Olari – Olariu*). În inventarul de unități de nume, prezentate în ordine alfabetică, unele au o frecvență foarte ridicată (de ex.: *Cojocar* – 42 270 de persoane, în anul 1994), datorată faptului că majoritatea meseriilor au fost practicate pe întreg teritoriul țării. Cu toate acestea, limitarea geografică a unor unor antroponime se poate motiva, fie prin caracterul dialectal al apelativelor de la care provin, cum sunt, de exemplu, *butnar* în Modova, în opoziție cu *dogar* din celelalte zone, *ciubotar* în opoziție cu *cismar*, *perjer* față de *prunar*, *casap* față de *măcelar*, *păcurar*, pentru numele derivate de la sensul ‘cioban, păstor’, în opoziție cu *cioban*, ș.a., fie ca urmare a migrării purtătorilor numelor de la o regiune la alta. Alți termeni se remarcă prin caracterul lor învechit, cum sunt, de exemplu, *boiangiu* ‘vopsitor’, *pătular* ‘dulgher, constructor de pătule’ etc.

O secțiune teoretică ce constituie un preambul pentru următoarele capitole o reprezintă *Sensul figurat al unor apelative devenite nume de familie*, în care se discută despre porecle devenite supranume și, ulterior, nume de familie. Descrise drept „rezultatul codificării printr-un nume comun a unei particularități fizice, psihice, morale sau de comportament care caracterizează o persoană, căreia i se atribuie acel nume” (p. 107), poreclele sunt caracterizate sub diferite aspecte, subliniindu-se, de exemplu, caracterul lor spontan, condiționarea de factori psihologici și sociali, aportul lexicului comun la crearea lor etc. Actanții implicați în crearea poreclei sunt persoana poreclită – care nu constituie un factor pasiv, ci, prin acceptarea poreclei, o adaugă, ca ceva firesc la numele personal –, persoana care atribuie porecla și grupul care o consacră și care împărtășește, inițial, același set de valori și cunoștințe ca și cel care a creat-o.

Următoarele capitole analizează o serie de nume care, la origine, au fost porecle create, pe baza unor sensuri figurate, de la diverse apelative.

Nume de familie provenite de la nume de păsări și animale domestice reunește 17 unități pentru nume provenite din termeni care desemnează păsări și 31 pentru animale domestice, care se pot grupa, de regulă, în perechi: *Găină – Cocos/Cucoș*, *Rață – Rățoi(u)*, *Pisica/Pisică*, *Mâță – PISOI*, *Mâțu, Cotoi* etc. Din punctul de vedere al difuziunii regionale, putem menționa numele *Hulub* față de *Porumbel*, iar autorul face referire, în partea care precedă inventarul de nume, la antroponimul *Cățu*, perechea masculină a lui *Căță*, care are la bază „un regionalism de origine onomatopoeică (DEX) din Oltenia”, făcând trimitere la harta 383, *Bibilică*, din ALR, s.n., II (p. 109). Deși majoritatea numelor incluse în repertoriul antroponimic sunt transparente, reprezentând cuvinte din limba standard sau termeni populari, unele dintre ele, pentru decriptare și pentru explicarea evoluției lor de la nume comun la poreclă, supranume, nume de familie, ar avea nevoie, de o abordare particulară. În această categorie se pot include numele *Șoșoi* < *șoșoi*, pentru care DLR înregistrează un sens argotic ‘(pui de) iepure’ (înregistrat și în NALR–Olt., Pl. 93, jud. Gorj), dar îl consideră și un ‘epitet ironic pentru țigani’, probabil, datorită originii acestuia (țig. *șoșoi*) (DLR, s.v.); *Șoldan* < *șoldan*, inserat în DLR (s.v. *șoldan*) cu patru sensuri: „1. (Transilv. și prin Maram.) ‘purcel gras de câteva luni’; 2. ‘pui de iepure de câteva luni’; 3. fig (rar) ‘păduche mare’; 4. ‘epitet ironic pentru un copil sau pentru un tânăr’”; *Vățui* < *vățui* care poate desemna ‘ied, țap; (reg.) noațen; iepure (până la un an); epitet pentru un copil sau pentru un tânăr (necăsătorit)’ (cf. DLR, s.v. *vățui*), toate aceste sensuri putând constitui surse pentru originea multiplă a poreclelor atribuite și impuse ulterior ca supranume și nume de familie.

Nume de familie provenite de la nume de ființe sălbatice cuprinde 104 unități de nume, referitoare la insecte (*Cărăbuș*, *Fluture*, *Furnică* etc.), reptile (*Șarpe*, *Șopârlă* etc.), păsări (*Cinteză*, *Corb(u)*, *Turturică* etc.), mamifere (*Cerbu*, *Vulpe*, *Vulpoi* etc.) ș.a., evidențiind, pe de o parte, după cum remarcă autorul, „dispoziția oamenilor pentru nominalizarea defectelor semenilor” (p. 116), întrucât majoritatea poreclelor sunt atribuite pe baza asocierii unei ființe cu o particularitate fizică sau de comportament identificată la o anumită persoană (de ex.: vulpea și vidra simbolizează șiretenia,

racul – îndărătnicia), iar, pe de altă parte, unele antroponime (de tipul *Corbu, Lupu, Ursu*) își pot găsi originea în obiceiuri străvechi, ce constituie „o reminiscență a tradiției ancestrale” (v. p. 118). Câteva antroponime au la bază termeni dialectali, dintre care menționăm seria sinonimică *Buhă – Huhurez – Ciurezu – Ciovică*, sau forme fonetice, morfologice cu răspândire regională, cum sunt, de exemplu, numele *Purece – Purec*.

În *Nume de familie provenite de la nume de pești* autorul evidențiază faptul că o serie de porecle (de tipul *Babușcă, Caracudă, Morun, Șalău* etc.), devenite nume de familie, au putut apărea numai într-un anumit mediu, și anume, în lumea pescarilor și a negustorilor de pește, fapt care explică și difuziunea anumitor nume, cu precădere, în bazinul Dunării sau în apropierea râurilor importante ale țării. La baza creării poreclei au stat fie similitudinile stabilite pe baza unor particularități fizice și de comportament dintre diverse specii de pești și oameni, fie asocierea în mintea creatorilor de poreclă cu o anumită întâmplare legată de pescuit, fie, în sfârșit, ironia la adresa celor care spuneau povești exagerate referitoare la numărul și dimensiunile peștilor prinși. Cele 27 de antroponime discutate au la origine atât diverse nume de pești, majoritatea cunoscute în limba literară (ex.: *Crap, Hering, Morun, Păstrăv* etc.), cât și denumiri generice ale peștelui (*Baboi, Pește* etc.).

Nume de familie provenite de la nume de plante sunt în număr de 134, originea lor explicându-se fie prin faptul că – așa cum s-a arătat în introducere, cel mai mare număr de nume de familie sunt reprezentate de cele provenite de la numele persoanele, fie ele primare, derivate sau hipocoristice (cf. p. 7) – cele mai multe nume de botez, având la bază nume de flori, au putut deveni supranume și ulterior, nume de familie (*Brândușa, Bujor, Crenguța, Trandafir*), fie prin atribuirea unei porecle care face trimitere la defecte fizice sau morale (*Buruiană, Ghimpe, Știr* etc.) sau care ironizează caracterul unor persoane, prin asocierea cu nume de legume și zarzavaturi (*Ardei, Fasole, Leuștean, Usturoi*). Alături de acestea, mai sunt incluse antroponime care au la bază nume de pomi fructiferi sau arbori (*Frasin, Gorun, Gutui, Paltin* etc.). De asemenea, din punctul de vedere al difuziunii dialectale, sunt relevante unitățile lexicale care stau la baza numelor *Bostan – Dovleac, Dovlete, Porumb – Popușoiu, Prună* în raport cu *Perja* și *Perju* și variantele fonetice sau morfologice păstrate de antroponimele *Brândușă – Brândușe, Căldărușă – Căldărușe*, respectiv *Salcă – Salcie*.

În sfârșit, în *Nume de familie provenite de la apelative care aparțin terminologiei viei și vinului*, autorul înserează antroponime care, direct sau indirect, au legătură cu acest câmp lexical, majoritatea având la origine cuvinte polisemantice. Din inventarul de 21 de nume, ne rețin atenția seriile pe care le putem considera sinonimice, *Borhot – Boroghină – Boștină – Hoștină* (*hoștină* fiind, de fapt, o variantă fonetică a lui *boștină*, explicabilă prin intermediul lui *voștină*, cu trecerea lui *v > h*, în Moldova – cf. DA, s.v. *boștină*; de altfel, ipoteza este susținută și de răspândirea numelui, cu precădere, în Moldova – p. 161), respectiv *Basamac – Poșircă*.

În partea finală de concluzii este subliniat faptul că numele de familie provin din supranume, care înainte de 1895 aveau rolul unor nume de familie neoficiale, create pe baza unor apelative cu sens propriu sau a unor porecle care exploatează sensul figurat. Varietatea lexicală pe care o reflectă antroponimele evidențiază, totodată, particularități de natură socială, economică și culturală din epoca istorică la care face referire autorul, și anume trecerea de la feudalism la capitalism.

Prin metoda nouă de cercetare pe care o propune în interpretarea numelor de familie, prin bogăția și varietatea materialului abordat din perspectivă lingvistică, dar în strânsă legătură cu contextul istoric, social și cultural, prin analiza minuțioasă a repertoriului lexical pe care antroponimele îl conservă prin excelență, cartea *Microsisteme antroponimice românești* reprezintă o contribuție originală remarcabilă și un punct de referință atât pentru lucrările de onomastică, cât și pentru cele de istorie a limbii, dialectologie sau lexicologie.

Daniela Răuțu

Florin-Teodor Olariu. *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*, Iași, Institutul European, 2016, 252 p.

În volumul intitulat *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*, Florin-Teodor Olariu publică rezultatele a numeroase cercetări de dialectologie/geolingvistică și sociolingvistică, pentru a evidenția caracterul complementar al celor două domenii de cercetare care abordează varietatea lingvistică. Este subliniată necesitatea coroborării strategiilor metodologice pentru studierea variației diatopice și diastratice în lucrările de dialectologie și sociolingvistică. O parte din studiile realizate de autor și prezentate în acest volum sunt inedite, iar cele care au fost deja publicate au fost actualizate din punctul de vedere al informației bibliografice utilizate, dar și revizuite adesea, pentru a asigura unitatea volumului de față.

Bibliografia bogată, care include mai bine de 220 de titluri de lucrări străine și românești, structurarea riguroasă a cărții în capitole bine conturate, prezentarea simplă și concisă atât a noțiunilor teoretice, cât și a aplicațiilor practice, claritatea informației oferite sunt doar unele dintre meritele acestei lucrări. Cartea constituie un instrument extrem de util cercetătorilor, profesorilor și studenților de profil.

Prima parte a volumului, dedicată cercetărilor dialectale, abordează următoarele subiecte: a. Problema repartiției teritoriale a dacoromânei, b. Cartografierea variației dialectale în atlasele lingvistice românești, c. Perspectiva informatică în geolingvistica românească. A doua parte a volumului este dedicată cercetărilor de sociolingvistică și cuprinde următoarele capitole: a. Repere în dezvoltarea sociolingvisticii românești, b. Sociolingvistica migrației – o perspectivă românească.

În capitolul dedicat repartiției teritoriale a dacoromânei, după individualizarea limbii române printre limbile romanice, este prezentat un scurt istoric al abordării acestei chestiuni în bibliografia de specialitate. Urmează o prezentare a subdialectelor dacoromânei, unde sunt discutate caracteristicile lingvistice individualizante ale fiecărei unități diatopice, evidențiindu-se caracterul unitar al dialectului dacoromân. Autorul se arată în favoarea abordării fundamentate de A. Philippide la începutul secolului al XX-lea și susținute astăzi de numeroși dialectologi, conform căreia arealul de la nord de Dunăre este împărțit în două mari grupuri pe axa nord-nord-vest/sud-sud-est.

În capitolul următor sunt discutate cele mai importante momente ale cartografierii variației dialectale române. În acest sens, sunt prezentate punctual atlasele lingvistice românești, concepute atât de cercetători români, cât și de străini. Pe lângă date referitoare la metodologia și rezultatele obținute, autorul discută valoarea, contribuția, deficiențele și criticile aduse fiecărui atlas. Primul subcapitol descrie *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* (WLAD), realizat de Gustav Weingand și publicat în nouă fascicule între 1898 și 1909 la Leipzig. Urmează *Atlasul lingvistic român* (ALR), editat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu, cu doi anchetatori și autori, Sever Pop și Emil Petrovici. Ultima parte a capitolului prezintă atlasele lingvistice regionale nord-dunărene – *Noul atlas lingvistic român* (NALR/ALRR), *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), *Atlasul lingvistic al Banatului*, *Atlasul lingvistic al graiurilor românești din Banatul iugoslav* (ALBI) – și sud-dunărene – *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne* (MALGI), *Micul Atlas al dialectului aromân din Albania și din Fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (ALAR), *Atlasul Lingvistic român. Graiurile dintre Morava, Dunăre și Timoc* (ALR-MDT), *Aromunischer Sprachatlas* (ALiA), *Meglenoromänischer Sprachatlas*, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân* (ALDM), *Istriotskilingvistički atlas*. Expunerea atlaselor lingvistice românești se încheie cu ALRR. *Sinteză*, realizat începând cu anul 1998, în cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” sub conducerea lui Nicolae Saramandu.

Capitolul privind perspectiva informatică în geolingvistica românească începe prin prezentarea motivelor care au dus la apariția acestei tendințe la nivel internațional. Sunt prezentate scurt criticile aduse, în ultimele decenii, atât dialectologiei ca direcție de cercetare separată, prin prisma restrângerii obiectului său principal – graiurilor, dar și geolingvisticii, prin prisma valorificării interpretative reduse a atlaselor lingvistice elaborate. Aceste discuții au obligat dialectologii să reflecteze asupra

cadrelor epistemic al acestui domeniu și să adapteze instrumentele teoretico-metodologice ale geolingvisticii, prin includerea altor tipuri de variație în obiectul cercetării și prin utilizarea tehnologiei informatice moderne. Aceasta din urmă, pe de o parte, facilitează redactarea atlaselor, iar, pe de altă parte, asigură o diseminare extinsă, rapidă și eficientă a materialului în format electronic. Autorul enumeră o serie de proiecte străine care evidențiază această tendință, ca apoi să prezinte mai detaliat eforturile de informatizare a principalelor instrumente de documentare ale limbii române (proiecte de prelucrare a diferitor compartimente lingvistice, precum cel lexical sau cel fonetic/fonologic). Subcapitole separate sunt dedicate atlaselor digitalizate românești: NALR, *Moldova și Bucovina* în format electronic, elaborat de Filiala Iași a Academiei Române, printr-o colaborare interdisciplinară între cercetători de la Institutul de Informatică Teoretică și de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, *Romanian Online Dialect Atlas* (RODA), elaborat de Dorin Urișescu, în colaborare cu informaticienii Sheila Embleton și Eric Wheeler, și *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei* (ALAB), elaborat de specialiști dialectologi și informaticieni de la centrul academic ieșean, sub conducerea autorului, Florin-Teodor Olariu. Pentru fiecare dintre aceste proiecte sunt prezentate informații privind materialul inclus (chestionare, rețea de puncte, tipuri de variație urmărite), tehnica de redactare (transcriere fonetică, simboluri, baze de date, înregistrări audiovizuale, introducerea și prelucrarea datelor) și modalitatea de vizualizare/consultare (funcții precum căutarea, gruparea unor elemente pe baza unei caracteristici, reprezentarea „distanței lingvistice”). De asemenea, sunt subliniate facilitățile, contribuția și direcțiile de dezvoltare a proiectelor aflate în derulare.

Primul capitol din cea de-a doua parte a volumului, dedicată cercetărilor de sociolingvistică, prezintă un istoric al studiilor românești în această direcție. Este prezentat contextul care a dus la apariția și dezvoltarea sociolingvisticii mai întâi la nivel internațional, apoi pe teren românesc, subliniindu-se că cercetările românești s-au aflat întotdeauna în strânsă legătură cu evoluția acestei ramuri la nivel european, dar au fost marcate, în același timp, și de contextul cultural și istoric intern. Ca precursori români ai cercetării de tip diastratic sunt menționați întemeietorii Școlii lingvistice de la București, Cluj și Iași, dar și Ion Coteanu. Sociolingvistica a atras interesul cercetătorilor români începând cu anii '70, printre primii autori cu astfel de preocupări numărându-se Tatiana Slama-Cazacu, Boris Cazacu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Dumitru Chițoran. După schimbarea regimului politic din 1989, cercetările de sociolingvistică s-au dezvoltat constant. Autorul discută apoi numeroasele lucrări românești din ultimele decenii, clasificate în lucrări teoretice și de sociolingvistică aplicată, cele din urmă prezentând mai multe subcategorii după tematica lor. Într-un subcapitol separat sunt prezentate lucrări importante de analiză variaționistă diacronică, diatopică, diastratică și diafazică, cu fundament sociolingvistic. Dintre acestea, cele dedicate variației diacronice prezintă cele mai puține observații de ordin sociolingvistic. La polul opus, interesul pentru aspecte sociolingvistice este mai intens în cadrul cercetărilor dedicate variației diatopice și diastractice, ultima reprezentând chiar domeniul de cercetare specific sociolingvisticii. De asemenea, variația diafazică constituind, de fapt, o variație sociostilistică, lucrările realizate în această direcție au un fundament sociolingvistic inerent. Autorul constată interesul mai slab pe care lingviștii români l-au arătat în trecut față de „nucleul dur” al sociolingvisticii, așa cum acesta a fost configurat la nivel internațional, posibil din cauza tendinței de creștere a omogenității etnice și sociale din ultimul secol. Totuși, în ultimele două decenii, situația pare să se schimbe, sociolingvistica dezvoltându-se pe teren românesc în multe direcții noi, după cum se vede din numeroasele lucrări menționate de autor. Ultima parte a capitolului acesta cuprinde o prezentare detaliată a elementelor de sociolingvistică în opera lui G. Ivănescu. *Istoria limbii române* a acestuia se deosebește de alte volume cu același subiect printr-o „abordare mult mai complexă și dinamică a spațiului lingvistic est-romanic”, iar în lucrările lui sunt discutate raporturile dintre limbă, pe de o parte, și națiune/etnie/rasă, clasă socială, educație/planificare lingvistică, pe de altă parte.

Ultimul capitol al volumului avut în vedere abordează subiectul efectelor lingvistice ale procesului migraționist român după 1989. Autorul prezintă succint apariția și dezvoltarea acestei direcții de cercetare la nivel internațional, insistând asupra unor principii și noțiuni de bază (printre altele, raportul limbă-migrație, contactul lingvistic, raportul limbă-identitate, vitalitatea lingvistică,

loialitatea lingvistică), ca apoi să discute metoda „biografei lingvistice”, specifică acestui domeniu de cercetare. La sfârșit este prezentat, sub forma unui studiu de caz, o cercetare realizată de autor privind aspecte sociolingvistice la românii din Italia. Pentru acest proiect, s-au realizat două anchete de teren (2007, 2008) în cadrul comunității românești de la Torino. În urma anchetelor, prin utilizarea unor chestionare tematice și a unor biografii lingvistice, s-a format o bază de date. În acest subcapitol sunt prezentate motivația, obiectivele, metodele de cercetare și rezultatele cercetării amintite. Sunt de asemenea redate și analizate sub aspect sociolingvistic unele fragmente din materialul cules. Trebuie menționat faptul că în anexă se află un corpus de limbă română vorbită, excerptat din înregistrările realizate în timpul cercetărilor de la Torino, care evidențiază cumulusul de variații constatate în limba română vorbită, dovedind necesitatea unei abordări dialectologice și sociolingvistice concomitente.

Andreea-Alexandra Loizo

Emil Țârcomnicu, Lucian David, *Sărbători și obiceiuri*. Răspunsuri la chestionarele *Atlasului etnografic român. Rudarii românofoni din Bulgaria*. Volumul III. *Regiunea Varna*. Serie nouă. București, Editura Etnologică, 2012, 86 p.

Lucrarea anunțată, *Sărbători și obiceiuri...* de Emil Țârcomnicu și Lucian David, prezintă următoarea organizare: *Cuprins* (în limba română: 5–7; în limba engleză: 8–10), *Introducere* (11–16), *Notă tehnică* (17), Partea I, *Ciclul familial: Nașterea, Nunta, Înfirmarea* (21–46), Partea a II-a, *Ciclul calendaristic: Sărbători și obiceiuri cu dată fixă, Sărbători și obiceiuri cu dată mobilă, Alie credințe și obiceiuri* (47–64), *Glosar* (65–83), *Anexe* (Localități, culegători, informatori) (85).

Pentru realizarea lucrării s-a efectuat o cercetare experimentală în 2 localități cu rudari românofoni, Staro Oryahovo și Dolni Chiflik, din *obștina* (= regiunea) Varna, Bulgaria. S-au cules date etnografice referitoare la obiceiurile din ciclul familial și ciclul calendaristic pentru perioada de după 1950.

Rudarii cercetați, din punct de vedere lingvistic, sunt bilingvi, limba lor maternă fiind româna. Comunitatea sâtească și familia conservă idiomul respectiv, mai puțin tineretul. În fața cercetătorilor români, ei se declară, în primul rând, rudari, apoi români, precizând că bulgarii îi denumesc *copănari*, după ocupația lor de bază: prelucrarea lemnului în obiecte casnice. Prin urmare, se poate deduce că au parvenit din zone unde materia primă se afla din abundență, „mobilitatea” survenind din necesitatea de a-și valorifica produsele. Extensiunea fenomenului de migrație se explică prin reducerea tot mai accentuată a cererii de achiziție în privința obiectelor din lemn pe care aceștia le comercializau.

Informatorii rudari anchetați resping ideea de a fi asimilați cu populația romă, considerându-se rudari-români, după limba maternă, și cetățeni bulgari, după țara în care trăiesc.

Textele înregistrate prezintă interes pentru particularitățile pe care le relevă, mărturiile lingvistice ale zonelor de unde provin, pe unde au trecut sau pe unde au poposit mai mult timp. Fonetismele atestă apartenența unora dintre rostiri la graiurile muntenești: asurzirea laringalei [h]: *mala* „mahala”, *oră* „horă”, *paar* „pahar”, variantele fonetice *fun* și *fo* pentru „vreun”, „vreo”. În domeniul morfologiei, atrage atenția pluralul *picere*, specific graiurilor muntenești (I. Mărgărit, *Propuneri etimologice*, 2017: 337): [Mortul se scoate] cu *picierile-nainte* (p. 40), vocativul *mamo!*, formele verbale iotacizate *să mă răz*, *să vează*, var. dial. adj. *ușure*, în formula „pământ ușure”: *Zvârlești pământ și zăci*: «Să-ți fie *ușure pământu!*». Accidentele fonetice, cu rezultate evidente, probează caracterul viu, vorbit al limbii române, în cazul minoritarilor respectivi. Dintre acestea, menționăm unele cazuri de asimilare: *burgur* < *bulgur*, *țolniță* < *solniță*; disimilare: *alina* vb. < *anina*, *be!* < *bre!*, *zvârnește* < *zvârlește*, proteza consonantică: *scărbune*, *scuib*. O situație inedită de accidente fonetice în lanț întâlnim în cazul lexemului *imlă*, var. fonetică pentru *inimă*. Acceptând mai întâi metateza *imină*, apoi sincopa vocalică *imnă*, în cele din urmă, disimilarea consonantică în

contact [m] – [n] > [m] – [l] ar încheia procesul modificărilor fonetice cu rezultatul, *imlă*: [La mort] *punem acolo și care vrea se iartă cu el, sărută crucea... Aduce, naprimer, ciorapi, de-astea, ce are jelanie [= dorință], ce-i la imlă* (p. 37).

În domeniul formării cuvintelor se întâlnesc derivate inedite sau comune cu diverse zone din țară. Pentru derivarea nominală menționăm câteva formații regresive: *corcot* < *corcoduș*, prin asimilarea dentalei [c] – [d] > [c] – [t], după îndepărtarea tranșei finale, interpretată ca sufix. Numele fructului la plural feminin, *corcoate*, are același punct de pornire: **Corcot, un copaci, ele să face corcoate roșii și corcoate negre** (p. 46); *lazără* < *lăzăriță* „fată care, în preajma Paștelui, colindă pe la case obținând ouă” (**Lăzărițe face, se-mbracă ele, pune flori și cântă... mai-nainte de Paști și umblă prin căsi, care dă ouău, o stotincă...** (p. 60); **Făceam paparude, puneam boz pe noi și jucam ca lazăra** (p. 62).

Câteva deverbale în *-eală* sunt atestate fie în Oltenia: *bârçuială* „orbecăială, scotoceală” (D. Bărbuț, *Dicționar oltenesc*), fie în Muntenia: *logodeală* (*Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, II), fie sunt inedite prin absența lor din lexicul românesc: *obișnuială, posteală* (*La posteală nu se mănâncă unturos, de porc* – p. 59), fie se analizează prin bazele-împrumuturi din limba bulgară: *cerpeală* „tratație” < *cerpi*; *proșteală* „iertare” < *proști*: „Să mă ierți dacă am greșit!” **Proșteală să zice** (p. 59). Câteva derivate nominale analogice atestă caracterul viu al graiului: *curcănăle* „curcile”, după *găinăle*: **Noi descântăm de lăusă..., dacă are os... de a murit ceva, găinăle, curcănăle** (p. 24); *masteraș* „meșter de cruci”, probabil, după *astalaș*, împrumut maghiar în graiurile din Transilvania, demonstrând trecerea rudarilor prin zonă: **Se face stâlp din lemn, din blană. Să vezi ce mândru să face! Avem masterași!** (p. 41). Apare și un participiu analogic: *năștat*, după *fătat* „născut” (p. 21): **Care e năștat la ea [= moașă] i-aduce dar, se duce, îi sărută mâna** (p. 23) (cf. *Am dat nevastei [bățul colindătorului] să feate* [mai ușor] (p. 53). Pentru verbul provenit din latină, *foetare*, specializat pentru reproducerea animalelor, în astfel de cazuri, DA menționează exclusiv registrul peiorativ.

Un derivat nominal inedit este supranumele acestor minoritari cu care îi denumește populația majoritară: *copănar*. Este adevărat că DA consemnează varianta fonetică învechită, *copaie* „copaie”, pentru Banat, și că s-ar fi putut ca rudarii, în drumurile lor, să o preia și să-și prezinte produsul, majoritar, sub acest nume. În același timp însă, numele sub care sunt cunoscuți le este atribuit de populația bulgară, în vocabularul căreia figurează cuvântul-bază și chiar și derivatul *-ar*. Nu excludem ca sugestia să le fi venit, totuși, de la înșiși vânzătorii ambulante care își prezentau marfa prin cuvântul învechit.

Prezența unor verbe cu augmentul *a-* atestă, indirect, perpetuarea prepoziției omonime, reflex al lat. *ad* în limba română. Fostele construcții prepoziționale, de felul *cumpăram a* s-au aglutinat prin modificarea poziției conectivului, evident sub presiunea unor verbe cu o astfel de structură, chiar dacă etimologic situația este diferită: *eradicare*, moștenite din latină (cf. chiar în glosar *ardică*). În aceeași situație, verbul *a aprinde* < *a prinde a*: *Zvornește [= zvârle] așa buchetu, tânăra [= mireasa] și care-l aprinde pleacă cu nașu*. Seria este extinsă cu var. *arâni*, de la un verb de origine slavă, creată în alte condiții (prin asurzirea laringalei: *hrâni* > *râni*, anticipare vocalică: *ărâni*, disimilare: *arâni*).

Zonele în care *a-* este activ și amplifică procesul de proteză vocalică cunosc, în reacție, fenomenul de afereză, întâlnit și în cazul de față: *mărăciune*, cu var. *morăciune*: **Bătem cambana [= clopotul] ca mărăciunea, dăm de veste pă telefoane** (p. 35).

Lexicul rudarilor cercetați atestă zonele lingvistice de unde au plecat, pe unde au trecut. Variantele etimologice *câne, pâne, copaci*, rostirea *sara*, forma verbală simplificată *mâncă* (p. 32), lexemul *mormâni* „cimitir”, derivatul *meșteraș* (analogic, probabil, după *astalaș*), compusul *miere de stupină*, creat pentru a evita confuzia cu termenul fără determinare (*miere* „zahăr”), uzual în regiune, pledează pentru aria nordică, de unde, probabil, s-au desprins. Au trecut ori au poposit în Banat, de unde au preluat var. fonetică învechită *copaie* (v. *supra*), ca și derivatul *tinereți* s.m. pl. refăcut din colectivul *tinerețe*: *Focul [de Lăsatul secului] se face în poiană. Copiii, tinereți, bătrâni care cum are se duce* (p. 59). Într-o fază anterioară, mai întâi de dezvoltare a pluralului, derivatul este confirmat în graiurile bănățene: *Sărbule, multe-ai făcut... / Și pe toți i-ai răscolit. / De-or dus tinerețele / Și-or rămas nevastele* (M. M. Deleanu, *Pune, Doamne pace-n țară*, 2014, 250). Trecerea prin Oltenia, cu popasuri prelungite pentru desfacerea produselor, se reflectă în vocabularul însușit și apropiat: *chită*

„legătură, buchet” (*Vine popa cu chită de basilec* [= busuioc] – p. 64); *blăni* „scânduri” (în sandâc [= sicriu], patru *blăni* d-alea, p. 36); *făsui* „fasole”. (*Dacă visezi făsui albu...*); *lubeniță* „pepene (verde)” (*Plăcintă, pâine... lubeniță împărțești*); *unchiaș* „soț” (*A murit unchiașu și eu jelesc*).

În lexicul acestor populații găsim cuvinte din limba veche, astăzi păstrate izolat la nivel dialectal: *lăia* (refl.) < lat. *lavare* „a (se) spăla”, fie ca formă *but* „șold, pulpă (de animal)”, „butur” < tc. *but*; fie ca sens: *încărcată* „gravidă”, *grâu* (*dulce, fiert*) „colivă”, *rugămintă* „rugăciune” < *ruga* + *-ământ*. Nu lipsesc inovațiile semantice: *cat* „rând, etaj” < tc. *cat*, în ~ *de țoale* „costum de haine”, *călăci* „a invita la nuntă”, probabil var. de la *colăci* < *colac* (v. DA): *Dacă ne călăcește duminică veniți la logodeală...*; *tinerețe* „tânăr” < subst. colect. *tinerețe* < *tânăr* + suf. *-ețe*: *Mlădeții, tinereții, flăcăii l-au mâncat* [mărul]. Seria sinonimică în care este inclus, precum și pluralul *tinereții* confirmă modificarea de sens. O interesantă inovație semantică prezintă *tânăr*, pentru ambele genuri semnificând „mire”, „mireasă”: *Când moare flăcău sau fetiță... tânăra o face cum e tânăra și o-ngropi. Mireasă noi zicem tânăra*.

În chip firesc, în graiul rudarilor din regiunea Varna au pătruns nenumărate cuvinte din limba bulgară, preluate de la populația majoritară cu care aceștia conviețuiesc. Au fost obligați să se adreseze bisericii bulgare, în absența celei românești, ei declarându-se *crisiani* (cf. *християнини*); drumurile pe care au mers și merg le denumesc cu lexeme bulgărești, ca, și majoritarii: *crestopât* „răscruce” < *кръстопът*; *crisoviște* „idem” < *крисовище*, la fel și clădirile oficiale ale satului: *citaliște* „casă de cultură” < *читалище*, *soviet* „primărie” < *съвет*. Evident lista poate continua. Semnalăm un calc după limba bulgară, *bun* dobândește pe lângă înțelesul adjectival fundamental și pe cel adverbial „bine” < *добро* „bine, bun”: *Căinele să urle nu-i bun* (p. 34); *Morții nu-i bun să vează oglindă* (p. 38).

Cartea publicată de Emil Țârcomnicu și Lucian David oferă un material inedit de cercetare, interesant prin faptele înregistrate. Vorbind limba țării în care, probabil, au trăit cel mai mult (România), rudarii s-au stabilit în nordul Bulgariei, odinioară tot printre români, (a)ducând cu ei, ca populație itinerantă, mărturii din istoria limbii române din spațiile pe care le-am străbătut.

Iulia Mărgărit

**MINUTES OF THE *ATLAS LINGUARUM EUROPAE* (ALE) SYMPOSIUM,
THE 49TH EDITORIAL BOARD MEETING
Londonderry, 15–19 June 2016**

During 15–19 June 2016 the work reunion of the Editorial Board of *Atlas Linguarum Europae* (ALE) took place in Londonderry, Northern Ireland, United Kingdom. The reunion was organized by the Romanian Academy, “Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics, Bucharest (Romania) and the Irish and Celtic Studies Research Institute, Ulster University, Northern Ireland, United Kingdom.

The reunion held in Londonderry was attended by the following people: Nicolae Saramandu, ALE president, Manuela Nevaci and Ionuț Geană, members of the General Secretariat, and members of the ALE International Committee: Dunja Brozović Rončević, Libuše Čižmarová, Michel Contini, Przemysław Dębowiak, Manuel Gonzalez Gonzalez, Doris Kyriazis, Daniel Le Bris, Ailbhe Ó Corráin, Vilja Oja, Sirkka Saarinen, Milena Šipková, Jožica Škofic, Xarles Videgain, Iwan Wmffre.

The opening speeches were held on June 16 by Prof Ailbhe Ó Corráin (Irish and Celtic Studies Research Institute, Ulster University), Gearóid Ó Domagáin (Irish and Celtic Studies Research Institute, Ulster University), and by Nicolae Saramandu (Romanian Academy’s “Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics, Bucharest), the president of ALE. On behalf of Irish and Celtic Studies Research Institute, Ulster University, Professor Ailbhe Ó Corráin, Ph. D., welcomed the participants in the reunion, saying it was an honour for Ulster University to host the reunion. Nicolae Saramandu, president of ALE, thanked the organisers and warmly welcomed all the participants. Professor Saramandu presented the activity of the ALE Presidency and General Secretariat in Bucharest since the previous meeting in Sofia, Bulgaria (2015). The opening session took place at Irish and Celtic Studies Research Institute, Ulster University on the 16th of June and began with the presentation by Dr. Gearóid Ó Domagáin, Contemporary Borrowing and Code-Switching in an Irish Dialect.

The next presentation A New Geolinguistic Project: South-Danubian Romanian Dialects in a Balkan and Romance Context was delivered by Manuela Nevaci and Ionuț Geană. The authors took into consideration lexical, morphological and syntactic aspects, from the point of view of linguistic contact with Balkan languages, as well as Romanic elements that define these historical dialects of common Romanian. The outcome of their research will be a paper describing these aspects, being supported by linguistic maps and phonetically transcribed dialectal texts.

During 16–17 June, the following maps were presented and underwent thorough discussions: Daniel Le Bris, Joep Kruijsen: *003 (le soleil) se couche*, Sirkka Saarinen: *238 comprendre*, Milena Šipková: *342 abeille*, Jadwiga Waniakowa, Przemysław Dębowiak: *250 ouvrier*, Iwan Wmffre: *299 jars*, Dunja Brozović, Tijmen Pronk: *271 l’aire*, Jožica Škofic: *050 épiceá*, Dunja Brozović: *346 clou*.

Apart from the lecture on notions mentioned above, on 16 June, Jožica Škofic gave a talk on *The Slovene Linguistic Atlas (SLA)*. It is a complex digitalised and multi-media project.

On 17 June, the presentation ALE Software Instructions Revisited was delivered by Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci and Ionuț Geană, followed by a workshop. During this presentation, all the participants were re-introduced to the software developed and used by the editors of the latest two volumes of ALE. The software is to be used exclusively for ALE purposes.

The authors of ALE I.10 (as below) are kindly required to re-send to the General Secretariat via e-mail their commentaries and/to the submitted maps, by the end of 2017. The following maps are to be published in ALE I.10, I.11: *070 froment* (Vittorio Dell’Aquila, Dunja Brozović, Tijmen Pronk), *271 l’aire* (D. Brozović, T. Pronk), *082 plantain* (N. Donadze), *149 tache de rousseur* (J. Škofic), *215 tombeau* (D. Brozović, T. Pronk), *216 cimetièrè* (D. Brozović, T. Pronk), *229 fumer*

(D. Brozović), 236 *miroir* (N. Donadze), 238 *comprendre* (S. Saarinen), 299 *jars* (D. Clement, I. Wmffre), 327 *bouc* (R. Caprini, M. Alinei), 342 *abeille* (M. Šipková), 345 *marteau* (R. Caprini, V. Dell'Aquila), 346 *clou* (D. Brozović), 418 *berceau* (M.-R. Simoni-Aurembou, M. Nevaci), 480 *conte de fée* (S. Saarinen), 002 (*le soleil se lève* (D. Le Bris, J. Kruijsen), 003 (*le soleil se couche* (D. Le Bris, J. Kruijsen), 036 *épine* (the Bosnian Committee), 037 *épi* (A. Timuška), 045 *feuille* (A. Timuška, P. García Mouton, I. Molina Martos), 050 *épicéa* (J. Škofic), 051 *sapin* (D. Brozović), 052 *mélèze* (G. Aamodt), 069 *seigle* (A. Versloot), 084 *trèfle* (M. Nevaci, I. Geană), 094 *chat* (J. Škofic), 095 *chat male* (L. Čižmarová).

In the end of the ALE meeting the president of ALE, N. Saramandu, gave his warm thanks to the organisers. The 50th ALE Editorial Board Meeting of 2017 will take place in Santiago de Compostela, organized by Manuel Gonzalez Gonzalez and the 51st ALE Editorial Board Meeting of 2018 will take place in Baia Mare, Romania, organized by Prof Nicolae Saramandu, "Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" Institute of Linguistics, Romanian Academy, in collaboration with the Dean of the Faculty of Letters of Baia Mare North University, Mircea Farcaș, Ph D.

Ionuț Geană, Manuela Nevaci

ȘCOALA DE VARĂ „CULTURĂ ȘI LIMBĂ ROMÂNĂ PENTRU TINERI ELEVI ȘI CADRE DIDACTICE DIN ALBANIA”

În perioada 16 și 26 iulie 2016, s-a desfășurat la Diviaca cea de-a doua ediție a Școlii de vară „Cultură și limbă română pentru tineri elevi și cadre didactice din Albania”, prima ediție având loc la Corcea în 2015. Proiectul a fost organizat și finanțat de Institutul Cultural Român, în parteneriat cu Societatea de Cultură Macedo-Română și Uniunea Națională a Aromânilor din Albania (Unionia Nacionala Armanili di Albania).

La acest eveniment au participat cadre didactice și cercetători din România, precum prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, prof. univ. dr. Manuela Nevaci, care au avut și rolul profesorilor în acest caz, alături de reprezentanți ai asociațiilor aromânești din Albania, ai comunității de români/aromâni din Fier, Diviaca, Elbasan, Corcea, Pogradec. Nu au lipsit nici reprezentanții Institutului Cultural Român de la București, prof. univ. dr. Radu Baltasiu, directorul Direcției României din Afara Granițelor și Limba Română, Ovidiana Bulumac, coordonatoare de proiect, precum și actorul Eduard Adam de la Teatrul Național. Față de ediția de anul trecut, acest an a adus și un element nou, și anume o componentă de psihopedagogie dramaturgică, destinată copiilor. În acest fel au fost completate într-o formă inovativă noțiunile elementare din Manualul *Cultură și tradiții aromâne*. Cursurile de dialect adresate copiilor i-au avut ca profesori pe Eduard Adam și pe prof. univ. dr. Manuela Nevaci. Cursurile pentru adulți au fost ținute în dialect de prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, a cărui vastă și prestigioasă experiență de cercetare în acest domeniu a făcut posibilă permanenta raportare a dialectului aromân la celelalte dialecte ale limbii române, precum și prezentarea unității dialectului aromân cu limba română. Prelegerile domniei sale au fost făcute și pe coordonatele lucrării *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (vol. I), al cărui autor este împreună cu doamna Manuela Nevaci.

Ca și la ediția precedentă, în cadrul cursurilor au fost folosite materiale didactice moderne, pregătite de profesori, alături de înregistrări audiovideo, hărți digitale, DVD-uri puse la dispoziție de ICR. Pe lângă activitățile desfășurate „în clasă”, au fost organizate și activități „în afara clasei”, cum ar fi vizitele la Școala și grădinița românească din Diviaca, la Mănăstirea Ardenița și la Pojan (în Antichitate cunoscut sub numele Apolonia).

Deschiderea oficială a Școlii de vară a fost făcută de către domnul Doru Raul Truțescu, șeful secției consulare a Ambasadei României la Tirana, care a pus în evidență sprijinul pe care statul

român îl acordă comunității aromânești din Albania pentru păstrarea și cultivarea identității naționale. De asemenea, Domnia Sa a ținut să mulțumească Institutului Cultural Român pentru inițiativă și efortul depus, precum și Uniunii Naționale a Aromânilor din Albania și Societății Macedo-Române de la București pentru sprijinul acordat în organizarea acestui eveniment. La deschidere au fost prezenți atât cursanții, cât și reprezentanții formațiunilor cultural-politice aromâne și ai mass-mediei locale și naționale albaneze.

Obiectivele acestei Școli de vară, care a devenit deja o tradiție, au fost valorificarea și promovarea dialectelor istorice ale limbii române la sud de Dunăre, în special a dialectului aromân și a culturii tradiționale a aromânilor din zona Diviaca și din întreaga Albanie, ca parte integrantă a limbii și culturii române. Un alt obiectiv important a fost și formarea cadrelor didactice din Albania în vederea predării dialectului și a conservării identității naționale și culturale a aromânilor din această zonă. Potrivit *Atlasului demografic al Albaniei* (2003), numărul aromânilor din Albania ar fi de 139 065. Din statisticile recente puse la dispoziție de liderii asociațiilor culturale, rezultă că în Albania există circa 300 000 de aromâni/români, dintre care aproximativ 80 000 sunt numai în zona Diviaca–Fier–Selenița. După cum se știe, singura școală în dialect aromân se află la Diviaca, susținută în trecut de către Ministerul Afacerilor Externe al României. Până la 1948, Albania a fost cuprinsă în rețeaua școlară finanțată de către statul român (circa 120 de școli și licee), România având un consulat diplomatic activ la Corcea (în prezent, consulat onorific). De asemenea, este bine știut faptul că Renașterea națională a românilor nord-dunăreni datorează foarte mult aromânilor emigrați din Moscopole (Voscople), de lângă Corcea, aceștia contribuind decisiv prin Școala Ardeleană și ASTRA la făurirea statului național român modern. Din 1997, statul român oferă burse de studiu tinerilor aromâni din Albania, la toate nivelurile de studiu. Nu putem să nu menționăm Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni, devenit între timp Ministerul pentru Românii de Pretutindeni, care a finanțat numeroase proiecte depuse de diferite asociații culturale ale aromânilor din Albania (de exemplu, în 2013, în valoare de cca. 40 000 Euro) și locuri pentru tinerii aromâni din Albania, în taberele programului „ARC”.

Având în vedere evaluările profesorilor și ale organizatorilor din România, precum și părerile participanților la curs, considerăm că ediția din acest an a Școlii de vară de la Diviaca a fost un succes și sperăm ca ea să continue și anul viitor.

Daniela-Carmen Stoica

**ADRIAN REZEANU
(1950–2017)**

Ne-a părăsit pe neașteptate și în plină activitate științifică Adrian Rezeanu, unul dintre cercetătorii Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” a cărui contribuție în toponimia românească rămâne un reper și un exemplu greu de egalat.

Încă din anii tinereții s-a dedicat studierii unui domeniu științific cu bogate și largi posibilități de investigație: cercetarea de teren în cel mai propriu sens al cuvântului, într-un tot adecvat unui spirit dedicat toponimiei. Alături de această importantă latură a muncii științifice, studiul minuțios, curiozitatea și dorința de cunoaștere l-au condus și către munca așa-zisă de birou: cercetări de bibliotecă și de arhivă, toate practicate fără preget, cu o curiozitate rară și cu un spirit iscoditor care nu se mulțumea cu investigațiile superficiale. Adrian Rezeanu era un om harnic, cu un talent științific înnăscut, bogat înzestrat cu dorința de a duce lucrurile până la capăt și de a face totul la superlativ. O latură umană a activității sale se referă la faptul că orice descoperire, începând de la un cuvânt și continuând cu un fapt important, era privită cu o bucurie impresionantă.

Activitatea științifică a lui Adrian Rezeanu s-a manifestat, îndeosebi, în direcția toponimiei rurale și urbane, domenii în care a excelat și în care a adus contribuții remarcabile dintre care reținem doar câteva titluri mai importante: *Toponimia bucureșteană*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2003, lucrare prin care a obținut titlul de Doctor în filologie (toponimie urbană); *Studii de toponimie urbană. Viziune diacronică*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2009; *Valea Izei. Studii de onomastică și dialectologie*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2012 (coautor); *Periplu toponimic*, Editura Academiei Române, București, 2014.

Lucrările de care și-a legat numele în mod semnificativ, în calitate de coautor, sunt cele dedicate elaborării și publicării celor două dicționare toponimice consacrate zonei sudice a României: *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, Editura Universitaria, Craiova, vol. I–VII, 1993–2007 și *Dicționarul toponimic al României, Muntenia*, Editura Academiei Române, București, vol. I–VI, 2005–2015 și vol. VII, aflat în stadiu de pregătire pentru publicare.

Munca științifică prodigioasă i-a fost curmată fulgerător, în plină efervescență și într-un moment în care era preocupat intens și lucra, cu o sârguință aproape greu de înțeles, la câteva teme importante pentru toponimia românească sau pentru descifrarea unor fapte din istoria neamului, dintre care una era dedicată Domeniilor Regale, iar alta istoriei unor momente semnificative pentru cultura și viața religioasă a Maramureșului. Din păcate, atât cele două, cât și *Dicționarul toponimic al României. Muntenia* au rămas neterminate.

Cu adâncă tristețe, într-o veșnică amintire.

Redacția

INDICE DE CUVINTE*

Albaneză

bulçi 216, 217; mbush
~të 217
bulçik 217
bulçikët (i) 217
bullçi 217
faqe 216, 217
gege 30
gjelbër (i, e) 219; u bë
~ në fytyrë 219
ik 215
-isht 216
kelb 71
kloge 30
kokë 27
kokosh 28
kukul 27
kukúnjtë 27
larg 215
largohem 215
largoj 215
mëlçi 219; ~ e bardhë
218, 219; ~ e zezë
219
mish, ~i i dhëmbëve
219
mollë 217; ~ e faqesë
217
mollëzë 217; e prek
me mollëza 217;
mollëza e gishtave
217, 218; mollëza e
pëllëmbës 217
qelësh 70
spital 220
vend 216

vendishte 216
vendishtë 216
verdhë (i, e) 219
zjarr 218

Bulgară

bakla 29
galka 29
gega 30
kelësh 70
koko 27
kokor 28
kukulaika 28
kukulaška 28
kukulaza 28
kukulezița 28
kukur 28
kukuruz 28
kukvam 27
kuta 56
mogilka 32
БабаЧерна 48
кукуль 27
плешив 72
сърча 55
теша 75
Църнден 48
Черенпразник 48
Чернивериги 48
Черный 48

Cehă

plech 73
Prašliváovce 50
zbloudenă/bludnă/ztra
cenăovce 49

Croată

Zalutala/Izgubena/Za
bludelaovtsa 49

Engleză

be 37
big sinner 50
black 47
Black chains 48
Black day 48
Black Granny 48
Black Holiday 48
blacksheep 48
Chernyay 48
death 48
deludedsheep 49, 50
girl 200
leprousheep 50
lost 47
lostsheep 49
mangy 47, 50
mangysheep 50
marked 47
rotten 50
scabby 47, 50
scabbysheep 50
sheep 47, 48, 51
sicksheep 50
slaughtered 47
staggered 50
stray 47
Vlashki 36
wolves 51
Zheyanski 36

Franceză

brebisegarèc 49
brebisgaleuse 50

pommette 217
ride 56

Germană

verirrtes 49
verlorenesSchaff 49

Greacă

απολαλός πρόβατο 50
χαζός 14
χρίχος 54
*κοκκοροζον 28
κουκούλι 27
ostrakínos 122

Italiană

essere 39
pecoranera, la~ 49
venire 39

Latină

*allargare 215, 216
adaugo 97
adiuto 99
alter 103
ambulare 103
ambulare 215
anno tertio 191
aqua 122
arsis 15
assudare 121
audio 14, 97
bajulus 102
basiare 101
*buba 30
bucca 217
*calvia 71, 76

* Întocmit de Carmen-Irina Floarea.

- calvus 71
 carrum 120
 camisia 96
 casa 59
 *cauto 14, 97
 circus 54
 clava 30
 coccum 27
 coctorium 101
 colare 117, 120, 121
 colat 121
 colo 121
 conventare 92
 cornum 29
 coxi 14, 15
 *cricius, -a, -um 54
 crispus 54
 cruento, -are 55
 *cucullium 27
 cucullus 27
 curare 120
 currere 120, 121
 *curtis < cohors, -tis 91
 de 103
 de in 103
 de post 103
 decem 99
 deorsum 99, 103
 dico 14, 99
 dies 99
 dixi 15
 ecce istu 103
 eccum modo 102
 eccum sic 103
 ego 102
 eradicare 65
 essere 103
 et 103
 *extracolare 121
 facere 56
 familia 191
 feci 15
 feta 96
 filius 98
 formosus
 (*formosiatu)s
 103
 furnus 101
 galbinus 219
 *gurgeus 56
 gurgulio, -onem 31
 *gutturalium 122
 habere 192
- habunt 103
 illi 102
 *illus 102
 in 102
 *inaltio, -are 56
 incoag(u)lo, -are 98
 inflare 29
 *infronto, -are 55
 intunico-are 55
 ioco 99
 ire 102
 iudico 14, 99
 iuvenem 99
 Jovis 99
 jucare 103
 laxare 103
 lepus, -orem 98
 levo 102
 locus 103
 luna 101
 l'epur 98
 malum 217
 mani 102
 melum 217
 mensis 101
 mergere 103,121
 mucci 122
 multum 191
 murus 101
 nodus 29
 non 103
 nox, -ctem 103
 -one 98
 parietem 101
 pavimentum 96
 per in 103
 pila 74
 pīlum 96
 poma 217
 pomus 217
 popullus 28
 potere 103
 prandium 99
 pre(s)b(y)ter 97
 primus, prima 191
 salutare 101
 *sanitosus 101
 sanus 101
 scambio 71
 se 102
 si 193
 sic 102
 stringere 55
- subtus 102
 sursum 103
 tornare 103
 totus 103
 tres 102
 unus, una 102,191
 vena 96
 venenum 122
 venire 102
 ventum 96
 vessica 29
 video 96
 vig(i)lo, -are 98
 viginti 191
 vinea 14, 98
 viridis 219
 volere 102
 zema 122
- Lituaniană**
 paklydusiavicè 49
- Maghiară**
 botk, botko 30
 kopasz 74
 suly, suj 29
 szomorú 56
- Polonă**
 zblaķanaovca 49
- Română**
a. dacoromână
 a (prep.) 18
 acest 103
 acum 102
 advertising 109, 111
 alarg: a-și găsi ~ul 215
 -ală 62
 albini 62, 63
 alerg 215
 alt 103
 aluni „alune” 63
 amărăciune (pl.) 61
 amuzant 109, 111
 Ana 196, 198, 202, 203
 Ană 196, 204
 'Ană 202- 204
 'Ană 202- 204
 Andreea 198
 Andrei 198
- apă 118, 119, 122; a
 curge ~ pe/din nas
 118
 aplica, a ~ 109, 111
 apuca, a se ~ 19
 aripe 60, 63
 asuda, a ~ 118, 121
 așa 103
 atelier 109, 110, 111,
 113
 au 103
 avea, a ~ 121; ~ gutu-
 nari v. gutunari
 ăi 200
 ălbii 63
 -ări 122
 ăși „așe” 63
 background 109, 111,
 112
 baier 102
 bală 231
 bandă 64
 bantă 64
 barbă 64,71
 barbe 61, 63
 barce 61
 bardă 64
 barde 61
 bată 64
 bănuiele 62
 bănzi 64
 bărbos 71
 băsmăli 63
 bășică 29, 61
 bătuțe „pipote” 61
 bâlcă 29
 bărféle 62
 beñi 64
 berbe 64
 berbi 64
 berde 64
 beșice 63
 beteușug 73
 beți (s. f. pl.) 64
 biserică 61
 biserice 61
 blane 63
 bluzi 63
 boală 61
 boalcă 29
 boale 61, 63
 boalfă 31
 boáltă 29

- bobălcă 28, 30
 bolfă 26, 29, 33
 boli 61, 63
 bostăni 63
 botce 63
 botniți 63
 brand 109, 111, 112
 brânce 63
 breazu 222
 briaz 69, 72, 75
 brobezi 64
 broboadă 64
 bubă 28, 30
 bubușleu 30
 bubușlui 28, 30
 bubușluie 30
 bucățeli „bucățele” 63
 buclucaș 71
 bufni, a ~ 122
 bugni, a ~ 122
 bugniță 119, 122
 buiugă 30
 bunica 196
 burte 63
 buruiene 61, 63
 bute 225
 butucan 221
 butufan 222
 butuhan 221, 222
 buzi 63
 cărga :: (‘încarcă’) 206
 cabazlăc 70
 cade „căzi” 63
 cajlăp 223
 camazlăc 70
 cane 61
 canure 63
 car (subst.) 120
 cară (subst.) 120
 care (subst.) 120
 casă 59
 căl 99
 căciule 61
 călbează 71
 cămașe „cămăși” 63
 cărașel 223
 cărunț 55
 cărunta, a ~ 54, 55
 cărunță, să ~ 55
 cătărămi 63
 căturie 224
 cerceleg 69, 74
 cercelit 74
 cerge 63
 chel 69, 70, 72, 75, 76
 chelb 69, 70
 chelbaș 70–72, 76
 chelbe 70–72, 76; are
 ~ 69, 70
 chelbos 69–71
 cheleş 70
 chelie 70
 chelios 70, 74
 cheliș 70
 chelm 70
 chelos 70
 chilug 69, 72–74, 76
 chiran 224
 chiuă 74
 chiulug 74
 cini (s. f. pl.) 62
 cioare 60, 61
 ciobăraie 225
 cioric 69, 75
 cioriciu 75
 cioroboaie 225
 ciosmăți 224
 cirede 61
 ciobute 224, 225
 ciocioboate 224
 ciurciuvase 224, 225
 clasificat 109, 111, 112
 clin, nici în ~, nici în
 mână 86, 87
 clină 87
 coade 60, 61
 *coară 121
 coc 26–28, 33
 cocă 28
 cochită 28
 cocoașă 28
 cocoloș 28
 cocor 26, 28, 33
 cocoš 26–28, 33
 colega 202
 comuni (s. f. pl.) 63
 conór 28
 cool 109, 111, 112
 copos 69, 73, 74
 *cor 121
 corn 26, 29, 33
 corvezi 64
 corvoadă 64
 cosoale 225
 costărlie 226
 Costel(e) 198
 crenge 63
 creț 54, 56
 crețasc 55
 crețesc 54
 crețuri 54
 Cristina 198, 201
 crișturăsc 54
 crunta 55
 cruntă, să ~ 55
 cruntéz 55
 cuc 27
 cucuióv 27
 cucú 26–29, 33
 cuculje 28
 cuculice 28
 cuculiu 27
 cui 27
 cumpărături 109, 111
 cuptor 101
 cur (1 sg.) 121
 cur (3 pl.) 116–118
 cura, a ~ 120, 121
 cură (3 sg.) 116–121
 cură (3 pl.) 117
 curce 63
 curcút 27
 cure (3 pl.) 117
 cure (3 sg.) 116–120,
 122
 cure, a ~ 120, 121
 curg 116–118
 curge (3 pl.) 117
 curge (3 sg.) 116–122
 curie 117
 cută 56
 dílmă 30
 dărăbi 63
 dâmb 30
 de 44, 103
 de la 44
 deavu 227
 destinde 226
 din 103
 discount 109, 111, 112
 display 109, 111, 112
 dnă 226
 do- 17, 19, 20, 22, 23,
 24
 doaduce, a ~ 20
 doafra, a ~ 20
 doajunge, a ~ 20
 doalb 20
 doam-profesoară 201
 doamna 198
 doamna doctor 201
 doamna Prisăcaru 201
 doamna șefă 201
 doamnă 200, 201
 doaranja, a ~ 19, 20
 doarde, a ~ 19;
 doavea, a ~ 20
 docânta, a ~ 20
 docina, a ~ 20
 docurge, a ~ 20
 dodescânta, a ~ 20
 doduce, a se ~ 20
 doface, a ~ 19, 20
 dofiert 19
 dofost 19
 dogăsi, a ~ 19
 dogăta, a (se) ~ 19
 doîncheia, a ~ 20
 dolăsa, a ~ 20
 dom 201
 dom- 200
 domnu 200, 201
 domnu(le) 198, 202
 domnule 200
 domnule profesor 201
 domulge, a ~ 20
 domuri, a ~ 19
 doplânge, a ~ 20
 dopleca, a ~ 20
 doplin 20
 dopranzi, a ~ 20
 dopri, a ~ 20
 dopropune, a ~ 22
 dorade, a ~ 20
 dospune, a ~ 20
 dostrica, a ~ 20
 dosurd 20
 dotermina, a ~ 19, 20
 dovede 61
 dozice, a ~ 20
 drege, a ~ 121
 dubi 75
 dubit 75; ~ pe cap 69,
 75, 76
 dul 30
 duminică 61
 duminice 61
 dumneata 196
 dumneata(le) 202
 dumneavoastră 196, 200
 după 103

- e 103
 -eală 62, 122
 ecran 109, 111, 113
 ei 102, 200
 -ei 200
 -ésc 54, 55
 eu (io) 102
 -éz 55
 fac créturî 56
 fac cûte pe frunte 56
 face, a ~ 56, 121;
 ~muci v. mucii
 făcă 61
 făș criș pi dânsa 56
 făși riduri 56
 fată 64, 96, 200
 feeling 109, 111, 112
 felegă 73
 felegos 73
 feletic 73
 femeie 191
 feresti 62
 fete 64
 fete 95
 foarte 191
 frage 63
 frunzi 63
 fuge „potârnică” 61
 fundal 109, 111, 113
 funny 109, 111, 112
 furcă 6; a avea de ~
 81, 83, 88
 furnice 61
 găine 60
 găl [engl. *girl*] 200
 gălbează 71
 gătele 63
 găure 63
 gâb 75
 gălcă 26, 29-31, 33
 gâlce 61
 gălmă 30, 31
 ghiogă 30
 *ghiob (gheb) 30
 ghiont 31
 ghiul 31
 glandă 31
 glută 31
 gob 75
 gobaș 75, 76
 gogoană 28, 31
 gogoasă 31
- gogon 28, 31
 gol 69, 74, 76; ~ în
 cap 74
 golaș 74, 75, 76; ~ pe
 cap 74
 golit 74
 goloș 74
 grabnic 228
 gredine 61
 greșele 62
 groape 63
 gugoș 31
 gugúș 27, 31
 gugușluie 30
 gulă 31
 gule 31
 guli 31
 guliică 31
 gură 61
 gure 61
 gurgúj 31
 gurguia, a se ~ 31
 *gurz 56
 gurzuiu 56
 gută 31
 gutunai 118, 122; a
 curge ~ 118
 gutunari 118, 122; a
 avea ~ 118; a
 curge ~ 118
 guturai 119, 122; l-a
 lovit ~u 119
 ġoqálfă 31
 halce 62
 hăi 200, 205
 hăiți „haite” 63
 hălăciuge 61
 hălci 62
 hăni „haine” 63
 hore 61
 -ială 62
 iau 102
 iconi 62
 ierbe 63
 ieși, a ~ 121; ~ mucii
 v. mucii
 ii „iei” 102
 implementa, a ~ 109,
 111, 112
 informatică 109, 111,
 113
 inime 61, 63
 Ioane 198, 205; I'oa'ne
 204
- Ioanei 200, 205
 Ion 198, 207; I'o'on
 202, 203
 I'on 206
 IT 109, 111, 112
 izbânde 61
 împunge, a ~ 121
 în 102
 înălț din frunte 56
 înălțáz fruntea 56
 înălța, a ~ 56, 57
 încărunți 55
 începe, a ~ 19
 încoteți 228
 încrét 55
 încrét 55
 încrétă 54
 încrétésc 54
 încrėti, a ~ 54, 56, 57
 încréturásc 55
 încrúnt 55, 57
 încrunta, a ~ 54-57
 încruntez 55, 57
 încrunțesc 55
 îndecoltată 228
 îndelica 229
 înfățișare 109, 111
 înfrúnt 55
 înfrunta, a ~ 54, 55
 îngruzi, a ~ 56
 îngurzi 56
 întâi(a) 191
 întâi(ul) 191
 întúnece, mă ~ 55
 întuneca, a (se)
 ~ 54-57
 întúnece 55
 (i)s 103
 jena, a se ~ 56
 jirade 63
 jhóacă 32
 job 109, 111, 112
 jolnă 31
 jos 103
 juca 103
 judecate 61
 lacrimi 61
 ladă 64
 lade 61
 lăbi 62
 lăcăți 63
 lăcrâmi 62
 lăsa 103
- lăuzi (s. f. pl.) 62
 lăzi 64
 li 102
 lighioni 62
 limbă 61
 limbe 61, 63
 lingure 63
 loc 103
 look 109, 111, 112
 lovitură 32
 lucrători (s. f. pl.) 63
 lume (pl.) 61
 lună 101
 luncă 61
 lunch 109, 111
 lune 61
 lupoici 63
 luvám 97
 Ma'ri na 206
 mai (adv.) 23, 24
 maice 61, 63
 mama 196
 marcă 109, 111
 Maria 196, 198
 Maricica 198
 Marie 196
 Marina 198
 mata 196
 mata(le) 202
 matce 61, 63
 mădulări 62
 măi 200
 mășe 95
 măsură 61
 măși „mese” 63
 *mătlăgele 70
 mâine „mâini” 61
 mâini 102
 mălc 32
 mâne „mâini” 61
 mânec 86
 mâneca 86
 mânecă 86
 meleag 73
 merg 215
 merge 103
 merge, a ~ 120, 121
 miogă 32
 Mihaela 198
 Mihai 198
 mijđintri-ânsa 56
 mili (s. f. pl.) 62
 mirigoi 229

- miruga 229
 mișca, a ~ 56
 mișto 109, 111, 113
 moare „mori” 63
 modălcă 32
 molc 32
 molcitură 32
 molomăcă 32
 momălcă 28, 30, 32
 momealcă 32
 Monica 198
 moroagă 32
 moroavă 32
 moș 84, 85, 88
 moși păroși 83-85
 moși pe groși 83-85
 moțoc 32
 movili 62
 mucează 119, 121
 mucezi, a ~ 121
 mucii 118, 119, 121,
 122; a curge ~(i)
 din nas 118; a
 face ~ 118; a ieși
 ~ 118; a (ii)
 merge ~(i) pră nas
 118; a pleca ~
 118; a țipa ~ 118
 mucigăi, a ~ 118, 121
 *muciui, a ~ 119, 121
 *mucui, a ~ 118, 121
 muncă 61
 munce 61
 muroi 32
 must 119, 121
 mustețe 61, 63
 musti, a ~ 118, 119, 121
 mușat 103
 nare 118; nari, a curge
 zeamă pe ~ v.
 zeamă
 nas 71, 118, 119; a
 curge mucii(i) din
 ~ v. mucii; a curge
 apă pe/din ~ v.
 apă; a (ii) merge
 mucii(i) pră ~ v.
 mucii; a (ii) picura
 din ~ 118; a pica
 ~u 118
 năluce 61
 nărunzat 230
 năsos 71
 nătlăgele 70
 negure 61
 neputinți 62
 nișcă 32
 noapte 103
 nod 26, 29, 33
 nore 61
 nu (adv.) 23, 103
 nuce 63
 nunte 61
 nuvăr 97
 ńoacă 32
 obiectiv 109, 111
 obraz, merele ~ului 217
 odăiți 62
 oglinde 63
 omide 61
 opince 61
 ostenele 62
 ou 32
 outfit 109-112
 pa 206
 party 109, 111, 112,
 113
 patime 61
 păgubi „pagube” 62
 pălmi 62, 63
 păr 96; fără ~ 69
 pări (de foc) 62
 pătlăgele 70
 pără 61
 peleag 73
 peleg 69, 73, 74
 pepeleg 69, 74
 perete 101
 perni (1 sil.) 63
 petrecere 109, 111, 113
 pic 121
 pica, a ~ 121; ~ nasu
 v. nas
 picur 121
 picura, a ~ 121; ~ din
 nas v. nas
 piel 69, 70
 pielc 70
 pietri 62
 pilug 73; a fi (a
 rămâne) (gol) ~
 73; a tunde/a rade
 pe cineva ~/piulug
 73, 74
 pio- 20
 piuă 74
 plăși 62, 63
 pleasă 72
 plească 72
 pleca, a ~ 121; ~ mucii
 v. mucii
 pleș 69, 72, 75, 76
 pleșc 72
 pleșcat 69, 72
 pleșcă 72
 pleșit 72
 pleșug 69, 72
 pleșuv 69, 72, 75
 pocos 74
 pomene 61
 poruncă 61
 posomorăsc 56
 posomorî, a ~ 56, 57
 pot (putea) 103
 pște 95
 potece 61
 poznaș 71
 pră- 20
 prânz 109, 111, 113
 pre- 22
 prea- 20, 22
 preaduna, a ~ 22
 preaface, a ~ 22
 prechema, a ~ 22
 predice 61
 produce, a se ~ 22
 preface, a ~ 22
 prefăcanie 22
 prefierț 20
 prefrământa, a ~ 22
 preînfunda, a ~ 22
 preînnoi, a ~ 22
 preîntoarce, a ~ 22
 prelua, a ~ 22
 premătura, a ~ 22
 premâna, a ~ 22
 preoveni, a ~ 20
 prepune, a ~ 22
 prepusături 22
 presimire 109, 111
 prespăla, a ~ 22
 prestrânge, a ~ 22
 preu- 20
 preveni, a ~ 22
 previnde, a ~ 22
 pricurii 224, 230
 primul 191
 prin 103
 privinți 62
 pro- 17, 19-23
 proafila, a ~ 21
 prociti, a ~ 21
 procopsele 62
 procrește, a ~ 21
 proda, a ~ 21
 prodecan 19
 produce, a ~ 19
 proeuropean 19
 proface, a ~ 21
 profierbe, a ~ 20
 proîncăleca, a ~ 21
 proîncepe, a ~ 21
 proîntoarce, a se ~ 21
 propleca, a ~ 21
 propocni, a ~ 20
 propune, a ~ 19
 proreclama, a ~ 21
 prorektor 19
 proruga, a ~ 20
 proscoate, a ~ 21
 proscufunda, a se ~ 21
 proslăvi, a ~ 21
 prosocoti, a ~ 21
 proumbra, a ~ 21
 proveni, a ~ 20, 21
 prozice, a ~ 21
 publicitate 109, 111
 pune, a se ~ 19
 puņe 95
 pupăzi 63
 pupezi 63
 puște 61
 putea, a ~ 17-19
 puț 95
 putine 63
 rane 61
 răceală 118, 122; a
 curge de ~ 118
 răci, a ~ 122
 rădăcine 61
 rădic din zění 56
 rămig 229
 rânduiești 63
 reducere 109, 111, 113
 rid 56
 ridic 56
 ridica, a ~ 56, 57
 roate 61
 rotiți „rotite” 63
 rude „prăjini” 62
 rugă 61
 rugămintea „rugăminti”
 61
 ruzi „prăjini” 62, 63

- s-uo-ngrudăști 56
 seră 95
 sădili 63
 sănătos 101
 săpi „sape” 62
 săptămâne 61, 62
 săptămâni 62
 săru(t)-mâna 201
 sărut-mâna 201
 scare 63
 scândure 63
 schel 69
 schimb 71
 scovardă 64
 scoverzi 64
 se 102
 seară 61
 secerători (s. f. pl.) 63
 secretizat 109, 111
 serviciu 109, 111, 113
 sfezi „sfade” 62, 63
 sfoare 61
 shopping 109, 111, 112
 sluge 61
 socotele 62
 somón 32
 sore 61
 sore 95
 Sorine 198
 sta, a ~ 19
 stănologi „stănoage” 63
 stânce 61
 stâni 62
 steluți 62
 stinge, a ~ 121
 strachină 122
 strade 61
 strânge, a ~ 54–56
 strecoară 121
 strecor 121
 strecura, a ~ 121
 string fruntea 55
 sub(t) 102
 suferinți 62
 suliți 62
 sumi 62
 sumón 32
 sus 103
 sói 26, 28, 29, 33
 súšúj 28
 șaice 62
 școale 62
 școli 62
 șeici 62
 și 102
 șopâneacă 230
 șoreciu 75
 șoricu 75
 șterge, a ~ 121
 șuhărie 122
 șuhătie 119, 122
 șui 29
 șure 61
 talpe 61, 63
 target 109, 111, 112
 taroși 231
 tata 196
 tăini (s. f. pl.) 62
 târaie brâu 79–81, 88
 tece 61
 tendință 109–111
 termina, a ~ 19
 teș 69, 75
 tocmele 62
 tot (toți) 103
 trancana 231
 trancanae 231
 trancotă 231
 trăiți, să ~ 202
 trăncănale 231
 trebui, a ~ 17, 18
 trei 102
 trend 109–113
 troahnă 122
 troană 118, 122; a (ii)
 curge de ~ 118
 trohări, a ~ 118, 122
 trohnă 122
 trohnări, a ~ 122
 tu 196
 turna 103
 țară 59, 61
 țâțâne 63
 ținută 109, 111, 113
 țipa, a ~ 118, 122; ~
 muci v. mucii
 țucui 32
 țugui 32
 uita, a ~ 23
 uita, a se ~ 23
 uluce 61
 umbla 103
 umblu 215
 umflătură 26, 29
 un 102
 unge, a ~ 121
 urluieli 62
 ușe (pl.) 61
 varda :: (‘atenție’) 206
 vace 61, 63
 Vasile 198
 Vasilei 200, 205
 vād 96
 vādăni 62
 vāl 99
 vāni 62
 veni 39, 102
 venin 118, 122; a
 curge ~ 118
 vere „veri” 61
 verigă 61
 verige 61
 viață 61
 viețe 61
 vivart 232
 vrăjitori (s. f. pl.) 62
 vrem 102
 workshop 109, 110,
 111, 112
 zaflui, a ~ 119, 122
 zalfă 118, 119, 122; a
 curge ~ a 118
 *zalfui 122
 zǎ- 17, 19, 20, 23
 zăgoni, a ~ 23
 zăgrăi, a ~ 23
 zăpost 23
 zăticneli 62
 zăuita, a (se) ~ 23
 zbârci, a ~ 54, 55, 57
 zbircesc 55
 zeamă 118, 119, 122;
 a curge ~ pe nari
 118
 zgaibe 62
 zgăibi 62
 zgârci, a ~ 54, 56
 zgircesc 55
 zicăli 63
 ziua, (bună) ~ 206
 zouita, a se ~ 23
 zuita, a ~ 23
 zuuita, a ~ 23
aromână
 aafg^l 215
 acló 15
 adavgu 97
 aġut 99
 aġut^l 99
 aġine 14
 aist^l 15
 aistúj 15
 alac^l 216
 alag^(l) 215, 216
 alas^l 103
 altu 103
 amiră / amirád 14
 amú 102
 aqá 15
 árșu 15
 așé 103
 ațâlúj 15
 ațél^l 15
 ația 15
 ațist^l 103
 aų 103
 avġam^l cântată 15
 avde 98
 ávdu 14
 avdu 97
 ayíne 98
 báir^l 102
 baș 101
 bazaretă 216
 bolniță 220
 bucă 216, 217
 bucă 217
 buċicos 217
 bulċicos 217
 bulċiia 216; umplu
 bulċiia 217
 cáftu 14
 caftu 97
 cařă, ~ di dinț 219
 căldură 218; călduri
 (pl.) 218; ~ mari
 218
 cămeășă 14, 96
 câni 14
 cântă, nu ~ 15
 cl’oagă 30
 cópșu 15
 cucú^l 27
 cuculic 28
 di 103
 ġin^l 102
 din^l 103
 după (dupu) 103

- duțem^l 15
 dâc^l 14
 dâș^l 15
 dîndii 219
 e 103
 e^l 14, 102
 ey 14
 față 216, 217
 fĕată 14, 95
 fĕc^l 15
 foc 218; ardi ~u 218;
 foacări (pl.): ~ marĭ
 218; fĕcări (pl.)
 218; fĕcurĭ (pl.)
 218; ari ~ 218; arșu
 tu focur 218
 fumĕya 14
 fumé^la 14
 fumeál'e 191
 galbăn 219
 galbin 219
 gâlbănit 219
 gâlbini (vb.) 219
 gâlbinos 219
 gl'oagă 30
 grun^l 216
 gurgulat 31
 ĝațe 99
 ĝoc 99
 ĝoc^l (ĝucari) 103
 ĝoi 99
 ĝoni 99
 ĝudic 99
 ĝúdic^l 14
 hazó / hazáđ 14
 ħil^l 98, 192
 ħavră 218
 ħicat 219; ~ albu 218;
 ~u albu 218, 219;
 ~u-ațel^l albu 218;
 ~u ațel^l albulu
 219; ~u ațelu lailu
 219; ~^l lailu 219;
 lailu ~u 219;
 ħicate (pl.): ~le
 ațele albele 218
 imnu (imnari) 103
 imnu 215, 216
 ijo 102
 (i)n 102
 (i)s 103
 lă 102
 lipseăști 194
 loc^l 103
 lupoăne⁹⁸
 lau 102
 lepur 98
 mân 102
 mâni 14
 mbulĕie 216
 mer^l: mer^l di palmă
 217; merlu di față
 217; merlu di la
 mână 217; merlu
 di pălicar^l 218;
 merlu di pulicar 218
 mes 101
 mep: ~u-a pulicapu 218;
 ~u di pulicap^l 218
 multu 191
 mur 101
 mușát 103
 nafoar 97
 ne^leg⁹⁸
 (n)ĝos^l 103
 (n)sus^l 103
 nipot^u 192
 noapti 103
 nu 103
 nérgu 103
 pălmună 218, 219
 păni 14
 păpínț^li 14
 păpínțyi 14
 per 95
 per^l 14
 plămân 219
 plemână 218
 pot^l 103
 preuț 97
 preftu 97
 prin^l 103
 prósup^l 216
 próta 191
 prótă 191
 prótili 191
 prótlu 191
 prót^l 191
 próț^li 191
 sănătos 101, 102
 si 102, 192
 spital^l 220
 spun^l, va să ~ 15
 spuném^l 15
 sum 102
 surate 216
 surete 216
 și 102
 temperatură 218
 tornu 103
 tot (toț) 103
 trei 102
 udá / udáđ 14
 umplém^l 15
 ună 191
 un^l 102
 va 194
 ved 95
 ved^l 14
 veg^lu 98
 verde 216
 Verdiște 216
 vină 14
 vindém^l 15
 vintu 14
 vrem^l 102
 yinyiț 191
 yiyiñț 191
c. meglenoromână
 alt 103
 amnari 103
 amu (cmu) 102
 an (in) 102
 anc^leg 98
 (an)jos 103
 anțărț 191
 au 103
 avde 98
 (ăn)sus 103
 bačcu 101
 báiiăr 102
 casă 96
 cămĕșă⁹⁵
 cmo 96
 cucú^l 27
 cucuiés 27
 cuculĕ 28
 daug 96
 di 103
 din 103
 drob, alb ~ 219; negru
 ~ drob 219
 duc 96
 dupu 103
 gurgulat 31
 i^l 98
 iel^l 102
 ijo 102
 (i)s 103
 joc (jucari) 103
 joc 99
 joi 99
 judic 99
 juni 99
 jut 99
 lepur 98
 leau 102
 las 103
 lă 102
 leg 96
 loc 103
 lupoăňă 98
 merg 103
 mes 101
 moň 102
 mult 191
 mușat 103
 nafoară 96
 noapti 103
 nu 103
 pot 103
 prima 191
 prin 103
 sănătos 101
 si 102
 Skant 92
 șonzi 99
 sup 102
 șa 103
 și 102
 tornu 103
 tot (toț) 103
 trei 102
 țista 103
 un 102
 ună 191
 veg^lu 98
 vin 102
 vină 98
 vrea 192
 vreaři 192

vrem 102
zațe 99
zeană 99
zinuclu 99

d. istoromână

acmo 102
âft 103
ân 106
asir 100
așa 103
av 103
avde 98
âvzi 97
baier 102
baș 101
bire 100
brăv 97
câvtă 97
cl'ema, se ~ 43
cno 96
cuvintă 92
câsta 103
de 43, 103
demarețe 100
din 103
dova 97
dupa 103
e 103
eță 95
fare 96
fațe 99
fi 37, 44
fil 98
flă 96
grăv 97
ji 102
(i)s 103
iel 102
io 102
irimę 100
îmna 103

jos 103
juca 103
jure 99
jut 99
kemeșe 95, 96
kórta 91
la 102
lasă 103
lâ 102
loc 103
mâr 102
mes (mère) 103
mușât 103
nopte 95
nopte 103
novę 97
nu 103
pârva 191
pârvě 191
pârvi 191
pârvile 191
pimint (pemint) 96
pot (pute) 103
pote 41
prevt 97
prin 103
re, reñ, rețs 92
rem 102
reș 92
seră 95
sqre 95
săr 101
se 37, 39, 44, 102
skont 92
spure 100
sup 102
sus 103
și 102
tot (toț) 103
tri (trei) 102
trúša (truúš, ntruúš) 91
tșoptir 92
turna 103

țer 99
ur 102
ursoņe 98
va (rem) 102
vegl'ă 98
veri 38, 39, 43, 44, 102
vint 96
vir 100
vire 96
vor (rem) 103
zețe 99
zeruņclu 99
zi 99
zic 99
žoțet 92

Rusă

zabludshayaovtsà 49
zablýdnaovtsà 49

Sârbă

Gybava ovtsa 50
Shugavaovtsa 50
zagoniti 23
zâgrajati 23

Slavă

bobu 30
buba 30
klümü 31
kokori, kokora 28
loviti 32
motü 32
otravna 122
*plêchü 73
plêši 72
teša 75
tesati 75

Slavă veche

прославими 21
съръчити сд 55

pročitati 21
proslaviti 21

Slovacă

Čiernaovca 49
Prašiváovca 50
stratenáovca 49
zatul'anaovca 49

Slovenă

Črnaôvca 48
Garjavaovca 48, 50
izglubena ovca 49
zabludelaovca 49

Spaniolă

ovejanegra 49
Ovejarnosa 50

Turcă

baș 70
gul 31
gulle 31
hokkabazlic 70
kel 69, 70
kelés 70
kukul 27
kul 31
külug 74

Ucraineană

bobaľka 30
boľfa 29
gulia 31
jolnă 31
mogilka 32
zabludelavivtsya 49
zablukanavivtsya 49
Дубити 75
шухля 122

